VIRGINIA WOOLF

Kitap nasıl okunmalı?

Bir okur olarak 2

ÇEVİREN: SELİN BEYHAN

Alakarga 079
Düşünce 014
Kitap Nasıl Okunmalı? / Bir Okur Olarak - 2
Özgün Adı: *The Common Reader Second Series*
© Alakarga Yayıncılık, 2015
ISBN: 978-605-5182-62-5
Sertifika No: 24365
Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Basım: Nisan 2015, İstanbul
Bio ofset: 0212 565 25 99
Matbaa Sertifika No: 19847

Alakarga Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Tic. Ltd. Şti.
Mürver Çiçeği Sokak Fikri Erkmen Apt. No: 10/A Daire: 4
Rasimpaşa/Kadıköy/İstanbul
Tel: 0533 667 05 17

alakargakitap@gmail.com
www.alakarga.com.tr
https://www.facebook.com/alakargayayinevi
https://twitter.com/alakargakitap

VIRGINIA WOOLF

Kitap Nasıl Okunmalı?
Bir Okur Olarak - 2

ÇEVİREN: SELİN BEYHAN

deneme

alakarga

VIRGINIA WOOLF, 1882 yılında Londra'da dünyaya geldi. Kentli aydınlarla çevrili bir ailede büyüdü. Annesini 1895'te, babasını 1904'te kaybetti. Kardeşleriyle birlikte Bloomsbury'e taşındı. İlk kitabı *Dışa Yolculuk*'u 1915'te yayınladı. 1917 yılında, Leonard Woolf ile birlikte Hogarth Press Yayınları'nı kurdu. Virginia Woolf, modern edebiyatın ve bilinç akışı tekniğinin kurucularından biri sayılır. Öyküleri, romanları, denemeleri ve politik yazılarıyla kadın özgürlüğünün en önemli savunucularından biri olmuş, dünya edebiyatına sayısız saygın yapıt kazandırmıştır. Woolf, 28 Mart 1941 günü intihar etmiştir.

İÇİNDEKİLER

Elizabeth Dönemi'nin Acayip İnsanları 9
Üç Asır Sonra Donne 29
The Countess Of Pembroke's Arcadia 49
Robinson Crusoe 63
Dorothy Osborne'un "Mektupları" 73
Swift'in "Stella'ya Mektupları" 85
Duygusal Yolculuk 99
Lord Chesterfield'in Oğluna Mektupları 111
İki Papaz 121
I James Woodforde 121
II Muhterem Rahip John Skinner 131
Dr. Burney'nin Akşam Partisi 141
I 143
II 151
Jack Mytton 165
De Quincey'nin Otobiyografisi 173
Dört Kişi 183
I Cowper ve Leydi Austen 183
II Beau Brummell 193
III Mary Wollstonecraft 203
IV Dorothy Wordsworth 213
William Hazlitt 225

Geraldine ile Jane 241
"Aurora Leigh" 263
Kont'un Yeğeni 279
George Gissing 287
George Meredith'in Romanları 295
"Ben Christina Rossetti" 309
Thomas Hardy'nin Romanları 319
Kitap Nasıl Okunmalı? 335

"Okurlarla birlikte olabilmenin mutluluğunu yaşıyorum; çünkü okurların, edebi önyargılardan, eğitimin dogmatizminden ve anlaşılmaz inceliklerden temizlenmiş aklıselimi her türden coşkulu övgüye layıktır."

DR. JOHNSON, *Life of Gray*

ELIZABETH DÖNEMİ'NİN ACAYİP İNSANLARI

Şu dünyada pek az şey, üç ya da dört asır öncesine gidip bir Elizabeth dönemi yazarı olduğumuzu hayal etmekten daha zevkli olabilir. Böyle hayallerin sadece ve sadece hayal, "bir Elizabeth dönemi insanı olmanın", on altıncı yüzyıl yazılarını, sanki kendi dönemimizdekileri okuyormuşçasına emin bir tavırla okumanın sadece bir yanılsama olduğu hiç şüphesiz doğrudur. Elizabeth dönemindekiler, çok büyük ihtimalle dillerini telaffuz ediş şeklimizi anlaşılmaz bulurlardı; kendisini Elizabeth dönemindeki hayat diye adlandırmamızı isteyen o hayali resmimiz, o dönem insanlarının edepsizce neşesini uyandırırdı. Yine de, bizi onlara çeken güdü öylesine güçlüdür, onların sayfaları arasında gezinen tazelik ve coşku öylesine tatlıdır ki dalga geçilme, gülünç düşme tehlikesine doğru kendi isteğimizle koşa koşa gideriz.

Eğer İngiliz edebiyatının bu özel alanının derinliklerine neden bu kadar görülmedik biçimde daldığımız sorulacak olursa, cevap hiç şüphesiz Elizabeth dönemi nesrinin, bütün güzellik ve cömertliğine karşın, kusurlu bir vasıta olmasıdır. Bu dönem nesri, düzyazının gö-

revlerinden biri olan, insanları sıradan şeyler hakkında basitçe ve doğallıkla konuşturma görevini yerine getirmekten neredeyse acizdi. Bizim dönemimiz gibi, pratik nesrin revaçta olduğu bir dönemde, insanların kahvaltıyla yatak arasındaki saatlerini nasıl geçirdiklerini, ne şöyle ne de böyle, ne kızgın ne de yumuşak, ne mutlu ne de üzgün oldukları zamanlarda nasıl davrandıklarını tamı tamına biliriz. Şiir bu daha hafif gölgeleri göz ardı eder; bir sosyal bilimler öğrencisi Shakespeare'in oyunlarından neredeyse hiçbir veri çıkaramaz. Ve şayet düzyazı bizi aydınlatmayı reddederse, başka bir çağdaki kadın ve erkeklere yaklaşmanın bir yolu tıkanmış olur. Yine de şairane yapısından pek sıyrılamamış olan Elizabeth dönemi nesri hayatın ne kadar kısa, ölümün ne denli kaçınılmaz, baharın ne kadar hoş, kışın da ne kadar korkunç olduğu gibi muhteşem temalar üzerinde hiç şüphesiz fevkalade konuşabilirdi. Aslında, belki de bu basit klişeler üzerinde yükselen müsrif ve şiddetli anlayış, bu dönem nesrinin ıvır zıvır mevzular üzerinde kendisini ucuzlatmamış olmasından kaynaklanıyordur. Gelgelelim yükseklerde uçan bu debdebenin bedelini yere indiği zamanki yakışıksızlığıyla öder; mesela geceleri üşüyen Leydi Sidney'in Saray'da daha iyi bir yatak odasına geçmek için Lord Chamberlain'i doldurmak zorunda kaldığı zamanlardaki gibi. Öyleyse onun yaşındaki her hizmetçi, istirhamını daha açıkça ve daha büyük bir güçle belirtebilirdi. Böylelikle Pope'un, Tennyson'ın, Conrad'ın dünyasını güçlendirmek için nasıl şimdi biyograflarımıza, romancılarımıza ve gazetecilerimize başvurmamız gerekiyorsa, Elizabeth dönemi şiirinin muhteşem dünyasını güçlendirmek için de Eliza-

beth dönemi nesir yazarlarına başvurursak, daima kafamız karışır ve araştırmamızdan uzaklaşırız. Sorarız; Shakespeare dönemindeki sıradan bir kadın veya erkeğin hayatı nasıldı? Zamanın bilinen yazılarının bile bize azıcık faydası vardır. Sör Henry Wotton afralı tafralı, gösterişlidir; bizi de yanına pek yanaştırmaz. Onların tarihleri davul ve trampetlerle güm güm inler. Onların gazeteleri ölüm hakkındaki tefekkür dolu yazılarla ve ruhun ölümsüzlüğü hakkındaki düşüncelerle yankılanır. Onları gardlarını indirmiş halde bulabilmek ve böylece bu hususta rahata kavuşmak için en iyi şansımız meşhur toplantıların civarlarına tebelleş olup dinleyen, gözleyen ve bazen bir kitabın içine bir not düşen şu hırssız adamlardan birini aramaktır. Ancak onlar da zor bulunur. Spenser ve Sidney'in arkadaşı Gabriel Harvey[1] belki bu işlevi yerine getirmiş olabilir. Maalesef dönemin değerleri onu, söz sanatları hakkında yazmanın, Thomas Smith hakkında yazmanın, Kraliçe Elizabeth hakkında Latince yazmanın, Spenser ile Sör Philip Sidney'nin masabaşı sohbetlerini kaydetmekten çok daha değerli olduğuna ikna etmişti. Ancak yine de onda ıvır zıvırları muhafaza etmek, mektupların kopyalarını saklamak, aklına gelen fikirleri kitap kenarlarına not etmek için duyulan modern dürtüden de bir dereceye kadar vardı. Eğer bu parçaları şöyle bir kolaçan edersek, her halükârda yoldan çıkar ve belki de bir meyhane kapısından yükselen kahkahaları işitiriz. O meyhanede şairler içkilerini içerler ve yaşadıkları dönemin muhte-

1. Gabriel Harvey; 1552 – 1630 yılları arasında Elizabeth döneminde yaşamış İngiliz yazar. Retoriğe önem vermiştir. Şair Edmund Spenser'in arkadaşı olan Harvey'nin Spenser ile yazışmaları ve Thomas Nashe ile kavgası ünlüdür. (Ed. no.)

şem Elizabeth dönemi olduğunu ya da Shakespeare'in tam o sırada Strand Sokağı'ndan aşağıya doğru yürümekte olduğunu ve şayet biri kolundan tutarsa sonelerini kime yazdığını ve Hamlet ile ne anlatmak istediğini söyleyebileceğini bilmeksizin süt sağmaya, sevişmeye başlayan mütevazı insanlarla tanışırlar.

Aslında tanıştığımız ilk kişi bir sütçü kız; Gabriel Harvey'nin kız kardeşi Mercy'dir. Mercy 1574 senesinin kışında, Saffron Walden yakınlarındaki tarlalarda, yaşlı bir kadınla birlikte süt sağıyordu. O sırada adamın teki yanına yaklaşıp, ona çörek ve tatlı şarap ikram etti. Bir koruluğun içinde yiyip içtikten sonra ve yaşlı kadının çalı çırpı toplamak için uzaklaşmasının ardından, adam niye geldiğini açıklamaya koyuldu. Aşağı yukarı Mercy'nin yaşlarında olan –yani on yedi ya da on sekiz– evli bir genç adamın, Lord Surrey'nin yanından geliyordu.

Lord Surrey günün birinde kriket oynarken bu sütçü kızı görmüştü; şapkası başından uçuvermiş ve kız "biraz kızarıp bozarmıştı". Sözün kısası, Lord Surrey bu kıza tutulmuş ve aynı adamla ona eldivenler, ipekten bir kuşak, mineli bir yüzük yollamıştı. Bizzat kendi şapkasından koparıp yolladığı yüzüğü, Lord Surrey'nin teyzesi Leydi W. çok başka bir amaç için ona vermişti halbuki. Mercy ilk başta direndi. Yoksul bir sütçü kızdı o; Lord Surrey ise asil bir centilmendi. Ancak nihayetinde köydeki evinde adamla buluşmayı kabul etti. Böylece Noel'den önce pek puslu, sisli bir gecede Lord Surrey uşağı ile Saffron Walden'a geldi. Pencereden içeri baktılar ancak kızın yalnızca annesi ve kız kardeşlerini gördüler; salonun camından içeri baktılar ancak bura-

da da yalnızca erkek kardeşleri vardı. Mercy'nin kendisi ortalıkta görünmüyordu. "Çamurlara batmış ve bitap düşmüş haldeki" Lord Surrey ve uşağı için gerisingeri dönmekten başka çare kalmamıştı. Nihayetinde, başka müzakerelerin ardından Mercy gece yarısı bir komşunun evinde Lord Surrey'le baş başa görüşmeyi kabul etti. Mercy onu küçük salonda "üzerinde yeleği ve ayağında çoraplarıyla, çözülmüş kuşağıyla ve vücudundan dökülen gömleğiyle" bulmuştu. Adam Mercy'yi yatağa atmaya çalışıyordu. Ancak Mercy çığlık attı ve önceden anlaştıkları üzere iyi bir hanım kapıya vurup, Gabriel Harvey tarafından gönderildiğini söyledi. Engellenen, kuduran Lord Survey lanetler, küfürler savurdu: "Allah beni kahretsin, Allah beni kahretsin!" Ve kandırmak amacıyla cebindeki her şeyi boşaltır gibi yaptı (şilinlerin ve numune ıvır zıvırın içinden on üç şilin çıkardı) ve Mercy'den paralara dokunmasını istedi. Yine de Mercy Noel arifesinde yeniden gelmek şartıyla el değmemiş olarak oradan sıvıştı. Noel arifesi gelip çattığında Mercy erkenden uyanmıştı; kar ve yağmur yağmış, her yeri sel basmış olmasına, randevu yerine sonradan gelen Uşak P.'nin bu sebepten dolayı takunyalı ayaklarıyla bata çıka ilerlemek zorunda kalmasına rağmen saat sabah altıyı gösterdiğinde Mercy, kendisiyle Saffron Walden arasına çoktan yedi millik bir mesafe koymuştu bile. Böylece Noel geçti. Ve bir hafta sonra, Mercy'nin onurunu kurtarma vakti tamı tamına gelip çatmışken, bütün hikâye tuhaf bir şekilde ortaya çıktı ve nihayete erdirildi. Noel arifesinde, Mercy'nin Pembroke Hall kolejinin genç bir hocası olan kardeşi Gabriel, yolda babasının evinde tanışmış olduğu basit bir taşralıyla kar-

şılaştığında Cambridge'e dönüyordu. Taşralıyla birlikte at sürdüler, birazcık taşra dedikodusundan sonra adam Gabriel'e cebinde ona yazılmış bir mektup olduğunu söyledi. Esasen mektup "Sevgili kardeşim Bay G.H'ye" hitabıyla yazılmıştı; gelgelelim Gabriel yolda mektubu açtığında bu hitabın düzmece olduğunu gördü. Mektup kız kardeşi Mercy'den gelmiyordu, bilakis Mercy'ye yazılmıştı. "Benim Tatlı Mercy'im," diye başlıyordu mektup ve "Her şeyiyle sana ait olan Phil'in" diye imzalanmıştı. Gabriel okurken kendisini güç bela tutabilmişti; "Gözümün önünde canlanıveren hayalleri ve ruhumun tutkularını güçbela bastırıp dizginleyebildim," diyordu mektupta. Bu yalnızca bir aşk mektubu değildi çünkü; çok daha fazlasıydı; vaatleri karşılığı Mercy'ye sahip olmaktan bahsediyordu bu mektupta. Üstelik bu kâğıt içinde usturuplu bir İngiliz asilzadeliğine bürünmüştü. Bu sebepten Gabriel taşralının önünde kendisine hâkim olmak için elinden geleni yaparak mektubu ve bozukluğu ona geri verdi, ikisini de Saffron Walden'daki kız kardeşine şu mesajla teslim etmesini söyledi: "İyice ölçsün biçsin. İngilizce metni kendi başına da okuyup anlayabilir." Atını Cambridge'e sürdü; genç lorda uzun bir mektup yazarak belli belirsiz bir nezaketle ona oyunun sona erdiğini bildirdi. Gabriel Harvey'nin kız kardeşi evli bir asilzadenin metresi olacak değildi. Leydi Smith'in Audley End'deki evinde "hamarat, sadık ve itaatkâr" bir hizmetçi olacaktı. Mercy'nin aşk serüveni böylece sona erdi; bulutlar yeniden alçaldı. Artık ne sütçü kızı görürüz, ne yaşlı kadını ne de zavallı kız ineklerini sağarken şarapla, çöreklerle, yüzüklerle ve kuşaklarla gelip onun onuruyla oynayan hain kâhyayı.

Muhtemelen bu alışılmadık bir hikâye değildir; ineklerini sağarken şapkaları uçan birçok sütçü kız ve bu görüntüye kalplerini kaptıran, bu yüzden şapkalarından mücevherler koparıp, sözleşmeleri için kâhyalarını yollayan birçok asilzade yaşamış olmalı zamanında. Ancak olayı kardeşinin sorgusu altında anlatmak zorunda kaldığı için, kızın mektuplarının saklanması ya da hikâyeyi onun gözünden okumak ender görülen bir şeydir. Yine de Elizabeth dönemi toprağını, Elizabeth dönemi evini ve oturma odasını aydınlatmak için kızın kelimelerinden yararlanmaya çalışırsak, karşımıza alışılageldik çapraşıklıklar çıkar. Yağmura, sise ve sel taşkınlarına rağmen sütçü kızdan, çimlerden ve çalı çırpı toplamak için gezinen yaşlı kadından hayali bir parçayı gözümüzde canlandırmak yeterince kolaydır. Elizabeth döneminin düzyazı yazarları bize bu özel hileyi de öğretmişlerdir. Ancak bizler okuduğumuzdan antika parçalar çıkarma güdüsüne karşı koyarsak, Mercy'nin bize ancak azıcık bir yardımı dokunur. O, tavan arasında mum ışığında aşk mektupları karalayan bir sütçü kızdı. Yine de, Elizabeth akımının nüfuzu öyle güçlüydü, konuşmalarındaki vurgu öyle buyurgandı ki Mercy zarafetle davranır, edebi eğitimden geçmiş asilzade bir kadını yüceltecek bir tınıyla kendisini ifade ederdi. Lord Surrey teslim olması için kendisini zorladığında Mercy şöyle cevap verdi:

Arzuladığınız şey, Lordum, Tanrı'ya karşı büyük bir hadsizlik, dünyaya karşı büyük bir hakaret, arkadaşlarım için büyük bir keder, kendim için büyük bir utanç ve sizin asilzadeliğinize sürülecek kocaman bir lekedir. Babam şöyle derdi: Bekâret bir genç kızın bahçesindeki

en narin çiçektir ve iffet de yoksul bir genç kızın sahip olabileceği en pahalı çeyizdir... Derler ki, iffet zaman gibidir; bir kere kaybedildi mi telafisinin imkânı yoktur.

Yazma eyleminden katışıksız bir keyif alıyormuşçasına çınlar kelimeler Mercy'nin kulaklarında. Lord Surrey'e kendisinin sadece yoksul bir taşra kızı olduğunu, karısı gibi zarif bir leydi olmadığını bildirmek istediğinde şöyle haykırır: "Güzel Lordum, dışarılarda böylesine alelade ve taşralı bir şeyin peşinde koşturuyorsunuz, ancak evinizdeki asıl değerli ve asil eşyanızın farkında olmuyorsunuz!" Hatta çıngırdayan bir kafiyenin durağanlığına dalıverir; bu durağanlık Mercy'nin yazısından çok daha cılızdır ama yine de yazmanın bir sanat olduğunun, yalnızca gerçekleri iletme aracı olmadığının kanıtıdır. Üstelik dolaysız ve etkili olmak istediğinde, babasının evinde duyduğu özlü sözler kaleminin ucuna gelir, dini kitapları andıran betimlemeler kulaklarında çınlar: "Ve ben, yoksul kızcağız, atmacaya atılan yem, amansız bir felakete gebe olsaydım, arkadaşlarıma hadsiz bir eza verseydim..." Sözün özü sütçü Mercy, kabalıktan ve aynı derecede de samimiyetten noksan olan doğal ve asil bir tarzda yazar. Öyle hissederiz ki, hiçbir şey Mercy'yi âşığına, görkemin beyhudeliği, iffetin güzelliği, servetin bugün var yarın yokluğu üzerine hoş bir söylev vermekten daha mutlu edemez. Ancak bir Mercy ile bir Philip arasında duygudan eser yoktur. Ve iş tamı tamına birkaç kelimeyle aşağılık bir meseleyi ele almaya gelince, sözgelimi Sör Henry Sidney'nin karısı Northumberland Dükü'nün kızı daha iyi bir odada uyumak için hak iddia etmek zo-

runda kalınca, ne pahasına olursa olsun Mary, harfleri oluşturamayan, kelimeleri telaffuz edemeyen, peş peşe düzgün cümleler kuramayan kara cahil bir hizmetçi kız gibi yazar. Çekişir, gereksiz ayrıntılarla uğraşır, anlamsız uzunlukta laflarıyla ve tekrarlarıyla sabrımızı yavaş yavaş tüketir. Böylelikle, bu kadar güzel yazan sütçü kız Mercy Harvey ya da Northumberland Dükü'nün bu kadar kötü yazan kızı Mary Sidney hakkında pek az şey biliyor oluruz. Elizabeth dönemi yaşamının arka planı kaçıverir gözlerimizden.

Yine de Gabriel Harvey'i Cambridge'e kadar izleyelim, belki orada bu acayip Elizabeth dönemi insanlarını bize daha yakın kılacak mütevazı ve gündelik bir şeyler bulabiliriz. Bir erkek kardeş olarak görevini sonuna erdirmiş olan Gabriel, öyle görünüyor ki, kendisini, başarılı olmanın bir yolunu bulmuş entelektüel bir genç adamın hayatına teslim etmiştir. O kadar çok çalıştı, o kadar az eğlendi ki arkadaşları arasında bir popülarite kazanamadı. Çünkü şurası çok açık ki, İngiliz şiirinin geleceğine ve İngiliz dilinin yeterliliğine yöneltilen yoğun ilgiyi kart oynama, bağlı ayıların üzerine köpek salma gibi eğlencelerle birleştirmek pek zordur. Görünüşe bakılırsa Gabriel, Aristotales'in mutlak gerçek olarak söylediği her şeyi de kabul edemedi. Ancak şurası da açık ki şiir hakkında, vezin hakkında, küçümsenen İngiliz üslubunun yükselişi ve yetersiz İngiliz dilinin, dünyanın büyük dil ve edebiyatları arasına girmesi hakkında kafa dengi insanlarla saatlerce, gecelerce tartışırdı. Dinlerken bu fikirlerin şimdi Amerika'nın yeni üniversitelerinde devamının getirilebileceğini düşünürüz bazen. Genç İngiliz şairler cüretkâr ama endişeli bir

kibirle konuşur: "İngiltere, İngiltere olalı, son zamanlardakilerden daha takdire şayan zihinleri, daha gözü pek, kalpleri, daha yiğit elleri daha fevkalade zekâları bağrından çıkarmamıştır." Bununla birlikte, İngiliz olmak bir tür suçmuş gibi addedilirdi: "Şu dünyadaki hiçbir şeyin İngiliz olmak kadar alçak, sefil ve iğrenç bir ünü yoktur". Ve şayet geleceğe yönelik umutları ve eski medeniyetlerin fikirlerine yönelik hassasiyetleriyle Elizabeth dönemi insanları, bugünün daha genç ülkeleri arasında zaman zaman zihnimizi karıştıran hassasiyetin neredeyse aynısını gösterirse, bir şeylerin gerçekleşmek üzere olduğunu, ayak basılacak keşfedilmemiş bir toprak bulunduğunu söyleyerek, kendilerini ele geçiren his, bilimin bizim zamanımızdaki düş gücü yüksek İngiliz yazarların zihinlerinde oluşturduğu heyecana pek benzer. Yine de, 1570 yıllarında Cambridge odalarındaki dillerin çalkantı ve kavgalarını işittiğimiz düşüncesi her ne kadar ilham verici olsa da, Harvey'nin sayfalarını belli bir düzen içinde okumanın insan sabrının sınırlarını neredeyse son haddine kadar zorladığı da kabul edilmelidir. Kelimeler kıpkızıl bir kor olmuş, eriyik hale gelip şuraya buraya dağılıyormuş gibi görünür; ta ki bizler bir parça anlamın mührünü kelimelerin üzerine damgalaması isteğiyle ıstırap içinde haykırıncaya dek. Yazar aynı fikri alır ve tekrar tekrar dillendirir:

> Tabiat Ana'nın yücelerin yücesi maharetinde hangi çiçek bahçesinin yabani otu yoktur? Hangi orkide ağacının kurdu yoktur? Hangi mısır tarlasının koçanı yoktur? Hangi balık göletinin kurbağası yoktur? Hangi aydınlık gökyüzünün karanlığı yoktur? Hangi bilgi aynasının cehale-

ti yoktur? Hangi insan evladının zaafı yoktur? Hangi mülkün külfeti yoktur?

Bunun sonu bir türlü gelmez. Değirmen eşeği misali dönüp durdukça, sesin yolumuzu tıkadığını fark ederiz çünkü aslında duymamız gereken şeyi okumaktayızdır. Mübalağalar ve yinelemeler; bir kürsünün üzerine vurulan yumruk misali yapılan vurgu; hislerle oyalanmaya ve sesin tadını çıkarmaya bayılan yavaş ve duygusal kulağın yararınadır; o kulak, söylenen sözün yanı sıra konuşmacının bakışını ve jestlerini de işin içine katar, konuşmacının söylediklerine dramatik bir değer kazandırır ve mübalağanın tam zirvesindeyken öyle bir yumuşatır ki söylenen söz dinleyicinin kalbindeki hedef noktaya doğru süzülüverir. Bundan dolayı, yalnızca Harvey'nin Nash'e yönelttiği sert taşlamaları ya da şiir hakkında Spenser'a yazdığı mektupları göz önüne alacak olursak, hiçbir ilerleme kaydedemez ve bir yön bulma duyumuzu da kaybederiz. Boğulmakta olan bir adam tahta parçasına nasıl yapışıyorsa, bizler de yüzeye çıkan her basit veriye öyle yapışırız – sözgelimi ulağın adının Bayan Kerke olması, Perne'nin Peterhouse'daki odalarında zevk için vahşi hayvan yavrusu barındırması, "Son mektubunuz... Bendenize ulaştığında şömine başında kadınlarla, dürüst ve iyi kalpli dostlarla ve aynı zamanda da makul ve dürüst şarapçılarla çepeçevre sarılmıştım," cümlesi, Greene'in "bir testicik tatlı şarap için" ev sahibesi Isam'a yalvararak ölmesi, kendi gömleği su içinde kaldığından ev sahibesinin kocasının gömleğini ödünç almış olması ve Bedlam yakınlarındaki yeni kilise mezarlığına yarım sikkelik bir maliyetle gömülmesi... Öyle görünüyor ki karanlığın üzerine ışık

doğmakta. Ama hayır; tam da Shakespeare'in frakının ucundan yakalamayı, Spencer konuştuğu esnada ağzından kaçan o has kelimeleri işitmeyi düşündüğümüz anda, Harvey'nin belagat sanatının dumanları havaya yükselir ve bizler de o geveze, lafazan, uçsuz bucaksız ve demode belagatin, münakaşanın içinde bir kez daha süzülüveririz. Sayfalar arasında düşe kalka ilerlerken sorarız, bu Elizabeth dönemi insanlarıyla baş edebilmeyi nasıl umabiliriz ki? Ve sonra bizler bu sayfaları çevirirken, atlarken ve incelerken o vahşi sayfaların, o büyük tartışmaların arasından bir şey rastgele, şüpheyle beliriverir – bir adamın figürüdür bu, bir yüzün hatlarıdır; "Elizabeth dönemi insanı" değil de ilginç, karmaşık ve bireysel bir insandır bu.

Evvela onu kız kardeşine karşı tutumundan tanırız. Biz kolejde öğretim üyesi olan bu adamın, kız kardeşi tarlalarda zavallı ihtiyar kadınla birlikte süt sağıyorken, Cambridge yolunda at sürdüğünü görüyoruz. Cambridge âlimi Gabriel Harvey'nin kız kardeşine yakışan davranış anlayışını keyifle gözlemliyoruz. Eğitim onunla ailesi arasında büyük bir uçurum açmıştır. Babasının sütun oymacılığı yaptığı, annesinin ise bira ambarında çalıştığı bir köyün bir sokağındaki evden çıkıp, Cambridge'e gitmişti. Yine de sıradan soyu ve bu dünyada dişiyle tırnağıyla bir yerlere gelmesi gerektiği bilinci, onu kız kardeşine karşı katı, büyük adamların yalakası, huzursuz, benmerkezci ve gösteriş budalası bir hale getirmesine rağmen, hiçbir zaman ailesinden utanır hale getirmedi. Cambridge'e üç oğul gönderebilen ve sanatından hiç mi hiç utanç duymayan, öyle ki sütun oyma sanatını meslek edinen ve eserlerini de şömine-

sinin üzerine yerleştiren bu baba, sıradan bir adam değildi. Cambridge yolunda Gabriel'in ardından gelen ve onun en iyi müttefikleri olan kardeşleri ise iftihar edilecek kardeşlerdi. Güzelliğiyle büyük bir asilzadenin şapkasından mücevherini koparttırabilen Mercy'yle bile gurur duyabilirdi. Hiç şüphesiz kendisiyle gurur duyuyordu. Bu, diğerleri kart oynarken okumak zorunda olan, otoriteye karşı manasız bir biat borcu olmayan ve ileride bizzat Aristotales'le zıt düşecek, kendi kendisini yetiştiren bir adamın gururuydu. Aristotales'le yaşadığı bu zıtlaşma onun Cambridge'deki popülaritesini hayli azalttı; neredeyse lisansına mal oldu. Ancak hayatının bu erken dönemlerinde onu haklarını savunmaya, değerleri üzerinde ısrarla durmaya iten talihsiz bir kaderdi. Üstelik bu da doğru olduğundan; yani gerçekten de diğer insanlardan daha yetenekli, daha atik, daha eğitimli olduğundan, ayrıca hasımlarının bile inkâr edemeyeceği kadar yakışıklı olduğundan ("Vakti zamanında yakışıklı bir hoca süprüntüsüydü" diye kabullenmişti Nash), Gabriel başarıyı hak ettiğini ve yalnızca meslektaşlarının kıskançlık ve komploları yüzünden reddedildiğini düşünmekte haklıydı. Bir müddet, çok sayıda lobi faaliyeti yürütmesi ve hak ettiği şeyler üzerinde uzun uzun düşünmesi sayesinde düşmanlarına karşı akademik kariyer konusunda zafer kazandı. Dersler verdi. Kraliçe Elizabeth Audley End'e geldiğinde, Gabriel'den saray ehlinin önünde münazara etmesi istendi. Hatta Kraliçe'nin olumlu ilgisine de mazhar oldu. "İtalyan bir görünümü var sanki", demişti Kraliçe, Gabriel huzuruna getirildiğinde. Ancak zafer anlarında bile, düşüşünün tohumları görülebilirdi. Kendisine saygısı

yoktu, kontrolü yoktu. Kendisini gülünç duruma düşürür, arkadaşlarını da huzursuz ederdi. Nasıl giyindiğini ve nasıl "kadifeden takımının içinde salkım saçak, darmadağın bir halde geldiğini", nasıl da gergin olduğunu, bir an dalkavukluk yaparken başka bir anda kendisinin "Sör Phillip Sidney'den daha üstün olduğunu hiç çekinmeden söylediğini", şimdi hanımlara kur yaparken biraz sonra "onlara müstehcen bilmeceler sorduğunu", Kraliçe onu övdüğünde sevinçten nasıl da kendini kaybettiğini ve İtalyan aksanıyla Saffron Walden İngilizcesi konuştuğunu okuduğumuzda, düşmanlarının nasıl eğlendiğini arkadaşlarınınsa nasıl kızarıp bozardığını tahmin edebiliriz. Ve böylece, bütün liyakatine rağmen düşüşü başladı. Lord Leicester'ın hizmetine alınmadı; Üniversite sözcüsü yapılmadı; Trinity Hall Üniversitesi'nin yöneticiliğine atanmadı. Gelgelelim başarılı olduğu bir topluluk vardı. Spenser ve diğer genç adamların şiiri, dili ve İngiliz edebiyatının geleceğini tartıştıkları küçük, duman altı odalarda Harvey'e gülünmüyordu. Bilakis çok ciddiye alınıyordu. Böyle arkadaşlarının gözünde Harvey en az onlar kadar büyük olma yetisine sahipti. Pekâlâ İngiliz edebiyatını şana şöhrete kavuşturmak için gönderilmişlerden birisi de olabilirdi. Şiire duyduğu tutku çıkarsızdı. Arzusu ve eğilimi hayli derindi. Nicelik ve vezin hakkında, Yunanlıların ve İtalyanların neler yazmış olduğu, İngilizlerin ise neler yazabileceği hakkında uzun bir nutuk çektiğinde; hiç şüphesiz Spencer için genç bir yazarın hayal gücünü körüklemeye ve yazılan her taze şiiri aynı keşif yolculuğuna çıkmış küçük bir grup maceraperestin ortak malı gibi göstermeye yarayan bir ses eğitimiyle baharatlan-

dırılmış umutlu ve coşkun bir merak atmosferi yaratırdı. İşte Spenser'ın onu böyle görmesinin sebebi budur:

> *Harvey, en mesut adamlardan mesuttur daha da,*
> *Okuyorum onu, dünya sahnesinin bir seyircisi edasıyla,*
> *Oturup not düşüyorum eleştirmen kalemimle, Her bir*
> *durumun keskin nahoşluklarına...*

İşte şairler, savaş meydanının üzerinde yükselen saat kulesinden farkı ayırt eden, uyaran, kehanette bulunan böyle "seyircilere" ihtiyaç duyar. Harvey'i konuşurken dinlemek; sonra dinlemeyi kesmek, bu coşkun, saldırgan sesin konuşmasına müsaade etmek, bir yandan da teoriden pratiğe kayıp kendi kafasının içinde kendi şiirinin birkaç dizesini oluşturmak Spenser'ın hayli hoşuna gidiyor olmalıydı. Ancak seyirci kendi sağlığına zarar verecek kadar uzun bir süre oturabilir, yine aşırı bir merakla ve hükmeder bir tavırla nutuk çekebilir. Teorilerini hayatın biçimsizliğine uyamayacak kadar sıkı bir şekilde oluşturabilir. İşte bu sebepten Harvey teori oluşturmayı bırakıp işi pratiğe dökmeye çalıştığında, ortaya çıkan şey çorak ve iştah kaçırıcı cılız bir dizenin sızıntısından ya da kaypak ve gurursuz bir methiyenin coşkun gürlemesinden başka bir şey değildi. Bir devlet adamı, profesör, müdür olmayı beceremediği gibi, görünüşe bakılırsa Spenser ile Sör Philip Sidney'nin arkadaşlığını kazanmaktan başka elini attığı hiçbir işi beceremediği gibi şair olmayı da beceremedi.

Ancak ne mutlu ki Harvey ardında sıradan bir kitap bıraktı; okurken kitapların kenarlarına notlar almayı alışkanlık edinmişti. Önce toplum önündeki benliğine, sonra da kişisel benliğine baktığımızda yüzünün iki

taraftan da aydınlandığını görürüz. Ve ifadesi de Elizabeth dönemi insanlarının yüzlerinde pek nadiren olduğu gibi değişir. Görünürdeki Harvey'nin arkasında başka bir Harvey'nin pusuda beklediğini, onu şüphe, gayret ve melankoliyle gölgelediğini tespit ederiz. Bereket versin ki sıradan kitap küçüktü; Elizabeh dönemi kitap yaprağının bile kenarları dardı; bu yüzden Harvey kısa tutmak zorundaydı. Ve keskin hafızasının ve tecrübelerinin ışığında, yalnızca kendi gözünden yazdığı için de, görünüşe göre sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi yazar. "Doğrudur," der sanki; ya da, "bana şunu hatırlatıyor," ya da bir kez daha: "Keşke bunu yapsaydım." Bizler de böylelikle insanların arasında çam deviren Harvey ile evinde, kitaplarının arasında bilgelikle oturan Harvey arasındaki çekişmenin farkına varırız. Tutumunu belli eden ve ceremesini çeken Harvey, tavsiye ve teselli almak için, okuyan ve düşünen Harvey'ye anlatır meramını.

Aslında ikisine de ihtiyacı vardı. Hayatı daha ilk demlerinden beri çekişme ve zorluklarla doluydu. Sütun oymacısının oğlu Harvey kuyruğu dik tutmuş olabilir, ancak beyefendilerden oluşan bir toplulukta sıradan bir aileden geliyor olmak yine de onu incitiyordu. O halde oturmakta olan Harvey'in, yine de zafere ulaşabilmiş tüm bu tanınmamış insanların arasından ona nasihat verdiğini düşünün. "Acemi Genç" İskender'i düşünün; "Cüretli bir genç çocuk olan, ama koca bir devi bozguna uğratan" David'i düşünün; Judith'i, kadın Papa Joan'ı ve onların üstün başarılarını düşünün; her şeyi geçtik o "yürekli cadaloz... Jeanne d'Arc, en değerli, yiğit genç kız... Kanlı canlı, maceraperest bir

kız galebe çalarken... Çalışkan ve becerikli bir adam ne yapamaz ki?" Ve görünen o ki, Cambridge'teki zeki genç adamlar, sütun oymacısının oğlunun beyefendilik meziyetlerinden yoksun oluşunu yüzüne vurmaktadırlar. "Yazmayı bırak," diye nasihat verir Gabriel, "yazmak lüzumundan çok zaman harcatır... Bu işi zaten başına bela ettin." Güzel konuşma ve ikna konularında kendini iyice eğit. Hayata karış. Kılıç kullanmayı, at binmeyi, ateş etmeyi öğren. Bu üçü bir hafta içinde öğrenilebilir. Ve sonra hırslı ama huzursuz genç, karşı cinsi çekici bulmaya başladı ve bilge ve oturaklı kardeşinin gönül meseleleri konusunda tavsiyelerini almak istedi. Diğer Harvey şu görüşteydi: Tavırlar kadınlarla olan ilişkilerde en büyük önemi taşır; insan ihtiyatlı davranmalı, kendisini kontrol etmelidir. Bir beyefendi, diye devam etti bu nasihatçi, "Leydilerin ve hanımefendilerin hoş bir eğlencesi" olarak nam salar. "Büyük bir saygı ve seremoni olmadan selam verilmez." Hiç şüphesiz Audley End'de yenmiş bir azarın tezahürüydü bu. Sağlık ve vücut bakımı nihai öneme sahipti. "Biz akademisyenler vücudumuzu ve zekâmızı acınası hallere düşürürüz." İnsan "bütün bir sene boyunca her sabah yataktan kuvvetle fırlamalıdır". İnsan yediğine içtiğine dikkat etmelidir, aktif olmalı, düzenli egzersiz yapmalıdır, tıpkı "günde en az bir defa zağarını dışarı çıkarmayı asla aksatmayan" birader H. gibi. "Ne düşüncelere dalmanın ne de uğultunun" yeri vardır. Eğitimli bir adam aynı zamanda dünya adamı da olmalıdır. "Egzersiz yapmayı, gülmeyi, cesaretle ilerlemeyi" "gündelik göreviniz" haline getirin. Ve şayet işkencecileriniz sizinle ağız dalaşına girer, size dil uzatır, size dudak büker ve sizi

alaya alırlarsa, en iyi silahınız "nüktedan ve hoş bir ironi" olacaktır. Ne olursa olsun şikâyet etmeyin; "Ufacık bir amaç uğruna şundan bundan şikâyet etmek rezilce bir ahmaklık, üstelik densiz ve küstah bir karakterin de habis bir işaretidir." Ve şayet hiçbir terfi almadan geçen zaman içinde kişi faturalarını ödeyemezse, hapse atılırsa, ev sahiplerinin alay ve hakaretlerine maruz bırakılırsa, yine "mutlu bir yoksulluk, yoksulluk değildir." cümlesini hatırlayın. Ve şayet geçen zaman içinde mücadelenin dozu artarsa, "hayat bir savaş," gibi görünür; hırpalanmış bir adam bazen "kalp ancak umut uğruna alev alev yanar" sözünü kabullenmek zorunda kalırsa, onun bilge nasihatçisi yine de pes etmesine izin vermeyecektir. "Kederini en güzel şekilde göğüsleyen, onu en çok gizleyendir," der kendi kendine.

İşte iki Harvey –hareketli ve budala Harvey ile oturaklı ve bilge Harvey– arasında uydurduğumuz bu diyalog böyle sürer gider. Ve görünürde bu iki yarı, bütün o konuşup danışmalarına rağmen bütün olarak baktığımızda berbat bir iş ortaya çıkarmıştır. Çünkü kibirle, umutla ve kız kardeşine vereceği bir dizi güzel nasihatle Cambridge yollarına düşen genç adam, nihayetinde doğduğu köye elleri bomboş bir halde dönmüştür. Harvey, köşesine çekilip, son yıllarını Saffron Walden'da tamamen gözden uzak olarak geçirdi. Becerilerini köyün yoksulları arasında şöyle böyle bir doktorluk yaparak kullanmayı görev edindi kendine. Yumru köklü bitkiler ve paça çorbasıyla kıt kanaat idare ederek sersefil bir yaşam sürdü. Ancak hal böyleyken bile avunmasını biliyor, hayallerini kalbinde besliyordu. "Eski, siyah kadife takımının içinde bahçesiyle uğraşırken," der Nash, "pa-

rasını ödemediği bir semeri çalıverdi." Aklı fikri güçte, şöhretteydi; Stukeley ve Drake'deydi; "altını kazananlar ve takanlardaydı." Hatıraları pek çoktu; "Şayet sık sık yenilenip canlandırılmazlarsa en güzel şeylerin hatırası zihinden uçar gider," diye yazmıştı. Ancak onun içinde kıpır kıpır eden bir şeyler vardı, geçmişe takılıp kalmasını yasaklayan bir hareket, şöhret, hayat ve macera arzusu vardı. "Dikkate alınacak tek zaman şimdiki zamandır," yazar notlarından birinde. Akademisyenlik tozuyla da uyuşturmamıştır kendisini. Kitapları gerçek bir okurun sevdiği gibi sever; Onları vitrine asılacak zaferler gibi değil de "uzun uzun düşünülecek, hayata geçirilecek, bedene ve ruha nakşedilecek" canlı varlıklar gibi görürdü. Hüsrana uğramış bu yaşlı akademisyenin kalbinde öğrenmeyle ilgili tuhaf bir insancıl görüş varlığını sürdürürdü. "Her şeyi öğrenmenin tek cesur yolu hiç çalışmamak ve çok keyif almaktır," yorumunda bulunmuştu. Altınları kazananların ve altınları takanların hayalinin, hareket ve güç hayalinin borçlarını ödeyemeyen, bir kır evinde kocakarı merhemleri yapan, köklü bitkilerle geçinen yaşlı bir dilencinin kalbinde yeşermesi her ne kadar fantastik kaçsa da, Harvey vücudu pörsüdüğünde ve cildi "yanık bir parşömen misali delik deşik ve buruşuk bir hal aldığında" bu hayaller sayesinde içindeki hayatı canlı tutabilmişti. Nihayetinde zafer kazandı. Hem arkadaşlarından hem de düşmanlarından; Spenser ve Sidney'den, Nash ve Perne'den daha uzun yaşadı. Bir Elizabeth dönemi insanına göre hayli ileri bir yaşa, seksen bir ya da seksen iki yaşına ulaştı. Harvey'nin yaşadığını söylerken, onun kavga ettiğini, yorgun ve gülünç olduğunu, mücadele edip yenildiğini

ve bizimki gibi bir yüze sahip olduğunu kast ederiz; değişen, çeşitlenen bir insan yüzüne.

ÜÇ ASIR SONRA DONNE

Son üç yüz yılda İngiltere'de kaç milyon kelimenin yazılıp basıldığını ve bunların ne kadar büyük bir çoğunluğunun arkalarında hiçbir iz bırakmadan silinip gittiğini düşündüğümüzde, Donne'un bugün hâlâ belirgin bir şekilde işitebildiğimiz kelimelerinin nasıl bir kalitede olduğunu ister istemez merak ederiz. Bu kutlama ve mazur görülebilir dalkavukluk senesinde bile (1931), Donne'un şiirlerinin popülariteye kavuştuğunu ya da metroda omzunun üzerinden baktığımız sekreterin, ofisinden dönerken yolda Donne okuduğunu söylemek bizim üzerimize vazife değil ama Donne okunuyor; işitilebiliyor; yeni basımlar ve ardı ardına gelen makaleler de buna tanıklık ediyor zaten. Ve Donne'un bizi Elizabeth döneminden ayıran fırtınalı denizlerin üzerinden yaptığı bu uzun uçuşun ardından kulaklarımıza işleyen sesinin ne anlam taşıdığını tahlil etmeye çalışmak zahmete değer bir iş. Ancak her ne kadar onun şiiri anlamla yüklü olsa da, bizi çeken ilk nitelik bu değil, daha saf, daha yakın bir şey; birden patlaması belki de. Bütün önsözler, bütün konuşmalar tükenip gider; Donne şiire en kısa yoldan dalıverir. Tek bir kelime tüm hazırlık sürecini tüketir:

Öyle özledim ki eski bir âşığımın hayaletiyle
konuşmayı,

Ya da

Kim ne derse desin katıksız bir çılgındı o,
Bir saattir aşk içinde yanmaktaydı.

Anında tutsak olduk işte. Donne, hiç kıpırdamadan emir veriyor;

Kıpırdama, okuyacağım şimdi sana
Bir aşk dersi, aşk felsefesi hakkında.

Kıpırdamamalıyız. İlk kelimelerle bir şok dalgası sarar bizi; evvela uyuşuk ve miskin olan algılarımız titremeye başlar; görme ve işitme duyularımız hızlanır; "parlak saçların bileziği" gözlerimizin içinde alev alev yanar. Yine de daha dikkat çekici bir şey var ki, hatırlanan bu güzel dizeleri fark etmekle kalmaz, zihnimizde kendine has bir yaklaşım buluruz. Hayatın olağan akışı içinde sağa sola savrulmuş ögeler, Donne'un tutkulu dokunuşuyla yekpare hale gelir. Daha demin neşeli, sıradan, karakterler ve çeşitlilikle coşan dünya bitip tükenmiştir. Şimdi Donne'un dünyasındayızdır. Diğer bütün görüşler bıçak gibi kesilivermiştir.

Okuyucuyu aniden şaşırtıp, etkisi altına alan bu güçte Donne çoğu şairden üstündür. Bu onun karakteristik niteliğidir; işte bunun sayesinde eserinin özünü bir ya da iki kelimede özetleyerek bizi ele geçirir. Ancak bu öz, içimize girdiği anda birbirine aykırı tuhaf zıtlıklara bölünen bir özdür. Çok geçmeden kendimize bu özün neyden oluştuğunu sormaya başlarız, böylesine derin ve karmaşık bir etki yaratmak için hangi ögelerin buluştuğunu. Bazı açık ipuçları şiirlerin yüzeyinde oraya bura-

ya serpilmiştir. Sözgelimi *Satirler*'i okuduğumuzda, bu eserin bir yeniyetmenin elinden çıktığına dair hiçbir dış kanıta ihtiyaç duymayız. Gençlerin tüm o merhametsizliğini ve kesinliğini taşımaktadır zaten bu eser; orta yaşın ve geleneğin budalalıklarına karşı nefret doludur. Saray mensupları; karın ağrısı tipler, yalancılar, kepaze şarlatanlar ve ikiyüzlüler oldukları için neden birkaç kalem darbesiyle tamamı bir araya toplanıp dünya yüzeyinden süpürülmesin ki? Ve böylece tüm bu aptal figürler, hayatta ne denli umudun, inancın ve hazzın, gençliğin küçümsemesinin gaddarlığını harekete geçirebileceğini kanıtlayan bir şevkin yenilgisine uğrarlar. Ancak, okumaya devam ederken bizler ilk portrede karmaşık ve meraklı bir yüzü olan, bu cüretkâr ama ince, duygusal ama sinir bozucu oğlanın onu gençler arasında eşsiz kılacak nitelikler taşıdığı zannına kapılırız. Bunun nedeni yalnızca gençliğin, kelimelerine baskın çıkan kalabalığı ve baskısının bu oğlanı letafet veya açıklığa aşırı bir hızla yöneltmiş olması değildir. Bu kesme ve kırpmalarda, düşüncelerin bu düzensizlikle üst üste yığılmasında etken olan, yaşını almış gençliğin, bozulmaya yüz tutan dürüstlüğünün yaşadığından daha derin bir hayal kırıklığı olmasıdır belki de. Yaşının verdiği fevrilikle yalnızca büyüklerine karşı değil, kendisine sevimsiz gelen her şeye karşı isyanlardadır. Onun şiirinde zamanın geleneklerinden faydalanmayı reddedenlerin sahip olduğu o temkinli çıplaklık vardır. Başkalarının görüşlerinin baskısını hissetmeyenlerin sergilediği abartılı duruş vardır; yargılar onları, zaman zaman başarısızlığa uğratır ve onlar da sırf tuhaflık yapmış olmak adına tuhaflık yapmaya devam ederler. Donne da tıpkı Browning ve Me-

redith gibi kasti ve yersiz acayipliklerle yenilikçiliğini yüceltmeden duramayan gelenek karşıtlarından biriydi. Ancak Donne'un kendi çağında hoşlanmadıklarını keşfedebilmek için ilk şiirlerini yazdığı esnada kendisinde muhakkak kötü bir iz bırakmış faktörleri gözümüzde canlandıralım; Donne'un hangi kitapları okuduğunu soralım. Donne'un bizzat kendi ifadesiyle, seçtiği kitapların "kallavi ilahiyatçıların", "felsefecilerin", "şehirlerin gizem dolu yapısına uyum sağlamayı öğreten kafası güzel devlet adamlarının" ve "tarihçilerin" eserleri olduğunu görürüz. Şurası çok açık ki Donne gerçekleri ve argümanları seviyordu. Şairlere yakıştırdığı "Fantastik, Delifişek" gibi lakaplar Donne'un bu sanatı hor gördüğünü ya da en azından şiirin hangi niteliklerini sevimsiz bulduğunu çok iyi bildiğini göstermekte. Ve bununla birlikte Donne İngiliz şiirinin baharında yaşıyordu. Fırsatı vardı ve öyle görünüyor ki; bu tiyatroya gitme, Marlowe ve Shakespeare oyunlarını sahnede seyretme fırsatından da yararlandı: "Ona yeni oyunlardan bahsediyorum". Londra'da yurtdışına gittiğinde zamanın tüm yazarlarıyla –Spenser'la, Sidney'le, Shakespeare'le ve Jonson'la– tanışmış olmalı. Bu meyhanede veyahut şu sohbette yeni oyunları, şiirdeki son modaları, İngiliz dilinin imkânları ve İngiliz şiirinin üzerine dönen hararetli ve bilge tartışmaları işitmiş olmalı. Gelgelelim, Donne'un biyografisine dönecek olursak, onun çağdaşlarıyla ne yakınlık kurduğunu ne de onların eserlerini okuduğunu görürüz. O, çevresinde o esnada olup bitenden faydalanmayan bilakis büyük bir endişe ve rahatsızlık duyan şu orijinal tiplerdendi. Onun *Satirler*'ine bir kez daha dönersek, neden böyle olması gerektiğini de

kolayca görebiliriz. Burada gerçek şeylerle ilgilenmeyi seven, kaskatı kesilmiş duyularına etki eden her bir şoku doğrulukla açıklamak için çırpınan cüretkâr ve aktif bir akıl vardır. Sokakta can sıkıcı bir tip durduruverir onu. Donne onu kesinlikle, canlılıkla görür.

Giysileri bir garip ama pek saba kaba; kara ama pek çıplak;
Kolsuz idi yeleği, bir zamanlar kadifeydi,
Ancak pek açılmış şimdi,
Oluvermiş hem salkım hem saçak.

Ve sonra insanların kullandığı gerçek sözcükleri vermeyi sever:

Gergin bir ud teli misali ciyakladı, ah efendim,
Krallardan bahsetmek ne de tatlı.
Westminster'da dedim ki, Abbey mezarlarını bekleyen adam,
Kim gelirse gelsin değerli olduğundan,
Harry'lerimizin, Edward'larımızın konuşması içinde,
O kraldan bu krala ve nesepleri yürüyebilir orada,
Kulaklarınız hiçbir şey işitmez krallardan başka;
Gözleriniz de onları görür yalnızca,
Yol çıkar buraya, Kral Sokağı'na.

Donne'un kuvveti de zayıflığı da burada görülebilir. Tek bir ayrıntı seçer ve bu ayrıntının acayipliğini anlatacak birkaç kelimeye indirgeyene değin gözünü ona diker.

Dizi dizi pütürlü havuçlar misali durmakta,
Gutlu ellerinin parmakları şiş ve kısa,

Ancak merkezden, bir bütün olarak göremez. Ayrı bir

yerde durup da büyük bir taslak çıkaramaz; işte bu yüzden betimlemeleri daima anlık bir yoğunluk taşır; nesneleri daha geniş yönleriyle ele alamaz. Hal böyleyken, diğer karakterlerle çatışma içinde olan dramayı zor bulması pek doğaldır; daima monologla, taşlamayla, kendi kendisini analiz ederek kendi merkezinden konuşmalıdır. Spenser, Sidney ve Marlowe bu bakış açısından bakan bir adam için faydalı bir rol model teşkil etmiyordu. Belagat sevgisiyle, yepyeni cesur kelimeler kullanma arzusuyla tipik bir Elizabeth dönemi insanını daha da büyütmeye ve genellemeye meyliediyordu. Geniş manzaraları, destansı erdemleri ve küçük yahut destansı bir çatışmanın içinde görkemle görünen figürleri seviyordu. Nesir yazarlarında bile aynı mübalağa alışkanlığı vardır. Dekker bizlere Kraliçe Elizabeth'in ilkbaharda nasıl öldüğünü anlatmaya kalkıştığında, özel olarak onun ölümünü veya o ilkbaharı anlatamaz; bütün ölümlerin ve bütün ilkbaharların ayrıntısına girer:

> *... Guguk kuşu (o han senin bu han benim dolaşan yapayalnız bir kemancı misali) bütün gün boyunca gidip geldi: Koyunlar vadilerde bir aşağı bir yukarı giderek toplaşırlardı, çocuklar ve keçiler dağlarda bir öteye bir beriye sıçrarlardı: Çobanlar oturup kaval çalardı, taşra kızları şarkı söylerdi; âşıklar sevdikleri için şiirler yazar, onlar da âşıkları için süslü kuşaklar yaparlardı: taşra ne kadar neşeliyse, şehir de öyle canlıydı... Gece yarısında hiçbir baykuş, şapşal taşralıyı korkutamazdı, gündüz vakti vatandaş hiçbir davul sesinden ürkmezdi; bununla beraber her şey durgun bir sudan daha da sakindi; sükunet içindeydi; sanki yer ile gök ahenk içinde müzik yapıyordu: Sözün özü gökyüzü saray gibi görünüyordu,*

yeryüzünün kocaman bir girişi gibi, cennet gibi. Ama ah, insanın o kısa ömürlü saadeti yok mu! Ah dünya, senin mutluluğun pamuk ipliğinden farksız!

Kısacası Kraliçe Elizabeth öldü. Ve Dekker'ın odasını süpüren yaşlı kadının ne söylediğini ya da birileri orada kalabalığa yakalanırsa diye o gece Cheapside'ın nasıl göründüğünü Dekker'a sormanın hiçbir faydası yok. Dekker büyütmek, genellemek ve güzelleştirmek zorunda.

Donne'un dehasının bunun tam karşıtı olduğu aşikâr. O küçülttü, özelleştirdi. Hassas yapıdaki ana taslağı tahrip eden her bir lekeyi, kırışıklığı görmekle kalmadı; aynı zamanda böyle zıtlıklara verdiği tepkiyi son haddinde bir merakla not etti, üstelik çatışan iki görüşü yan yana getirip bu görüşlerin kendi ahenksizliklerini yaratmalarına müsaade etmeye de pek hevesliydi. İşte Donne'u çağdaşlarından ayıran, gösterişli bir çağda sadeliğe karşı duyduğu bu arzuydu; kapsamlı ve usturuplu bir bütün oluşturan benzerlikleri değil de, suretleri ayıran tutarsızlıkları kaydetme kararlılığıydı; aynı anda sevgi, nefret ve kahkaha hislerini bize yaşattıran o güçtü. Ve şayet günün olağan akışı –can sıkıcı bir tip tarafından esir alınmak, bir avukat tarafından tuzağa düşürülmek, bir saray mensubu tarafından hor görülmek– Donne üzerinde öyle keskin bir intiba bırakmıştı ki, âşık olmanın onda yaratacağı etki karşılaştırılamaz ölçüde daha ağır olacaktı ister istemez. Âşık olmak Donne için bin türlü şey demekti; azap çekmek, yılmak, düş kırıklığına uğramak, aklını kaçırmak demekti; ama aynı zamanda gerçekleri konuşmak da demekti. Bundan dolayı aşk şiirleri, ağıtlar, mektuplar Elizabeth dönemi aşk şiirinin tipik figü-

ründen çok daha farklı kapasitede bir figür sunuyordu. Bir grup dilbaz kalemin oluşturduğu o büyük ideal hâlâ gözlerimizin önünde yanmaktadır. Kadının vücudu kaymaktaşından, bacakları fildişindendi; saçları altından tel, dişleri ise Doğu'dan gelen incilerdendi. Müzik onun sesiydi, yürüyüşünde ihtişam vardı. Sevebilirdi, eğlenebilirdi, sadakatsiz, zayıf, zalim ve gerçek olabilirdi; fakat hisleri basitti, tam da kendisine yakışır şekilde. Donne'un şiirleri çok farklı tipte bir hanımı karşımıza çıkarır. O hanım esmerdi ,aynı zamanda soluktu da; yalnızdı ama aynı zamanda sosyaldi de; köylüydü ama aynı zamanda şehir hayatını da severdi; şüpheci ama aynı zamanda inançlıydı da, duygusal ama ketumdu – kısacası o en az Donne kadar çeşitli ve karmaşıktı. İnsan mükemmeliyetinin tek bir tipini seçmek ve kendisini sadece ve sadece tek bir kadına adamak hususunda Donne yahut duygularını açıkça sergileyen ve ruh hallerini dürüstçe not eden herhangi bir adam, tabiatına nasıl ket vurup gelenekçi ve usturuplu insanların gönlünü alacak yalanlar söyleyebilir? "Aşkın en tatlı kısmı Çeşitlilik" değil miydi? "Müziğin, eğlencenin, hayatın ve sonsuzluğun ürediği yuvadır Değişim," diye şarkı söylerdi. O zamanın çekingen duruşu âşıkları yalnızca tek bir kadınla kısıtlamış olabilir. Donne bu hususta "aşk çokluğunu özgürce yaşayan" eski zamandakilere gıpta eder, hayranlık duyardı:

Ama kullanıldığından beri bu onur nişanesi,
Aciz saflığımız istismar edildi.

Yüksek kulemizden aşağıya düşüveririz; tabiatın altın kanunları lağvedilmiştir.

Donne'un şiirinin bir an kara bulutlarla kaplanan, bir an sonra pırıl pırıl pırıldayan camından baktığımızda, sevdiği ve nefret ettiği birçok kadının geçişini görürüz: İğrendiği avam Julia; aşk sanatını öğrettiği şu ahmak kadın; "sandalyeye hapsolmuş" sakat bir kocayla evli olan kadın; belli taktiklerle yalnızca tehlikeli bir şekilde sevilebilecek kadın; rüyasında Donne'un Alp Dağları'nı geçerken öldürüldüğünü gören kadın; kendisini sevme riskinden vazgeçirmek zorunda kaldığı kadın; ve son olarak Donne'un aşktan ziyade saygı duyduğu, güzün gelen o aristokrat hanımefendi. Sıradan ve ender, basit ve karmaşık, genç ve yaşlı, asil ve avam kadınlar böylece geçip giderler. Ve her biri de farklı büyüler yapar, farklı âşıklar yaratır; halbuki adam aynı adamdır ve belki kadınlar da ayrı ve farklı kadınlar değil de, aynı kadının farklı safhalarından ibarettir. St. Paul Katedrali'nin başrahibi sonraki yıllarda bu şiirlerin bazılarını seve seve düzenler ve bu âşıklardan bir tanesini örtbas ederdi; muhtemelen "Yatağa Gitmek" ve "Aşkın Savaşı" şiirlerinin şairini. Ancak Başrahip hata etmiş olurdu. Donne'un aşk şiirlerine yalnızca canlılığı değil, aynı zamanda geleneksel ve basmakalıp bir âşıkta böylesine bir güçle bulunması pek zor olan bir niteliği -maneviyatı- kazandıran şey çok sayıda farklı arzunun birleşimidir. Şayet bedenen sevmiyorsak, zihnen sevebilir miyiz? Şayet farklılıkla, özgürce, önce bu niteliğin sonra da şunun cazibesini kabullenerek sevmezsek, nihayetinde esas olan tek bir niteliği seçebilir, ona bağlı kalabilir ve böylelikle savaşan ögeler arasında barışı sağlayıp "Erkek ve Kadın" olmanın daha da ötesine geçen bir konuma girebilir miyiz? Donne, en havai olduğu, gençlik heveslerinin sonuna kadar peşinde koş-

tuğu dönemde bile, daha farklı seveceği, acı ve meşakkatle seveceği, yalnızca tek bir kişiyi seveceği o olgunluk dönemini de kestirebilmişti. Azarlarken, hor görürken, hakaretler savururken bile, değişimin ve ayrılığın ötesine geçmiş, vücutlar yokken bile birlik ve beraberliğe dönüşebilecek başka bir aşkı yüceltmişti:

Paramparça et bizi, yine de ayıramazsın,
Vücutlarımız ayrılır belki, ama kenetlidir ruhlarımız
Yine de sevişebiliriz mektuplarla, hediyelerle,
Düşüncelerle ve hayallerle;
Ve yine,
Birbirini hayata bağlayanlar
Asla ayrılmazlar.
Ve yine,
İki cinsin de uyduğu bir şey var
Hepimiz aynı şekilde doğup ölmekteyiz,
Ve aşkın gücüyle gizemli eğlenmekteyiz.

Daha ileri ve daha iyi bir duruma işaret eden bu tür ipuçları ve önseziler Donne'u harekete geçiriyor, onu bugünden devamlı şikâyet etmeye, rahatsızlık duymaya zorluyordu. Tüm bu geçici zevk ve tiksintilerin ötesinde bir mucize olduğu düşüncesi ona işkence ediyordu adeta. Sadece kısa bir süre de olsa, âşıklar zamanın, cinsiyetin, bedenin ötesinde bir birleşmeye kavuşabilirler. Ve nihayetinde, bir anlığına ulaşırlar buna. "Mest" olarak bir bankın üzerinde uzanırlar,

Bütün gün hiç kıpırdamadık,
Tek bir kelime etmedik bütün gün...
Bu Mest oluş berrak kılar bizi,
(Dedik) neyi sevdiğimizi söyler bize,

Cinsellik değildi bu, böylece görürüz işte, Görürüz, görmedik kıpırdamaya...
Yepyeni bir ruh olmuş biz biliyoruz öyleyse,
Neyden oluştuk, neyden yaratıldık,
Çünkü evrildiğimiz Atomlar,
Hiçbir değişimin istila edemeyeceği ruhlar
Ama heyhat vücutlarımız o denli hasret ve uzak ki
Neden tutalım kendimizi?

Ama heyhat, kopup gider Donne. Ve kelimeler de bize Donne'u her ne kadar kıpırdamadan tutmak istesek de – çünkü bu mest anlarında saf şiirin dizeleri sanki inanılmaz bir sıcaklıkla eriyip akmış gibidir– onu bu şekilde tutmaya çalışmanın doğasına aykırı olduğunu hatırlatır bizlere. Muhtemelen nesnelerin de doğasına aykırıdır bu. Donne yoğunluğu yakalayıverir çünkü başkalaştıracak değişimin, zaman zaman kesecek uyumsuzluğun farkındadır.

Her halükârda koşullar Donne'un bu mest olma dönemini uzun müddet sürdürebilmesine müsaade etmedi. Donne gizlice evlendi; o bir babaydı; çok geçmeden bize hatırlatıldığı gibi o çok yoksul ama çok hırslı bir adamdı; Mitcham'da küçük çocuklardan oluşan ailesiyle birlikte rutubetli küçük bir evde yaşardı. Çocuklar sık sık hastalanırdı. Ağlarlardı ve onların ağlayışları derme çatma evin incecik duvarlarından geçer, Donne'u çalışırken rahatsız ederdi. Pek tabii kendisine başka bir sığmak aradı ve yine pek tabii bu rahatlama için kira ödemek zorundaydı. Güzelce yerleştirilmiş masaları ve hoş bahçeleri olan Leydi Bedford, Leydi Huntingdon, Bayan Herbert gibi büyük hanımefendilerin dostluğunu kazanmalıydı; han gibi odalara sahip olan zengin adamların gönlünü

almalıydı. Böylelikle sert heccav Donne'un, otoriter âşık Donne'un ardından köle ruhlu, yaltakçı, büyük insanların sadık hizmetkârı, küçük kızların abartılı methiyecisi olan bir Donne figürü gelir. Ve onunla ilişkimiz aniden değişiverir. Onun hicivlerinde ve aşk şiirlerinde bir kalite vardı; bir tür psikolojik yoğunluk ve karmaşıklıktı ki bu kalite Donne'u, bizimkinden farklı bir dünyaya sıkışmış görünen, bizim kafa karışıklıklarımıza karşı duyarsız olan, hayranlık beslediğimiz ancak hissedemediğimiz tutkulara kapılan çağdaşlarından daha yakın kılar. Samimiyeti abartmak kolay olsa da; zıtlıkları kabul etmeye hazır oluşumuzla, açılmak için duyduğumuz arzuyla, romancıların bize yavaş, ince ve çözümlemeli nesirleriyle öğretmiş olduğu o psikolojik çetrefil durumda kendimizi hâlâ Donne'a yakın hissettiğimizi iddia edebiliriz. Ama şimdi bizler Donne'u bu ilerleme sürecinde takip ediyorken o bizi yüzüstü bırakır. Herhangi bir Elizabeth dönemi insanından daha uzak, daha ulaşılmaz, daha demode olur çıkar. Donne'un vakti zamanında aşağılayıp burun kıvırdığı dönemin ruhu sanki otoritesini kabul ettirmiş ve bu isyankârı kendine köle etmiş gibidir. Ve toplumdan nefret eden bu dobra genç adamı, aşkında gizemli bir birlik arayan ve bunu da mucizevi bir şekilde bir orada bir burada bulmayı başaran tutkulu âşığı gözden yitirirken, insanların en sağlamını yoldan çıkaran bu patronluk sisteminden nefret etmemiz pek doğaldır. Bununla birlikte çok aceleci davranıyor da olabiliriz. Her yazarın görünürde bir kitlesi vardır ve Bedford'ların, Drury'ların ve Herbert'lerin kütüphanelerden ve günümüzdeki patron konumunu dolduran gazete sahiplerinden daha kötü bir etki taşıdığından pekâlâ

şüphe edilebilir.

Doğrudur, karşılaştırma büyük zorlukları beraberinde getirir. Donne'un şiirine böylesi garip bir öge katan asil hanımefendiler şiirin içinde bulduğumuz yansıma veya çarpıtmalarda yaşar yalnızca. Hatırat veya mektup yazma dönemi henüz gelmemiştir. Şayet kendileri yazmış olsaydı ve hem Leydi Pembroke'un hem de Leydi Bedford'un takdire şayan şairler oldukları söylenseydi, yazdıklarının altına isimlerini koymaya cesaret edemezler, böylelikle gözden silinip giderlerdi. Gelgelelim patroniçeyi daha yakından ve daha az romantik bir biçimde görebileceğimiz bir günlük etrafta varlığını sürdürmekte. Sözgelimi bir Clifford ile bir Russell'ın kızı olan Ann Clifford aktif, pratik ve az eğitimli olmasına rağmen, "babası başka bir dil öğrenmesine müsaade etmemişti," tıpkı şair Daniel'in patroniçesi olan annesinin daha evvel yaptığı gibi edebiyata ve onun yaratıcılarına karşı bir sorumluluk hissetmekte olduğunu günlüğündeki cüretkâr ifadelerden anlıyoruz. Dönemindeki mal mülk tutkusunun kendisine de bulaştığı bu büyük mirasçı, refah ve zenginlik vecibeleriyle fazlasıyla meşguldü; ama yine de iyi pişirilmiş bir inek ya da kuzu etini nasıl doğal bir şekilde yiyorsa, iyi yazılmış İngilizce kitapları da öyle okurdu. *The Faery Queen*'i ve Sidney'nin *Arcadia*'sını okudu; Ben Jonson'ın *Masques at Court*'unda rol aldı. Ve bu, sosyetik bir kızın Chaucer gibi eski, yoz bir şairi, entelektüel bir kadın olarak kendisini alay konusu durumuna düşüreceği hissine kapılmadan okuması gerektiğini öngören bir saygının kanıtıdır. Bu alışkanlık normal ve soylu bir yaşamın parçasıydı. Tek bir mülkün sahibesi olduğu ve kendisine ait daha fazla

mülkün alacaklısı durumuna geldiği zamanda bile bu durum devam etti. Knole'da oturmuş dikiş dikerken kendisine Montaigne'in sesli okunmasını isterdi; kocası çalışırken o, Chaucer'ın eserlerine gömülürdü. Sonraları, çatışma ve yalnızlık seneleri kendisini kederlendirdiğinde, memnuniyet dolu bir iç çekişle Chaucer'ına geri döndü: "... Şayet burada Chaucer'ın beni rahatlatan muhteşem kitabı olmasaydı", diye yazmıştı, "yaşadığım bir sürü sorunla birlikte acınası bir halde olurdum. Ancak bu kitabı okuduğumda tüm sorunlarıma tepeden bakıyorum, hafif görüyorum ve Chaucer'ın güzel ruhundan küçük bir parça içime akıyor." İşte bunu söyleyen kadın hiçbir zaman bir toplantı salonu ya da kütüphane kurma girişiminde bulunmamış olmasına rağmen, *Canterbury Hikâyeleri*'ni ya da *The Faerie Queene*'i yazabilen, sıradan bir aileden gelen ve hiçbir serveti olmayan adamlara saygı gösterme yükümlülüğünü üzerinde taşıyordu. Donne Knole'da onun önünde vaaz veriyordu. Westminster Abbey'deki ilk Spenser anıtı için para ödeyen Leydi Clifford'du. Ve şayet eski hocası için bir mezar yaptırdığında kendi liyakati ve unvanları üzerinde dursa da, kendisi gibi muhteşem bir hanımefendinin bile kitap yazarlarına şükran duyduğunu dillendirirdi. Çalışırken, büyük yazarların, kendisinin bitmez tükenmez işlerini hallettiği odasının duvarlarına çivilediği sözleri, Leydi Clifford'un dört bir yanını sarardı, tıpkı Montaigne'i Burgundy'deki kulesinde sardıkları gibi.

Böylelikle Donne'un Bedford Kontesi ile arasındaki ilişkinin günümüzde var olabilecek herhangi bir kontes-şair ilişkisinden hayli farklı olduğunu da çıkarabiliriz. Bu ilişkide mesafeli ve törensel bir şey vardı. Donne'a

göre o "pek uzaklarda, erdemli bir hükümdar idi". Tanrı vergisi yeteneğinin liyakati nasıl tevazu uyandırıyorsa, makamının yüceliği de kişiliğinden ayrı olarak öyle bir saygı uyandırıyordu. Donne Bedford Kontesi'nin saray şairiydi; onu yüceltmek için düzdüğü methiyeleri ödüllendirmek için, Donne'u Twickenham'da kendisiyle kalmaya ya da hırslı bir adamın kariyerini ileri taşımada hayli etkin rol oynayan güçlü adamlarla yapılan şu arkadaş toplantılarına davet ederdi. Ve Donne da hayli hırslı bir adamdı, hırsı şair şöhretine kavuşmaktan ziyade, bir devlet adamının gücüne kavuşabilmek içindi. Bu sebepten, Leydi Bedford'un "Tanrı'nın Başyapıtı" olduğunu, dünyada hiçbir çağdaki hiçbir kadının onun eline su dökemeyeceğini okuduğumuzda, John Donne'un bunu Lucy Bedford için yazmadığını fark ederiz; şair burada makamı, unvanı, rütbeyi selamlamaktadır. Ve bu mesafe de tutkudan ziyade mantığı uyandırmaya yaramıştır. Leydi Bedford uşağının övgülerinden anında ve sarhoş edici bir keyif alabildiğine göre, çok akıllı bir kadın olmalıydı, ilahiyatın ince meselelerinden hayli iyi anlıyor olmalıydı. Esasen, Donne'un patronlarına yazdığı şiirlerdeki aşırı incelik ve bilgelik, böylesi bir kitle için yazmanın bir etkisinin de şairin marifetini abartmak olduğunu göstermektedir. Şiirin değil de işkence görmüş meşakkatli bir şeyin patrona kanıtlayacağı şey; şairin patronu için bütün hünerlerini sergilediğidir. Ve yine eğitimli bir şair devlet ve iş adamlarının arasına sokulabilir, böylelikle şairin yalnızca nazım yazarı olmadığı, bilakis sorumluluk ve görev alma yetkisine sahip olduğu da ispatlanmış olur. Gelgelelim birçok şairi öldürmüş olan ilham değişikliği –Tennyson'a ve *Idylls of the*

King'e bir bakın mesela– Donne'un çok yönlü tabiatının ve beyninin başka bir tarafını harekete geçirmiştir yalnızca. Görünürde Leydi Bedford'u övmek ya da Elizabeth Drury'yi kutlamak için *(An Anatomie of the World* ve *The Progresse of the Soul)* yazılmış uzun şiirleri okurken, aşk mevsimi bittiğinde de bir şairin yazabilecek ne kadar çok şeyi kaldığını düşünürüz. Mayıs ve haziran geçtiğinde çoğu şair yazmayı ya da ahenksiz gençlik şarkıları söylemeyi bırakır. Ancak Donne orta yaşın tehlikelerini keskin zekâsı ve bilgeliğinin gayretiyle atlatmayı başarmıştı: "Beni her biri için yazmaya iten şehvet yangınları" sönüp gittiğinde, "ilham perim (çünkü bir tane var), soğukluğumdan dolayı beni boşadığında" da, nesnelerin doğasına saldırıp her birini inceleyecek gücü hâlâ vardı. Gençliğinin tutku dolu günlerindeyken bile Donne düşünen bir şair olmuştu. Kendi aşkını inceleyip analiz etmişti. Buradan dünyanın anatomisine dönmek, şahsi olandan gayrişahsi olana dönmek karmaşık bir tabiatın tabii gelişimiydi. Ve orta yaşın ve dünyayla iletişiminin etkileri altında zihninin işaret ettiği yeni bakış açısı, hususi bir saray mensubuna veya hususi bir kadına yöneltildiğinde kontrol altında tutulan güçleri açığa çıkarmıştı. Artık yüklerinden kurtulmuş olan hayal gücü aşırı abartının yüksek bulutlarına doğru roket misali uçuverir. Doğrudur, roket infilak eder; göz açıp kapayıncaya dek dağılır gider, ayrı ayrı parçalara, acayip görüşlere, müşkülpesentçe yapılan karşılaştırmalara, demode bilgeliklere dönüşür. Ancak zihnin ve kalbin, mantığın ve hayal gücünün çift taraflı baskısıyla kanatlanan bu roket, daha berrak bir havaya doğru hızla yol alır, uzaklaşır gider. Ölü kıza yazdığı aşırı övgüyle kendi kendini kö-

rükleyen şair, roketi fırlatıverir:

Mahmuzlarız biz, dizginleriz yıldızları,
Bize uymaktan memnundurlar hepsi farklı farklı,
Ancak dünya sabit tutabilir mi yuvarlak şeklini?
Bir kıyıyı yapıvermez mi ya da yüksek bir tepeyi?
Yüzmekte olan Ay, çarpınca böyle yükselen bir kayaya,
Batıvermez mi vurup da kıyıya?
Denizler öyle derin, balinalar vurmakta bugün,
Bir ihtimal yarın, kalmazlar ortasında yolun,
İstedikleri yolculuğun sonunda ölürler, vururlar dibe,
Ve insanlar pek fazla düğümü çözerler, ses vermek için derinlere
İnsan düşünür tabii ki bu yolun sonunda,
Yükselecektir bir zıt kutup şu dünyada:

Ya da yine, Elizabeth Drury ölmüş, ruhu da kaçıp gitmiştir:

Durmuyor artık gökyüzünde,
Bakmıyor gök cisimleri ne hazırlıyor kendilerine
Yok bilmek için ne bir arzusu, ne de duyusu,
Ortalardaki hava nasıl olacak, yoğun mu,
Ateşin elementi, o bilmiyor ki,
Böyle bir yerden geçmiş miydi;
Ayı kandırmıyor, uğraşmıyor bile
İnsanlar şu yeni dünyada, Yaşayıp ölüyor mu acaba?
Venüs geri getirmiyor ki onu bize soralım,
Tek bir taneyken nasıl olabiliyor hem sabah hem akşam yıldızım;
Keskin gözleri büyüleyen o tatlı Merkür,
Uğraşmıyor artık onunla, ah nasıl da büyümüştür;

Böylelikle uzak bölgelere nüfuz eder, ölümüyle ateşi

fitillemiş sıradan bir kızın üzerinden kalkan, milyonlarca kilometre uzaklıktaki ender ve ücra tahminlere ulaşırız. Ancak kıymeti birbirine sıkıca bağlı liflerinde ve uzun soluklu kuvvetinde yatan şiirlerden parçalar ayırmak onları azaltmak, küçültmek demektir. Şiirlerin halihazırda, Donne'un bizim uzun tırmanışımızı birdenbire aydınlatıverdiği birbirinden ayrı dizelere hayranlık duymaktan ziyade, bütününün enerjisini ve gücünü yakalamak için okunması gerekir.

Böylelikle nihayet kitabın, *Kutsal Soneler* ve *İlahi Şiirler*'in son bölümüne ulaşmış oluruz. Yine şiir, koşulların ve yılların değişmesiyle değişime uğrar. Patron, patronluğun gereğini yaparak gitmiştir artık. Leydi Bedford'un yerini daha da erdemli ve daha da uzak bir Prens almıştır. Ona göre refah içindeki, önemli ve meşhur St. Paul Başrahibi şimdi devrilmektedir. Ancak bu büyük ruhani liderin kutsal şiirleri, Herbert'lerin ve Vaughan'ların kutsal şiirlerinden ne kadar da farklıdır! Yazdıkça, günahlarının hatırası ona geri döner. "İhtiras ve kıskançlıkla" alev alev yanmıştır; bayağı aşkların peşinden koşmuştur; hakaret dolu, vefasız, tutkulu, aşağılık ve hırslı olmuştur. Nihayete ulaşmıştır artık; ancak bir attan ya da boğadan daha zayıf, daha kötüdür. Şimdi yalnızdır da. "Çünkü sevdiğim kadın" öldü, "benim güzelim öldü." Artık nihayet zihni "tamamen semavi şeylerin üzerinde yoğunlaşmıştır". Ancak Donne –o "sevimli parçacıklardan meydana gelen o küçük dünya"– nasıl olurdu da, tamamen tek bir şeyin üzerine yoğunlaşabilirdi?

Ah ne elem ki bana, zıtlıklar buluştu tek bir vücutta,
Ne acayip ki istikrarsızlık yol açtı
İstikrarlı bir alışkanlığa, yapamadığımda

Dönüyorum yeminlerimden, değiştiriyorum adanmış lıklarımı.

İnsan hayatının akışını, değişimini, zıtlıklarını böylesi bir merakla kaydeden, bir zamanlar böylesi bilgi peşinde koşan, şüpheci yaklaşan...

Bilgece şüphe et; görülmemiş bir biçimde,
Doğruyu arayarak durmak değildir yoldan sapmak,
Değildir uyumak ya da koşmak yanlış yollara değildir.

Bu denli büyük prenslere, cemiyete, krala, İngiliz Kilisesi'ne biat etmiş bir şairin bütünlük ve kesinlik durumuna ulaşabilmesi imkânsızdı; bu, daha saf bir hayat süren şairlerin sürdürebileceği bir durumdu. Donne'un ibadetleri heyecan dolu ve düzensizdi. "Dindarlık nöbetlerim hayali bir sıtma titremesi gibi gelip geçer." Bu nöbetler tezat ve ıstırap doludur. Nasıl ki onun aşk şiirleri en şehvani noktasındayken "Kadın ve Erkeğin ötesinde" aşkın bir birlik arzusunu aniden açığa çıkarıveriyorsa ve nasıl ki büyük hanımefendilere yazdığı en hürmetkâr mektuplar aniden aşk dolu bir adamın etten kemikten bir kadına yazdığı aşk mektuplarına dönüşüyorsa; bu son ilahi şiirler de öyle bir tırmanışın ve düşüşün, aykırı feveranların ve resmiyetin şiirleridir; kilise sanki kapılarını sokağın hengâmesine açmış gibidir. Belki de bu yüzden hâlâ ilgi ve iğrenme, acınma ve hayranlık duygularını harekete geçirebiliyorlar. Çünkü başrahip gençliğinin o iflah olmaz meraklılığını hâlâ muhafaza etmekte. Dünyanın vereceği her şeyi aldığı zaman bile, dünya aleyhine doğruları söyleme tutkusuyla dopdoluydu içi hâlâ. Kendi hislerinin doğasına karşı duyduğu inatçı bir ilgi, nasıl gençliğinin başını belaya sokmuş ve Donne'u

yergicilerin en coşkulusu, âşıkların en tutkulusu kılmışsa, şimdi de yaşlılığının başını belaya sokuyor, duruşunu zedeliyordu. Böylesi farklı büklümlerle kıvrım kıvrım olmuş bir tabiat için şöhretin zirvesindeyken ve ölüm döşeğindeyken bile ne dinlenme vardı, ne bir son ne de bir çözüm. Ölümün yaklaştığını hissettiğinde yaptığı meşhur hazırlıklar, kefeniyle uzanması, tabutunun oyulması, yorgun ve mutlu bir insanın uykuya dalmasından çok uzaktı. O hâlâ boy göstermeli, hâlâ dimdik durabilmeli – bir ihtimal uyarı, kesinlikle bir işaret babında ama ne olursa olsun daima kendisinin bilincinde ve farkında olarak. Son olarak işte bu hâlâ Donne'u arıyor olmamızın sebeplerinden biridir; üç yüz yıl ve daha fazlasının ardından hâlâ onun sesinin çağları aşarak, bu denli belirgin bir şekilde kulağımıza gelmesinin sebeplerinden biridir. Merakımızdan ötürü bütünü dilimleyip "her bir parçayı incelediğimizde" doktorlara benzediğimiz ve "sebebini bilemediğimiz" doğrudur; böylesine çok sayıda farklı niteliğin nasıl olur da tek bir adamda buluştuğunu anlayamayız. Ancak tek yapabileceğimiz onu okumak, o tutkulu ve nüfuzlu sesin tınısına teslim olmaktır. Ve onun figürü yılların çöplüğünün arasından, kendi zamanında olmadığı kadar dimdik, otoriter ve gizemli bir şekilde yeniden yükselir. Elementler bile bu kimliğe hürmet gösteriyormuş gibidir. Londra yangını St. Paul katedralindeki hemen hemen her anıtı yok ettiğinde, Donne'un figürüne dokunmadı; sanki alevler de o düğümü çözülemeyecek kadar sıkı bulmuş, o bulmacayı okunamayacak kadar zor görmüş ve o figürün de adi çamura dönüştürülemeyecek kadar kendisi olduğunu fark etmişti.

THE COUNTESS OF PEMBROKE'S ARCADIA

Şimdiki zamandan, onun adiliğinden ve sefaletinden kaçmak için yazılan kitapların var olduğu şayet doğruysa, okuyucuların buna denk düşen bir ruh haline aşina oldukları da kesinlikle doğrudur. Panjurları indirip kapıyı kapatmak, sokağın gürültüsünü boğmak, ışıklarının pırıltı ve titreşimlerini gölgelemek; işte budur arzumuz. Hal böyleyken, *The Countess of Pembroke's Arcadia*[2] gibi büyük kitapların salt görünüşünde bile bir cazibe vardır, sanki kendi ağırlıkları onları rafın en dibine doğru çekiyormuş gibidir. Şu anın her şey olmadığını hissetmeyi severiz; bizden önce başka ellerin köşeleri yuvarlaklaşıp körelinceye kadar köseleyi düzlediğini, sararıp kenarları kıvrılıncaya kadar sayfaları çevirdiğini hissetmeyi. Tam da bu nüshadan *Arcadia*'yı okumuş olan şu eski okurların hayaletlerini önümüzde toplamayı severiz; gözlerinde Elizabeth dönemi insanlarına has parlaklıkla Richard Porter; Restorasyon döneminin o hovarda günlerinde okuyan Lucy Baxter; on sekizinci yüzyıl, onun imzasının getirdiği nezih bir güzellikle

2. Elizabeth Çağı'nın önemli şairlerinden Sir Philip sidney'in ünlü kitabı. (ed. no.)

doğduğu halde okumaya hâlâ devam eden Thomas Hake... Kendi nesillerinin anlayış ve körlüğüyle, her biri farklı şekillerde bu eseri okumuştur. Bizim okumamız da aynı derecede eksik olacaktır. 1655 senesine göre hayli aşikâr olan bir şeyi 1930'da gözden kaçırabilir, on sekizinci yüzyılın göz ardı ettiği bazı şeyleri görebiliriz. Ama izin verin, bu uzun okuyucu silsilesine ayak uyduralım; izin verin, bu sefer de kendi neslimizin anlayış ve körlüğünü beraberimizde getirerek *The Countess of Pembroke's Arcadia*'nın üzerinde duralım ve bunu da bizden sonra gelenlere aktaralım.

Kaçmak istediğimiz için Arcadia'yı seçersek şayet, kitabın verdiği ilk izlenim Sidney'in de kesinlikle aynı amaçla yazmış olduğudur: "... Bu yalnızca senin için, yalnızca sana yazıldı," der "sevgili hanımefendisi ve kız kardeşi olan Pembroke Kontesine". Burada Wilton'da önünde ne olduğuna bakmıyor o; kendi sorunlarını ya da Londra'daki büyük Kraliçe'nin çalkantılı ruh halini düşünmüyor. Kendisini şimdiki zamandan ve onun arbedesinden soyutluyor. Sadece ve sadece kız kardeşini eğlendirmek için yazıyor, "daha haşin" gözler için değil. "Senin muhterem benliğin kâğıdın dağınık yapraklarında, çoğunlukla senin huzurunda, tamamlanır tamamlanmaz sana gönderilen yapraklarda gösterilen davranışın en iyi şahididir." Böylelikle Leydi Pembroke'la birlikte Wilton'ın aşağı kesimlerde oturup, gözlerini uzaklara, Arcadia adını verdiği güzel bir diyara diker. Orası hoş vadilerin ve verimli otlakların diyarıdır; orada evler "sarı taşlardan, yıldız şeklinde inşa edilmiştir," oranın sakinleri ya büyük prensler ya da mütevazı çobanlardır; oradaki tek meşgale sevmek ve maceralara atılmaktır;

orada ayılarla aslanlar güllerden kıpkırmızı olmuş bahçelerde yıkanan su perilerini şaşırtır; orada prensesler çoban kulübelerine hapsolur; orada devamlı olarak kılık değiştirmek elzemdir; orada çoban aslında prens, kadınsa aslında erkektir. Kısacası orada, 1580 yılında burada, İngiltere'de olan şeyler haricindeki her şey olabilir. Sidney bu hayal sayfalarını kız kardeşine verdiğinde, onun hoşgörüsüne sığınarak neden gülümsediğini görmek de kolaydır. "O halde bunu boş zamanlarında oku. İsabetli yargın, içinde bazı ahmaklıklar bulacaktır, sakın kabahat bulma, gülüp geç." Sidney'ler ve Pembroke'lar için bile hayat böyle değildi. Ve yine de bizler yarı kapalı gözlerle arkamıza yaslanıp, sorumsuz hayallerimizi fışkırttığımızda, uydurduğumuz hayatın, anlattığımız hikâyelerin belki de vahşi bir güzelliği, istek dolu bir enerjisi vardır. Tüm bunlarda gizlice, bilinçli olarak arzuladığımız şeylerin çarpıtılmış ve süslenmiş bir imgesini açığa çıkarırız. Böylelikle Arcadia gerçekle kurulacak bütün bağlantılara kasten burun kıvırmakla, başka bir gerçeklik kazanır. Sidney, arkadaşlarının kitabı yazarının hatırına seveceklerini ima ettiğinde, belki de nehir kenarında şarkı söyleyen çobanlar "bazen neşe saçtıklarında, bazen ağıtlar yaktıklarında, bazen öbür türlüsüne cesaret edemeyecekleri için gizli kapaklı olarak birbirlerine meydan okuduklarında," orada başka hiçbir biçimde söyleyemeyeceği bir şeyler bulacaklarını kast etmişti. Arcadia'nın maskesinin ardında, kalbinde bu denli kıymetli bir yer tutan bir şey hakkında özel olarak konuşmaya çalışan hakiki bir adam yatıyor olabilir. Gelgelelim ilk sayfaların o ilk tazeliğinde, maskenin kendisi de bizi büyülemeye yeter. İlkbahar-

da, "Cithera Adası üzerinde serili" kumlarda çobanlarla birlikte buluruz kendimizi. Sonra bir bakın, suyun üzerinde bir şey yüzmekte! Bu bir adam; küçük, kare bir sandığı göğsüne yapıştırmış; genç ve yakışıklı bir adam bu – "çıplak olmasına rağmen çıplaklığı onun kıyafetiydi". Adamın adı Musidorus, arkadaşını kaybetmiş. Böylece çobanlar ahenkle şakıyarak, genci hayata döndürürler ve Pyrocles'i aramak için küreklerini çekerek limandan denize açılırlar. Sonra bir leke belirir denizde, üzerinden kıvılcımlar ve duman çıkmaktadır. Çünkü Musidorus ve Pyrocles adlı iki beyzadenin içinde seyahat ettiği gemi alev almıştır. Gemi çevresinde bir sürü kıymetli eşya ve boğulmuş birçok cesetle birlikte, yanarak suyun üzerinde yüzmektedir. "Velhasıl zaptedilmiş tarafın hem toprakları hem de ganimeti elinde tuttuğu bir yenilgi: fırtına ya da yanlış demirlemenin olmadığı bir gemi enkazı ve suyun tam ortasındaki alev çöplüğü."

Orada, o küçük boşlukta, bu uçsuz bucaksız kilimi dokumak için bir araya getirilen ögelerin bazıları elimizdedir. Elimizde sahnenin güzelliği, resim gibi bir dinginlik ve haşince değil de zaman içinde yavaşça ve yumuşaklıkla bize doğru, çobanların tatlı şakımalarına doğru süzülerek gelen bir şey vardır. Bazı bazı bu kristalleşerek, kulağa takılıp musallat olan bir söz grubuna dönüşür; "suyun tam ortasındaki alev çöplüğü," "yüzlerindeki kaçınılmaz kederin ifadesi". Şimdi bu mırıldama daha ayrıntılı bir betimlemeye yayılacak biçimde genişler: "kırların her biri koyunlarla doluydu, ağırbaşlı bir güvenle otlanıyorlardı, diğer yandan tatlı kuzucuklar ahenkle meleyerek annelerinin rahatlığını arıyorlardı: işte burada gencecik bir çoban oğlan kaval çalmakta,

sanki asla ihtiyarlamamalıymış gibi görünüyor; şurada da genç bir çoban kız var, örgü örüp şarkı söylüyor; öyle görünüyor ki sesi örgü ören ellerini çalıştırmasına yardım ediyor ve elleri de onun sesine tempo tutuyor." Bu bölüm bize *Dorothy Osbourne'nun Mektupları*'ndaki meşhur bir betimlemeyi anımsatır.

Sahnenin güzelliği; hareketin görkemi; sesin tatlılığı; tüm bunlar sadece ve sadece eğlence peşinde koşan bir zihne ihsan edilen lütuflardır. Bu imkânsız manzaranın dolambaçlı patikalarından aşağıya doğru çekiliriz çünkü Sidney görünürde ucu bucağı olmayan ancak katıksız bir haz veren bu gezide bizim rehberliğimizi yapmaktadır. Kelimelerin hecelenişi bile ona dünyanın en coşkun neşesini verir. İnişli çıkışlı cümlelerin pürüzsüz sırtlarında kayarken hissettiğimiz salt ritim onu kendinden geçirir. Kelimeler başlı başına ona haz verir. Bakın, avuç avuç pırıltılar toplarken ağlayacakmış gibi görünüyor, şayet istersen yalan söyleyecek böyle çok güzel kelimenin varlığı doğru olabilir mi? Neden onları bol bol, müsrifçe kullanmayalım ki? Ve böylece müsrifçe saçar kelimeleri. Kuzular meme emmez; "ahenkle meleyerek annelerinin rahatlığını arardı"; kızlar soyunmaz; "asıl kıyafetlerini gizleyen örtüyü çıkarırlar"dı; bir ağacın yansıması ise nehre düşmez; "ağaç sanki nehre bakarak, nehrin akışının yanı başında yeşil buklelerini takıyor gibidir". Absürttür bu; ama yine de bu şekilde kalemin ucunda oluşuveren imgelere karşı heyecan ve merak duyarak yazmakla, dilin tazeliğini kaybettiği o son dönemlerde yazmak arasında bir dünya fark vardır; daha biçimsel bir dönemin soğuk bir şekilde simetrik kılacağı bir cümleyi çalkalayıp hareketlendiren küçük

sarsıntıyı gözlerinizle görün:

> Ve ölüyor olmasına rağmen güzel, güzel olmasına rağmen haşin bu çocuk ayaklarına engel olamamış, yeryüzüne düşüvermiş, öfkeyle toprağı ısırmış, kaderine lanetler okumuştu. Ve elinden geldiği sürece ölüme karşı koyacaktı; ölüm de tıpkı onun gibiydi, onun mücadeleci, genç ruhunu almaya pek hevesli görünmüyordu.

Sidney'nin engin sayfalarına tazelik kazandıran da işte bu eşitsizlik ve esnekliktir. Bu sayfaların arasında kâh gülerek kâh itiraz ederek koşuşturup dururken, kulağımızı mantığa tamamen kapatmamızı, geriye yaslanmamızı ve bu biçimsiz hengâmeyi, kimse uyanmadan evvel, evin etrafında çılgınlar gibi şakıyan kuşlar misali kendinden geçmiş bu sesleri dinlememizi söyleyen bir arzuyla dolarız.

Gelgelelim kayıp olduklarından ötürü, bize keyif veren nitelikler üzerinde haddinden fazla durmak kolaydır. Hiç şüphesiz Sidney *Arcadia*'yı kısmen vakit geçirmek için, kısmen kalemini ve İngiliz dilinin yeni enstrümanını test etmek için yazmıştı. Ancak hal böyleyken bile genç ve insanî kalabildi; Arcadia'da yollarda tekerlek izleri olsa da, at arabaları devrilse de ve hanımefendilerin omuzları çıksa da; Musidorus ve Pyrocles adlı beyzadeler tutkuyla dolu olsa da; bütün o deniz renkli atlaslarına ve incilerle bezeli ağlarına rağmen Pamela ve Philoclea da nihayetinde kadın olsa da ve sevebilse de. Böylelikle bizler akıcı bir kalemle su gibi yazılamayacak sahnelere rastlarız; diğer romancılar gibi Sidney'in de durup, böyle bir durumda gerçek bir ka-

dın ya da adam ne derdi diye düşündüğü, duygularının birdenbire yüzeye çıkıp, belli belirsiz kır manzarasını yersiz bir pırıltıyla aydınlattığı anlar vardır. Bir an için şaşırtıcı bir kombinasyonla karşı karşıya geliriz: Cırlak günışığı cılız mumların gümüşî ışıklarına hâkim olur; çobanlar ve prensesler ahenkli şakımalarını birdenbire kesiverip, arzulu, insanî sesleriyle hızlı hızlı birkaç kelime söyleyiverirler.

> ... birçok kez şuradaki Palmiye'ye yaslanıp kutsallığına, hiçbir acı çekmeden aşkı taşıyabilmesine hayran kalmışımdır. Birçok kez Efendi'min sığırları, bu taptaze yerde geviş getirmek için buraya geldiğinde, genç Boğa'nın aşkını ispatladığını görebiliyordum; ama nasıl? Gururlu bakışları ve neşesiyle. Ah sefil insan (derdim kendime), zekâsı (refahının efendisi olması gerekirken)kutsallığına ihanet ediyor. Bu hayvanlar doğanın çocukları gibi, onun bahşettiklerini sessizce miras alıyor. Bizler ise dışarıda yatan piçler gibi, hatta sokağa terk edilmiş çocuklar gibi, acı ve ıstırapla eğitiliyoruz. Ne zihinleri bedenlerinin rahatlığına haset eder, ne de duyuları nesnelerin keyfini çıkarmaktan alıkonur; bize gelince haysiyet bariyerleri ve vicdan azapları elimizi kolumuzu bağlamıştır.

Kelimeler Musidorus'un müşkülpesent, çıtkırıldım dudaklarında garip bir şekilde çınlar. O kelimelerde Sidney'nin kendi öfkesi ve acısı vardır. Ve sonra romancı Sidney birdenbire gözlerini açıverir. Pamela'nın yengeç-balık biçiminde bir mücevheri alışını seyreder; bu "görüntüsü farklı, özü farklı" mücevher onun Mopsa'yı severmiş gibi göründüğünü ama kalbinin aslında

Pamela'ya ait olduğunu göstermektedir. Ve Pamela mücevheri alır, o da not eder:

> Her şeyin kayıp gitmesine (ne şahıs ne de davranış olarak aidiyet duyamadığımız konuşmalarıyla bizim de yaptığımız gibi) müsaade eden, doğal haşmetinin yıldırımıyla karışmış olan soğuk, sakin umursamazlığından daha korkunç gelen bir şey yoktur bana bu dünyada...

Keşke Pamela ondan nefret etseydi, onu aşağılasaydı, daha iyi olurdu.

> Ancak ne nefrete gerileyen ne de sevgiye ilerleyen bu zalim sessizlik; lütufkâr, ama tek bir davranıştan sonra hâlâ lütufkârdır; bütün nazik davranışları bu lütfa nakşolmuş; yaptığı her şey şahıslar için değil, bizzat erdemin kendisi için... İşte bu (diyorum ben) onun eşsizliği... Ona ulaşmak o kadar imkânsız ki hiçbir ikna yolu bulamıyor ve kendimi neredeyse çaresizliğin tiranlığına teslim ediyorum...

Hiç şüphesiz bu, tasvir ettiklerini hissetmiş bir adamın yaptığı keskin ve mahir bir gözlem. Bir anlığına, Gynecia, Philoclea ve Zelmane'nin solgun ve efsanevi figürleri canlanır; hatsız simaları tutkuyla hareketlenir; kızının sevgilisine âşık olduğunu fark eden Gynecia bütün azametiyle köpürür, "yırtınırcasına bağırır 'Zelmane yardım et bana, ah Zelmane merhamet et bana,' diye"; güzel, acayip Amazon'un, içinde yaşı geçmiş bir sevgi uyandırdığı ihtiyar Kral "kendisine büyük bir ilgiyle bakarak, bazen kuvvetinin onu henüz terk etmediğini söylermiş gibi hoplaya zıplaya yürüyerek" kendisini yaşlı ve aptal gösterir.

Gelgelelim bu aydınlanma anı gitgide solarken, prensler bir kez daha duruşlarını takınır, çobanlar ise kendilerini kavallarına verirken bütün bir kitabın üzerine ilginç bir ışık tutar. Sidney'nin içinde çalıştığı sınırları daha net bir şekilde fark ederiz. Bir anlığına Sidney; her modern romancı kadar şevkle ve kesinlikle not edebilir, gözlemleyebilir ve kaydedebilirdi. Ve bizim olduğumuz tarafa kısa bir bakış fırlattıktan sonra, sanki ona seslenen başka sesler duymuş ve o seslere itaat etmek zorundaymış gibi bize arkasını döner. Düzyazıda, diye düşünür, insan günlük konuşmanın bilindik kelimelerini kullanmamalıdır. Bir aşk masalında insan prensler ile prensesleri sıradan erkekler ve kadınlar gibi hissettirmemelidir. Onur köylülerin niteliğidir. Saçma sapan davranabilirler; doğal bir biçimde yürüyebilirler; Dametas gibi "ıslık çalarak ve parmaklarını, on yedi öküzün bir senede kaç balya saman yiyeceğini sayarak" gelebilirler. Ancak büyük insanların kullandığı dil daima uzun uzadıya, soyut ve metaforlarla dolu olmalıdır. Üstelik ya lekesiz bir erdeme sahip kahramanlar ya da insanlıktan zerre nasibini almamış kötüler olmalıdırlar. İnsana özgü antikalık ve yetersizliklerden eser olmamalıdır onlarda. Nazım da aslında önünde duran şeyden yüz çevirme hususunda dikkatli davranmalıdır. İnsan bazen bir anlığına Doğa'ya bakarken manzaraya tamı tamına uyan sözcüğü bulabilir; bataklıktan yükselen balıkçılın "sallanışını" not edin ya da su spanyelinin "hırıltılı bir vakarla" ördeği avlamasını gözleyin. Ancak bu gerçekçilik yalnızca Doğa'ya, hayvanlara ve köylülere uygulanabilir. Görünen o ki düzyazı yavaş, asil ve genele uyan duygular için uygundur; engin kırları be-

timlemek için, başka hiçbir konuşmacı tarafından kesilmeden sayfalarca devam eden uzun, düzgün ifadeleri iletmek için uygundur. Öte yandan nazım ise bambaşka bir işleve sahiptir. Özetlemek, vurucu olmak, tek ve kesin bir izlenim yaratmak istediğinde Sidney'nin nasıl da şiire döndüğünü gözlemek ilginçtir. *Arcadia*'daki şiir bir yerde modern romandaki diyaloğun görevini üstlenmiştir. Tekdüzeliği kırıp, sağlam bir vurgu yapar. Pyrocles ve Musidorus'un bitmez tükenmez maceralarının yanına yöresine serpiştirilen bu şarkı parçacıklarıyla, ilgimiz bir kez daha körüklenip alevlenir. Şiirin gerçekçilik ve canlılığı, düzyazının mıymıntı hantallığının ardından sıklıkla bir şok dalgasıyla gelir:

Neye ihtiyaç duyar böyle gizli kapaklı konaklar, yüce ruhlar?
Ya da ne alır burada ete kemiğe bürünmüş olanlar?
Sefil insan ırkının şanlı isminden başka?
Yıldızlara borçlanır, girer kaderin hükmüne;
Kendilerinden vazgeçip, yakalanırlar kafese,
Ölümden korkulan, hayatın eza verdiği o yerde,
Kirli bir sahneyi dolduran oyuncular gibi...

İnsan merak ediyor, ağırkanlı prens ve prensesler bu hararetli konuşmadan ne anlam çıkarır? Ya da bundan:

Bir utanç dükkânı, lekelerle dolu bir kitap,
Bu beden...
Bu adam, bu konuşan hayvan, bu yürüyen ağaç.

Bu şekilde şair mıymıntı arkadaşlarına, sanki bu kendisinden hoşnut züppelerden nefret ediyormuş ama bununla birlikte onları şımartması da gerekiyormuş gibi saldırır. Çünkü şair Sidney'nin keskin gözlere sahip

olduğu aşikâr olmasına rağmen "adamakıllı acı veren arıların kovanlarından" bahseder ve "çobanların günlerini körebeyle, bilyeyle gemilerde nasıl geçirdiğini" taşrada yetişmiş herhangi bir İngiliz erkek kadar bilirdi; yine de seyircisine saygıda kusur etmemek için Plangus, Erona, Kraliçe Andromana, Amphialus ve annesi Cecropia'nın entrikaları üzerinde vızıldaması gerekir. Ne saçmadır ki, entrika ve zehirleriyle kendi hayatlarında da vahşi olan bu Elizabeth dönemi dinleyicileri için hiçbir şey çok tatlı, çok belirsiz, çok uzun uzadıya olamaz. Sadece, Zelmane'nin o sabah bir aslandan pençe darbesi, yemiş olması hikâyeyi kısaltabilir ve Klaius'un şikâyetini bir sonraki güne kadar saklamanın daha iyi olacağını Basilius'a söyleyebilir.

> Konuşulanlardan pek keyif almış olsa da, şarkının çoktan kabak tadı verdiğini fark eden, Lamon'un ne zaman son bulacağını bilmeyen, şimdi bile yeni bir meseleye doğru adım atan kadın hevesle kabul etti bunu. Ve böylelikle her bir taraftan, kendilerini ölüm döşeğindeki ağabeylerine sunmaya gittiler.

Ve hikâye kendi yolunda rüzgâr gibi eserken ya da daha ziyade peş peşe gelen hikâyeler yumuşak kar taneleri misali birbirlerinin üzerine düşüp yok olurken, onların ardından gitmeyi arzularız. Uyku göz kapaklarımızı ağırlaştırır. Yarı rüya görerek, yarı esneyerek ölüm döşeğindeki ağabeyi aramaya hazırlanırız. Öyleyse sarhoş edici o ilk özgürlük hissine ne oldu? Kaçmayı dileyen bizler yakalanmış, tuzağa düşürülmüşüzdür. Ama kız kardeşi eğlendirmek için bir hikâye anlatmak başlangıçta ne kadar da kolay görünmüştü! Buradan,

bu zamandan kaçıp lavtaların ve güllerin dünyasında çılgınca dolaşmak ne kadar da ilham vericiydi! Ama heyhat, yumuşaklık adımlarımızı ağırlaştırmıştır; dikenli çalılar elbiselerimize takılmıştır. Sade ifadelerin özlemini çeker hale gelmişizdir ve başlangıçta bu denli büyüleyici olan süslü püslü üslup yavanlaşmış, çürümüştür. Sebebini bulmak zor değil. Kelimelerle birlikte uçuşan yüce ruhlu Sidney kalemini pek sallapati tutmuştur. Yola çıktığında nereye gittiği hakkında en ufak fikri yoktu. Düşündü ki hikâye anlatmak kâfi gelecek – bir hikâye sürgit şekilde öncekinin peşinden gelir zaten. Ancak görünürde son yoksa, bizi kendisine çekecek bir yön de olmaz. Karakterlerini hiçbir ayrım olmaksızın basitçe iyi ve kötü olarak tutmak da planının bir parçası olduğundan, karakterin karmaşası üzerinden de bir çeşitlilik yaratamaz. Değişimi ve hareketi sağlayabilmek için, gizem yaratma yöntemine başvurması gerekir. Bu kıyafet değişimleri; prenslerin köylüler gibi, erkeklerin kadınlar gibi giyinmesi psikolojik bir kıvraklıktan ziyade, bir araya toplanmış, konuşacak hiçbir şeyi olmayan insanların arasındaki durgunluğu rahatlatmak içindir. Ancak bu çocukça yöntemin büyüsü fos çıkınca, yelkenlisini itecek rüzgâr kalmaz artık arkasında. Kim, kiminle, ne hakkında konuşuyor artık emin olamayız. Sidney'in bu salınan hayaletleri kavrayan eli öyle bir gevşer ki, hikâyenin ortasında onlarla arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu unutuvermiştir – "Ben" şu an konuşmakta olan yazar mı, yoksa karakterin kendisi mi? Güzellik ve cazibe ne olursa olsun, okuyucuyla yazar arasındaki bağlar böylesine sorumsuzca sayılıp atıldığı takdirde, hiçbir okuyucu esaret altında tutulamaz. Böy-

lelikle kitap gitgide belirsizliğin incecik havasına doğru süzülür gider. Çimlerin devrilmiş heykellerin ve yağmur oluklarının üzerini sardığı, mermer basamakların yosundan yemyeşil kesildiği ve çiçek tarhlarında yabani otların bittiği şu yarı yarıya terk edilmiş ve unutulmuş yerlere benzer tıpkı. Ama yine de arada sırada içinde dolaşmak için güzel bir bahçedir bu; insan sevimli, kırık dökük suratlara takılıp sendeler; orada burada bir çiçek yeşerir ve leylak ağacının tepesinde bir bülbül öter.

Bundan dolayı Sidney'nin *Arcadia*'yı bitirmek için umutsuzca girişimde bulunmaktan vazgeçmeden önce yazdığı son sayfaya geldiğimizde, kitabı en dip raftaki yerine koymadan önce bir an duraklarız. Arcadia'da, ışık saçan bir yerkürede olduğu gibi, İngiliz romanının bütün tohumları gizlidir. Sayısız ihtimalin izini sürebiliriz, çok sayıdaki yönden bir tanesini belirleyebiliriz. Bakışlarını Yunanistan, prensler ve prensesler üzerine sabitleyecek ve çok asil, heybetli ve gayrişahsi olduğu için onun peşine mi düşecek? Basit dizelere, büyük kitlelere ve destanın engin manzaralarına mı bağlı kalacak? Ya da aslında önünde duran şeye daha yakından ve dikkatlice mi bakacak? Kahramanları Dametas ve Mopsa'yı sıradan ailelerden gelen, kaba saba konuşan sıradan insanlar gibi kılıp, onları gündelik insan hayatının normal akışı içinde mi ele alacak? Ya da bu bariyerleri delip geçerek, âşık olamayacağı bir yerde âşık olan mutsuz bir kadının ıstırap ve karmaşasına, yersiz bir tutkunun işkence ettiği ihtiyar bir adamın bunakça garipliklerine mi girecek? Onların psikolojilerini ve ruhun maceralarını kendisine mesken mi tutacak? Tüm bu ihtimaller *Arcadia*'da mevcut–romantizm ve gerçek-

çilik, şiir ve psikoloji. Ancak sanki Sidney gençliğinin kaldıramayacağı kadar ağır bir görevin altına girdiğini, diğer çağlara bir miras bıraktığını biliyormuş gibi hikâyenin tam ortasında kalemini atar ve kız kardeşine bir hikâye anlatarak, Wilton'da uzun günler geçirmek üzere bu girişimini tüm güzelliği ve acayipliğiyle yarım bırakır gider.

ROBINSON CRUSOE

Bu klasik esere yaklaşmanın pek çok yolu vardır, ancak hangisini seçmeliyiz? Sidney Zutphen'de vefat edip *Arcadia*'yı yarım bıraktığından beri İngiliz yaşamının büyük değişimler geçirdiğini ve romanın da kendi yolunu seçtiğini ya da seçmeye zorlandığını, söylemekle mi başlamalıyız işe? Okuyabilen ve yalnızca prensler ile prenseslerin aşkını değil, kendileri ve kendi sıkıcı hayatlarının ayrıntıları hakkında bir şeyler okumak isteyen bir orta sınıf meydana geldi. Binlerce kaleme yayılmış olan düzyazı bu talebe karşılık verdi; şiirden ziyade hayatın gerçeklerini anlatmaya adapte etti kendisini. İşte bu kesinlikle *Robinson Crusoe*'a yaklaşmanın bir yoludur; yani romanın gelişiminden yola çıkarak yaklaşmak; ancak başka bir yol da derhal kendisini gösteriverir: Bu da yazarın hayatından yola çıkarak yaklaşmaktır. Burada, biyografinin bu cennetten köşesi otlaklarda kitabın kendisini baştan sona okumak için gerekli olandan çok daha fazla saat harcayabiliriz. Evvela Defoe'nun doğum tarihi şüphelidir. 1660 mıydı yoksa 1661 mi? Sonra yine; ismini tek bir sözcük olarak mı yazıyordu yoksa iki mi? Ataları kimdi? Defoe'nun çorap satıcısı olduğu söyleniyordu; ama on yedinci yüzyılda

çorap satıcısı neydi ki? Sonra kitapçıklar yazmaya başladı ve III. William'ın güveninin keyfini çıkardı; yazdığı kitapçıklardan biri yüzünden herkesin içinde teşhir edilip Newgate'de hapse atıldı; önce Harley daha sonra da Godolphin tarafından işe alındı; ücretle çalıştırılan ilk gazeteciydi; sayısız kitapçık ve makale, üstüne üstlük *Moll Flanders* ve *Robinson Crusoe*'yu yazdı; bir karısı, altı çocuğu vardı; ince bir vücudu, kanca gibi burnu, sivri çenesi, gri gözleri, ağzının kenarında kocaman bir beni vardı. İngiliz edebiyatına şöyle böyle aşina olmuş hiç kimseye, romanın gelişiminin izi sürülürken ve romancıların çeneleri incelenirken kaç saatin harcanabileceğini, kaç hayatın harcandığını söylemeye hacet yoktur. Yalnızca arada sırada, teoriden biyografiye biyografiden de teoriye dönerken, bir şüphe çaktırmadan yanaşıverir yanımıza – Defoe'nun kesin doğum tarihini, kimi neden sevdiğini bilseydik, İngiliz romanının (farz edelim ki) Mısır'da doğuşundan (belki de) Paraguay'ın yabani topraklarında çürüyüşüne değin kökenini, yükselişini, gelişimini, gerileyişini ve düşüşünü ezbere biliyor olsaydık, *Robinson Crusoe*'yu okurken bir parçacık daha fazla zevk alabilir ya da onu birazcık daha akıllıca okuyabilir miydik?

Çünkü kitabın kendisi orada durmaktadır. Kitaplara yaklaşırken ne kadar dolansak da, kımıl kımıldasak da, oyalansak da, kıvırsak da nihayetinde bizi yalnız bir savaş beklemektedir. Daha ileri anlaşmaların söz konusu olabilmesi için, yazar ile okuyucu arasında halledilmesi gereken bir anlaşma vardır. Ve Defoe'nun vakti zamanında çorap sattığının, saçlarının kahverengi olduğunun ve direğin önünde halka teşhir edildiğinin

bu özel görüşmenin tam ortasında hatırlatılması dikkat dağıtıcı, üzüntü vericidir. İlk görevimiz; ki genellikle pek çetin bir görevdir bu, yazarın bakış açısını iyice bellemektir. Romancının dünyasını nasıl idare ettiğini öğrendiğimiz vakte kadar, o dünyanın eleştirmenlerin bize dayattığı motifleri; yazarın, biyografların dikkat çektiği maceraları hiçbir şekilde kullanamayacağımız lüzumsuz varlıklardır. Kimsenin yardımı olmadan yazarın omuzlarına tırmanmalı ve onun gözlerinden bakmalıyız; ta ki romancıların bakmasının kaçınılmaz olduğu o büyük, yaygın nesneleri nasıl dizdiğini bizler de anlayıncaya kadar: insan ve insanlar; arkalarında Doğa; üstlerinde de kısa ve öz bir şekilde Tanrı diye adlandırabileceğimiz güç. Ve kafa karışıklığı, yanlış hükümler ve meşakkat bir çırpıda başlayıverir. Bizim gözümüze basit görünebilen bu nesneler, romancının onları birbirine bağlama stiline göre korkunç ve aynı zamanda tanınmaz bir hale dönüşebilir. Dip dibe yaşayan ve aynı havayı soluyan insanların orantı anlayışlarının devasa ölçüde değişkenlik gösterebileceği doğru gelebilir; birine göre insan engin, ağaç miniciktir; diğerine göre ağaçlar kocaman, insanlar ise arka plandaki önemsiz, küçük nesnelerdir. Böylelikle ders kitaplarına rağmen, yazarlar aynı dönemde yaşayıp hiçbir şeyi aynı büyüklükte görmüyor olabilirler. Sözgelimi devasa hale gelen ağaçları ve ölçeğe sığdırılan insanları ile işte Scott; diyaloglarındaki kıvraklığı tamamlamak için çay fincanlarındaki gülleri seçen Jane Austen; öte yandan yeryüzü ve gökyüzü üzerine görüntüleri çarpıtan, içinde bir çay fincanının Vezüv yanardağı ya da Vezüv yanardağının çay fincanı gibi yansıyabileceği fantastik bir ayna

tutan Peacock. Ne var ki Scott, Jane Austen ve Peacock aynı yıllarda yaşadılar; aynı dünyayı gördüler; ders kitaplarında edebiyat tarihinin aynı alanında incelendiler. Farkları bakış açılarından kaynaklanıyor. O halde bunu tam manasıyla kavrayabilmek bize bahşedilseydi, savaş bizim galibiyetimizle biterdi. Ve güvenli bir samimiyet içinde, eleştirmenlerin ve biyografların bu denli cömertçe bize sunduğu çeşitli lezzetlerin tadını çıkarmaya başlayabilirdik.

Ancak burada birçok zorluk başgösteriyor. Çünkü bizim de kendimize ait bir dünya görüşümüz var; bu dünya görüşünü kendi tecrübe ve önyargılarımızla şekillendirdik, bu sebepten ötürü de bizim kibrimiz ve sevgimizle bağlanmış durumda. Şayet türlü dalaverelerle mahrem ahengimiz bozulursa, yaralanmış ve hakarete uğramış hissetmemek elde değil. Bu yüzden *Adsız Sansız bir Jude* ya da Proust'un yeni baskısı piyasaya çıktığında, gazeteler itirazlarla dolar taşar. Şayet hayat Hardy'nin çizdiği gibi olsaydı, Cheltenhamlı Major Gibbs kafasına hemen yarın bir kurşun sıkıverirdi; Hampsteadli Bayan Wiggs Proust'un sanatının muhteşem olmasına rağmen, şükürler olsun ki gerçek hayatın sapık Fransız'ın çarpıklıklarıyla uzaktan yakından alakası olmadığını söyleyerek itiraz etmelidir. Hem beyefendi hem de hanımefendi romancının bakış açısını kontrol etmeye çalışır ki, kendilerininkine benzesin ve onu güçlendirsin. Ancak büyük yazar –Hardy ya da Proust– özel mülkün haklarını dikkate almadan kendi yolunda yürüyüp gider; kaosun içinden alnının teriyle bir düzen çıkarır; şurada ağacını, burada insanını yetiştirir; tanrı figürünü istediği gibi uzak ya da yakın ki-

lar. Başyapıtlarda –yani görüşün açık olduğu, düzenin sağlandığı kitaplarda– yazar kendi bakış açısını bizim üzerimize öyle ağır bir şekilde yükler ki sıklıkla acılara gark oluruz –gururumuz kırılır çünkü kendi düzenimiz bozulmuştur; korkarız çünkü bütün o eski destek üzerimizden çekilmektedir ve sıkılırız da– yepyeni bir fikirden nasıl bir zevk ya da keyif alınabilir ki? Fakat öfkeden, korkudan ve sıkıntıdan, ender görülen ve uzun ömürlü bir keyif doğar zaman zaman.

Robinson Crusoe, bu durumun tipik bir örneği olabilir. Bu eser bir başyapıttır; bunun en büyük nedeni de Defoe'nun kitap boyunca kendi bakış açısına sadık kalmış olmasıdır. İşte bu yüzden her fırsatta bizi hor görüp, köstekler. Kendi önyargılarımızla mukayese ederek, konusuna geniş bir açıdan şöyle bir göz atalım. Bildiğimiz üzere bu pek çok tehlike ve maceradan sonra ıssız bir adaya düşen bir adamın hikâyesidir. Salt düşüncesi bile –tehlike, yalnızlık ve ıssız bir ada– içimizde bu dünyanın içindeki uzak bir bölgenin, doğan ve batan güneşin, kendi türünden soyutlanmış, toplumun tabiatı ve insanların garip davranışları üzerine uzun uzun düşünen bir adamın beklentisini oluşturmaya yeter de artar. Kitabı açmadan önce, bize vermesini beklediğimiz keyfi kabataslak hesaplamışızdır belki de. Okuruz ve her bir sayfada kaba bir şekilde haksız çıkarılırız. Ne gün doğumu vardır, ne de gün batımı; ne yalnızlık vardır ne de ruh. Aksine, suratımıza bakan şey kocaman toprak bir çömlekten başka bir şey değildir. Yani, tarihin 1 Eylül 1651 olduğu söylenir bize; kahramanın adının Robinson Crusoe olduğu ve babasının da gut hastası olduğu söylenir. O halde besbelli tavrımızı de-

ğiştirmemiz gerekir. Gerçeklik, hakikat ve esaslılık peşinden gelen her şeyi yönetir. Alelacele bütün oran anlayışımızı değiştirmeliyiz; Tabiat muhteşem morlarını çepeçevre sarmalıdır; o kuraklığı ve suyu bahşeden tek varlıktır; insan mücadele eden, canını koruyan bir hayvana indirgenmelidir; Tanrı ise ufuk çizgisinin birazcık ötesindeki katı ve sert koltuğunun üzerinde oturan bir sulh hakimine indirgenir. Bakış açısının bu başlıca noktaları –Tanrı, İnsan, Tabiat– hakkında bilgi edinme arayışındaki her çıkış yolumuz acımasız sağduyu tarafından küçük görülür. Robinson Crusoe Tanrı hakkında düşünür: "Bazen kendi kendime sitem ederdim neden ilahi takdir yarattıklarını tamamen mahvetmek zorunda ki... Ancak bu düşünceleri gözden geçirmem için bir şey çabucak üzerime geliverirdi daima." Tanrı diye bir şey yok. Tabiatı düşünür, "çiçeklerle, çimenlerle bezenmiş, pek nadide ağaçlarla dolu" toprakları. Gelgelelim bir ağaçla ilgili önemli olan bir şey vardır, o da ağacın evcilleştirilebilen ve konuşmanın öğretilebildiği bir yığın papağanı barındırmasıdır. Tabiat diye bir şey yok. İntihar eden ölüyü düşünür. Ölülerin bir an evvel gömülmesi çok önemlidir çünkü "güneşin altında öylece yatmaları pek nahoş olur". Ölüm diye bir şey yok. Toprak bir çömlek dışında hiçbir şey yok. Nihayetinde demek ki kendi önyargılarımızı bir kenara bırakıp bizzat Defoe'nun bize vermeyi istediklerini kabul etmekten başka çaremiz yok.

O halde başladığımız noktaya dönüp bir kez daha tekrarlayalım; "1632 senesinde York kentinde iyi bir ailede dünyaya geldim." Bundan daha sade, daha gerçekçi bir başlangıç olamaz. Bilinçli olarak mazbut, çalışkan

orta sınıf yaşamının bütün nimetleri üzerine düşünmeye itiliriz. Orta sınıf bir İngiliz ailede doğmaktan daha büyük bir servet olamayacağı konusunda temin ediliriz. Zenginler acınacak haldedir, keza yoksullar da; iki kesim de gerginlik ve huzursuzluğa maruz kalır; yoksullar ve zenginler arasındaki orta sınıf olmak en iyisidir; bu kesimin değerleri de –itidal, ılımlılık, sükûnet ve sağlık– en çok arzu edilen değerlerdir. Öyleyse orta halli bir gencin aptalca bir macera sevdasına kapılması kaderin kötü bir oyunudur. Böylelikle lafı uzata uzata, azar azar kendi portresini çizer ki hiçbir zaman unutmayalım; kendisi de unutmayacağı için cingözlüğünü, dikkatini, düzen, rahatlık ve saygınlık sevgisini zihinlerimize silinmeyecek şekilde nakşeder. Ta ki bir şeyler anlam ifade edinceye değin kendimizi denizin içinde, fırtınanın ortasında buluruz. Ve şöyle bir baktığımızda, her şey Robinson Crusoe'ya nasıl görünüyorsa bize de öyle görünür. Dalgalar, denizciler, gökyüzü, gemi; hepsi o uyanık, orta sınıf, hayal gücü kıt gözlerden görülür. Ondan kaçış yoktur. Doğal olarak temkinli, evhamlı, geleneksel ve iyiden iyiye gerçekçi zekâsına nasıl görünüyorsa her şey, bize de öyle görünür. Heyecanlanma yetisinden yoksundur o. Tabiat'ın yüceliğine karşı doğuştan gelen hafif bir hazımsızlığı vardır. İlahi takdirin bile abartılmış olduğundan şüphe eder. Öyle meşguldür, kişisel menfaatini korumak için öyle çabalar ki etrafında olan bitenin ancak onda birini fark eder. Her şeyin mantıklı bir açıklaması vardır, emindir bundan, keşke buna ayırabilecek vakti olsaydı. Gecenin bir vakti suda belirip botunun çevresini saran "devasa yaratıklar" yüzünden biz ondan daha çok panikleriz. O anında si-

lahını çıkarır ve ateş eder, onlar da yüzerek uzaklaşırlar – o yaratıklar aslan mıydı, başka bir şey miydi gerçekten söyleyemez. Bu yüzden bunu öğrenmeden önce ağzımız daha da kocaman açılır. Hayalperest ve gösterişli bir gezgin ikram etseydi, kabul etmemek için ayak direyeceğimiz canavarları çiğniyoruzdur. Gelgelelim orta sınıfa ait bu gürbüz adamın kaydettiği her şey gerçek olarak addedilebilir. Daima fıçılarını saymaktadır o ve ne kadar suyu kaldığı hakkında isabetli yargılarda bulunmaktadır; biz ise onu minicik bir ayrıntıda bile hata yaparken görmeyiz. Merak ederiz, gemide koca bir yığın balmumu olduğunu unutmuş mudur acaba? Hiç de bile. Ancak Crusoe çoktan bunlardan mumlar yapmaya giriştiğinde bu, otuz sekizinci sayfada yirmi üçüncü sayfada olduğu kadar muhteşem değildir artık. Şaşırtıcı bir şekilde, geriye muallakta kalan bir tutarsızlık bıraktığında –neden vahşi kediler bu kadar uysalsa, keçiler de bu kadar utangaç?– ciddi anlamda bir tedirginlik duymayız; çünkü bunun da bir sebebi olduğundan eminizdir, hem de çok iyi bir sebebi olduğundan; eminiz ki zamanı olsaydı bize bu sebebi de verirdi. Ancak kişinin ıssız bir adada yapayalnız kalıp kendi başının çaresine bakmak zorunda kaldığı zamanki hayat baskısının gülünecek bir tarafı yok. Keza ağlanacak tarafı da yok. Bir adamın gözü her şeyin üzerinde olmalıdır; yıldırım insanın bütün barutlarını patlatabilecekken, oturup da tabiatı düşünerek hülyalara dalmanın zamanı değildir ; barutları saklayacak daha güvenli bir yer aramak elzemdir. Ve gerçeği hiç çarptırmadan, olduğu gibi söyleyerek, büyük bir sanatçı olarak, sonra bundan vazgeçerek, en başlıca niteliğine yani gerçeklik duygusuna etki

kazandırabilmek için buna cüret ederek, nihayetinde sıradan eylemleri yüce, sıradan nesneleri güzel hâle getirir. Kazmak, pişirmek, ekip dikmek, inşa etmek – bu basit işler nasıl da ciddidir; nacaklar, makaslar, kütükler, baltalar – bu basit nesneler nasıl da güzelleşir. Hikâye hiçbir yorumla kesilmeden muhteşem, dümdüz bir basitlikle akar gider. Ancak yorum bu hikâyeyi nasıl daha da etkileyici kılabilirdi? Yazarın psikologların gittiği yolun tersine gittiği doğrudur; o duygunun zihin değil de beden üzerindeki etkisini tasvir eder. Ancak bir ıstırap anında ellerini nasıl da yumuşak herhangi bir şeyi ezecek kadar birbirine yapıştırdığını söylediğinde, "Ağzımdaki dişler birbirine öyle bir çarpıp, öyle iç içe geçerlerdi ki onları bir daha ayırmam mümkün olmazdı," dediğinde, sayfalar dolusu tahlilin yaratabileceği kadar derin bir etki yaratır. Bu mesele hakkındaki içgüdüsü doğrudur. "Bırakalım da natüralistler," der, "bu şeyleri, sebeplerini ve tutumlarını açıklasınlar; onlara söyleyebileceğim tek şey gerçeği anlatmaktır..." Şayet siz Defoe iseniz, gerçeği anlatmak kesinlikle kâfi gelir çünkü gerçek doğru olandır. Defoe bu gerçekçilik dehası sayesinde, betimleyici nesrin büyük ustaları hariç her şeyin ötesinde bir etki yaratmayı başarır. Rüzgârlı bir şafak vaktini capcanlı bir şekilde resmedebilmesi için "sabahın grisi" hakkında bir ya da iki kelime söylemesi yeterlidir. Issızlık hissi ve birçok insanın ölümü dünyanın en alelade, en dümdüz üslubuyla anlatılır: "Sonra onları hiç görmedim, onlardan geriye kalan herhangi bir iz de; üç şapka, bir başlık ve birbirinin eşi olmayan iki ayakkabıdan başka." Nihayet, "Tıpkı bir kral gibi bir başıma yemek yedim, yanımda yalnızca hizmetçilerim vardı,"

(yani papağanı, köpeği ve iki kedisi) diye haykırdığında, bütün bir insanlığın ıssız bir adada yapayalnız kaldığını hissetmekten kendimizi alamayız. Halbuki Defoe, heyecanımızı bir şekilde hakir gördüğünden, bu kedilerin gemide kendisiyle gelen kediler olmadığını derhal söyler bize. O kedilerin ikisi de ölmüştü; bunlar yeni kedilerdi. Şurası hakikat ki kediler doğurganlık dönemlerinden sonraki kısa sürede pek baş belası olmuşlardı, köpekler ise, ne tuhaftır, hiç yavrulamamıştı.

Böylelikle Defoe bizi, yerde basit bir toprak çömlekten başka hiçbir şeyin olmadığının altını tekrar tekrar çizerek, ıssız adaları ve insan ruhunun yalnızlığını görmemiz için ikna eder. Defoe çömleğin sertliğine, toprak gibi sağlamlığına kararlı bir biçimde inanır ve diğer bütün elementlere kendi tasarımı içinde boyun eğdirir; bütün bir evreni ahenkle birleştirmiştir. Kitabı kapattığımızda şöyle sorarız: Basit bir toprak çömleğin dayattığı bakış açısını bir kere kavradıktan sonra, bu bakış açısı, neden bizi kırık dökük dağların, dalgaları tepe taklak olmuş okyanusların, gökyüzünde alev alev yanan yıldızların karşısında bütün haşmetiyle dikilen insanoğlu kadar dört dörtlük olarak tatmin etmez?

DOROTHY OSBORNE'UN "MEKTUPLARI"

İngiliz edebiyatının içinde çıplak kalan bir mevsimin var olduğu, sıradan okuyucusunun aklına zaman zaman gelmelidir; tıpkı kırsal bölgelerimize zaman zaman erkenden gelen ilkbahar gibi... Ağaçlar kendilerini gösterir; tepeler yeşile bürünür; toprak kütlelerini ve sıra sıra ağaç dallarını gizleyecek hiçbir şey yoktur. Ancak en ufak ağacın bile pek hareketli göründüğü, uyanık şeylerin fısıltılarını ve bıcır bıcır konuşmalarını, meraklı hayvanların çalıların arasında kendi hallerinde dolanmalarını işitmek için insanın sessizce kulak kabartmasının kâfi geldiği haziran ayının sarsıntısını, uğultusunu özleriz. İşte İngiliz edebiyatında da çıplak kırlar hareket ve titreşimlerle dolmadan, böylelikle bizler de muhteşem kitaplar arasındaki boşlukları, konuşan insanların sesleriyle doldurabilmemizden önce on altıncı ve on yedinci yüzyıl geçip gidene kadar beklemek zorundayız.

İnsanoğullarının birbirlerini merakla izleyebilmesi ya da düşüncelerini kolayca aktarabilmesi için psikolojide ve maddi konforda –sandalyeler, halılar ve güzel yollar gibi– hiç şüphesiz büyük değişikliklere ihtiyaç vardı.

Ve erken dönem edebiyatımız muhteşemliğini, yazmanın olağandışı bir sanat olmasına, kendilerine bahşedilen yeteneğin zoruyla bu sanatı paradan ziyade şöhret için icra eden kişilerin varlığına borçlu olabilir. Belki de biyografide, gazetecilikte, mektup ve anı yazarlığında yaptığımız deha israfı tek bir yöne doğru azalmıştır. Bu yön her ne olursa olsun, ne mektup yazarı ne de biyografi yazarı bulunmayan dönemlerde bir çıplaklık vardır. Hayatlar ve karakterler çırılçıplak bir taslağın içinde var olur. Donne, der Sör Edmund Gosse, esrarengizdir; bu da büyük ölçüde Donne'un Leydi Bedford hakkında ne düşündüğünü bilmemize rağmen, Leydi Bedford'un Donne hakkında ne düşündüğüne dair en ufak bir ipucumuz olmamasından kaynaklanmaktadır. Leydi Bedford'un bu garip ziyaretçinin etkisini anlatabileceği bir arkadaşı yoktu; Donne'un hangi nedenlerden dolayı ona garip geldiğini açıklayabileceği bir sırdaşı da yoktu.

Şurası açık ki Boswell'in ya da Horace Walpole'un on altıncı yüzyılda doğmasını imkânsız kılan şartlar, muhtemelen karşı cinse uygulanan nispeten ağır baskı sebebiyledir. Maddi zorlukların yanı sıra –Donne'un Mitcham'daki ağlayan çocuklarla dolu, ince duvarlı evi Elizabeth dönemi insanlarının içinde yaşadığı rahatsız koşulların tipik bir örneğidir– yazmanın onların cinsiyetine yakışmayan bir eylem olduğu inancı da kadınların önünde engel teşkil ediyordu. Büyük bir hanımefendinin sahip olduğu mevki kendisine şurada burada gerekli hoşgörüyü temin edebilirdi veyahut bayağı bir camia kendisine dalkavukluk edebilirdi; bu sayede bu hanımefendi yazabilir, yazdıklarını da yayımlayabilirdi. Ancak bu eylem daha aşağı kademedeki bir kadın

için alçaltıcıydı. "Şüphesiz zavallı kadın aklını yitirmiş olmalı, yoksa kitap ya da şiir yazmak gibi bir budalalık yapamazdı," diye bağırmıştı Dorothy Osbourne[3], Newcastle Düşesi[4] kitaplarından birini yayımlattığında. Kendi adına şunu da ekledi, "Bu iki hafta boyunca uyuyamayacaksam, bu işe hiç yanaşmamalıyım". Ve bu yorum olağanüstü bir edebi yeteneğe sahip olan bir kadın tarafından yazıldığında daha da aydınlatıcı olur. Dorothy Osborne 1827 senesinde doğmuş olsaydı roman yazardı; 1527 senesinde doğmuş olsaydı hiçbir şey yazmazdı. Gelgelelim o, 1627 senesinde doğmuştu ve o tarihte bir kadının kitap yazması gülünç kaçardı ama mektup yazmasında yakışıksız bir taraf yoktu. Ve böylelikle sessizlik yavaş yavaş bozulur; çalıların arasındaki hışırtıları işitmeye başlarız; İngiliz edebiyatında ilk defa kadın ve erkeklerin ateşin başındaki konuşmalarını işitiriz.

Gelgelelim emekleme dönemindeki mektup yazma sanatı o zamandan beridir çok sayıda leziz kitabı dolduran bir sanat değildi. Erkekler ve kadınlar pek resmi bir şekilde Sör ve Madam'dı; kullanılan dil bir mektup kâğıdını çarçabuk ve özgürce çeviremeyecek, kâğıdın yarısını üstüne kıvıramayacak kadar yoğun ve ağırdı. Mektup yazma sanatı genellikle kılık değiştirmiş bir deneme yazma sanatıydı aslında. Ancak bu haliyle, bir kadının kendini kadınlıktan çıkarmadan icra edebileceği bir sanattı. Bu, garip zamanlarda, hasta yatağındaki babanın başında, bin tane bölünme arasında, isimsizmiş gibi ve sıklıkla da faydalı bir amaca hizmet

3. Lady Temple (e.n.)

4. Margaret Cavendish (e.n.)

ediyormuş bahanesiyle icra edilebilen bir sanattı. Şimdi çoğunluğu kaybolmuş olan bu sayısız mektuba, daha sonraları *Evelina*'da ve *Aşk ve Gurur*'da hayli değişik bir biçim alan gözlem ve deha kuvveti sızmıştı. Onlar yalnızca mektuptu ancak yine de yazılışlarına birazcık gurur sızmıştı. Dorothy bunu kabul etmeksizin, kendi yazılarına büyük emek vermişti, yazılarının tabiatı hakkında da görüş sahibiydi,"...büyük âlimler en iyi yazarlar değildir (demek istediğim belki en iyi kitap yazarı olabilirler ama en iyi mektup yazarları değildirler,)... Tüm mektupların konuşmada olduğu gibi rahat ve özgür olması gerektiğini düşünmekteyim." Kısaca "yazmak" yerine "kâğıda dökmek" dediği için hokkasını kâtibinin kafasına fırlatan yaşlı amcasına tamamıyla hak veriyordu. Yine de özgürlüğün ve rahatlığın da bir sınırı olduğunu düşünüyordu: "...birçok tatlı şey karman çorman oluvermişti" cümlesinin mektuptan ziyade sözcüklerde daha iyi durduğu kanaatindeydi. Ve böylelikle karşımıza bir edebiyat türü (tabii Dorothy Osborne bu şekilde adlandırmamıza müsaade ederse) çıkar; bu öyle bir türdür ki diğer türlerden farklıdır ve görünüşe bakılırsa bu türü sonsuza dek kaybettiğimiz için elem duymamız gerekir.

Çünkü Dorothy Osborne muhteşem sayfalarını babasının yatağının başında ya da şömine köşesinde doldururken ağırbaşlılıkla ama neşeyle, resmiyetle ama samimi bir şekilde, müşkülpesent bir kitleye hayatı anlatmıştı; ne bir romancı ne de bir tarihçi böyle anlatabilirdi. Evinde olan biteni aşığına haber vermeyi iş edindiğinden Dorothy Osborne dört kızı, Northamptonshire'da kasvetli, kocaman bir evi olan ve kendisiy-

le evlenmek isteyen övüngen dul adamı, yani vakur Sör Justinian Isham'ı –Osborne ona Solomon Justinian der– kısaca anlatmalıdır. "Efendim, size söylemem gerekir ki yazdığı Latince bir mektup var elimde," diye haykırdı. Bu mektupta Sör, Oxfordlu bir arkadaşına onu anlatmış, kendisi için "iyi bir sohbet arkadaşı" olduğunu özellikle söyleyerek methetmişti. Dorothy Osborne bir sabah vücudunun ödem topladığı korkusuyla uyanan ve alelacele Cambridge'deki doktora koşturan hastalık hastası kuzeni Molle'yi kısaca anlatmalıdır. Kendisinin gecenin bir vakti bahçede dolaşan ve "Yaseminleri" koklayan, ancak Mabet'i onunla olmadığından "yine de memnun kalmadım" diyen bir portresini çizmelidir. Kulağına gelen her bir dedikoduyu sevgilisini neşelendirmek için ona anlatmalıdır. Sözgelimi Leydi Sunderland kendisine prenses gibi davranan gösterişsiz Bay Smith'le evlenmeye tenezzül etmiştir; ki Sör Justinian böyle bir durumun kadınlara kötü örnek olduğunu düşünmektedir. Ancak Leydi Sunderland onunla evlenme sebebinin acımak olmadığını söylediğinde, Dorothy şöyle yorum yapar: "Bu, hayatımda duyduğum en acınası şeydi." Çok geçmeden Dorothy'nin arkadaşlarına dair zihnimizde oluşmakta olan resme yapılacak herhangi bir eklemeyi hevesle kapacak kadar bilgi edinmişizdir.

Esasen on yedinci yüzyıldaki Bedfordshire toplumuna attığımız bakış, fasılalı olmasından ötürü daha da ilgi çekicidir. Sör Justinian ve Leydi Diana, Bay Smith ve kontesi görüş alanımıza girer çıkarlar ve bizler de onları bir daha ne zaman duyarız ya da hiç duyar mıyız, bilemeyiz. Ancak tüm bu gelişigüzellikle birlikte *Mek-*

tuplar, doğuştan mektup yazarı olanların mektupları gibi, kendi devamlılıklarını sağlarlar. Sanki Dorothy'nin zihninin derinliklerine kurulmuşuz gibi, biz okudukça sayfa sayfa açığa çıkan bir gösterinin tam ortasına yerleşmişiz gibi hissettirirler. Çünkü Dorothy zekâdan, parlaklıktan ya da büyük insanlarla iletişimden ziyade mektup yazmakta daha değerli olan yeteneğe hiç tartışmasız sahiptir. Hiçbir çaba göstermeksizin ya da vurgu yapmaksızın kendisi olarak, bütün bu ufak tefek şeyleri kendi kişiliğinin akışında sarıp kuşatır. Bu, hem çekici hem de birazcık silik bir karakterdir. Cümleler birbirini kovaladıkça daha yakın temasa geçeriz bu karakterle. Yaşına yakışan kadınlık meziyetlerinin pek azı vardır onda. Ne dikiş dikmekle ne de yemek pişirmekle ilgili tek söz eder. Mizacı gereği biraz tembeldi. Bitmez tükenmez Fransızca aşk romanlarına her gün göz atardı. Halkın arasında gezinir, sütçülerin şarkılarını işitmek için dolaşır; küçük bir nehrin kıyısındaki bahçede yürür, o bahçede "oturur, keşke benimle olsan diye düşünürüm". Arkadaşlarının yanında da sessiz kalıp, ateşin başında hayallere dalmaya meyilliydi; ta ki bir ihtimal, uçmakla ilgili bir sohbet onu uyandırıncaya kadar. Sonra uçmak hakkında ne konuştuklarını sorarak erkek kardeşini güldürürdü; sorardı çünkü eğer uçabilseydi, Mabet'le birlikte olacağı düşüncesi aklına gelirdi. Ağırbaşlılık, melankoli onun kanında vardı. Sanki arkadaşlarının hepsi ölmüş gibi bakıyor, derdi annesi. Kaderin zulmü, nesnelerin beyhudeliği, gayretin faydasızlığı gibi düşüncelerle kendi kendisini yer bitirirdi. Annesi ve kız kardeşi de ağırbaşlı kadınlardı. Kız kardeşi mektuplarıyla isim yapmıştı ancak arkadaşlarından ziyade

kitaplara düşkündü. Annesi ise "İngiltere'deki çoğu kadın kadar zeki idi" ancak alaycıydı da. "İnsanların olduklarından daha da kötü olduklarını düşünmenin neredeyse imkânsız olduğunu görecek kadar yaşadım, sen de göreceksin", Dorothy annesinin böyle söylediğini hatırlıyordu. Dorothy öfkesini bastırmak için Epsom'daki kuyuları ziyaret etmeli ve içine çelik karışmış sudan içmeliydi.

Böylesi bir mizaçla Dorothy'nin mizahı doğal olarak nüktedan olmaktan ziyade ironik bir hal aldı. Sevgilisiyle kafa bulmaya ve var olmanın debdebesiyle, seremonisiyle inceden inceye dalga geçmeye bayılırdı. Kan bağıyla övünmeye gülerdi. Kendini beğenmiş ihtiyar adamlar onun hicivlerine iyi malzeme olurdu. Yavan bir nutuk onu kahkahaya boğardı. Partilerin, seremonilerin, dünyeviliğin, gösterinin ötesini görürdü. Ancak tüm bu açık görüşlülüğüne rağmen göremediği bir şeyler vardı. Dünyanın istihzasından pek de akilane olmayan bir ürperti duyardı. Halalarının her şeye burunlarını sokması ve kardeşlerinin zorbalığı onu çileden çıkarırdı. "Ağaç kovuğunda bile yaşardım," derdi, "sırf onlardan kaçabilmek için." Herkesin içinde karısını öpen bir koca ona göre "insanın görmek isteyeceği fena bir manzara" idi. İnsanların, güzelliğini veya zekâsını methetmelerini de, ismini Eliz veya Dor zannetmelerini de hiç umursamazdı. Gelgelelim, davranışlarıyla ilgili bir dedikodu ortalıkta dolaştığında bir ürperti alırdı içini. Bu sebepten iş, yoksul bir adamı sevdiğini ve onunla evlenmeye hazır olduğunu tütn dünyaya ispatlamaya gelince yapamadı. "İtiraf ediyorum, kendimi insanların aşağılamalarına maruz bırakmama müsaa-

de etmeyecek bir mizaca sahibim," diye yazmıştı. "Benim mertebemdeki herhangi bir insan gibi daracık bir alanda yaşayarak da tatmin olabilirim," diyordu. Ancak kendisine yapılan yergiler acımasızdı. Dünyanın sert eleştirilerini üzerine çekecek her türlü aşırılıktan kaçınırdı. Bu zafiyet yüzünden Temple zaman zaman ona sitem etmek zorunda kalırdı.

Çünkü *Mektuplar* ilerledikçe Temple'ın karakteri gitgide daha fazla su yüzüne çıkmaktadır; bu da Dorothy'nin mektup yazımındaki becerisinin bir kanıtıdır. İyi bir mektup yazarı böylelikle bir taraftan okurunun rengini alır, biz de bir mektubu okuduğumuzda diğerini de gözümüzde canlandırabiliriz. Dorothy tartıştıkça, sebepler sundukça Temple'ın sesini neredeyse Dorothy'ninkini duyduğumuz kadar net duyarız. Temple birçok açıdan Dorothy'nin tam zıddıydı. Onun melankolisini çürütür, konuştururdu; onun evlilik nefretine karşı çıkarak bu nefreti savunmasını sağlardı. Temple Dorothy'den açık ara daha zinde ve pozitifti. Ama yine de Dorothy'nin erkek kardeşinin Temple'dan hoşlanmamasını haklı çıkaran bir şeyler vardı onda: birazcık katılık veyahut kibir. Temple'ı "gelmiş geçmiş en kibirli, buyurgan, küstah, hasta ruhlu adam" diye nitelendirirdi. Ne var ki Dorothy'nin gözünde Temple, hiçbir talibinin sahip olmadığı niteliklere sahipti. O ne basit bir taşra beyefendisi ne de azametli bir Sulh Hakimi'ydi. O ne tanıştığı her kadınla sevişen bir şehirli centilmendi ne de gezgin bir Mösyö. Şayet bunlardan herhangi biri olsaydı, ahmaklığı anında kavrayan Dorothy bu adamı hiçbir şekilde istemezdi. Ona göre bu adamda diğerlerinde eksik olan bir cazibe, bir anlayış vardı. Dorothy

aklına gelen her şeyi ona yazabilirdi; kendisini en iyi hissettiği yer onun yanıydı; onu seviyordu; ona saygı duyuyordu. Ancak birdenbire onunla evlenmeyeceğini bildirdi. Esasında evliliğe şiddetle karşı çıkmaya başladı, evliliğin arızalarından dem vurup durdu. Eğer insanlar evlilikten önce birbirlerini iyi tanıyorsa, diye düşünüyordu, evlilik bunun sonunu getirir. Tutku bizim en gaddar ve hayvani duygumuzdur. Leydi Anne Blount'u "sokaktaki bütün uşaklara ve oğlanlara sohbet malzemesi" eden tutkudur. Güzeller güzeli Leydi Izabella'nın felaketini getiren tutkudur – "o mallı mülklü hayvan herifle" evlendikten sonra güzelliği neye yaradı ki? Erkek kardeşinin öfkesiyle, Temple'ın kıskançlığıyla ve kendi içindeki ahmaklık korkusuyla bin parçaya bölünen Dorothy, "vaktinden evvel gelen, huzurlu bir mezardan" başka bir şey dilemiyordu. Temple onun tereddütlerini yıkarak ve erkek kardeşinin itirazlarına baskın çıkarak, karakterini müspet yönde ispatlamış oldu. Yine de bu, teessüf etmekten kendimizi alamayacağımız bir harekettir. Temple'la evlenen Dorothy bir daha ona mektup yazmadı. Dorothy'nin var ettiği tüm dünya tükenip gitti. İşte o zaman o dünyanın ne kadar yuvarlak, kalabalık ve heyecan dolu olduğunu anlarız. Temple'a duyduğu sevginin sıcaklığında, o sertlik kaleminden uçup gitmişti. Babasının yanı başında gözlerinden uyku akar halde, arkasına yazmak için eski bir mektubu alır; kolayca ama o dönemin ciddiyetine daima uygun bir üslupla Leydi Diana'lar, İsham'lar, teyzeler ve amcalar hakkında –nasıl gelirler, nasıl giderler, ne söylerler – onları ister yavan, ister gülünç, ister büyüleyici isterse de çoğunlukla normal bulsun, yazardı. Daha da fazlası,

zihnindekileri kâğıda ve Temple'a dökerek, daha derin ilişkileri, daha mahrem halleri, hayatına çatışma ve teselli getiren şeyleri –erkek kardeşinin zorbalığı, kendi karamsarlık ve melankolisi, geceleri bahçede yürümenin tatlılığı, nehir kenarında düşünceler içinde kaybolmuş halde oturmayı, bir mektubun arzusunu duymayı ve bulmayı anlattı. Tüm bunlar bizim etrafımızda; bu dünyanın derinliklerindeyiz, sahnenin ne zaman yok olacağını gösteren ipucu ve belirtileri anında kapıyoruz. O evlendi; kocası da yükselmekte olan bir diplomattı. Brüksel'de, Lahey'de, artık nereye çağırırlarsa, kocasının peşinden gitmek zorundaydı. Yedi çocuk doğdu ve "neredeyse hepsi beşikteyken" yedi çocuk öldü. Gösteriş ve seremoniyle alay eden, mahremiyeti seven, gözlerden uzak yaşamayı ve "küçük kulübemizde birlikte yaşlanmayı" dileyen kızın omuzlarına sayısız görev ve sorumluluk binmişti. Şimdi kocasının Lahey'deki, içinde göz alıcı bir tabak bardak vitrini olan evinin hanımıydı. Kocasının meşakkatli kariyerinde karşılaştığı birçok güçlüğü paylaştığı sırdaşıydı. Kocasının maaşının geri kalanının da ödenmesi ihtimalini görüşmek için Londra'da kalmıştı. Kralın dediğine göre, teknesi alev aldığında kaptandan çok daha cesurca davranmıştı. Bir büyükelçinin karısının sahip olması gereken her şey vardı onda; keza kamu hizmetinden emekli bir adamın karısında olması gereken her şey de. Sonra felaketler onları buldu –bir kızları öldü; belki de annesinin melankolisini miras almış olan bir oğulları da botlarını taşlarla doldurup kendisini Thames nehrine attı. Böylelikle yıllar dolu dolu, koşturmacayla, kazayla belayla geçip gitti. Ancak Dorothy sessizliğini bozmadı.

Gelgelelim sonunda acayip bir genç adam, kocasının sekreterliğini yapmak üzere Moor Park'a geldi. Zor bir adamdı, edepsizdi, hemencecik gücenirdi. Ancak Swift'in gözlerinden Dorothy'yi hayatının son yıllarında bir kez daha görürüz. "Mülayim Dorothea, uysal, bilge, muhteşem," derdi Swift ona; ancak bu ışık bir hayaletin üzerine düşmektedir. O sessiz hanımefendiyi tanımayız biz. Bunca yıldan sonra bu hanımefendiyi, kalbini sevgilisine dökmüş olan kızla bağdaştıramayız. "Uysal, bilge ve muhteşem" –son gördüğümüzde bunların hiçbiri değildi o. Ve kocasının kariyerini kendisine mal eden bu şahane sefireyi her ne kadar yüceltsek de, an gelir Üçlü Pakt'ın getirdiği faydaları ya da Nimuegen Anlaşması'nın getirdiği iftiharı, Dorothy'nin yazmadığı mektuplara değişmek isteriz.

SWIFT'İN *STELLA'YA MEKTUPLAR'I*"[5]

Yüksek bir gelişmişlik düzeyine sahip her toplumda maskeler arkasına saklanmak öyle büyük bir rol oynar, nezaket öyle vazgeçilmezdir ki, merasim ve gelenekleri bir kenara atıp bir ya da iki kişinin anlayabilmesi için "çocuk dilinde" konuşmak, havasız kalmış sıcak bir odaya giren temiz hava kadar elzemdir. En çok da vakur insanlar, güçlüler, hayran olunanlar böylesi bir sığınağa ihtiyaç duyar. Swift de böyle bir sığınak bulmuştur. Kendisini övgülere boğan büyük adamların, kendisine methiyeler düzen güzel kadınların yanından, entrika ve siyasetten evine dönen bu çok gururlu adam tüm bunları bir kenara bıraktı. Yatağına şöyle güzelce kurulup, o sımsıkı dudaklarını bebek dilinde açıverdi ve İrlanda Boğazı'nın diğer tarafında "iki maymuncuğuna", "sevgili küçük beylerine", "haylaz keratalarına" bıcır bıcır konuştu.

> Pekâlâ, sana şimdi bir daha bakalım. Mumum neredeyse sönecek ama yine de başlayacağım. Ah, bu kadar da sıkıcı olmayın Bay Presto; MD'nin mektubuna ne söyleyebilirsiniz? Acele edin, bitirin şu giriz-

5. Orijinali: *Journal to Stella*

gâhı –işte bu yüzden diyorum ki, sık sık yurtdışınıza gitmenizden memnunum.

Swift, "Anlaşılır bir şekilde yazdığımda, nasıl oluyor bilmiyorum ama, yalnız değiliz, bütün dünya bizi görebiliyormuş gibi geliyor. Kötü, çalakalem yazmak o kadar rahat ki..." diye düşündüğü için Stella'ya aynı minvalde, özensizce, okunaksız bir şekilde yazmaya devam ettiği müddetçe, Stella'nın kıskançlık duymasına gerek yoktu. Stella'nın, gençlik çiçeğini İrlanda'da, açılır kapanır gözlüklerden takan, hatırı sayılır miktarda Brezilya tütünü tüketen, yürürken iç etekliğine takılıp sendeleyen Rebecca Dingley'nin yanında soldurduğu bir gerçekti. Dahası bu iki hanımın içinde yaşadığı koşullar, evde olduğu zamanlarda Swift'in onlara eşlik etmesi, Swift evde olmadığı zamanlarda da bu iki hanımın onun evinde durması dedikodulara yol açtı; bu yüzden Stella, Bayan Dingley olmadığında Swift'i asla görmemesine rağmen, genellikle karşı cinsle birlikte yaşayan şu müphem kadınlardandı. Ancak hiç kuşkusuz buna değerdi de. İngiltere'den paketler gelip duruyordu; her bir kâğıt, kenarına kadar Swift'in küçük elinden çıkma okunaksız yazılarla dolardı. Stella bunları mükemmelen taklit ederdi; saçma sapan laflarla, büyük harflerle, Stella'dan başka kimsenin anlayamayacağı ipuçlarıyla, Stella'nın tutacağı sırlarla ve alacağı küçük komisyonlarla doluydu. Dingley'e tütün gelirdi, Stella'ya ise çikolatayla ipek giysi. Millet ne derse desin hiç kuşkusuz buna değerdi.

O çetin karakterden, "diğer ben"den, hayli farklı olan bu Presto hakkında dünya hiçbir şey bilmiyordu. Dünyanın tek bildiği Swift'in İngiltere'de bir kez daha tü-

kendiği, yeni kurulan Tory hükümetine şu First Fruits komitesi için İrlanda Kilisesi adına taleplerde bulunduğu, daha evvelden de bu komitenin yeni baştan kurulması için beyhude yere Whig partisine yalvardığıydı. İş çok geçmeden halledildi; açıkçası Harley ve St. John'un onu karşılarken gösterdiği samimiyet ve sıcaklığın eline hiçbir şey su dökemezdi. Ve şimdi dünya küçük toplulukların ve bireysel üstünlüklerin baskın olduğu şu zamanlarda bile, neyin korkutacak ve hayrete düşürecek bir manzara olduğunu görmüştü –birkaç sene önce tanınmadan, sessizce kahvehanelerde bir aşağı bir yukarı gezinen, devletin en iç konseylerine kabul edilen "deli bir papaz"; Sarayın en yüksek mevkideki bakanlarıyla yemek yiyen, istediği her şeyi düklere yaptıran ve böylece dükleri kâhyanın başlıca görevinin insanları dışarıda tutmak olduğu iyi makamların peşinde koşturan Sör William Temple ile aynı masaya oturmasına müsaade edilmeyen beş parasız bir oğlan. Addison'ın kendisi de bir borcu ödemek için gelen bir beyefendi gibi davrandığı için yükselmişti yalnızca. O zamanlarda Swift'in her şeye gücü yetiyordu. Kimse onun hizmetini satın alamazdı; herkes onun kaleminden korkardı. Saraya gitti ve "bütün lordları kendime yanaştırdığım için o denli gururluyum ki," dedi. Kraliçe onun vaazını dinlemek istedi; Harley ve St. John da kendi niyazlarını eklediler ancak o reddetti. Sayın Kâtip bir gece aksilik etmeye kalktı, Swift onu çağırıp uyardı:

> Sakın bana soğuk davranmaya kalkma, ilkokul çocuğu gibi muamele görecek değilim... Makul davrandı; haklı olduğumu söyledi... İşleri düzeltmek için Bayan Masham'ın kardeşine yemeğe davet eder-

di beni; ama gitmezdim. Bilmiyorum, ama gitmezdim.

İftihar ya da kibir duymaksızın tüm bunları Stella'ya çalakalem yazıverdi. Emir vermesi, yönetmesi, kendisini büyük adamların dengi olarak kanıtlaması, karşısında rütbeleri küçük kılması hakkında ne kendisinin ne de Stella'nın yorumuna hacet vardı. Stella onunla seneler önce Moor Park'ta tanışmamış, Sör William Temple'ın karşısında çileden çıktığını görmemiş, onun büyüklüğünü tahmin etmemiş ve planlarını, umutlarını bizzat onun dudaklarından işitmemiş miydi? Onda iyinin ve kötünün ne denli garip bir şekilde harmanlandığını, mizacındaki zaafları ve acayiplikleri herkesten daha iyi bilmiyor muydu? Birlikte yemek yediği lordları pintiliğiyle mahcup etmiş, ateşindeki kömürleri toplamış, at arabalarından yarımşar peni tasarruf etmişti; yine de Stella biliyordu ki o, bu aşırı ekonomik politikalarla yardımların en incesini, en gizlisini yapıyordu –zavallı Patty Rolt'a "taşra meclisine gitmemesi için azıcık yardımı dokunacak bir altın" vermişti; çatı katında yaşayan hasta şaire, genç Harrison'a yirmi şilin vermişti. Yalnızca Stella onun konuşurken ne denli kaba, davranışlarında ise ne denli ince olabileceğini, yüzeyden bakıldığında alaycı görünüp, aynı zamanda nasıl Stella'nın bu zamana kadar kimsede görmediği derinlikte duyguları besleyebildiğini biliyordu. Birbirlerini hem içeriden hem dışarıdan, hem iyi hem kötü taraflardan, hem derinlerden hem yüzeyden tanıyorlardı. İşte bu sayede Swift hiçbir çaba ya da gizlilik göstermeden gecenin geç vaktinde ya da sabah uyanır uyanmaz, gününün bütün hikâyesini tüm hayırlarıyla ve hasislikleriyle,

sanki sesli düşünüyormuşçasına Stella'ya dökebilirdi.

İşte böylesi bir samimiyet deliliyle, dünyada başka kimsenin tanımadığı Presto'nun yakınlığına mazhar olan Stella'nın kıskanmak için hiçbir sebebi yoktu. Belki de bu, olan bitenin tam zıddıydı. Stella dopdolu sayfaları okudukça, onu öyle bir netlikle görebiliyor, işitebiliyor ve onun tüm bu kaliteli insanlarda yarattığı izlenimi gözünün önüne öyle net getirebiliyordu ki ona hiç olmadığı kadar âşık oluyordu. Yalnızca büyük adamların yaltaklanma ve pohpohlamalarına nail olmuyordu; görünen o ki başı sıkışan herkes de onu arıyordu. İşte "genç Harrison" vardı; bu genci hasta ve beş kuruşsuz halde bulduğu için nasıl dertlenmişti; onu Knightsbridge'e götürmüştü; ona yüz pound götürmüştü ki bir de ne görsün; Harrison bir saat önce vefat etmiş. "Düşün ne büyük bir acı bu benim için! Ne Lord Treasurer'la ne de başka bir yerde yemek yiyebildim; akşamüstü azıcık bir şeyler atıştırabildim yalnızca." Stella o tuhaf sahneyi, o kasım sabahını, Hamilton Dükü'nün Hyde Park'ta öldürüldüğü, Swift'in de derhal Düşes'e giderek onunla iki saat oturduğu, kadının bütün öfkesini, matemini, esip gürlemesini dinlediği zamanı gözünde canlandırabiliyordu. Swift Düşes'in bütün meselelerini kendi üzerine vazifeymişçesine üstlenmiş ve hiç kimse de matem evinde bu adamın ne işi var, diye sormamıştı. "Düşes beni çok duygulandırdı," dedi Swift. Genç Leydi Ashburnham öldüğünde feryat etmişti, "Böyle kazaların olabileceğini gördükçe hayattan nefret ediyorum; bir yığın sefil bu dünyanın sırtına kambur olurken, onun gibi bir hanımefendinin öldüğünü görünce, Tanrı'nın bu hayatı asla muhterem insanlar için yaratmak niye-

tiyle hareket etmediğini düşünmeden edemiyorum." Ve sonra merhametinin tam ortasında kendisini öfkelendiren duygularını parçalamaya, yok etmeye yönelik o içgüdüyle, yas tutanlara, hatta merhumenin annesine ve kız kardeşine de, çıkıştı. Birlikte ağlayanları ayırarak ve insanların nasıl da "gerçekte hissettiklerinden daha büyük acı çekiyormuş gibi yaptıklarından, bu yüzden esas matemlerinden uzaklaştıklarından" şikâyet etti.

İşte tüm bunlar Stella'nın kulağını kolayca doldurdu; kasvet ve öfke, küçük sıradan insancıkların nezaketi, hoyratlığı ve hayat dolu sevgileri. Stella'ya göre o, bir baba, bir ağabey gibi hissettirmişti kendisini; Stella'nın imlasına gülerdi; sağlık mevzularıyla ilgili onu azarlardı; onun iş meselelerini yönetirdi. Onunla dedikodu eder, çene çalardı. Paylaştıkları bir sürü hatıra vardı. Birlikte pek çok mutlu saat geçirmişlerdi. "Odana gelip, Stella'yı sandalyesinden kaldırıp, soğuk bir sabahta ateşi harladığımı ve *uf uf uf* diye bağırdığımı hatırlamıyor musun?" Stella sık sık aklına gelirdi; dışarı çıkıp yürüdüğünde acaba Stella da çıkmış mıdır diye merak ederdi; Prior onun kelime oyunlarından birini kötülediğinde, Stella'nın yaptığı kelime oyunlarını, ne denli kepaze olduklarını hatırlardı; Londra'daki kendi hayatıyla Stella'nın İrlanda'daki hayatını mukayese eder, bir daha ne zaman birlikte olacaklarını merak ederdi. Ve şayet Stella'nın nüktedan insanlarla dolu bir şehirde Swift üzerindeki etkisi buysa, Swift'in Dingley'le bir başına bir İrlanda köyüne terk edilen Stella üzerindeki etkisi çok daha büyüktü. Stella'nın sahip olduğu o küçücük eğitimi, o daha çocukken ve kendisi de Moor Park'ta genç bir adamken vermişti. Onun etkisi her yerdeydi

–Stella'nın zihninde, ilişkilerinde, okuduğu kitaplarda, yazdığı elinde, edindiği arkadaşlarda ve reddettiği taliplerinde. Aslında, Stella'nın yaradılışından yarı yarıya sorumlu olan Swift idi.

Gelgelelim onun seçtiği kadın basit bir köle değildi. Kendine ait bir karakteri vardı. Kendi başına düşünebilme yetisine sahipti. Soğuktu, tüm o fazilet ve şefkatine rağmen acımasız bir eleştirmendi, belki de net ve süssüz konuşmaya duyduğu sevgi, fevri mizacı ve düşündüğünü korkusuzca söylemesi sebebiyle biraz çetin cevizdi de. Ancak tüm meziyetlerine rağmen çok az tanınıyordu. Cılız serveti, çıtkırıldım sıhhati ve anlaşılmaz toplumsal duruşu onu çok mütevazı bir hayat yaşamaya itmişti. Etrafında bir araya gelen topluluk, dinleyen anlayan ama çok az konuşan, konuştuğu zaman da genellikle dünyanın en güzel sesiyle "bir arkadaşın söyleyeceği en güzel şeyi söyleyen" bir kadının konuşmasının vereceği naif zevk için geliyordu. Ötesine gelince eğitimsizdi. Sağlığı ciddi bir akademik çalışma yapmasına engel olmuştu. Ve hayli çok çeşitli konuyu çalışmış olmasına ve mektuplar hususunda ince bir zevke sahip olmasına rağmen, okudukları zihninde kalmazdı. Genç kızlığında müsrifti, sağduyusu kontrolü ele geçirinceye değin parasını sağa sola savurmuştu ve şimdiyse son derece kıt kanaat yaşıyordu. "Beş porselen tabağın üzerinde beş boşluk" onun akşam yemeğiydi. Güzel değilse bile, hoş, kara gözleriyle ve kuzgun karası saçlarıyla dikkat çeken bu kadın pek sade giyinirdi. Böylece yoksullara yardım etmeye ve arkadaşlarına "dünyanın en güzel armağanlarını" vermeye (bu onun karşı koyamayacağı bir lükstü) yetecek miktarda para-

yı bir kenara koymayı başarırdı. Swift bu sanatta Stella'nın eşini benzerini görmemişti, "bunun hayatın akışı içinde çoğunluğun sahip olduğu kadar ince doğal bir mesele olmasına rağmen". Üstelik onda Swift'in "onur" olarak adlandırdığı bir samimiyet vardı ve bedeninin zayıflığına rağmen "bir kahramanın cesaretine" sahipti. Bir keresinde penceresine bir hırsız geldiğinde, hırsızı kendi elleriyle vurmuştu. İşte bu, yazarken Swift'i etkileyen şeydi; St. James Park'ta ağaçların serpilmesini gördüğünde, Westminster'da siyasilerin ağız dalaşlarını duyduğunda, meyve ağaçlarıyla, söğütleriyle ve Laracor'daki alabalık akımıyla meşgul olan düşüncelerine karışan şey işte bu kişilikti. Hiç kimsenin bilmediği bir inziva yeri vardı Swift'in. Ve şayet bakanlar ona bir kez daha ihanet ederse, arkadaşlarına servet kazandırdıktan sonra kendisi bir kez daha eli boş dönerse, nihayetinde emekli olup İrlanda'ya, Stella'ya dönebilir ve zihninde "tek bir ürperiş bile" olmazdı.

Ancak Stella bu dünyada taleplerini bastıra bastıra söyleyecek en son kadındı. Swift'in, gücü ve erkeklerin arkadaşlığını istediğini, topluma karşı zaman zaman hassas bir ruh halinde olsa da, toplumdan şiddetle iğrenme krizlerine girse de, yine de çoğunlukla Londra'nın tozunu, keşmekeşini dünyadaki bütün alabalıklara ve vişne ağaçlarına tercih edeceğini kimse Stella'dan iyi bilemezdi. Bilhassa müdahaleden nefret ederdi o. Şayet birisi onun özgürlüğüne el uzatmaya kalkacak olursa veyahut özgürlüğüne en ufak bir tehdit doğuracak bir şeyin sinyalini verirse, kadın ya da erkek, mutfak hizmetçisi ya da kraliçe olsun hiç fark etmez, Swift anında bir yabaniye dönüşüp bu insanların üzerine atlayı-

verirdi. Bir defasında Harley ona bir banknot vermeye cüret etmişti;. Bayan Waring evlenmeleri önündeki engellerin kalktığını ima etme cüretinde bulunmuştu. İkisini de bir güzel benzetmişti, kadına vahşi bir şekilde haddini bildirmişti. Ancak Stella böyle bir muameleye maruz kalmamak için yapması gerekeni biliyordu. Sabretmeyi öğrenmişti; ihtiyatı öğrenmişti. Londra'da mı kalmalı yoksa İrlanda'ya mı dönmeli gibi bir konuda bile Stella ona her türlü müsamahayı göstermişti. Kendisi için hiçbir şey istememiş ve bu sayede istediğinden daha fazlasını almıştı. Swift biraz sinirlenmişti:

> ... Bonkörlüğün beni deli ediyor; Presto'nun yokluğuna içten içe gücendiğini biliyorum; üç ay içinde gelme sözünü tutmadığını düşünüyorsun, bu numarayı hep yapar o. Ve şimdi Stella söylüyor, muhtemelen alelacele nasıl gideceğimi anlamıyor, MD'nin memnun olduğunu da görmüyor vesaire. Benim elimi kolumu böyle bağlayarak düzenbazlık etmiş olmuyor musun?

Gelgelelim Stella onu bu şekilde tutuyordu. Swift bir kez daha yoğun bir sevgiyle dolu bir dille konuşmaya başladı:

> Elveda sevgili küçük beyler, canparelerim; yalnızca MD ile birlikteyken huzur ve sükûnet var, başka hiçbir yerde yok... Bir kez daha elveda, sevgili düzenbazlar: MD hakkında yazdığım ve düşündüğüm zamanlar haricinde asla mutlu değilim... Her zaman başımın üzerinde yeriniz var, canım kadar değerlisiniz: beni kederlendiren tek şey, MD'nin hatrına daha zengin olmamam.

Böyle kelimelerin Stella'ya verdiği haz tek bir şey yüzünden solup giderdi. Bu da Swift'in ondan daima çoğul şekilde bahsetmesiydi; daima "sevgili küçük beyler, canparelerim"; MD kısaltması hem Stella'yı hem de Bayan Dingley'yi kapsıyordu. Swift ve Stella asla baş başa değillerdi. Bunu, yalnızca usul kaygısıyla yapıldığını varsayın ya da anahtarları ve finosuyla meşgul olan, Stella'ya söylenen tek bir kelimeyi bile dinlemeyen Bayan Dingley'nin varlığının da bir tür usul olduğunu varsayın. Ancak bu tür usuller neden lazım olsun ki? Stella'nın sağlığını harap eden, keyfini kaçıran ama yalnızca birbirlerinin yanında mutlu olan "mükemmel arkadaşları" ayıran bir baskı kurmak neden? Hakikaten, neden? Bir nedeni vardı; Stella'nın bildiği bir sır; Stella'nın söylemediği bir sır. Ayrı olmaları gerekiyordu. Hal böyleyken, aralarında hiçbir bağ olmadığına göre, arkadaşının üzerinde en ufak bir hak iddiasında bulunmaya çekindiğine göre Stella, Swift'in sözlerini daha büyük bir kıskançlıkla irdelemiş, halet-i ruhiyesini anlamak ve en ufak bir değişimi anında öğrenmek için davranışlarını da incelemiş olmalıydı. Stella'ya "beğendiklerini" dürüstçe söylediği ve her kadının kendisi ile flört etmek istemesini isteyen, hoş hanımlara ders veren ve onların kendisiyle uğraşmalarına izin veren patavatsız bir zorba olarak kendisini gösterdiği sürece hiçbir problem yoktu. Stella'da şüphe uyandıracak hiçbir şey yoktu bunda. Leydi Berkeley onun şapkasını çalabilir; Hamilton Düşesi ıstırabını açık seçik anlatabilirdi ve kendi cinsine karşı daima şefkat dolu olan Stella bu hanımlardan birine gülerken, diğerine içtenlikle üzülürdü.

Ancak *Günlük*'te farklı bir tür etkinin –daha eşit ve yakın olduğu için çok daha büyük bir tehlike arz eden bir şeyin– izleri mi vardı yoksa? Swift'in bulunduğu yerde bir kadının olduğunu varsayın; Swift onu ilk tanıdığında Stella nasılsa bu da öyle bir kız; sıradan bir hayattan tatminsiz, Stella'nın söylediği gibi doğruyu yanlıştan ayırabilmek için can atan, yetenekli, nüktedan ve eğitimsiz bir kız. Böyle bir kız var olsaydı, Stella için korkulacak bir rakip olabilirdi. Yoksa gerçekten de böyle bir rakip var mıydı? Eğer öyleyse, bu kızdan *Günlük*'te hiç bahsetmemesi anlaşılırdı. Onun yerine duraksamalar, mazeretler, ara sıra baş gösteren bir huzursuzluk ve utanç vardı; söyleyemediği bir şey Swift'i özgürce, dolu dolu yazdığı yazının tam ortasında duraksatıyordu. Aslında böyle bir sessizlik Stella'da şüphe uyandırmaya başladığında, Swift yalnızca bir ya da iki aydır İngiltere'deydi. Onun yakınlarındaki bir pansiyona yerleşen, arada sırada onunla yemek yiyen kimdi? "Böyle birini tanımıyorum," diye yanıtladı Swift; "Pansiyonerlerle yemek yemiyorum ben. Lanet olsun! Seni bıraktığım günden beri her gün kimlerle yemek yediğimi benden daha iyi biliyorsun. Neyi kast ediyorsun Küçük Hanım?" Ancak Stella'nın neyi kast ettiğini biliyordu: onun yakınlarında yaşayan dul Bayan Vanhomrigh'i kastediyordu; kızı Esther'i kastediyordu. "Van ailesi" *Günlük*'te geçen bu bahisten sonra tekrar tekrar geldi. Swift onları gördüğünü saklamayacak kadar gururluydu, ancak on seferin dokuzunda da bir kılıf bulmaya çalıştı. O Suffolk Caddesi'ndeyken, Vanhomriglhler de St. James's Caddesi'ndeydiler, böylelikle Swift'i yürümekten kurtarmışlardı. O Chelsea'deyken, onlar da Lond-

ra'dalardı ve Swift'in en iyi cübbesi ile peruğunu orada saklaması en münasibiydi. Bazen sıcak yüzünden orada kalıyordu, bazen yağmur; şimdi iskambil oynuyorlardı ve Leydi Ashburnham ona Stella'yı o denli hatırlatıyordu ki, bu hanıma yardım etmek için orada kalmayı sürdürdü. Bazen uyuşukluktan orada kalıyordu; bazen de çok meşgul olduğu için ve bu insanlar da resmi davranmayan sade insanlardı. Bu durumda Stella'nın yapacağı tek şey de bu Vanhomriglh denen insanların, Swift nezdinde cevap vermeye değmeyecek kadar önemsiz olduklarını sezdirmekti, "Neden, ben erkek bir dostu yanımda tutarken onlar hanım tutuyorlar... Bu öğlen orada iki bayan Betty gördüm." Uzun lafın kısası, bütün gerçeği söylemek, aklında olup biten ne varsa eskisi gibi rahatlıkla dökmek artık kolay değildi.

Aslına bakarsanız durum baştan aşağı meşakkatliydi. Dünyada hiç kimse yalan dolandan Swift kadar nefret edemez ya da gerçeği onun kadar kalpten sevemezdi. Ne var ki burada gevelemeye, lafı kıvırmaya ve örtbas etmeye mecbur edilmekteydi. Birazcık "hafifmeşreplik" yapmak ya da rahatlayabileceği, gevşeyebileceği ve "diğer ben" değil de Presto olabileceği mahrem bir alan bulmak farz olmuştu yine. Stella onun bu ihtiyacını başka hiç kimsenin yapamayacağı kadar gideriyordu. Ancak o zamanlarda Stella İrlanda'daydı; Vanessa ise burnunun dibinde. Hem daha gençti, daha körpeydi; onun da cazibeli tarafları vardı. O da tıpkı Stella gibi eğitilebilirdi, geliştirilebilirdi, olgunlaştırılabilirdi. Şurası açık ki Swift'in onun üzerindeki etkisi hep iyiye doğru olmuştu. Öyleyse, Stella İrlanda'da, Vanessa ise Londra'dayken Swift bu iki hanımın kendisine vere-

bileceklerinin tadını neden çıkaramasın, ikisinden de fayda sağlayamasın ve içlerinden birini ciddi anlamda incitmek zorunda kalsındı ki? Gayet makul görünüyordu bu; her halükârda bu deneyi yapacaktı. Ne de olsa Stella bunca yıl kendi payına kanaat etmeyi başarmıştı; yerinden hiç şikâyet etmemişti.

Ne var ki Vanessa bir Stella değildi. O daha gençti, daha ateşliydi, disiplini ve mantığı daha zayıftı. Onu zapt edecek bir Bayan Dingley'yi yoktu. Ona teselli verecek hatıraları yoktu. Günbegün gelip onu rahatlatacak günlükler yoktu. Swift'i seviyordu ve bunu söylememek için bir neden bulamıyordu. Ona "Doğru olanı yapmasını, dünyanın ne dediğini umursamamasını" öğreten de Swift'in kendisi değil miydi? Bu yüzden önüne bir engel çıktığında, Swift'le arasına bir sır perdesi indiğinde onu sorguya çekme budalalığında bulunuyordu. "İstirham ederim, mutsuz ve genç bir kadını görüp ona nasihatlerde bulunmakta ne kötülük var? Aklım almıyor." "Bana fark etmeyi öğretmiştin," diye patladı kadın, "şimdiyse beni biçare bir halde bırakıyorsun." Nihayetinde Vanessa şaşkınlık ve ıstırap içinde, Stella'ya zorla sokulma küstahlığını gösterdi. Ona yazdı ve gerçeği öğrenmek istedi - Stella'nın Swift'le münasebeti neydi? Ancak onu bilgilendiren de bizzat Swift oldu. O çakmak çakmak yanan masmavi gözlerini Vanessa'ya diktiğinde, mektubu masaya fırlatıp Vanessa'ya bir kez daha dik dik baktığında ve hiçbir şey söylemeden çekip gittiğinde, Vanessa'nın hayatı bitmişti. "Onun öldüren sözlerinin" işkenceden bin beter olduğunu söylediğinde; "bakışında öyle berbat bir şey var ki beni serseme çeviriyor!" diye haykırdığında; ne mübalağa ediyordu ne de

kinaye yapıyordu. O görüşmeden sonraki birkaç hafta içinde Vanessa öldü; ortalıktan kayboldu; Stella'nın belalı geçmişine musallat olan, Stella'nın yalnızlığını korkularla dolduran şu huzursuz hayaletlerden biri oldu.

Stella yakınlığının keyfini tek başına çıkarabilirdi artık. Arkadaşını yanı başında tutabildiği şu melankolik sanatları icra etmeye devam etti; ta ki baskı ve gizlilikten, Bayan Dingley ve onun finolarından, biteviye korku ve öfkelerden harap olup kendisi de vefat edinceye değin. Onu gömerlerken Swift kilise bahçesindeki ışıklardan uzakta bir arka odaya oturdu ve "bana, veya belki de başka birine, lütfedilen gelmiş geçmiş en dürüst, en erdemli ve en kıymetli arkadaşı" olan bu karakteri kâğıda döktü. Seneler birbirini kovaladı; meczupluk Swift'i alt etti; çılgınca bir öfkenin verdiği şiddetli patlamalarla esti, gürledi. Sonra yavaş yavaş suskunlaştı. Bir defasında onu yakaladıklarında, "Ben neysem oyum," diye mırıldandığını işittiler.

DUYGUSAL YOLCULUK

Sterne'in ilk romanı olmasına rağmen *Tristram Shanay,* birçok kişinin yirmili yaşlarında yazdığı, kendisinin de kırk beş yaşında olduğu bir dönemde yazıldı. Ancak bu eserde olgunluk emareleri vardır. Dilbilgisinde, söz diziminde, bir romanın nasıl yazılması gerektiği konusunda kabul görmüş, eskiden beri süregelen gelenekte, anlayışta, adapta böyle başına buyruk hareket etmek hiçbir genç yazarın harcı değildi. Bu iş orta yaşın verdiği yüksek doz özgüven ve bu özgüvenin üsluptaki teklifsizlikle âlimleri, etik değerlerdeki aykırılıkla saygın insanları şok etme riskini göze alacak kadar kayıtsız olmadan yapılamazdı. Ancak bu risk alındı ve fevkalade bir başarı elde edildi. Büyük insanların, müşkülpesentlerin hepsi büyülendi. Sterne kentin idolü haline geldi. Kitabı tebrik eden bu kahkaha ve alkış sağanağı içinde, çoğunluğu saf dil insanlardan oluşan bir topluluğun, bir papazın böyle bir şey yapmasının skandal olduğu ve York Başpiskoposu'nun, en basit tabirle, bu adama ağzının payını vermesi gerektiğini söyleyen sesi işitiliyordu. Görünen o ki Başpiskopos bu konuda hiçbir şey yapmadı. Ancak dışarıya hiç göstermese de, bu eleştiriler Sterne'in kalbini sızlatırdı. O kalp *Tristram Shandy*'nin

basımından beri dertliydi. Tutkuyla sevdiği kadın Eliza Draper Bombay'daki kocasının yanma varmak için gemiyle gitmişti. Bir sonraki kitabında ise Sterne, kendisine çöküveren değişimi harekete geçirmeye ve sadece parlak zekâsını değil, derin duygusal tarafını da kanıtlamaya kararlıydı. Kendi deyimiyle, "buradaki amacım bize dünyayı ve yoldaşımız olan diğer mahlûkatı daha iyi sevmeyi öğretmekti." İşte Fransa'da yaptığı ve adına *Duygu Yolculuğu* dediği küçük yolculuğu anlatan o öyküyü anlatması için kendisini harekete geçiren de bu tür sebeplerdi.

Gelgelelim, Sterne'in davranışlarını düzeltebilmesi mümkün olsaydı da, üslubunu düzeltebilmesi imkânsızdı. O üslup Sterne'in koca burnu ya da parlak gözleri gibi ayrılmaz bir parçası olmuştu. Şu ilk kelimelerle –Onlar bu meseleyi Fransa'da daha iyi hale yola koyarlar, dedim ben– *Tristram Shandy*'nin dünyasına girmişizdir artık. Burası her şeyin olabileceği bir dünyadır. Bu hayret verici derecede kıvrak kalemin, İngiliz nesrinin kalın çitlerinde açtığı yarıktan hangi latifenin, hangi taşlamanın, hangi şiir ışıltısının belirivereceğini bilemeyiz. Bizzat Sterne mi sorumludur bundan? Akıllı uslu durmak konusundaki kararlılığına rağmen, hemen sonra ne diyeceğini biliyor mu o? Sarsak ve bağlantısız cümleler, parlak bir konuşmacının dudaklarından dökülen ifadeler kadar hızlı ve başına buyruktur. Hakiki noktalama konuşmaya aittir, yazmaya değil ve konuşmakta olan sesin tınısını, çağrışımlarını beraberinde getirir. Fikirlerin sırası, aniliği ve bağlantısızlığı edebiyattan ziyade hayatın ta kendisine aittir. Bu ilişkide bir mahremiyet vardır; bu mahremiyet toplum önünde dil-

lendirilmesi tekinsiz kaçabilecek şeylerin rahatça konuşulmasına olanak verir. Bu sıradışı üslubun etkisi altındaki kitap yarı şeffaf hale gelir. Okurla yazar arasına mesafe koyan alışılageldik seremoniler, âdetler ortadan kalkar. Hayata mümkün olduğunca yakınızdır burada.

Sterne'in bu illüzyonu yalnızca uç bir sanat ve sıradışı acılar kullanarak yarattığı, taslak metnine gitmemize gerek kalmadan da barizdir zaten. Çünkü bir yazarın aklı, daima bir şekilde yazının seremoni ve âdetlerini bir kenara bırakıp, okuyucuyla yüz yüzeymişçesine konuşmanın mümkün olduğu inancıyla çelinse de, bu işe kalkışan herkes ya işin zorluğuyla donakalır ya da ifade edilemez bir karmaşa ve dağınıklığın pususuna düşer. Sterne ise bu parmak ısırtan tertibi bir şekilde kotarmıştı. Görünen o ki hiçbir yazar, zihnin kıvrım ve büklümlerine ondan daha net bir şekilde nüfuz edememiş, zihnin değişen hallerini ifade edememiş, en ufak istek ve dürtülerine yanıt vermemiştir. Ama yine de ortaya çıkan eser mükemmelen hakiki ve derli topludur. Azami akıcılık azami istikrarla var olur. Bu tıpkı sahilde bir ileri bir geri vurup mermerin kumunda dalga ve girdap izleri bırakan bir akıntı gibidir.

Tabii ki hiç kimse kendisi gibi olma özgürlüğüne Sterne'den daha fazla ihtiyaç duymamıştır. Çünkü ortada yeteneği gayrişahsi olan yazarlar varken, sözgelimi Tolstoy bir karakteri yaratıp bizi onunla baş başa bırakabilir, Sterne ise bizim ilişkimize yardımcı olmak için daima bizatihi orada bulunmalıdır. Sterne'i şahsi olarak tamamen oradan çıkarırsak, *Duygusal Bir Yolculuk*'tan geriye ya çok az şey kalır ya da hiçbir şey kalmaz. Ne sunacağı kayda değer bir bilgisi vardır, ne de anlata-

cağı makul bir felsefe. "Londra'yı öyle bir aceleyle terk ettim ki, Fransa'yla savaştığımız hiç aklıma gelmedi," der bize. Resimlerle, kiliselerle, taşranın ıstırabıyla ya da afiyetiyle ilgili söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Aslında Fransa'da seyahat ediyordu; ancak yollar genellikle zihnindeydi ve başlıca maceraları eşkıyalar ya da sarp uçurumlarda değil de kalbinin duygularında geçiyordu.

Bakış açısındaki bu değişiklik başlı başına cüretkâr bir yeniliktir. O zamana kadar bir gezginin yaptığı orantı ve perspektifin sabit yasalarını gözlemlemekti. Katedral her gezi kitabında daima devasa bir yapı olmuştu, insan ise onun yanında makul bir şekilde ufak tefek kalıyordu. Ancak Sterne, Katedral'i tamamıyla saf dışı bırakma hususunda hayli becerikliydi. Saten kumaştan yeşil çanta takan bir kız Notre-Dame'dan çok daha önemli olabilirdi. Diyeceği odur ki değerlerin evrensel bir ölçütü yoktur. Bir kız bir katedralden daha ilgi çekici olabilir; ölü bir maymun, yaşayan bir filozoftan daha öğretici olabilir. Bu tamamıyla bakış açısıyla alakalı bir meseledir. Sterne'in gözleri öyle bir ayardaydı ki, küçük şeyler büyüklerden daha büyük olurdu sıklıkla. Peruğunun kıvrımları hakkındaki bir berber muhabbeti Fransızların karakteri hususunda, devlet adamlarının tumturaklı laflarından daha çok şey anlatırdı ona.

> Sanırım ulusal karakterlerin hakiki ve ayırt edici noktalarını, devletin en mühim mevzularında değil de manasız ufak tefek ayrıntılarda daha iyi görebiliyorum. Devletin mühim mevzularında, bütün ülkelerin büyük adamlarının konuşmaları ve azametle yürüyüşleri birbirine öyle benzer ki, aralarında seçim yapmak için kuruş bile vermezdim.

Bu yüzden şayet kişi duygusal bir gezginin yapması gerektiği gibi nesnelerin özünü yakalamak istiyorsa, onu aramalıdır; ancak öğle vaktinin tam ortasında büyük ve açık sokaklarda değil, karanlık bir girişteki gözden uzak bir köşede. Aynı şeyin birden fazla gözlemini anlatan ve sade kelimelerle bağlanan bir çalakalem stili geliştirmelidir insan. İşte bu Sterne'in icra etmek için uzun süredir kendini yetiştirdiği bir sanattı.

> *Kendi payıma, uzun zamanın alışkanlığıyla bu işi öyle otomatik olarak yapıyorum ki, Londra'nın sokaklarında yürüdüğümde, bütün yolu çevirerek gidiyorum. Üç kelimenin söylenmediği çemberin içinde çok defa gerilerde durmuş ve kendimle yirmi farklı diyalog oluşturmuşumdur.*

Bu diyalogları doğru düzgün bir şekilde yazabilir ve bunlara ant içebilirdi.

Bu yolla Sterne ilgimizi dışarıdan içeriye aktarır. Kılavuza başvurmanın bir faydası yoktur; kendi zihinlerimize danışmamız gerekir; yalnızca onlar bize bir katedralin, bir eşeğin, yeşil saten çantalı bir kızın göreceli önemini söyleyebilir. Kendi zihninin dolambaçlarını kılavuza ve onun dümdüz yollarına tercih etmesiyle Sterne'in bizim çağımızda eşi benzeri yoktur. Konuşmaktan ziyade sessizliğe ilgi duymasıyla Sterne modernlerin öncüsüdür. Ve bu sebeplerden ötürü o bugün bizimle, büyük çağdaşları Richardson'ların, Fielding'lerin olduğundan çok daha sıkı fıkı olmuştur.

Yine de ortada bir fark var. Psikolojiye duyduğu bütün bu ilgiye rağmen Sterne, bu bir nebzeye kadar yerleşik ekolün ustalarından çok daha cevvaldi ancak de-

rinliği onlardan daha azdı. Metotları ne kadar keyfi ve dolambaçlı olsa da o nihayetinde bir hikâye anlatmakta, bir yolculuğun peşinden gitmektedir. Bütün saçmalamalarımıza rağmen, yalnızca birkaç sayfa içinde Calais ile Modena arasına bir mesafe koyarız. Nesneleri nasıl gördüğüyle ilgilenmekle birlikte, nesnelerin kendileri de onu şiddetle ilgilendirmekteydi. Yaptığı seçim değişken ve bireyseldi ancak hiçbir realist, anın etkisini vermekte ondan daha parlak bir başarı gösteremezdi. *Duygu Yolculuğu* bir portreler silsilesidir –Papaz, Leydi, *macun* satan Şövalye, kitapçıdaki kız, yeni dizliklerini giymiş La Fleur; bir sahneler silsilesidir bu. Ve bu intizamsız aklın uçuşu tıpkı bir yusufçuğun uçması gibi zikzaklı olsa da, bu yusufçuğun uçarken bir teknik kullandığını ve konacağı çiçekleri rastgele değil de ya nefis bir ahenge ya da göz alıcı bir düzensizliğe göre seçtiğini kimse inkâr edemez. Sırasıyla güler, ağlar, alay eder ve empati kurarız. Bir duygudan göz açıp kapayıncaya kadar tam zıddı bir duyguya geçiveririz. Kabul edilmiş gerçekliğe gösterilen bu hafif bağlılık, öykünün muntazam sırasına gösterilen bu aldırmazlık Sterne'i neredeyse tam bir şair yetkisiyle donatır. O, sıradan romancıların es geçmek zorunda kalacağı fikirleri öyle bir dilde anlatabilir ki, sıradan bir romancı bu dile hâkim olsa bile, bu dil onun sayfasında tahammül edilemez bir şekilde sırıtır.

> *Üzerimde toz içinde siyah kabanımla kalktım, usulca pencereye yürüdüm. Camdan bir keyif halkası içinde akıp giden, sarılara, mavilere, yeşillere bürünmüş dünyayı gördüm. –Kırık mızraklarıyla, siperliği kaybolmuş başlıklarıyla ihtiyarlar– altın gibi parlayan, her biri*

doğunun capcanlı tüyleriyle bezenmiş zırhları içindeki gençler -hepsi- hepsi eski zamanlardaki turnuvalarda şöhret ve aşk için savaşan büyülenmiş şövalyeler gibi mücadele ediyordu.

Sterne'in eserinde böylesine katıksız şiirsellikle dolu bir sürü bölüm vardır. İnsan bu bölümlerden birini alıp metinden bağımsız olarak okuyabilir ama yine de -çünkü Sterne zıtlık sanatının ustasıdır- bu bölümler basılı kâğıdın üzerinde yan yana uyum içinde uzanır. Sterne'in tazeliği, canlılığı, ondaki biteviye şaşırtma ve ürkütme gücü işte bu zıtlıkların eseridir. O bizi ruhun sarp uçurumunun tam kenarına getirir; bu uçurumun derinliklerine doğru çarçabuk bir bakış atarız; bir an sonra silkinip, diğer tarafta parlayan yemyeşil kırlara bakmak için hızla döneriz.

Şayet Sterne bize ıstırap veriyorsa, bunun başka bir sebebi vardır. Ve burada suç kısmen de olsa toplumundur; şok olan toplumun, *Tristram Shandy*'nin yayınlanmasından sonra yazarın papazlıktan men edilmeyi hak eden, toplum değerlerini aşağılayan bir adam olduğu haykıran toplumun. Maalesef Sterne buna bir cevap vermesinin gerektiğini düşündü.

> *Tristram Shandy*'yi yazdım diye tüm dünya [dedi Lord Shelburne'a], benim yazar değil de bizzat Shandy olduğumu düşündü... Şayet bu (*Duygu Yolculuğu*) tertemiz bir kitap olarak düşünülmüyorsa, Tanrı onu okuyanlara merhamet etsin çünkü hakikaten de çok samimi bir hayal gücüne sahip olmalılar!

Bu yüzden *Duygu Yolculuğu*'nda, Sterne'in her şey-

den önce hassas, anlayışlı, insancıl olduğunu; her şeyden önce insan kalbinin nezaket ve samimiyetini yücelttiğini unutmak gibi bir lüksümüz yoktur. Ve yazar doğrudan doğruya, bunu ya da şüphelerimizin uyandığını kanıtlamaya girişir. Yazarın kendisinde görmemizi istediği niteliğe yaptığı ufacık fazladan bir vurgu bu niteliği haddinden fazla büyütür, boyar; bize akseden şey de bu yüzden mizah değil, maskaralık; duygusallık değil sulu gözlülük olur. Burada, Sterne'in kalbinin yumuşaklığı hususunda ikna olmak yerine –ki böyle bir şey *Tristram Shandy*'de söz konusu bile değildi– bundan şüphe etmeye başlarız. Çünkü Sterne'in nesnenin kendisini değil de, Sterne hakkındaki düşüncelerimiz üzerindeki etkisini düşündüğünü hissederiz. Dilenciler onun etrafında toplanır ve o bu *sessiz yoksullara* gereğinden fazlasını verir. Ancak aklı yalnızca ve tamamıyla dilencilerde değildir; aklı biraz da bizdedir, bizim bu iyiliğini takdir ettiğimizi görmek ister. Böylelikle etkisini daha da arttırmak için bölümün sonuna yerleştirilen, vardığı "ve sanırım bana hepsinden daha çok minnet duydu" sonucu fincanın dibinde kalmış şeker misali tatlılığıyla içimizi bayar. Esasen *Duygu Yolculuğu*'nun başlıca hatası Sterne'in onun kalbiyle ilgili düşüncelerimize kafayı takmış olmasından kaynaklanır. Bu eserde bir tekdüzelik vardır; bütün harikuladeliğine rağmen, yazar rahatsızlık yaratmasından korktuğu için üslubundaki çeşitlilik ve canlılığı dizginlemiş gibidir sanki. Atmosfer doğal olamayacak kadar tek tip biçimde şefkatli, yumuşak ve anlayışlı bir moda sokulmuştur. İnsan *Tristram Shandy*'nin çeşitliliğini, coşkusunu, edepsizliklerini özler. Yazarın hassasiyete yönelik kaygısı o do-

ğal keskinliğini kör etmiştir. Ve bizden istenen de bakılamayacak kadar hareketsiz duran tevazuya, sadeliğe ve erdeme haddinden fazla uzun süre bakmamızdır.

Ancak yaşadığımız bu haz değişiminde önemli olan şey Sterne'in edepsizliğinden değil de sulu gözlülüğünden rahatsızlık duyuyor olmamızdır. On dokuzuncu yüzyıl gözünden bakıldığında, Sterne'in bir sevgili ve koca olarak davranışı yazdığı her şeye gölge düşürmüştür. Thackeray son derece haklı öfkesiyle Sterne'e patlamış ve "Sterne'in yazdığı tek bir sayfa yok ki, içinde yerin dibine batasıca bir şey, gizli bir yozluk bulunmasın; bu murdar bir kişiliğin işaretidir işte." Şu anda bizler Viktoryen dönem romancısının kibrini en az bir on sekizinci yüzyıl papazının kâfirliği kadar kabahatli buluruz. Viktoryen dönemdekilerin onun yalanlarına ve hoppalığına esef ettikleri yerde, hayatın bütün güçlüklerini kahkahaya ve dâhiyane bir ifadeye çeviren cesaret şimdi çok daha belirgindir.

Aslına bakılacak olursa *Duygu Yolculuğu*, tüm o hoppalığına ve nüktedanlığına rağmen temelde felsefi bir şeyin üzerine kuruludur. Bu felsefenin Viktoryen dönemde hayli demode olduğu bir gerçektir; haz felsefesi; küçük meselelerde de büyük meselelerde olduğu gibi düzgün davranmanın gerekliliğini savunan ve mutluluğu, bu mutluluk başka insanların olsa bile, çilelerinden daha arzu edilir gösteren felsefe. Utanmaz herifte şunu itiraf edecek, "Neredeyse tüm hayatım boyunca şu ya da bu prensese âşık oldum" ve üzerine de şunu ekleyecek, "Umarım ölünceye kadar da böyle devam ederim; can-ı gönülden inanıyorum ki alçakça bir hareket yapacak olursam şayet, iki tutkumun arasındaki bir boşluk

zamanına denk gelir," cüret vardı. Sefil herif karakterlerinden birinin ağzından şöyle bağırma küstahlığını göstermişti: "Mais vive la joie ... Vive l'amour! et vive la bagatelle!"[6] Rahip olmasına rağmen, Fransız köylülerinin dans edişini seyrettiğinde ruhun yükselişini fark ettiğini ve bu yükselişin basit bir eğlencenin sebep ya da sonucundan farklı olduğunu belirtme saygısızlığında bulundu: "Kısacası, dansla bir *din* seyrettiğimi düşündüm."

Din ve haz arasında ilişki kurmak, bir rahip için cüretkâr bir hamleydi. Yine de belki onun durumunda mutluluk dininin aşması gereken pek çok zorluk olduğu düşünülürse, mazur görülebilirdi. Eğer artık genç değilseniz, boğazınıza kadar borca gömülmüşseniz, karınız çekilmez biriyse, eğer Fransa'da bir posta arabasının içinde gününüzü gün ederken, bir yandan da verem sizi her gün yiyip bitiriyorsa, mutluluğun peşinde koşmak hiç de o kadar kolay olmaz. Yine de koşmalıdır insan. İnsan şu dünyada parmakları üzerinde balerinler misali sekmelidir; kâh burada gözleyerek, bir flörtün tadını çıkararak kâh orada birkaç gümüş para sadaka vererek ve bulabildiği en ufak günışığı huzmesinin altında otururak. İnsan bir espri patlatmalıdır, her ne kadar bu pek münasip bir espri olmasa da. Günlük hayatta bile insan, "Selam size, hayatın küçük, tatlı incelikleri! Hayat yolunu bize engebesiz kıldığınız için selam olsun size!" diye bağırmalıdır. İnsan şunu da yapmalıdır; ama yeter artık bu kadar -meli, -malı eki; Sterne bu ifadeyi kullanmayı sevmezdi ki hiç. İnsan ne zaman kitabı bir kenara bırakır ve kitabın hayattaki farklı yönleri kapsayan simetri-

6. (Fr.) "Ama yaşasın haz! Yaşasın aşk! Yaşasın umursamazlık! (ç.n)

sini, eğlencesini, samimi neşesini ve tüm bunların bize aktarıldığı o fevkalade rahatlığı ve güzelliği hatırlarsa, işte ancak o zaman yazara kaya gibi sapasağlam bir destekle sahip çıkar. Thackeray'ın ödleği –hasta yatağında yatması ya da vaazlar yazması gereken yerde, bu denli çok kadınla edepsizce takılıp, kenarları yaldızlı kâğıtlara aşk mektupları yazan adam– değil miydi? O, kendine göre tahammüllü bir insan, bir ahlak kuramcısı ve bir öğretmen değil miydi? Nihayetinde çoğu yazar öyledir. Ve Sterne'in de büyük bir yazar olduğundan şüphe edemeyiz.

LORD CHESTERFIELD'İN OĞLUNA MEKTUPLARI

Lord Mahon, Lord Chesterfield'ın mektuplarını basıma hazırladığında, müstakbel okurları bunların "hiçbir şekilde alelacele ya da gelişigüzel bir okuma için uygun olmadığı" hususunda uyarmak gerektiğini düşündü. Yalnızca "şu sezgileri oturmuş, prensipleri gelişmiş olan insanlar," derdi Lordshop, bu mektupları fütursuzca okuyabilir. Ne var ki bu 1845 senesindeydi. Şimdi ise 1845 birazcık uzak görünüyor. Şimdi o dönem bize içinde banyo olmayan devasa evlerin dönemi gibi görünüyor. Aşçı yattıktan sonra erkekler mutfakta sigara içer. Misafir odalarındaki masaların üzerinde albümler durur. Perdeler hayli kalın, kadınlar ise su gibi saftır. Ancak on sekizinci yüzyıl büyük bir değişim de geçirmiştir. Şimdi, 1930 senesindeki bizlere göre o dönem, Viktoryen dönemin şu ilk yılları kadar tuhaf, o yıllar kadar uzak gelmiyor. On sekizinci yüzyılın medeniyeti, Lord Mahon ve onun çağdaşlarının medeniyetinden daha mantıklı ve daha eksiksiz görünüyor. O zamanlarda ne olursa olsun, kendi ideallerine göre yaşayan yüksek eğitimli küçük bir insan grubu vardı. Dünya daha küçüktüyse, daha iç içeydi de; kendi zihnini bilirdi dünya;

kendi standartları vardı. Bu güven dolu ortam şiirini de etkiledi. Sözgelimi *Rape of the Lock*'u[7] okuduğumuzda, kendimizi içinde bulduğumuz dönem öyle yerleşmiştir, öyle sınırlandırılmıştır ki orada başyapıt vermek pekâlâ mümkündür. Öyleyse, deriz kendi kendimize, bir şair bütün kalbiyle kendisini işine adayabilir, kafasını tamamıyla işine verebilir; böylece bir hanımın tuvalet masasının üzerindeki minik kutular hayal gücümüzün elle tutulur mücevherleri oluverir. İskambil kartlarıyla oynanan bir oyun ya da yazın Thames nehrinde bir kayık gezisi, doğrudan doğruya en derin hislerimize yöneltilmiş şiirlerden aldığımız güzelliğin ve kaybolmakta olan şeylerin yarattığı hissin aynısını verecek güce sahiptir. Ve tıpkı bir şair nasıl tüm gücünü bir makasa ve bir bukle saça harcayabiliyorsa, kendi dünyası ve değerleri içinde güvende yaşayan aristokrat da oğlunun eğitimi için katı yasalar koyabilir. O dünyada bir katiyet vardı, şimdi sahip olmadığımız bir güvenlik vardı. Şu ya da bu sebepten ötürü devir değişti. Lord Chesterfield'ın mektuplarını yüzümüz kızarmadan okuyabiliriz artık; kızarırsa da, yirminci yüzyılda, Lord Mahon'da hiçbir rahatsızlık uyandırmamış olan bölümlere kızarır.

Mektuplar başladığında, Lord Chesterfield'ın Flaman bir mürebbiyeden olan öz oğlu Philip Stanhope yedi yaşında bir çocuktur. Ve şayet babasının verdiği ahlaki eğitime yönelik bir eleştiri getireceksek, bu da bu eğitimin böyle hassas yaşlar için haddinden fazla yüksek bir standartta olmasıdır. "Belagate geri dönelim; güzel konuşma sanatına; bu sanat hiçbir zaman tamamıyla düşüncelerimizin kontrolünden çıkmamalıdır," diye

7. Alexander Pope'un ilk kez 1712 yılında yayımlanan şiiri (Ed. n.)

yazar bu baba, yedi yaşındaki çocuğa. Sanki çocuk kariyerini planlamaya çoktan başlamış gibi, "Bu sanattan yoksunsa insan ne parlamentoda yer edinebilir, ne kilisede ne de adliyede," diye de devam eder. Aslında öyle görünüyor ki, bu babanın suçuna, şayet bu bir suçsa, yapmaları gerekeni başaramamış ve sahip olamadıkları şansı çocuklarına vermeye ant içmiş seçkin adamlarda sıklıkla rastlanır. Kaldı ki Philips tek çocuktu. Mektuplar ilerledikçe insan, Lord Chesterfield'ın, oğlunu bilgilendirmek kadar tecrübelerini, okuduklarını ve genel kültürünü ortaya dökmekten de keyif aldığı kanısına varabilir. Bu mektuplarda canlılık ve şevk var; bu da Philip'e yazmanın onun için bir görev değil de zevk olduğunun ispatı. İşten güçten belki de yorulmuş, belki de hayal kırıklıklarıyla çökmüş bir haldeyken, en sonunda kendisini özgürce anlatabilecek olmanın verdiği rahatlıkla kalemine sarılır ve yazdığı kişinin, en nihayetinde babasının söylediklerinin yarısını bile anlamayan küçücük bir okul çocuğu olduğunu unutur. Ancak hal böyleyken bile, Lord Chesterfield'ın hayat bilgisine giriş derslerinde bizi rahatsız edecek hiçbir şey yoktur. O daima itidalin, hoşgörünün ve aklıselimin tarafındadır. İnsanları asla istismar etme, diye salık verir; bütün kiliselere sık sık git, hiçbirine gülme; her şey hakkında bilgi edin. Sabahlarını eğitimine ayır; akşamlarını ise seçkin insanlara. En iyiler nasıl giyiniyorsa, sen de öyle giyin; onlar nasıl davranıyorsa sen de öyle davran; asla uçuk, egoist ve aklı havada bir insan olma. Ölçülü olmaya dikkat et ve her anı sonuna kadar yaşa.

İşte böyle adım adım mükemmel adam figürünü inşa eder; şayet kendisi de isterse Philip'in bu figüre

dönüşebileceği kanısındadır. Ve burada Lord Chesterfield'dan, öğretilerini boydan boya renklendirip canlandıracak, güzellik tanrıçalarını büyütüp yeşertecek kelimeler dökülür. Bu tanrıçalar ilkin arka planda sessizce bekler. Başlangıçta çocuğun kadınlara ve şairlere duyduğu güzel hislerle şımarması iyidir. Lord Chesterfield oğlundan hem kadınlara hem şairlere saygı göstermesini rica eder. "Kendi adıma, Bay Addison ve Bay Pope'la beraber olduğum zaman, sanki Avrupa'nın bütün prenslerine refakat ediyormuşum gibi yükseklerde görürdüm kendimi," diye yazar. Ancak zaman akıp gittikçe, erdem tanrıçalarını elde ettiğimiz hissine daha fazla kapılırız. Onları kendi başlarına bırakabiliriz, bu onlara bir zarar vermez. Kendi başlarını idare etmeye terk edilebilirler. Ancak güzellik tanrıçaları devasa bir alanı kaplar. Onlar bu dünyada bir adamın hayatına hâkimdir. Onların hizmeti bir an olsun ihmal edilemez. Ve bu hizmet hiç şüphesiz zahmetlidir. Çünkü bunun, bu hoşnut kılma sanatının neyi kapsadığını bir düşünün. Evvela insan bir odaya nasıl gireceğini ve sonra nasıl çıkacağını bilmelidir. Herkesin malumudur ki insanın kol ve bacakları ters ve inatçı olduğuna göre, bu bile başlı başına hüner gerektiren bir iştir. Sonra insan öyle bir giyinmelidir ki, kıyafetleri mükemmel bir şekilde çağa uygun olmalıdır ancak yeni ya da göz alıcı görünmekten de imtina edilmelidir; dişleri mükemmel olmalıdır; peruğunda en ufak kusur bulunmamalıdır; tırnakları yuvarlak bir şekilde kesilmelidir; insan oymacılıktan anlamalıdır, dans edebilmelidir ve sandalyede zarafetle oturabilmelidir ki bu neredeyse kendi başına bir sanattır zaten. İşte bunlar hoşnut etme sanatının alfabesidir.

Şimdi konuşmaya geliyoruz. En az üç dili mükemmelen konuşabilmek elzemdir. Ancak dudaklarımızı kıpırdatmadan evvel başka bir önlem daha almalıyız; asla gülmemeli, bunun için tetikte beklemeliyiz. Genç adam en nihayetinde konuşma yetisine kavuştuğunda, bütün atasözlerinden ve kaba ifadelerden kaçınmalıdır; tertemiz bir telaffuzla konuşmalı, kusursuz bir dilbilgisi kullanmalıdır; tartışmamalıdır; hikâye anlatmamalıdır; kendisinden bahsetmemelidir. İşte o zaman, genç adam nihayet hoşnut etme sanatının en inceliklisini icra etmeye başlayabilir; pohpohlama sanatını. Çünkü her adamda, her kadında bir parça baskın gelen bir kibir vardır. İzle, bekle, iyice gözetle ve zayıf yönlerini bul; "ve böylece onları yakalamak için oltana hangi yemi takman gerektiğini göreceksin." Çünkü hayattaki başarının sırrı budur.

İşte bu noktada kendimizi huzursuz hissetmeye başlarız ki bu da çağımıza has bir acayipliktir. Lord Chesterfield'ın başarı hakkındaki görüşleri, aşk hakkındaki görüşlerinden çok daha tartışmaya açıktır. Çünkü bu sonu gelmeyen çaba ve özverinin ödülü ne olacaktır? Bir odaya girmeyi, sonra oradan çıkmayı, insanların sırlarını dikizlemeyi, dilimizi tutmayı ve pohpohlamayı, avam insanların yozlaştıran topluluğunu ve akıllı insanların da yoldan çıkan topluluğunu terk etmeyi öğrendiğimiz zaman ne kazanacağız? Bize bahşedilecek ödül ne? Çok basit, ödülümüz hayatta yıldızımızın parlaması. Bunu biraz açtığımızda, şöyle bir tanımlamaya karşılık gelir: İnsanın en seçkinler arasında popüler olması. Ancak en seçkin insanları talep edecek kadar müşkülpesentsek, dönüşü olmayan bir labirentin içine

girmişiz demektir. Hiçbir şey kendiliğinden var olmaz. İyi toplum nedir? En seçkin insanların iyi olduğunu düşündükleri toplumdur. Zekâ nedir? En seçkin insanların zekice olduğunu düşündükleri şeydir. Bütün değerler bir başkasının fikrine tabidir. Çünkü bu felsefenin temelinde nesnelerin bağımsız bir varlığa sahip olmadıkları, yalnızca başka insanların gözünde yaşadıkları yatar. Sırlı bir camdır bu dünya; yavaş yavaş tırmanırız bu aynadan ve ödülümüz de yansımalardır. İşte bu, incelik dolu sayfalar arasında sert bir şey yakalamak için beyhude gezinip dururken afallayışımızı açıklayabilir. Sertlik, bulabileceğimiz en son şeydir. Ancak eksiklikleri de varsayarak, daha katı ahlakçıların göz ardı ettiği şeylerin ne kadarı burada ele alınıyor ve en azından Lord Chesterfield'ın büyüsü altındayken kim bu ölçülemez niteliklerin kendi değerlerine sahip olduklarını ve bu parıldayan güzellik tanrıçalarının kendilerine ait bir ışıkları olduğunu inkâr edebilir? Bu tanrıçaların, sadık hizmetkârları kont için neler yaptıklarını bir düşünün.

Burada hayal kırıklığına uğramış; erkenden çökmüş, makamını kaybetmiş, dişleri dökülen ve en kötüsü de günden güne sağırlaşan bir politikacı var. Yine de bu adamın ağzından tek bir inilti duyamazsınız. Asla yavan değildir o; sıkıcı değildir; asla pejmürde dolaşmaz. Vücuduna gösterdiği titizliği beynine de gösterir. Bir an için bile "rahat koltukların içine gömülüp yuvarlanmaz." Bunlar her ne kadar özel ve görünüşe bakılırsa düşünmeden yazılmış mektuplar olsa da, ilgilendikleri tek bir konuyu öyle bir rahatlıkla evirip çevirirler ki, hiçbir zaman sıkıcı ya da daha önemlisi gülünç olmazlar. Bu da, hoşnut etme sanatının bir anlamda yazı sanatıyla ilişki-

li olmasından kaynaklanıyor olabilir. Nazik, düşünceli, kontrollü olmak; egoyu derinlere gömmek; kişiliğini zorla göze sokmak yerine gizlemek soylu kişiye nasıl fayda sağlıyorsa, yazara da fayda sağlar.

Lord Chesterfield'a karakterlerini yazmasında yardım eden eğitim ve çalışmanın –artık nasıl tanımlarsak– hakkında muhakkak söylenecek çok şey var. Bu küçük kâğıtlarda eski moda saray danslarının muntazamlığı ve resmiyeti var. Ancak simetrisi de sanatçıya öyle doğal gelir ki, sanatçı bu simetriyi istediği yerde bozabilir. Ve bir taklitçinin elinde ortaya cılız ve şekle dayalı bir şey çıkabilecekken, burada asla öyle bir durum olmaz. Sanatçı sinsi olabilir; nüktedan olabilir; tumturaklı olabilir ama asla zaman kavramını bir an için bile kaybetmez ve ezgisini kaybettiğinde de, oracıkta keser. "Kimileri başardı, diğerleri ise patladı," der I. George'un metresleri hakkında: Kral şişman olmalarını istiyordu. Yine, "Lordların evinde, tedavi edilemeyenlerin hastanesinde iyileşti." O gülümser; işte burada hiç şüphesiz on sekizinci yüzyıl yardımına yetişti. Her şeye, hatta yıldızlara ve Piskopos Berkeley'nin felsefesine bile nezaket gösteren Lord Chesterfield, sonsuzlukla cilveleşmeyi ya da nesnelerin göründükleri kadar muteber olmadığını kabullenmeyi şiddetle reddetti. Dünya tam da göründüğü gibi oldukça iyi ve büyüktü. Bu yavan mizacı, Lord Chesterfield'ı bir yandan sağduyunun kusursuz sınırları içinde tutarken diğer yandan bakış açısını kısıtlıyordu. Onun tek bir cümlesi, La Bruyère'nin çoğu cümlesi kadar yankılanmaz, nüfuz etmez. Ancak o muhteşem yazarla yapılan herhangi bir mukayeseyi herkesten evvel Lord Chesterfield kınardı; bu-

nun yanı sıra, La Bruyère gibi yazmak için, kişi belki de bir şeylere inanmalıydı, hem tanrıçaları izlemek ne de zordu! İnsan bazen gülebilir; bazen ağlayabilir. İkisi de eşit derecede içler acısıdır.

Ancak bir yandan bu parlak asilzadeyle ve onun hayat hakkındaki fikirleriyle keyiflenirken, sayfanın diğer tarafında duran sessiz sedasız ama hatırı sayılır bir figürün de farkındayızdır. Zaten mektuplar da muhteşemliklerini büyük ölçüde bu farkındalığa borçlu. İşte o figür, Philip Stanhope, daima oradadır. Hiçbir şey söylemediği doğrudur; ancak onun varlığının Dresden'de, Berlin'de, Paris'te mektuplarını açtığını, incelediğini ve yedi yaşından beri her yıl biriken o kalın tomarlara efkârla baktığını hissedebiliriz. Büyümüş, hayli ciddi, hayli şişman ve kısa boylu bir genç adam olmuştu. Siyasetten hoşlanırdı. Biraz ciddi bir okuma tam ona göreydi. Ve her postada gelirdi mektuplar; incelikli, cilalı, parlak mektuplar; dans etmeyi ve oymacılık yapmayı öğrenmesini, bacaklarını iyi kullanmasını ve asil bir hanımı baştan çıkarmasını emreden, istirham eden mektuplar. Philip Stanhope elinden geleni yaptı. Tanrıçaların okulunda çok sıkı çalıştı ama bu tanrıçaların hizmeti pek zahmetliydi. Her bir yanı aynalarla çevrili, parıltılı salona çıkan dik merdivenlerin tam ortasında oturdu kaldı. Yapamadı. Avam Kamarası'nda yenildi; Ratisbon'da ufacık bir makama razı oldu; zamansız öldü. Bunca yıl boyunca avam takımından bir hanımla evli olduğunu ve ondan çocukları olduğunu babasına söyleyecek ne yüreği vardı ne de cesareti. Bu haberi babasına söylemek de geride bıraktığı dul eşine düştü.

Kont bu darbeyi tam bir centilmen gibi karşıladı.

Gelinine yazdığı mektup tam bir incelik örneğiydi. Torunlarının eğitimiyle ilgilenmeye başladı. Ancak artık kendisine pek bakmıyor gibiydi. Yerde mi, gökte mi, umursamıyordu pek. Ancak ömrünün son demine kadar güzellik tanrıçalarına ihtimam gösterdi. Son sözleri bu tanrıçalara duyduğu saygının bir nişanesiydi. Ölüm döşeğindeyken birisi odaya girdi; Lord Chesterfield şöyle bir canlandı ve "Dayrolles'e bir sandalye verin," dedi, sonra da sustu.

İKİ PAPAZ

I
JAMES WOODFORDE

Psikanalistlerin şu günlük tutma mevzuunu açıklamasını isteyebilir insan. Çünkü sıklıkla bu, gün gibi açık, ayan beyan ortada olabilecek bir hayatın tek gizemidir. Papaz Woodforde bu duruma örnektir ; hakkmdaki tek gizem günlüğüdür. Kırk üç sene boyunca neredeyse her gün, pazartesi günü ne yaptığını, salı akşamı ne yediğini oturup yazmıştır; gelgelelim kime ya da niçin yazdığını söylemenin imkânı yoktur. Günlüğüne içini dökmez ancak yine de bu günlük görev ve giderlerin tutulduğu bir çeteleden çok daha fazlasıdır. Edebi alanda şöhret yakalamak desek, bunu aklından geçirdiğini gösteren hiç bir emare de yoktur. Ve nihayetinde bu adam evvela barışsever biri olmasına rağmen, başını belaya sokacak ve okuyan arkadaşlarını kıracak ufak tefek eleştiri ve hatta patavatsızlıklar da var bu günlükte. O halde bu altmış sekiz küçük kitap hangi amaca hizmet etti? Belki de amaç yakınlık kurmaktı. James Woodforde muntazam el yazması kitaplarından birini açtığında, ikinci bir James Woodforde ile sohbete başlardı. Bu

ikinci Woodforde, yoksulları ziyaret eden, kilisede vaaz veren muhterem centilmene pek benzemiyordu. Bu iki arkadaş birçok şeyi tüm dünyanın işitebileceği kadar söylerlerdi; ancak yalnızca birbirlerine anlattıkları sırları da vardı. Sözgelimi o Noel'de Nancy, Betsy ve Bay Walker'ın kendisine karşı cephe aldıklarını gördüğünde, günlüğünde, "Bu Noel'de nezaketim karşılığında gördüğüm muamele kepazelikti," diye haykırmak büyük bir rahatlıktı onun için. İkinci James Woodforde anlayış gösterip hak verdi. Yine, bir yabancı misafirperverliğini suistimal ettiğinde bunu, o küçük kitabın içinde yaşayan, tavan arasında uyuttuğu diğer benliğine anlatmak rahatlatıyordu onu: "Biraz fazla nezaket görünce hemen laubali olan insanlara nasıl muamele ediliyorsa, ben de ona öyle muamele ettim." Kırsal bir bölgenin sessiz sakin hayatında bu iki bekâr arkadaşın zaman içinde ayrılamaz hale neden geldiğini anlamak kolay. Günlük tutması yasaklanmış olsaydı benliğinin vazgeçilmez bir parçası ölmüş olurdu. Aslında ölümün ensesinde olduğunu hissettiği zamanlarda da yazmaya devam etti. Ve bizler de okurken –şayet okumak bunun için doğru bir kelimeyse– uykumuzu getiren sessiz bir yerde kendi kendine mırıl mırıl günün olaylarını anlatan birini dinliyor gibi oluruz. Yazmak değildir bu ve doğruyu söylemek gerekirse, okumak da değildir. Bu, yarım düzine sayfanın içinde gezinmek, sonra kayarak pencereye doğru ilerlemek ve dışarıya bakmaktır. Bir yandan aşağıya bakıp sokaktaki insanları seyrederken, diğer yandan Woodfordelar hakkında düşünmeye devam etmektir. Yürüyüş yapmak ve yürürken de James Woodforde'un hayatı ve karakteri hakkında kafadan bir

şeyler atmaktır. Ne okumaktır bu, ne de yazmak; nasıl adlandıracağımızı da bilmiyoruz.

Velhasıl James Woodforde, hayatının baharı haricinde asla gözümüzde canlandıramayacağımız şu sinekkaydı traşlı yüzüyle, sabit bakışlı ve vakur görünümlü adamlardandır. Genellikle gençliklerinde bir aşk macerası yaşamış ve bu yüzden tam da hayal ettikleri gibi bekâr kalmış şu insanlarda görülen aksiliğini ve alınganlığını saymazsak, soğukkanlı bir mizaca sahipti. Bununla birlikte Papaz'ın aşk macerası da öyle büyük bir olay değildi zaten. Bir zamanlar Somerset'te genç bir adamken, Shepton'a yürümeyi ve orada yaşayan "tatlı huylu" Betsy White'ı ziyaret etmeyi pek severdi. "Cüretkâr bir hamle yapıp" kadına evlenme teklif etmek niyetindeydi. Esasında işi "imkânlar elverdiğinde evlenelim," demeye kadar getirdi ve Betsy'nin de niyeti vardı. Ancak Woodforde erteledi; zaman geçti; dört yıl geçti aslında ve Betsy Devonshire'a gitti, yılda dört yüz pound kazanan Bay Webster adında biriyle tanıştı ve onunla evlendi. James Woodforde ücretli yolda onlarla karşılaştığında "utangaçlığından" çok az şey söyleyebildi, ancak düşüncelerini günlüğe döktü ve hiç şüphesiz yazdıklarıyla, bu aşk macerasına hususi yorumunu temelli olarak katmış oldu: "Bu kadın tam bir fındıkkıran olduğunu ispatladı bana."

Ancak o zamanlarda genç bir adamdı Woodforde. Bu yüzden zaman akıp giderken, ister istemez şüpheye düşeriz: Woodforde evlilik mevzuunu tamamıyla rafa kaldırmaktan, böylece Weston Longueville'de yeğeni Nancy ile oturmak ve kendisini her gün ama her gün, sadece ve sadece yaşamak denilen büyük işe adayabile-

cek olmaktan memnun muydu? Bir kez daha; yaşamak denilen şu büyük işi başka nasıl adlandırabiliriz, bilmiyoruz.

Çünkü James Woodforde'un hususi hiçbir tarafı yoktu. Hayat onunla birlikte kendi yolunda akıp gidiyordu işte. Özel bir yeteneği yoktu; herhangi bir acayipliği ya da hastalığı da. Gayretli bir rahipmiş gibi varsaymak da beyhudedir. Onun için tahttaki Kral George ile cennetteki Tanrı arasında fark yoktu. Yani ikisi de müşfik birer hükümdardı; birinin bayramı pazar günleri vaaz vererek kutlanırken, diğerininki de kraliyetten birinin doğum gününde karabina ateşlenip kadeh kaldırılarak kutlanıyordu. Mesela bir atın bir çocuğu sürükleyerek öldürmesi gibi aksi bir olay olursa, anında ama hayli göstermelik bir şekilde bağırırdı: "Tanrım, dilerim ki Zavallı Çocuk şimdi mutludur!" ve eklerdi: "Şarkılar söyleyerek döndük evimize"; Adalet İlkesi'nin tavus kuşu kuyruğunu açtığında ("bundan daha asil bir şey yoktur,") haykırırdı: "Yarattığın her şey ne muhteşem ah Tanrım!" Ancak James Woodforde'un ne fanatizmi vardı, ne coşkunluğu vardı ne de duygu dolu bir güdüsü. Her biri son derece düzgün şekilde bölümlere ayrılmış ve günler de huzur içinde dolarken, iyi huylu ihtiyar bir atın yürüyüşü gibi sakin bir elin doldurduğu bu sayfalarda insan, Venüs'ün geçişi hakkında yazılmış tek bir şairane ifadeyi hatırlayabilir yalnızca. "Solgun benizli bir hanımefendinin yüzündeki kara bir lekeydi sanki," der. Bunlar kendi başlarına yeterince yumuşak kelimeler ancak yıldızın ihtişamıyla da birleşince Papaz'ın nesrinin üzerinde dalga dalga yükseliyor. Bu yüzden bataklık memleketinde, bir ahır ya da ağaç etrafındaki

şeylerin aksine, normalin iki katı büyük görünür. Ancak o yaz gecesi Woodforde'u bu bariz mübalağaya iten neydi bilemiyoruz. Sarhoş olmuş olamaz. Erkek kardeşi Jack'in bu tür ayıplarını öyle bir aşağılardı ki aynı ayıbı kendisinin yapmış olması imkânsızdı. Yapısı gereği et yiyen ama şarap içmeyenlerdendi. Amca-yeğen Woodfordeları düşündüğümüzde sıklıkla, sabırsızlık içinde akşam yemeklerini bekler haldelerken hayal ederiz. Etin sofraya konmasını vakur bir edayla izlerler; fişek gibi bir hızla bıçaklarına davranıp dolgun budu ya da filetoyu keserler; et suyu ya da etin içiyle ilgili birkaç laf haricinde yorum yapmaksızın yemeye devam ederler. Böylece günler boyu, yıllar yılı hapur hupur yer dururlar; bu süre zarfında dağlarda, piramitlerde, Budist tapınaklarında pastalar, börekler, jöleler kaşıklarının altında ufalanıp ezilirken, sürülerce koyunu, öküzü, tavuğu, aşağı yukarı bir düzine kuğuyu ve kuğu yavrusunu, kilo kilo elmayı, eriği yemiş olmalılar. İçi bu denli yemekle dolu olan başka hiçbir kitap yok. Sunulan menüyü tam vaktinde, hürmetle okumak insana tokluk hissi verir. Balık ve tavuk, koyun eti ve bezelye, domuz eti ve elma sosu; böylece akşam yemeğinde etlerin biri gider biri gelir, hiç şüphesiz hepsi bahçede yetiştirilmiş sulu sulu tatlı tatlı daha çok et gelecektir akşam yemeğinde. Bu etlerin hepsi de genellikle bizzat evin hanım çalışanı tarafından İngiliz usulünün en sade haliyle pişirilmiştir, akşam yemeğinin Weston Hall'de olduğu ve Bayan Custance'ın onları bir Londra lezzetiyle –"baştan aşağı bir manzara gibi görünen" marmelat piramidi ile– şaşırttığı zamanlar hariç. Akşam yemeğinden sonra, James Woodforde'un yürekli bir bağlılık duyduğu

Bayan Custance bazen "Sticcardo Pastorale"yi çalar ve "pek yumuşak bir müzik" icra ederdi. Ya da dikiş kutusunu çıkartır ve onlara ne kadar düzgün dikişler yaptığını gösterirdi, tabi üst katta yine bir doğum yapıyor değilse. Papaz bu yavruları vaftiz eder ve pek sıklıkla da defnederdi. Doğan çocukların neredeyse hepsi vefat ederdi. Papaz Custance ailesine derin bir hürmet duyuyordu. Taşra seçkinleri nasıl olması gerekiyorsa onlar da öyleydiler. Eve kadın tutmaya düşkündüler azıcık ancak bu küçük kusur da yoksullara gösterdikleri cömertlik, Nancy'ye gösterdikleri şefkat ve seçkin insanları yemeğe çağırdıklarında Papaz'ı da davet etme lütufları göz önüne alındığında affedilebilirdi. Yine de seçkin insanlar pek de James'in kalemi değildi. Asalete derin bir saygı duymakla birlikte şöyle derdi: "İtiraf etmeliyiz ki insanın kendi emsalleriyle oturması çok daha münasiptir."

Papaz Woodforde neyin münasip olduğunu bilmekle kalmıyordu; tabiatın ona bahşettiği bu ender yetenek, aynı derecede ender bir başka yetenekle pekiştirilmişti –Papaz istediği her şeyi elde edebiliyordu. Zaman pek elverişliydi, pek cömertti. Pazartesi, salı, çarşamba– günler birbirini izliyordu ve görünüşe bakılırsa her bir zaman dilimi mutlulukla doluydu. Günler dopdolu değildi ancak gıpta edilecek kadar farklıydı. New College'ın öğretim üyesi olmakla birlikte, işlerini yalnızca kafasıyla değil elleriyle yapardı. Evin her odasında yaşardı; çalışma odasında vaazlarını yazar, yemek odasında bol bol yemek yer, mutfakta yemek pişirir, salonda iskambil kâğıtlarıyla oynardı. Ve sonra paltosuyla bastonunu alıp ormanda tazılarını koşturmaya giderdi. Yıllar

boyunca evin erzak ihtiyacı, kışın soğuğundan ve yazın kuraklığından korunması işleri onun eline baktı. Tıpkı bir general gibi mevsimleri iyice ölçer biçer, küçük kampını düşmana karşı korumak ve kömür, odun, inek eti ve bira tedarik etmek için gerekli adımları atardı. Böylece bütün gününü bir yığın kel alaka işle geçirmek zorunda kalıyordu. Hizmet edilecek bir din vardı ve de öldürülecek bir domuz; ziyaret edilecek hastalar vardı ve yenilecek bir akşam yemeği; gömülecek ölüler vardı ve de mayalanacak biralar; icabet edilecek bir toplantı vardı ve ilaç verilecek inekler. Yaşam ile ölüm, fanilik ile ölümsüzlük onun sayfalarında itişip kakışır ve sonunda zıt kutupların birbirini çekmesi misali birleşirler: "... yaşlı adamı neredeyse son nefesini vermek üzereyken buldu. Boğazındaki hırıltılardan hiçbir şey anlaşılmıyordu. Günün yemeği haşlanmış et ve fırınlanmış tavşan." Her şey olması gerektiği gibi; hayat da böyle işte.

Öyleyse burada elbette, elbette insan ilişkilerinde bir mola yeri var; burada, Norfolk'ta, Papaz Evi'nde on sekizinci yüzyılın sonunda. İnsan bir kereliğine memnun olur kaderinden; ahengi yakalar; evi tam ona göredir; ağaç ağaçtır; sandalye sandalyedir; her biri görevini bilir ve yerine getirir. Papaz Woodforde'un gözünden baktığımızda, insanların farklı hayatları derli toplu, sakin görünür. Uzaklarda silahlar gümbürder; bir kral devrilir; ancak çıkan ses burada, Norfolk'taki ekin kargalarını korkutacak kadar şiddetli değildir. Nesnelerin ebadı da farklıdır. Avrupa o kadar uzaktadır ki salt bir leke gibi görünür; Amerika neredeyse yoktur; Avustralya bilinmez. Ancak Norfolk topraklarının üzerine bir büyüteç yerleştirilmiştir. Çimenliklerdeki her bir ot tek

tek görülebilir. Her bir patikayı, her bir araziyi, yollardaki tekerlek izlerini, köylülerin yüzlerini görürüz. Her bir evin kendine ait bir çimenlik alanı vardır, bir başına ve bağımsızdırlar. Köyleri birbirine bağlayan hiçbir hat yoktur. Havada ne ses vardır ne seda. Beden daha ortadadır, daha gerçektir. Acıyı daha keskin hisseder. Fiziki acıyı dindirecek hiçbir uyuşturucu ilaç yoktur. Bisturi kolun bacağın üzerinde tüm gerçekliğiyle, haşince gezinir. Soğuk evleri kelimenin tam anlamıyla vurur. Sütlüklerin içindeki süt donar; leğenlerdeki su buz kesmiştir. Kışın insan papaz evinde bir odadan diğerine güç bela yürür. Yoksul kadın ve adamlar yollarda donarak ölürler. Genellikle ne bir mektup gelir, ne bir ziyaretçi ne de bir gazete. Papaz Evi donmuş toprakların tam ortasında bir başına durur. Nihayetinde Tanrı'ya şükürler olsun ki hayat devridaimine kaldığı yerden devam eder; adamın teki yanında bir Madagaskar maymunuyla kapıya gelir; bir diğeri içinde iki muntazam kafası olan bir çocuğun konulduğu bir kutu getirir; Norwich'ten bir balonun yükseleceği dedikoduları dolaşır. Her bir küçük vaka kesin ve net bir şekilde göze çarpar. Norwich'e yolculuk etmek bile başlı başına bir macera sayılır. İnsan yolun her bir adımını bir atın arkasında gelmek zorundadır. Ama çitlerin arasında ağaçların nasıl da ayrıksı durduğuna bir bakın; at arabaları tırıs tırıs geçip giderken şu sığırların kafalarını nasıl da yavaşça kaldırdıklarına bir bakın; Norwich'teki kilise kubbelerinin tepenin ardında nasıl da kademe kademe yükseldiğine bir bakın. Ve sonra arkadaşımız olan birkaç kişinin –Custance ailesinin, Bay du Quesne'in– yüzlerinin nasıl da keskin biçimli ve aşina olduğuna bakın. Arka-

daşlığın pekişmesi, uzun ömürlü, değerli bir servete dönüşebilmesi, zaman ister.

Doğrudur, genç Nancy'yi arada sırada bir şeyleri kaçırdığı, bir şeyler istediği yönünde delifişek düşünceler basar. Bir gün amcasına hayatının çok sıkıcı olduğundan yakındı: "Evimin hali çok kasvetli, görülecek hiçbir şey yok, gelen giden ya hiç yok ya da çok az vs. vs," diyerek dertlendi ve amcasını da çok huzursuz etti. Şu "vesaire" isteme ahmaklığından ötürü Nancy'ye küçük bir fırça atabiliriz. Bak, şu senin "vesairen" başımıza neler getirdi diyebiliriz belki; Avrupa'daki ülkelerin yarısı battı; yemyeşil tepeler köylerin oluşturduğu kızıl çizgilerle doldu; Norfolk yolları zift gibi kapkara; 'gelenin gidenin' haddi hesabı yok. Ancak Nancy'nin de, bizim dünümüzün onun bugünü olduğunu hissettirecek bir cevabı vardır. Siz, der bize, çuhaçiçeğine altıntopu adını verdiniz ve otomobil değil de at arabasının içinde yolculuk ettiniz diye, on sekizinci yüzyılda doğmuş olmanın büyük bir ayrıcalık olduğunu sanıyorsunuz. Ancak baştan aşağı yanılıyorsunuz, sizi takıntılı hatıra düşkünleri sizi, diye de devam eder. Sizi temin edebilirim ki hayatım genellikle dayanılmaz derecede sıkıcıydı. Sizin güldüğünüz şeylere ben gülmezdim. Amcamın rüyasında bir şapka görmesi ya da biranın içinde köpükler görmesi ve bunun da ailede bir ölümün habercisi olduğunu söylemesi bana komik gelmezdi; ben de öyle düşünürdüm. Her ne kadar allı güllü kaftanlar giyip gezse de Betsy Davy genç Walker için hâlâ bütün kalbiyle yas tutardı. On sekizinci yüzyıl hakkında bir yığın martaval atılıyor. Eski zamanlardan ve eski günlüklerden aldığınız hazzın yarısı sahte. Hiç var olmamış

şeyleri uyduruyorsunuz. Bizim aklı başında gerçekliğimiz sizin için yalnızca bir rüya; Nancy on sekizinci yüzyılı gün gün, saat saat yaşayarak işte böyle söylenir, dertlenir.

Yine de, şayet bu bir rüyaysa izin verin, bu rüyaya birazcık daha teslim olalım. Bazı şeylerin uzun ömürlü olacağına, bazı yerlerin ve insanların değişim rüzgârından etkilenmeyeceğine inanalım. Ekin kargalarının göğe yükseldiği, yabani tavşanların sağa sola seğirttiği, uzun çalıların arasından yağmur kuşlarının öttüğü güzel bir mayıs sabahında, bu hayali teşvik edecek pek fazla şey var. Değişen ve kaybolup giden bizleriz. Papaz Woodforde yaşamaya devam ediyor. Hapiste yatanlar krallar ve kraliçeler. Anarşi ve kargaşayla çalkalananlar büyük şehirler. Ancak Wensum nehri hâlâ akıyor; Bayan Custance başka bir çocuk daha doğuruyor; işte şurada da yılın ilk kuyruklu kelebeği var. İlkbahar geliyor, ardından kuru ot ve çilekleriyle yaz; ardından ayvaların kötü ancak cevizlerin alışılmadık derecede iyi çıktığı sonbahar gelir; böylelikle kışa gireriz. Hakikaten de pek serttir kış ancak Tanrı'ya şükürler olsun ki ev fırtınaya dayanıklıdır. Ve sonra yine ilk kuyruklu kelebek çıkıverir ve Papaz Woodforde tazılarını koşturmaya gider.

II
MUHTEREM RAHİP JOHN SKINNER

1740'da doğup 1803'de ölmüş olan Woodforde ile 1772'de doğup 1839'da ölmüş olan Skinner arasında koca bir dünya vardır.

Çünkü bu iki papazı ayıran şu birkaç yıl, on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyılı ayıran şu hayati yıllara tekabül eder. Doğrudur, Somersetshire'ın tam kalbinde yatan Camerton en eski çağlardan kalma bir köydü; ancak daha günlüğün beş sayfasını çevirmeden kömür ocaklarını, yeni bir kömür madeni keşfedildiği için kömür ocaklarında nasıl bir vaveyla koptuğunu ve mülk sahiplerinin köye bu denli büyük bir refah getirecek böylesi bir olayı kutlamak için işçilere para verdiğini okuduk. Sonra, her ne kadar taşra soyluları koltuklarına hiç olmadığı kadar sımsıkı yapışsa da, Camerton'daki malikâne, üzerindeki bütün hak ve yükümlülüklerle birlikte, Jamaika ticaretiyle servet edinen Jarrett ailesinin eline geçti. Bu yenilik, Woodforde'un zamanında ona hayli yabancı gelen bir öğenin istilası, hiç şüphesiz Skinner'ın karakterinde de rahatsız edici bir etki göstermişti. Öyle görünüyor ki gergin, asabi ve evhamlı haliyle Skinner bizim kaçık zamanlarımızın bütün o arbede ve huzursuzluğunu bünyesinde toplamıştır; hem de daha bu çağ gelmeden evvel. On dokuzuncu yüzyılın ilk dönemlerinin o alelade ve yakışıksız pantolonlarını, çoraplarını giyip yol ayrımlarında dikilirdi. Ardında destansı bir geçmişin intizamı, disiplini ve bütün erdemleri yatıyordu; gelgelelim tahsilini bırakır bırakmaz ayyaşlıkla ve ahlaksızlıkla; disiplinsizlik ve dinsizlikle; Meto-

dizmle ve Roman Katolik diniyle; Reform Hareketi'yle ve Katolik Özgürleşme Hareketi'yle; serserilerin özgürlük çığırışlarıyla; ahlaklı, yerleşmiş ve doğru olan her şeyin alaşağı edilmesiyle karşı karşıya kalmıştı. Istırap içinde ve huysuz, aynı zamanda insaflı ve yetenekli bir halde, bir milim olsun geri çekilmeye isteksiz, bir konuyu olsun kabullenebilmekten aciz, sert, dediği dedik, evhamlı ve umutsuz bir halde yol ayrımında durur.

Özel hayatındaki acılar mizacında zaten var olan huysuzluğunun üzerine tuz biber ekmişti. Karısı genç yaşta vefat etmiş, onu dört küçük çocukla başbaşa bırakmıştı. Ve bu çocukların arasında en sevdiği olan Laura da ölmüştü. O Laura ki, onunla aynı zevkleri paylaşıyordu, yaşasaydı hayatının neşesi olabilirdi çünkü zaten günlük yazmasıyla, içine deniz kabukları koyduğu ve son derece düzenli tuttuğu dolabıyla bunu göstermişti. Ancak, tüm bu kayıplar Tanrı'yı sözde daha çok sevmesini sağladığı halde, insanlardan daha çok nefret etmesine yol açmıştı aslında. 1822'de günlük açıldığında, insanların çoğunluğunun adaletsiz ve kötü kalpli olduğu, Camerton halkının ise insanların çoğunluğundan bile yoz olduğu fikrinde sabitti. Ancak o tarihte mesleğinde de sabitti. Kader onu avukat bürosundan almıştı. Halbuki orası tam da ona göre olabilirdi; adalet dağıtır, form doldurur, kanun hükmüne sıkı sıkıya bağlı kalırdı. Ne var ki onu oradan alan kader sonra onu Camerton'a kilise idarecilerinin, çiftçilerin, Gullicklerin, Padfieldlerin, vücudu ödem toplamış kocakarının, aptal çocuğun ve cücenin arasına atmıştı. Yine de, vazifeleri ne kadar sefilce olsa da, kilise cemaatinin üyeleri ne kadar mide bulandırsa da papaz onlara karşı görevlerini yerine ge-

tirdi ve onlarla birlikte kaldı. Türlü türlü hakaretlere uğramasına rağmen ilkelerinden ayrılmadı, doğruları savundu, yoksulları korudu ve haksızlık edenleri cezalandırdı. Günlüğün kapağı açıldığında, bu meşakkatli ve mutsuz kariyer en civcivli zamanlarını yaşamaktadır.

Belki de 1822 senesinde Camerton köyü, kömür ocakları ve bu ocakların getirdiği huzursuzlukla birlikte, tipik İngiliz köy yaşantısının iyi bir örneği değildi. Papazın günlük ziyaretlerine bir bakarsak, eski İngiliz köy yaşantısının hoşluğu ve rahatlığı hakkında güzel hayallere dalmak pek tabii zor olur. Sözgelimi burada evinde bir başına kilitlenmiş, ateşin içine düşmüş ve ıstırap içinde kıvranan, gelgit akıllı Bayan Gooch'a uğraması için çağrılmıştı. "Neden bana yardım etmiyorsunuz diyorum. Neden yardım etmiyorsunuz bana?" diye haykırıyordu kadın. Ve papaz onun çığlıklarını işitirken, bu hale gelmesinde kadıncağızın hiçbir suçu günahı olmadığını da biliyordu. Yuvasını bir arada tutmak için gösterdiği emekler kendisini alkole itmişti ve böyle böyle akli dengesini yitirmişti. Üstelik Yoksulları Koruma Dairesi görevlileri ile ailesi arasında geçen "Bu kadına kim destek çıkacak?" çekişmeleri ve kocasının müsrifliği ve ayyaşlığı yüzünden bir başına kalmış, ateşin içine düşmüş ve ölmüştü. Suçlu kimdi burada? Yoksullara tahsis edilen ödeneğin azaltılmasının başlıca sorumlusu olan, pinti hakim Bay Purnell mi? Merhametsizliğiyle nam salmış Müfettiş Hicks mi? Yoksa birahaneler mi, Metodistler mi, ne? Her halükârda papaz vazifesini yapmıştı. Bu yüzden ondan ne kadar nefret etseler de, o daima mazlumların haklarını savunmuş, insanlara hatalarını söylemiş ve kötülüklerini cezalandırmıştı. Sonra

Bayan Somer diye birisi vardı; kadın genelev işletiyor ve kızlarını da bu iş için yetiştiriyordu. Bir de Çiftçi Lippeatt vardı. Gecenin bir yarısı adam akıllı sarhoş bir halde Red Post köprüsüne çıkmış, yolunu kaybetmiş, bir taş ocağına düşmüş ve göğüs kemiğinin kırılması sonucu vefat etmişti. İnsan kafasını nereye çevirse orada ıstırap görürdü; nereye baksa o ıstırabın ardında da bir zulmün olduğunu görürdü. Sözgelimi müfettişler Bay ve Bayan Hicks, yatalak bir yoksulun Yoksullar Evi'nde hiç tedavi görmeksizin öylece kalmasına göz yummuştu ki "kurtçuklar hastanın etinden beslensin ve bedeninde açılan kocaman delikleri yesin." Adamcağızın tek refakatçisi ihtiyar bir kadındı; o da öyle mecalsizdi ki adamı kaldırmayı bile beceremiyordu. Şükürler olsun ki yoksul adam öldü. Ve yine şükürler olsun ki madenci yoksul Garratt da öldü. İçkinin, yoksulluğun ve koleranın getirdiği felaketler yetmezmiş gibi, kömür de durmaksızın tehlike saçıyordu. Sık sık kazalar meydana geliyordu ve tedavi yöntemleri de hayli ilkeldi. Bir kömür yığınının üzerine düşmesiyle Garratt'ın sırtı kırılmıştı. Adamcağız taşra cerrahlarının acemice yöntemlerine maruz kalmasına rağmen ocaktan kasıma kadar hayatta kalabilmişti. Kasım ayında ise nihayet ölüm onu bu işkenceden azat etmişti. Haklarını yemeyelim; hem acımasız papaz hem de Köşk'ün hoppa hanımı, yanlarında bozuk paralar, çorba ve ilaçlarla hastaları hiç sektirmeden ziyaret etmişlerdi. Ancak Bay Skinner'ın mizacındaki o tabii aksiliği bir tarafa koyduğumuzda bile, bir asır evvelki Camerton köyünün hayatını sevimli bir tablo gibi görebilmek için hayata tozpembe gözlüklerle bakmamız gerekir. Bozuk paralar ve çorbanın sorunları

iyileştirmede pek de katkısı olduğu söylenemez; hatta vaaz ve ithamlar işleri daha berbat etmiş bile olabilir.

Papaz, Camerton'dan kaçış yolunu ne bazı komşuları gibi aşırılıkta ne de diğerleri gibi gösterişte buldu. Arada sırada başka bir rahip kardeşiyle akşam yemeğine giderdi. Ancak hırçın bir tavırla bu ziyafetin "bir papaz evine değil de Grosvenor Meydanı'na daha çok yakıştığını, Fransız yemekleri ve Fransız şarabının gırla gittiğini" not ederdi; sonra da eve gelmeden evvel saatin on bir olduğunu yazardı bir ünlem işaretiyle. Çocukları küçükken bazen onlarla birlikte tarlalarda yürürdü ya da onlara bir kayık yaparak vakit geçirirdi. Bazen de bir ev hayvanının ya da evcil bir güvercinin mezar taşına yazılar yazarak latincesini tazelerdi. Ve bazen de huzur içinde arkasına yaslanır, kocasının flütü eşliğinde Moore şarkıları söyleyen Bayan Fenwick'i dinlerdi. Gelgelelim böylesi zararsız keyifleri bile zehirlerdi şüphe. Yoldan geçerken çiftçinin teki gözünü dikip küstahça bakardı; birisi pencereden taş atardı; Bayan Jarrett'ın samimiyetinin arkasında bir fenalığın gizlendiği ise apaçıktı. Hayır, Camerton'dan sığınılacak tek liman Camalodunum'du. Bunun üzerine ne kadar düşünürse, Caractacus'un babasının yaşadığı, Ostorius'un kolonisini kurduğu, Arthur'un hain Mordred'e karşı savaştığı, Alfred'in talihsizliklerle geldiği o aynı noktada yaşamanın, kendisini iyi bir kadere götürecek yegâne yer olduğu düşüncesi daha çok netleşiyordu. Hiç şüphesiz Camerton Tacitus'un Camalodunum'u idi. Belgelerini yanına alıp yalnız başına çalışmalarına gömülmüş halde, yorulmadan usanmadan yazarak, karşılaştırarak, kanıtlayarak güvende, huzurlu ve hatta mutlu hissediyordu. Üstelik

önemli bir etimolojik keşfin izini sürmekte olduğunu da düşünüyordu. Bu keşif sayesinde "Keltçe isimlerin birleşimine girmiş her bir harfte" gizli bir önem olduğu kanıtlanabilirdi. Antikacı Skinner'ın hücresinde oturmaktan aldığı keyfi hiçbir başpiskopos sarayda oturmaktan alamazdı. Nihayetinde kendi kaleminden insanlarla haşır neşir olduğu ve Wiltshire'ın antikalarını incelemekle meşgul olan bir grup beyefendiyle tanıştığı şu ender ve keyifli Stourhead, Sör Richard Hoare, ziyaretlerini de bu meşgalelerine borçluydu. Hava ne kadar dondurucu olsa da, yolların üzerindeki kar kalınlığı ne kadar fazla olsa da Skinner Stourhead'e gitti; o sert soğukta ama azami keyifle kütüphanede oturdu. Seneca'dan, Diodorum Siculus'tan, Ptolemy'nin *Coğrafya* adlı eserinden alıntılar seçti. Veyahut Camalodunum'un aslında Colchester'da olduğunu iddia etme küstahlığını gösteren birtakım ihtiyatsız ve bilgisiz antikacıların hakkından küçümser bir edayla geldi. Sonra kilise cemaatinin besbelli kötü niyetle hediye olarak yolladığı, kâğıt içine sarılı paslı çiviye rağmen, ev sahibinin gülerek yaptığı, "Ah Skinner, en sonunda her şeyi Camalodunum'a getireceksin; şimdiye kadar keşfettiğin şeylerle yetinmelisin; çok fazla hayal kurarsan, hakikatin otoritesini sarsarsın," uyarılarına rağmen o, alıntılara, teorilere, kanıtlara gömülmeye kaldığı yerden devam etti. Tüm bunlara otuz dört sayfa uzunluğunda altıncı bir mektupla cevap verdi; çünkü Sör Richard, her Allah'ın günü Camerton'ın Müfettiş Hicks'i ile, Yargıç Purnell'i ile, kerhaneleriyle, birahaneleriyle, ödemleriyle ve sakat bacaklarıyla karşılaşmak zorunda olan, hayata küsmüş bir adamcağız için Camalodunum'un ne kadar elzem olduğunu bilmiyor-

du. Şayet Camalodunum'un Britanyalıların zamanında nasıl göründüğünü tahayyül edebilmenize yardımı olacaksa, şu kadarını söyleyelim, su taşkınlarının bile bir dinginliği vardı o zamanlarda.

İşte Skinner bu şekilde, üç tane demir sandığı doksan sekiz el yazması ciltle doldurdu. Ancak bu yazıların odak noktası Camalodunum olmaktan gitgide uzaklaşıyor; daha ziyade John Skinner'la alakalı olmaya başlıyordu. Camalodunum hakkındaki hakikati ortaya çıkarmanın önem arz ettiği doğruydu; ancak John Skinner hakkındaki hakikati ortaya çıkarmak da önemliydi. Ölümünden sonraki elli yıl içinde, günlükleri basıldığında insanlar John Skinner'ın muhteşem bir antikacı olduğunu öğrenmekle kalmayacak, aynı zamanda onun ne kadar haksızlığa uğradığını, ne kadar ıstırap çektiğini de öğreneceklerdi. Günlüğü onun hem destekçisi hem de sırdaşı olmuştu. Günlüğüne, dünyanın en müşfik babası değil miyim ben, diye sorardı mesela. Oğulları uğruna kendini paralamış, ömrünü tüketmişti; onları Winchester'a ve Cambridge'e yollamıştı. Gelgelelim şimdi, çiftçiler kiliseye ödedikleri vergilerde yüzsüzlüğü iyice ele alıp, sakat bir kuzuyu Papaz'a vergi diye verdiklerinde veya Papaz'ın alması gereken payı hiçbir şekilde karşılamayacak birkaç horozu kakaladıklarında, oğlu Joseph ona yardım etmeyi reddetmişti. Camerton halkının ona güldüğünü; Papaz'ın, çocuklarına köle muamelesi yaptığını; ortada hiçbir şey yokken bile kötü bir şeylerin döndüğünden şüphelendiğini söylemişti. Sonra papaz rastgele bir mektup açmış ve içinde kırık bir zıpkının faturasını bulmuştu; oğulları, babalarına resimlerini çerçeveleme işinde yardım edecekleri yerde,

sigara içerek aylak aylak geziniyorlardı. Velhasıl papaz, evinde çocuklarının varlığına tahammül edemiyordu. Bir öfke anında çocuklarını Bath'e sepetledi. Çocuklar gittiğinde de, belki de hata bendeydi diye düşünmekten kendini alamadı. İşte yine o aksi mizacı, ama o zaman aksiliğini tetikleyecek çok da şey vardı. Bayan Jarrett'in tavuskuşu bütün gece boyunca penceresinin altında çığırıyordu. Sırf onu gıcık etmek için kilise çanlarını çıngırdatıyorlardı. Yine de uğraştı; çocuklarının dönmesine müsaade etti. Böylece Joseph ve Owen geri geldi. Haliyle papazın o eski aksiliği de geri geldi. Aylaklık etmeleri ya da çok fazla elma şarabı içmeleri hususunda "söylenmeden edemiyordu"; bunun üzerine tam anlamıyla bir rezalet yaşandı ve Joseph salon sandalyelerinden birini kırdı. Owen Joseph'in tarafını tuttu. Anna da öyle. Çocuklarından hiçbiri onu umursamıyordu. Owen daha da ileri gitti; "Deliydim ben ve akıl sağlığımın yerinde olup olmadığının anlaşılması için davranışlarımın incelenmesi gerekiyordu." Ve dahası Owen, dizelerini, günlüklerini ve arkeolojik teorilerini yerin dibine sokarak babasının ruhunu derinden yaraladı. "Yazdığım zırvaları kimse okumazmış. Trinity College'da bir ödül kazandığımı söylediğimde verdiği cevap, bir üniversite ödülü kazanmak için yazmayı düşünmek yalnızca en aptal öğretim üyelerinin yapacağı iş, oldu," dedi. Başka bir rezalet daha yaşandı; çocuklar babalarının beddualarıı eşliğinde tekrar Bath'e sepetlendiler. Sonra Joseph veremden yataklara düştü. Babası tüm şefkati ve vicdan azabıyla derhal oğlunun yanında oldu. Doktorlar getirtti, oğluna İrlanda'da deniz yolculuğuna çıkma teklifinde bulundu, onu Weston'a götürdü ve onunla birlikte

denize açıldı. Aile bir kez daha bir araya gelmişti. Ve gösterdiği bütün yakınlığa rağmen, o aksi o müşkülpesent baba kendine has haşinliğiyle ama yine de samimiyetle sevdiği çocuklarını bir kez daha çileden çıkarmaktan kendini alamamıştı. Bir din meselesi peyda oluverdi. Owen babasının bir deistten ya da kendilerine Hıristiyan diyen ama İsa'nın kutsallığını reddeden şu Socinianism mezhebindekilerden daha matah olmadığını söyledi. Ve üst kattaki hasta yatağında yatan Joseph tartışamayacak kadar bitkin olduğunu; babasının, resimlerini getirip de ona göstermesini istemediğini; babasının ona dua okumasını da istemediğini söyledi. "Benden başka sohbet edecek birilerini bulsa iyi olur," dedi. İşte böylece hayatlarının buhran döneminde, bir babanın evladına en yakın durması gereken dönemde çocukları bile ona sırt çevirmişti. Uğruna yaşayacak hiçbir şeyi kalmamıştı artık. Ama herkesi kendisinden böylesine nefret ettirecek ne yapmıştı ki? Neden çiftçiler ona deli diyorlardı? Neden Joseph, yazdıklarını kimsenin okumayacağını söylemişti? Neden köylüler köpeğinin kuyruğuna teneke kutular bağlıyorlardı? Neden tavus kuşları çığırıyor, çanlar çıngırdıyordu? Neden kimse ona merhamet, saygı ve sevgi göstermiyordu? Günlük, ıstırap verici bir tekrarla işte bu soruları sormaktadır; ancak hiçbir cevap yoktu. En sonunda 1839 Aralık ayında bir sabah papaz silahını aldı, evinin yakınlarındaki kayın ormanına girdi ve kendini öldürdü.

DR. BURNEY'NİN AKŞAM PARTİSİ

I

Söz konusu parti ya 1777'de ya 1778'de verildi. Yılın hangi gününde ya da ayındaydı bilinmez, ancak soğuk bir geceydi. Kendisinden çoğu şeyi öğrendiğimiz Fanny Burney[8] ise buna göre ya yirmi beş ya da yirmi altı yaşındaydı. Ancak bu partide adamakıllı eğlenebilmemiz için, birkaç yıl geriye gitmemiz ve konuklarla ucundan kıyısından aşinalık kurmamız gerek.

Fanny kendini bildi bileli yazmayı çok sevmişti. Üvey annesinin King's Lynn'deki bahçesinin sonunda bir kulübe vardı. Fanny oraya oturur ve suya açılan denizcilerin gürültülü küfürleri ve bağırışları yüzünden içeri girmek zorunda kalıncaya dek, bütün bir öğleden sonrasında yazardı. Ancak yazmak için duyduğu o yarı yarıya bastırılmış, huzursuz tutku yalnızca öğleden sonraları ve kuytu köşelerde kendini gösterirdi. Genç bir kızın yazması biraz gülünç kaçardı; bir kadının yazması ise hiç hoş karşılanmazdı. Bunun yanı sıra, bir

8. Fanny Burney (Francis Burney) İngiliz günlük, roman ve oyun yazarı. 13 Haziran 1752 – 6 Ocak 1840 (e.n.)

kızcağız günlük tutuyorsa, onun düşüncesizce bir şeyler yazıp yazmadığından emin olunamazdı. Bu yüzden Bayan Dolly Young Fanny'yi uyardı. Ve bu Bayan Dolly Young son derece gösterişsiz bir kadın olmakla birlikte, King's Lynn'deki en asil kadınlar arasında görülür, kendisine hürmet duyulurdu. Fanny'nin üvey annesi de yazmayı hoş karşılamazdı. Ancak yine de Fanny, yazmaya öyle bir şevk duyuyordu ki –"Tam da o esnadaki düşüncelerimi, insanlarla tanıştığım zamanki fikirlerimi yazmaktan aldığım keyif tarif edilemez"- mutlaka bir şeyler karalamalıydı. Cebinden birkaç kâğıt parçası düşmüş, babası bu kâğıtları alıp okuyarak Fanny'yi utanç ve ıstıraba boğmuştu. Sonra da Fanny'ye bütün yazdıklarını arka bahçede yakmasını buyurmuştu. En sonunda iyi kötü bir orta yol bulundu. Fanny sabahlarını dikiş nakış gibi ciddi işlere adayacaktı. Yalnızca öğleden sonraları, denizcilerin küfürlü bağırtıları yüzünden içeri girmek zorunda kalıncaya dek, nehre bakan o manzaralı yerinde oturmasına ve mektuplar, günlükler, öyküler karalamasına izin veriliyordu.

Burada tuhaf bir şeyler vardı; belki de on sekizinci yüzyılın bağırtılı yeminlerle, küfürlerle dolu bir dönem olmasındandı bu. Fanny'nin ilk günlükleri bunlarla doluydu: "Tanrım, yardım et bana!", "Hay, gözün çıksın!", "Vay anasını!"... Bütün bu bağırışlara, hayranlık uyandıran babasının ve onun saygıdeğer arkadaşı Samuel Crisp'in dudaklarından günbegün, saat be saat dökülen kahır dolu, melun sözler eşlik ederdi. Belki de Fanny'nin dile yaklaşımı birazcık anormaldi. Çok yoğun bir şekilde kelimelerin gücüne kaptırıyordu kendisini ancak Jane Austen'ınki kadar gergin ve keskin bir kap-

tırış değildi bu. Kâğıdın üzerinden bol bol, ılık ılık ilerleyen dilin tınısına ve akıcılığına hayran kalıyordu. Hemen *Rasselas*'ı okudu; onun çocuksu kaleminin ucunda tıpkı Dr. Johnson'ın üslubunda olduğu gibi cümleler kabarıyor, büyüyordu. Henüz hayatının ilk demlerindeyken, Tomkin isminin sıradanlığından kurtulmak için çok uğraştı. İşte bu yüzden, hiç şüphesiz, bahçenin dibindeki kulübesinde duyduğu her şey, onu diğer kızlardan daha fazla etkilerdi. Ve şurası da açıktı ki, kulakları sese karşı duyarlıyken, ruhu da anlama karşı duyarlıydı. Onun mizacında bir tutam bağnazlık vardı. Tomkins isminden kaçınca, günlük hayatın kabalıklarından, haşinliklerinden ve yavanlığından da kaçmış oluyordu. İlk günlüklerinin aşırı canlılık ve parlaklığını mahveden başlıca hata şuydu: Kelimelerin bolluğu cümlelerin kenarını yumuşatıyor; duygusallığın tatlılığı da düşüncenin hatlarını köreltiyordu. İşte bu yüzden, denizcilerin bağırtılarını duyduğunda, Fanny'nin üvey kardeşi Maria Allen'ın orada kalıp denize doğru bir öpücük attığını düşünürüz, Fanny'nin ise içerilere kaçtığını. Fanny hakkında daha sonra öğrendiğimiz şeyler bizi böyle düşünmeye iter. Fanny içeriye giderdi, ancak bir başına derin düşüncelere dalmak için değil. İster Lynn'deki ev olsun, ister Londra'daki ev –zaten yılın büyük bölümünü de Poland Sokağı'ndaki evde geçirirlerdi– yaşadıkları her yer pek yoğun olurdu. Klavsen sesleri duyulurdu evde; şarkılar türküler işitilirdi. Defterlerine gömülmüş halde harıl harıl bir şeyler yazan, araştırma yapan Dr. Burney'nin mırıltıları vardı; çalışmalarına yoğunlaştığı zamanlardaki mırıltıları bütün bir evi doldururdu. Bir de Burney ailesinin çocukları dışarıdan geldiğinde ev,

onların kahkahalarıyla, bıcır bıcır konuşmalarıyla dolardı. Hiç kimse aile hayatından Fanny kadar keyif almamıştır. Çünkü yalnızca orada, utangaçlığı kendisine 'Yaşlı Hanım' lakabının takılmasına yol açıyordu; çünkü orada mizahını sergileyebileceği tanıdık bir seyirci kitlesi vardı; orada üstüne başına dikkat etmek zorunda değildi; şakalarla, efsanelerle ve özel bir dille (Mesela "peruğun ıslanmış," der ve birbirlerine göz kırparlardı) kendini gösteren bir samimiyet vardı; belki de bunun bir nedeni annelerinin, hepsi de çok küçükken vefat etmiş olmasıydı; kardeşler arasında sonsuz bir güven ve muhabbet vardı. Burney çocuklarının –yani Susan, James, Charles, Fanny, Hetty ve Charlotte'un– son derece kabiliyetli oldukları su götürmezdi. Charles akademisyendi; James mizahçıydı; Fanny yazardı; Susan müzisyendi, her birinin ya özel bir yeteneği ya da karakteristik bir özelliği vardı. Ve tüm bu Tanrı vergisi kabiliyetlerinin yanı sıra, babalarının da hayli popüler bir adam olmasından hoşnutlardı. Babalarının hem sosyal yönünü öne çıkaran yetenekleri hem de doğuştan gelen asilzadeliği sayesinde çocuklar, asil beyefendilerle de kitapçılarla da hiçbir zorluk çekmeden kaynaşabiliyorlardı. Velhasıl, herkesin isteyeceği kadar özgür bir hayata sahiptiler.

Dr. Burney'in kendisine gelince... Aradan geçen bunca zamandan sonra insan, onun hakkındaki bazı hususları şüpheli bulabilir. Bugün onunla karşılaşsaydık, nasıl hissederdik acaba, diye düşünmeden edemeyiz. Kesin olan tek bir şey var: İnsan onunla her yerde karşılaşabilir. Han sahibeleri onu kapmak için yarışırdı. Notlar onu beklerdi. Telefonları hiç susmazdı. Çünkü

o, bu dünyanın en çok peşinde koşulan, en meşgul adamıydı. Daima aceleyle bir yerlere girer, bir yerlerden çıkardı. Bazen akşam yemeği niyetine arabasında oturup bir kutu sandviç yerdi. Bazen sabahın yedisinde dışarı çıkar ve gece on bire kadar müzik dersinden dönmezdi. Bu "tavırlarındaki daimi yumuşaklık" ve mükemmel sosyal becerileri sayesinde kendini herkese sevdirmişti. Onun gelişigüzel, savruk yöntemleri –yani her şeyi, notları, parası, müsveddeleri– bir çekmeceye tıkıştırılmıştı. Bir keresinde bütün birikimi çalınmıştı, ancak arkadaşları kaybını seve seve telafi ettiler. Yaşadığı acayip maceralarla –mesela bir keresinde Dover'de kötü bir deniz yolculuğunda uyuyakalıp Fransa'ya gitmiş, bu yüzden Kanal'ı tekrar geçmek zorunda kalmıştı– insanların şefkatli ve anlayışlı olduğu kanısına varmıştı. Onu birazcık belirsiz kılan şey uzun uzadıya konuşmalarıydı belki de. Biteviye yazıyordu, yazdıklarını düzeltiyordu, kızlarından kendisi için sonu gelmez kitaplar, denemeler yazmalarını; onu kontrol edilmemiş, dosyalanmamış, belki de hiç okunmamış notlara, mektuplara, asla yok edemeyeceği ve bir gün üzerine dipnotlar düşüp derleyeceği davetiyelere boğmalarını istiyordu; ta ki nihayetinde bir sözcük bulutunun içinde eriyip gidinceye dek. Seksen sekiz yaşında öldüğünde, kendisine pek düşkün olan kızlarının bütün bu birikimi tamamen yakmaktan başka çareleri kalmamıştı. Fanny'nin dil sevgisi bile boğulmuştu sanki. Ancak bizler Dr. Burney hakkmdaki hislerimiz konusunda birazcık bocalasak da, Fanny'nin hisleri kesindi: Tek kelimeyle babasına hayrandı o. Babasının yazılarını temize çekmek uğruna kendi yazılarını kaç defa bir kenara atmak

zorunda kaldığını umursamamıştı. Ve babası da kızının şefkatini karşılıksız bırakmadı. Dr. Burney kızının saraydaki kariyerine haddinden fazla önem veriyordu ve bu hırsı neredeyse kızının hayatına mal olacaktı. Buna rağmen hoşlanmadığı biri kendisine talip olduğunda, Fanny'nin evlenmekten kurtulmak için yapması gereken tek şey, "Ah efendim, babacığım, başka hiçbir şey istemiyorum! Yeter ki yanınızdan ayrılmayayım!" diye bağırmaktı. Bunun üzerine duygusal Doktor, "Canım! Ne kadar istersen benim yanımdasın. Senden kurtulmak istediğimi düşünüyor olamazsın, değil mi?" demiş, gözleri dolu dolu olmuştu. Daha da önemlisi Fanny'ye talip olan Bay Barlow'un bahsini bir daha asla açmadı. Hakikaten de Burneyler mutlu bir aileydi; karışık bir bileşim, acayip çeşitlilikte bir aile; çünkü o ailede yabancılar da vardı, o ailede üvey kardeşler de doğuyor, büyüyordu.

İşte böylece zaman geçti ve geçen yıllar ailenin artık Poland Sokağı'nda oturmasını imkânsız kıldı. Önce Queen Square'e taşındılar; daha sonra 1774'te, vakti zamanında Newton'un yaşamış olduğu Leicester Fields, St. Martin's Sokağı'ndaki eve. O evde Newton'un rasathanesi de renkli panellerle dolu olan odası da hâlâ duruyordu. İşte Burneyler bu yoksul ama şehrin merkezinde olan bu sokağa yerleşti. Fanny nasıl eskiden Lynn'de kulübeye kapanıp bir şeyler yazıyorsa, burada da rasathaneye kapanıp yazmaya devam etti. Çünkü şöyle haykırıyordu: "Karşı koyamadığım bir şeye karşı mücadele etmekten yoruldum artık; düşüncelerimi kâğıda dökme isteğine karşı koyamıyorum." Bu evi pek çok ünlü isim ziyaret ederdi. Bunlar ya doktorla görüşmeye,

ya Garrick gibi, doktorun o güzel saçlı başı taranırken onunla oturmaya, ya o capcanlı aile yemeklerine ya da daha resmi olarak bir müzikli partiye katılmaya gelirlerdi. Bu partilerde Burney çocuklarının hepsi bir enstruman çalar; Doktor Burney ise klavsen sesini duyduğunda "sıvışırdı". Bazen yurtdışından gelen seçkin müzisyenler bir şarkı söyleyiverirdi. Şu ya da bu sebepten ötürü, St. Martin's Sokağı'ndaki eve o kadar çok insan gelirdi ki, göze çarpanlar sadece acayip, uçuk kaçık tipler olurdu. Sözgelimi sıradışı bir soprano olan Ajujari vardı; bu kadın "bebekken bir domuzun saldırısına uğramış, bu yüzden yüzünün bir kenarı beyaz kalmıştı". Sonra akıllardan çıkmayan başka biri daha vardı ki, o da seyyah Bruce idi. Akıldan çıkmıyordu çünkü görülebilecek en sıradışı dert ondaydı: Konuşmaya çalıştığında, bütün midesi sanki bir organın böğürtüsü gibi inip kalkıyordu. Adam bu durumu hiç örtmeye çalışmadı, bunun Etiyopya seyahatinde başladığını söyledi. Gelgelelim bir akşam öfkelendiğinde, böğürtü normalden hayli uzun sürdü ve öyle şiddetliydi ki bütün bir grubu ayağa kaldırmıştı.

Fanny başkalarını tasvir ederken kendisini de es geçmiyordu. Bu yüzden insan, onun da o dikkat çekici, iri gözleri ve utangaç, acayip tavırlarıyla tüm bu grubun arasına neşeyle ve hevesle karışmasını ve yine aynı tavırlarla gruptan ayrılışını hatırlar. Ancak o parlak gözlerin, acayip tavırların ardında çok seri bir gözlem yeteneği ve çok kuvvetli bir hafıza saklıdır. Grup gider gitmez, Fanny rasathaneye kaçar ve her bir kelimeyi, her bir anı on iki sayfalık mektuplara Chessington'daki Crisp babacığı için –Fanny, Samuel Crisp'i de babası

gibi severdi– yazardı. Bu ihtiyar münzevi de –topluma öfkelenip bir kır evine çekilmişti– her ne kadar kilerindeki bir şişe şarabı, ahırındaki atını, geceleri attığı bir el tavlayı bütün dünyanın arkadaşlığına bin kere yeğlediğini iddia etse de, Fanny'den gelecek haberleri heyecanla beklerdi. Bütün olan biteni yazmadığında Fannikin'ini azarlardı. Aklına gelen kelimeleri sıcağı sıcağına kâğıda dökmediğinde de azarlardı.

Bay Crisp bilhassa "Bay Greville ve fikirleri" hakkında bilgi almak istiyordu. Çünkü Bay Greville bitmez tükenmez bir merak kaynağıydı. Zamanın o afyonlu tozlarıyla Bay Greville'in üzerini kaplayıp, sadece gözle görülür özelliklerini; doğumunu, vücudunu ve burnunu açıkta bırakması ne yazıktır! Fulke Greville – kendisinin de büyük ihtimalle sık sık bu şekilde vurguladığı gibi - Sör Philip Sidney'nin arkadaşının oğluydu. "Başında, neredeyse düşecekmiş gibi sallanan" bir taç vardı. Vücuduna gelince; uzun boylu ve orantılıydı. "Yüzüyle, hatlarıyla ve teniyle tam bir erkek güzeliydi," "kendini bilen, ağırbaşlı ve asil bir havası vardı." "Duruşu hem azametli hem de nazikti." Ancak tüm bu yetenek ve nitelikleri –ki bunlara at sürmeyi, dans etmeyi, eskrim yapmayı ve tenis oynamayı da eklersek hayranlığımız bir kat daha artar– devasa kusurlar lekelemiştir. Aşırı derecede burnu büyüktü; bencildi; maymun iştahlıydı. Saldırgan bir mizacı vardı. Dr. Burney ile tanışmasının sebebi öncelikle bir müzisyenin bir beyefendiye iyi ahbaplık edip edemeyeceği şüphesiydi. Genç Burney'nin klavseni mükemmelen çalmakla kalmayıp, çalarken parmaklarını kıvırdığını, başını salladığını; Burney'nin yalnızca, "Evet, efendim," ya da, "Hayır, efendim," gibi

kısa yanıtlar verdiğini ve patronundan ziyade müzikle ilgilendiğini öğrendiğinde; Greville de azimle ama acemice enstrüman çalmaya girişince buna tahammül edemeyip, hararetli bir sohbete başladığını gördüğünde; genç Burney'nin hem yetenekli hem de iyi yetişmiş, çok akıllı bir adam olduğunu gördüğünde, Greville de artık o mesafeli, ciddi tavrını bir yana bıraktı. Böylece Burney onun arkadaşı ve dengi oldu. Aslına bakarsanız Burney neredeyse onun kurbanı oldu. Çünkü Sör Philip Sidney'nin arkadaşının çocuğunun nefret ettiği bir şey varsa, o da "örümcek kafalılar" olarak nitelendirdikleriydi. Bu hayli manalı kelimeyle, *"moda"* olarak adlandırdığı aristokrat değerlerinin tam aksi olan, sağduyu ve saygınlık gibi orta sınıf değerlerini kastetmekteydi. Hayat cüretkârca, cesurca, daimi bir gösterişle yaşanmalıydı; bu gösteriş çok pahalıya mal olsa bile. Ve böylece insan, sadece bu gösterişi izlemekle yetinebilen diğer talihsiz misafirlerini etkileyip onların övgülerine mazhar olduktan sonra onları sıkıcı ve yavan bulabilirdi. Ancak Greville arkadaşlarında da kendisinde de örümcek kafalılığa tahammül edemezdi. Adı sanı bilinmeyen bu genç müzisyeni White's gece kulübünün ve Newmarket'ın hızlı hayatına fırlattı ve yüzebilecek mi yoksa batacak mı diye keyifle gözledi. Bu son derece marifetli Burney, sanki suda yaşamak için yaratılmış gibi yüzdü o sularda. Ve Sör Philip Sidney'nin arkadaşının çocuğu bundan pek memnun kaldı. Çünkü bu insanlar sadece hayran olurlar, izlemekle yetinirlerdi. Böylece Burney onun çırağı olmaktan çıkıp, sırdaşı konumuna yükselmişti. Aslında bu muhteşem beyefendi bütün o azametine rağmen bir sırdaşa ihtiyaç duyuyordu. Çün-

kü insan, onun üzerindeki afyonlu tozları süpürebilirse Greville'in zıt arzuların arasında bin parçaya bölünmüş işkence altındaki, o mutsuz ruhlardan biri olduğunu görür. O bir yandan, modanın öncüsü olmak ve "o şeyi" gerçekleştirebilmek arzusuyla yanıp tutuşuyordu; diğer yandan ise içinde, "zihninin ve sezgilerinin metafizik için uygun olduğunu" söyleyen bir his vardı. Belki de Burney *mod*a dünyasıyla örümcek kafalılığın dünyası arasındaki bir köprüydü. O, bir yandan akrabalarıyla iddialara giren, oyunlar oynayan evcimen ruhlu bir adamken diğer yandan entelektüel sohbetler edip, akıllı insanları evine çağıran bir müzisyendi.

Böylelikle Greville, Burneylere dengiymiş gibi davrandı, her ne kadar ziyaretleri hayli arkadaş canlısı olan Dr. Burney'le bile edebildiği şiddetli kavgalarla kesilse de, evlerine geldi. Aslına bakarsanız, Greville'in kavga etmediği bir insan evladı kalmamıştı. Kumar masalarında büyük paralar kaybediyordu. Toplumdaki itibarı bitmişti. Alışkanlıkları yüzünden ailesi kendisinden uzaklaşmıştı. Nazik ve uysal yaradılışlı, aşırı ince görüntüsüyle "zeki, kuvvetli ve alaycı bir peri kraliçesi" portresine poz vermek için birebir görünen karısı bile Greville'in sadakatsizliklerinden bıkmış usanmıştı. Bu ihanetlerin verdiği ilhamla ansızın o meşhur *Ode to Indifference* adlı şiirini yazmıştı; o şiir ki "İngiliz dilindeki her gelip geçici eser derlemesine girmiş idi" ve "yüzünü gitgide yayılan ve asla kaybolmayan hoş bir kokuyla çevrelemiş idi." (Bu sözler Madam D'Arblay'e aittir.) Belki de bu şöhreti kocası için başka bir baş belasıydı, çünkü Bay Greville de bir yazardı. *Maxims and Characters* adında bir kitap yazmıştı ve "şüpheye mahal ver-

meyen bir beklenti içinde olduğundan, şöhreti kaygıyla değil de vakarla beklemişti"; gelgelelim şöhret gecikince bu bekleyiş biraz sabırsız bir hal almaya başlamıştı. Öte yandan Greville akıllı insanlarla ahbaplık etmeyi de seviyordu. İşte, o pek soğuk gecede St. Martin's Sokağı'ndaki o meşhur parti de Greville'in isteği üzerine verilmişti.

II

Londra'nın pek küçük olduğu o günlerde, insanın itibar kazanması, bu itibarı neredeyse hiç çaba harcamadan koruyabilmesi ve herkes tarafından itibar görmesi şimdikinden daha kolaydı. Bayan Greville'i gördüğünde herkes, onun *Ode to Indifference* adlı bir şiir yazdığını bilirdi; herkes Bay Bruce'un Etiyopya'ya seyahat ettiğini bilirdi; herkes Streatham'da Bayan Thrale denilen bir hanımefendinin başında durduğu bir ev olduğunu da bilirdi. Şiir yazma zahmetine girmeden, yabanilerin arasına girip hayatını tehlikeye atmadan, yüksek bir mevki ya da büyük bir servet edinmeksizin de Bayan Thrale sosyeteden bir isim olmuştu. Tanımlaması hayli zor olan bazı güçler sayesinde –bu güçleri hissedebilmesi için insanın masanın başına oturması ve hemen o anda yok olan sayısız cesareti, hüner ve mahareti fark etmiş olması gerekir– Bayan Thrale muhteşem bir ev sahibesi olarak ün kazanmıştı. Şöhreti evinin dışına yayılmıştı. Onu hiç görmemiş insanlar onun hakkında tartışıyorlardı. Dış görünüşü nasıldı? Gerçekten zeki miydi, gerçekten iyi bir eğitim mi almıştı; yoksa bunlar sadece gösterişten mi ibaretti; gerçekten bir kalbi var

mıydı; sersem bir köpeğe benzeyen biracı kocasını gerçekten seviyor muydu; onunla neden evlenmişti; acaba Dr. Johnson bu kadına âşık mıydı; kısacası kadının hikâyesi neydi, gücünü nereden alıyordu? İşte tüm bu sorular merak konusu olmuştu. Kadının gücüne gelirsek, işte o tartışılmazdı.

Belki o zamanlarda bile, bu gücün neyden kaynaklandığım söylemek zordu. Çünkü bu kadın asla isimlendirilemeyecek bir niteliğe sahipti; daima tartışma konusu olabilecek Tanrı vergisi bir yeteneği vardı. Şu ya da bu şekilde, önemli bir zattı bu kadın. Sözgelimi genç Burneyler Bayan Thrale'i ne görmüşlerdi ne de daha evvel Streatham'de bulunmuşlardı. Gelgelelim, bu kadının uyandırdığı heyecan dalgası St. Martin's Sokağı'nda oturan bu aileye bile ulaşmıştı. Babaları Streatham'da Bayan Thrale'in kızına verdiği ilk müzik dersinden dönüşünde çocuklar, kızın annesiyle ilgili bir şeyler öğrenmek için babalarının başına üşüşmüşlerdi. Kadın gerçekten de insanların anlattığı kadar akıllı mıydı? Müşfik miydi? Zalim miydi? Babaları ondan hoşlanmış mıydı? Babaları pek moralliydi –ki bu bile ev sahibesinin gücünün bir kanıtıydı– ve pek de emin olamayız, ama Fanny'nin belirttiğine göre şu şekilde cevap verdi: "Kadın zekâsı galaksisinin ilk yıldızı; olağanüstü yeteneklerinin ve muhteşem kaderinin getirdiği şöhret onu başkalarından üstün kılıyor." Bu cümleler Fanny'nin üslubunun eski ve paslı olduğu; yapraklarının çırpına çırpına yere döküldüğü zamanlarda yazılmıştı. Yani aslında doktorun canlı bir şekilde şöyle bir şeyler söylemiş olduğunu varsayabiliriz: Çok iyi vakit geçirdim; Bayan Thrale gerçekten çok akıllı bir hanımdı; sürek-

li dersi bölüp durdu; sivri dilliydi –ki bunda hiç şüphe yok; ancak özünde çok iyi birisi olduğuna bahse girerim. Sonra çocuklar kadının nasıl göründüğünü öğrenmek için babalarını sıkıştırmış olmalılardı. Kadın yaşından genç gösteriyordu; aslında kırklı yaşlarındaydı. Balık etliydi, ufak tefekti, masmavi gözleri vardı, kumral-sarışın arasıydı. Dudağında da yara izi ya da kesik vardı. Yanaklarına allık sürmüştü, ki bu hayli gereksizdi, çünkü teni zaten doğuştan pembemsiydi. Hakkında sorular sormuş olmalılardı. Verdiği izlenim tam anlamıyla telaş, neşe ve iyi huyluluktu. "Enerji dolu" bir kadındı; bu da doktorun bir insanda asla karşı koyamayacağı bir özellikti; eğitimli bir kadındı o. Birdenbire göze çarpmayan bazı özellikleri de vardı: Anekdotlarından da anlaşılabileceği üzere kurallara çok bağlı bir kadındı meselâ; tutku doluydu, gerçi bu özelliği henüz Streatham'da görünmemişti. Ve akıllı ya da entelektüel bir kadın olarak alacakları konusunda tuhaf bir şekilde dikkatsiz ve iyi niyetliydi; diğer taraftan soylu bir Galler ailesinden gelmiş olmanın keyif verici onurunu da yaşardı (her ne kadar Thralelar adı sanı bilinen bir aile olmasa da) ve arada sırada aynaya bakıp, College of Heralds zümresinin belirttiği üzere, Salzburglu Adam'ın kanının damarlarında dolaşıyor olmasından keyif duyardı.

Bu nitelikleri pek çok kadın taşımış olabilir ancak şu anda hatırlanmıyorlar. Tüm bunların yanında Bayan Thrale'i ölümsüzlüğe taşıyan bir özelliği daha vardı: Dr. Johnson'ın arkadaşı olmanın verdiği güç. Bu olmasaydı, Bayan Thrale'in hayatı fış diye sönebilir; geriye hiçbir şey bırakmaksızın kül olup gidebilirdi. Ancak Dr. Johnson ve Bayan Thrale'in birleşimi bir sanat eseri gibi

kalıcı, somut, kayda değer bir şey yarattı. Ve böyle bir başarı da Bayan Thrale adına, iyi bir ev sahibesininkinden çok daha ender güçler gerektiriyordu. Thrale ailesi Johnson'la tanıştığında, Johnson derin bir keder içindeydi; öylesine şaşkınca ve korkunç sözler haykırmıştı ki Bay Thrale onu susturmak için elini ağzına kapamıştı. Astım ve ödemden dolayı beden sağlığı da kötü durumdaydı; hareketleri sertti; alışkanlıkları iğrençti; giysileri kirliydi; perukası yanmıştı; çarşafı lekelenmişti; kaba saba bir adam olup çıkmıştı. Yine de Bayan Thrale, Brighton'a giderken bu canavarı da yanma almış ve Streatham'daki evine götürerek evcilleştirmişti. Ona bir oda vermişti; doktor, hafta ortasında birkaç gününü bu odada geçirmeyi alışkanlık haline getirmişti. Bayan Thrale'in böyle nahoş bir misafire tahammül etmesinin sebebi, bir gizem avcısının heyecanı şeklinde de açıklanabilir elbet; ancak bu tahammülün bir başka sebebi de, İngiltere'deki herkesin görmek için seve seve para ödeyeceği hakiki Dr. Johnson'ı evinde bulundurma isteğidir. Ancak daha ince bir ustalığa sahip olduğu da açıktır. Anekdotlarından anladığımız kadarıyla, Dr. Johnson'ın nadir, önemli ve etkileyici bir insan olduğunu anlamıştı; bu adamın dostluğu bir yük olabilirdi ama aynı zamanda onurdu da. Ve tüm bunları bilebilmek o zamanlar şimdiki kadar kolay değildi. O zamanlarda insanın bildiği tek şey Dr. Johnson'ın akşam yemeğine geldiğiydi. Ve Dr. Johnson yemeğe geldiğinde, insan kendine şu soruyu da sorardı: Başka kim geliyor? Çünkü diğer konuk Cambridgeli ise ortalık karışabilirdi. Şayet Whig partisini tutuyorsa, ortalık kesin karışırdı; yok, İskoç ise her şey olabilirdi. İşte bunlar Dr. Burney'nin heves

ve önyargılarıydı. İnsan onu ağırlarken bir sonraki adımı düşünmek zorundaydı; mesela akşam yemeği için ne sipariş edilmişti? Çünkü yemek mutlaka eleştirilerden nasibini alırdı; bahçenizdeki körpecik bezelyeleri ikram etseniz bile, bununla övünmemeliydiniz. Körpe bezelyeler çok leziz değil miydi, diye sormuştu Bayan Thrale bir keresinde. Bunun üzerine Dr. Johnson lokmalarca domuz etini ve bol şekerli etli turtayı şapır şupur yedikten sonra şöyle çıkışmıştı: "Evet leziz, ama bir domuzun damak tadına göre." Peki, sonra muhabbet konusu ne olacaktı –bu da ayrı bir endişe sebebiydi. Resim ya da müzik üzerine muhabbet açacak olsalar, Dr. Johnson büyük ihtimalle aşağılayıcı bir tavır takınıp burun kıvıracaktı; çünkü bu iki sanat dalı da hiç mi hiç ilgisini çekmiyordu. Sonra gezginin teki bir hikâye anlatsa, kesinlikle o hikâyeyi de bir tarafına takmazdı çünkü gözüyle görmediği hiçbir şeye inanmazdı. Ya da birisi tutup da Dr. Johnson'ın orada bulunmasından ne kadar mutluluk duyduğunu söylese, alacağı tepki samimiyetsizlikle suçlanmak olurdu.

Bir keresinde Amerika'da öldürülen kuzenime kederlenip ağlamıştım. O da, "Lütfen, canım," demişti, "bu yapmacıklık yetmedi mi artık? Ne olmuş yani, bütün akrabaların keklik gibi vurulup şurada yatan köpecik Presto'ya akşam yemeği olarak sunulsaydı bile kıyamet mi kopardı sanki?"

Velhasıl, akşam yemeği zorluklarla doluydu; tüm muhabbetin bir kayaya toslaması an meselesiydi.

Eğer Bayan Thrale sığ bir gizem avcısından ibaret olsaydı, Dr. Johnson'ı birkaç ay ortalığa gösterir, sonra da yollardı. Ancak Bayan Thrale, insanın Dr. Johnson

tarafından aşağılanmaya, horlanmaya ve kızdırılmaya boyun eğmesi gerektiğini anında fark etmişti. Çünkü Dr. Johnson –ah, hakikaten de Boswell gibi küstah ve kibirli bir genç adamı tartışmaya davet ettiğinde, dayak yemiş çocuk misali sandalyesine sindiren güç neydi? Neden Bayan Thrale sabahın dördüne kadar oturup ona çay servis ediyordu? Dünya yeteneklisi bir kadını bile büyüleyen, kendini beğenmiş ve vurdumduymaz bir oğlana bile boyun eğdiren bir güç vardı onda. O, Bayan Thrale'i insafsızlıkla suçlama lüksüne sahipti çünkü Dr. Johnson'ın yılda sadece yetmiş poundu kendisine ayırdığını, gelirinin geri kalanıyla bir ev dolusu eli ayağı tutmaz ve nankör pansiyonere baktığını biliyordu. Eğer Dr. Johnson masaya oturup alelacele bir şeyleri silip süpürdüyse ve şeftalileri çekirdeklerine kadar sıyırdıysa, hiç vakit kaybetmeden gerisingeri Londra'ya döner ve sefil pansiyonerlerinin hafta sonu boyunca üç öğün muntazam yemekler yediklerini görürdü. Üstelik tam bir bilgi deposuydu o. Dans hocası dans hakkında konuşsa, Johnson bilgisiyle onu susturabilirdi. Her saat başı yeraltı dünyasından hikâyeler anlatarak, pansiyonlarına dadanan ve kendisinin cömertliğinden nasibini almak isteyen serseri ve içkicilerden bahsederek insana hoşça vakit geçirtirdi. Laf arasında insanın asla unutamayacağı sözlere imza atardı. Ancak Dr. Johnson'da tüm bu birikim ve erdemden daha cazip gelen bir şey vardı ki o da, hazza duyduğu sevgi, safi kitap kurdu olmaya duyduğu nefret, topluma ve hayata karşı duyduğu tutkuydu. Ayrıca, Bayan Thrale de bir kadın olarak, onun cesaretini seviyordu –Bay Beauclerc'in oturma odasında birbirini parçalamaya çalışan iki azgın köpeği

ayırışmı; bir tiyatro salonunda orkestranın bulunduğu yere bir adam, bir sandalye ve bir sürü şey daha fırlatışını; gözü seğirdiği ve iyi görmediği halde, atına binip Brighthelmstone Downs'ta tilki avına çıkışını ve sanki yaşlı, kasvet dolu bir adam değil de çapkın bir gençmiş gibi avının peşinden gidişini... Ayrıca, Dr Johnson ile aralarında doğal bir yakınlık da vardı. Bayan Thrale onu konuştururdu; Dr. Johnson'a kendisinden başka kimsenin anlattıramayacağı şeyleri anlattırırdı; yani Dr. Johnson ona, gençliğinin acı dolu sırlarını dökmüştü. O da kimseye anlatmadı bunları. Her şeyden önemlisi, ikisi de aynı tutkuyu paylaşıyordu. İkisi de muhabbete doymak bilmiyordu.

İşte bu yüzden Dr. Johnson'la tanışmak için daima Bayan Thrale'e başvurulabilirdi; ve tabii ki Bay Greville'in bilhassa tanışmak istediği kişi de Dr. Johnson'dı. Bu da gerçekleşti. Öncesinde, Dr. Burney de, Streatham'a ilk müzik dersini vermeye gittiğinde "en ılımlı tavrını takınmış olan" Dr. Johnson'ı da orada görmüş ve bunca yıldan sonra Dr. Johnson'la olan ahbaplığını tazelemişti. Çünkü Dr. Burney şefkatiyle aklında yer etmişti. Dr. Burney'nin, sözlüğünü[9] övgülere boğan bir mektup gönderdiğini de unutmamıştı. Sonra, Dr. Burney'nin yıllar önce bir gün ziyaretine gelişini ve kendisini, bir hayranına yollamak üzere, çalı süpürgesinden birkaç tel koparırken yakalayışını da unutmamıştı. İşte Streatham'da Dr. Burney'le tekrar karşılaştığında, ona hemencecik kanı kaynayıvermişti. Çok geçmeden de Bayan Thrale onu Dr. Burney'nin kitaplarını göster-

9. *A Dictionary of the English Language*, Samuel Johnson'ın yazdığı bu sözlük İngilizce tarihinde önemli bir yere sahiptir. (ç.n.)

meye götürdü. Böylelikle, Dr. Burney için 1777 ya da 1778 senesinin bir ilkbahar gecesinde, Bay Greville'in Dr. Johnson ve Bayan Thrale ile tanışmak için duyduğu o büyük isteği gerçekleştirmek pek kolay oldu. Bir gün kararlaştırıldı ve buluşma sözü verildi.

Hangi gün kararlaştırıldıysa artık, o gün ev sahibinin takvimine muhakkak bir soru işaretiyle not edilmiş olmalıydı. Her şey olabilirdi. Bu denli çarpıcı ve farklı karakterlerin buluşmasından her türlü harikuladelik ya da her türlü felaket doğabilirdi. Dr. Johnson çetin cevizdi. Bay Greville ise dediğim dedikti. Bayan Greville bir yönüyle şöhretliydi; Bayan Thrale ise başka bir yönüyle. Haliyle bu, büyük bir buluşmaydı. Herkes bunun böyle olacağını hissediyordu. Entelektüeller karşılıklı gerilecekti; beklentiler tavan yapmıştı. Dr. Burney bu zorlukları önceden gördü ve engellemek için bazı adımlar attı. Gelgelelim, Dr. Burney'de de biraz sarsakça bir taraf vardı; insan belli belirsiz hisseder bunu. Kafasının içi müzikle, masasının üstü de notlarla dolu olan bu istekli, şefkatli ve meşgul adam, nüansları ayırt edebilme yetisinden yoksundu. İnsanların karakterlerini oluşturan belli başlı hatlar pembemsi, belli belirsiz bir sisle çevriliydi. Dr. Burney'nin masumane fikrine göre, müzik evrensel bir özellikti. Herkes, onun müziğe duyduğu şevke katılmalıydı. Eğer bir problem çıkarsa da, müzik bunu mutlaka çözerdi. Bu yüzden de, Sinyor Piozzi'yi de partiye davet etti.

Gece oldu, ateş yakıldı. Sandalyeler dizildi ve grup geldi. Dr. Burney'nin de öngördüğü gibi, tuhaflık had safhadaydı. Aslında, işler en başından beri ters gidiyor gibiydi. Dr. Johnson, besbelli ki parti için özenle temiz-

leyip hazırladığı yün perukasını takıp gelmişti. Ancak öyle görünüyor ki Bay Greville, ona şöyle bir baktıktan sonra, bu yaşlı adamda ürkütücü bir şeyler olduğu kanısına varmıştı; onunla aşık atmamak daha iyi olacaktı; nazik beyefendiyi oynamak ve ilk yakınlığı kurma işini edebiyata bırakmak daha iyi olacaktı. Diş ağrısı çektiğine dair bir şeyler mırıldanan Bay Greville "en kibirli, en üstünlük taslayan havasını takınmış ve haşmetli bir heykel misali olduğu yere mıhlanmıştı." Hiçbir şey söylemedi. Sonra, kendisini öne çıkarmak için ölüp bitmesine rağmen Bayan Greville de, başlangıcı Dr. Johnson'ın yapmasının daha münasip olacağı kanısına varmış; bu yüzden o da hiçbir şey söylememişti. Bu resmiyete bir son vermesi beklenen Bayan Thrale de öyle görünüyor ki, bu benim partim değil, diye düşünmüş, esas kişilerin bu işi yüklenmesini beklemiş ve sonuç olarak hiçbir şey söylememişti. Greville ailesinin kızı Bayan Crewe ise, sevimli ve capcanlı biri olmakla birlikte, partiye eğlenmek ve bir şeyler öğrenmek için gelmişti; bu yüzden pek tabii olarak o da hiçbir şey söylemedi. Yani kimseden ses soluk çıkmadı. Ortama katıksız bir sessizlik hâkim oluverdi. İşte bu an, Dr. Burney'nin bilgelikle hazırlandığı andı. Başıyla Sinyor Piozzi'ye işaret etti; o da çalgısına doğru yürüyüp şarkı söylemeye başladı. Bir yandan piyano çalıp, bir yandan *an aria parlante*[10] söyledi. Ancak müzik, tuhaflığı yok etmek ve insanların dilini çözmek şöyle dursun, gerilimi daha da arttırdı. Kimse konuşmuyordu. Herkes Dr. Johnson'ın başlamasını bekliyordu. Ne var ki bu bekleyişle müthiş bir cehaletin pençesinde oldukları aşikârdı; çünkü Dr.

10. 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan arya türlerinden biri. (Ed. n.)

Johnson'ın bu dünyada yapacağı en son şey başlangıcı yapmaktı. Mutlaka önceden birileri konuyu açacaktı ki, o da ya katılmak ya da reddetmek için konuşmaya katılsın. Şimdi sessizlik içinde birilerinin konu açmasını bekliyordu, ancak nafile. Kimse konuşmadı, konuşmaya cesaret edemedi. Sinyor Piozzi'nin nağmeleri hiç bölünmeksizin aktı gitti. Dr. Johnson, güzel bir akşam geçirme umudunun piyano tıngırtıları arasında boğulup gittiğini görünce, sessizce kendini ortamdan soyutladı ve sırtını piyanoya dönüp gözlerini ateşe dikerek oturdu. *Aria parlante* hiç bölünmeksizin sürüp gitti. En sonunda Bayan Thrale buna daha fazla dayanamadı. Görünüşe bakılırsa, onu gücendiren şey Bay Greville'in tavrıydı. Bay Greville, oracıkta, şöminenin önünde put gibi dikilmiş, "alaycı bir ifadeyle ve tuhaf bir sessizlik içinde etrafındaki insanlara bakmaktaydı." Sör Philip Sidney'nin arkadaşının torunu olsa bile, tüm bu insanları hor görmeye ve ateşin önünü kapatmaya ne hakkı vardı? Bayan Thrale'in kendi soyundan duyduğu gurur birden hoplayıverdi. Damarlarında Salzburglu Adam'ın kanı dolaşmıyor muydu? Onun kanı da en az Grevillelerinki kadar asil, hatta ondan daha da parlak değil miydi? Zaman zaman içinde kabarıveren o pervasızlık ruhuna kapılarak ayağa kalktı ve parmak uçlarının üzerinde ilerleyerek piyanoya doğru yaklaştı. Sinyor Piozzi hâlâ şarkı söylüyor ve dramatik bir tavırla piyanosunu çalıyordu. Bayan Thrale, adamın hareketlerini abartılı bir şekilde taklit etmeye başladı: tıpkı onun yaptığı gibi omuzlarını silkti, gözlerini devirdi, başını yana doğru yatırdı. İnsanlar bu tek kişilik gösterinin karşısında kikirdemeye başladı; aslında bu sahne "Londra'nın bir

ucundan diğerine kadar bitmez tükenmez yorumlarla, iğnelemelerle" dilden dile dolaşacaktı. O gece Bayan Thrale'in taklidini görenler, bunun, Bayan Thrale'e arkadaşlarının ve çocukların saygısını kaybettiren, onu yüz kızartıcı suç sebebiyle İngiltere'den sürdüren ve bir daha da Londra'da boy göstermesine müsaade etmeyen o çok fena olayın başlangıcı, o "en sıradışı dramanın" ilk sahnesi olduğunu asla unutmadı. Bu olay, müzisyen olduğu yetmezmiş gibi bir de yabancı olan bir adama duyduğu utanç verici, tabiata aykırı tutkunun başlangıcıydı. Ancak yine de tüm bu olan bitenler Tanrı'nın iradesine kalmıştı. Bu civelek hanımın daha ne günahlar işleyebileceğini henüz kimse bilmiyordu. O, zengin bir bira üreticisinin saygıdeğer karısıydı hâlâ. Neyse ki Dr. Johnson o esnada gözünü ateşe dikmişti de piyano başında olan bitenlerle ilgili hiçbir şey bilmiyordu. Ancak Dr. Burney'nin kahkahası bir anda donup kaldı. Her ne kadar bir yabancı ve müzisyen olsa da bir konuğun arkasından böyle alay edilmesi karşısında şok olmuştu. Yavaşça Bayan Thrale'e doğru yürüyerek, şefkatli ama aynı zamanda da otoriter bir sesle kadının kulağına, sende müzik zevki yoksa bile en azından müzikten anlayanlara saygı duy, gibisinden bir şeyler fısıldadı. Bayan Thrale, bu azarı hayran olunası bir itidalle hazmetti, uslu uslu başını sallayıp sandalyesine döndü. Ancak üzerine düşeni yapmıştı işte. Bundan daha fazlası beklenemezdi. Şimdi diğerleri ne halleri varsa görsündü; o nasılsa elini eteğini çekmiş, "tatlı, genç bir hanım" gibi sandalyesine yerleşmiş ve daha sonra söylediği gibi "hayatında geçirdiği en sıkıcı geceye" tahammül etmeye kaldığı yerden devam etmişti.

Başlangıçta nasıl hiç kimse Dr. Johnson'la aşık atmaya cesaret edememişse, şimdi birinin böyle bir şeye kalkışması pek olası değildi. Muhabbete bakılırsa, Dr. Burney gecenin bir felaket olduğu kanısına çoktan varmıştı. En iyi kıyafetlerini giymemiş olsaydı, muhakkak cebinde çıkarıp okuyabileceği bir kitap olurdu. Ancak şu durumda, kendisini eğlendirebilecek tek şey kendi zihninin içindekilerdi. Neyse ki zihninin içi kocamandı ve sırtını piyanoya dönüp oturdu, dinginliğin, ağırbaşlılık ve vakarın portresine bakarak zihninin içindekileri keşfetmeye koyuldu.

Nihayet *aria parlante* sona erdi. Aslında Sinyor Piozzi, konuşacak kimseyi bulamamış ve bir başına uyuyakalmıştı. O vakte kadar Dr. Burney bile müziğin şaşmaz bir nitelik olmadığının farkına varmış olmalıydı; gelgelelim artık yapacak bir şey yoktu. İnsanlar konuşmadığına göre müzik devam etmeliydi. Düet yapsınlar diye kızlarını çağırdı. Ve sonra o düet de bittiğinde, başka bir şarkı söylemekten başka çare kalmamıştı. Sinyor Piozzi hâlâ uyuyordu ya da uyuyormuş gibi yapıyordu. Dr. Johnson ise hâlâ zihninin muhteşem kaynaklarını keşfetmeye devam ediyordu. Bay Greville hâlâ kendini beğenmiş bir tavırla şöminenin önünde dikilmeye devam ediyordu. Ve hava soğuktu.

Ancak Dr. Johnson'ın gerçekten de düşüncelerin içinde kaybolduğunu, gözünün kesinlikle bir şeyi görmediğini, orada olup biten hiçbir şeyin, özellikle de utanç verici şeylerin farkında olmadığı kanısına varmak büyük bir hataydı. Onun "gözünün açıldığı anlar" daima büyüleyici ve neredeyse daima acı vericiydi. İşte o anlardan biri gerçekleşiverdi. Dr. Johnson birden uyan-

dı, ayağa kalktı. Partidekilerin gece boyunca beklediği sözleri bir anda söyleyiverdi.

Gözlerini Bay Greville'e dikip, "Hanımları ateşten mahrum bırakacak olmasaydım, o şöminenin önünde kendim de dikilmesini bilirdim!" Bu patlamanın yarattığı etki fevkaladeydi. Burney'nin çocukları sonradan bunun bir komedi sahnesi kadar iyi olduğunu söyleyecekti. Sör Philip Sidney'nin arkadaşının torunu Doktor'un bakışları karşısında siniverdi. Brooke ailesinin kanı, bu hakaretin hakkından gelmek için olanca gücüyle damarlarında akmaya başladı. Bu kitap satıcısının oğluna haddi bildirilmeliydi. Greville gülümsemek için elinden geleni yaptı; alaycı, belli belirsiz bir tebessümdü bu. Bütün gece boyunca sergilediği duruşu korumak için elinden geleni yaptı. Orada iki belki de üç dakika daha öylece gülümseyerek, gülümsemeye çalışarak durdu. Ancak odaya şöyle bir göz gezdirip, tüm gözlerin aşağı indiğini, suratların zevkten dört köşe olduğunu, kitapçının oğlunun tüm sempatiyi topladığını görünce, orada durmaya daha fazla dayanamadı. Fulke Greville, o vakur omuzları düşmüş olarak sessizce bir sandalyeye oturdu. Ancak giderken de zili "büyük bir kuvvetle" çaldı. Arabasını çağırdı.

"Parti böylece dağıldı. Ondan sonra hiç kimse de bu partinin tekrarlanmasını ne sözle talep etti ne de gerçekten istedi."

JACK MYTTON

Brighton iskelesindeki bir şezlongda oturan komşunuzun nasıl bir insan olduğunu merak eder misiniz? Öyleyse, yanında getirdiği, boru gibi kıvırıp çantasının üzerine koyduğu *The Times* gazetesinin önce hangi makalesini okuyor, bir gözleyin. Muhtemelen şiyaset ya da Kudüs'teki bir tapınak hakkında yazılmış bir köşe yazısı? Alakası bile yok, bu kadın spor haberlerini okuyor. Yine de insan ona –yani çizmelerine, çoraplarına, her şeyine– şöyle bir bakınca, bu kadının bir devlet görevlisi olduğuna, yanında İngiliz Parlamentosunun basılı bültenlerini ve kanunlarını taşıdığına, çantasında da birkaç bisküvi ve muzdan oluşan idareli bir öğle yemeği bulunduğuna yemin edebilir. Bir yandan iskelenin ucunda dikilmiş Madam Rosalba, denizin dibinden bozuk para çıkarmak için dalarken, diğer yandan o, Brighton iskelesinde güneşleniyorsa, bunun tek sebebi toplumsal düzenimizdeki bozukluklara yapacağı yeni saldırılar için güç topluyor olmasıdır. Gelgelelim bu kadın, işe spor haberlerini okuyarak başlıyor.

Belki de bunda hiçbir tuhaflık yok. Daha bir eşeğin üzerine oturamayan hımbıl adamlar ve bir fareyi boğmaktan aciz sessiz kadınlar, muhteşem İngiliz sporla-

rını kılıçlarını kalkanlarını kuşanmış cengâverler gibi şevkle takip ederler. Hayallerinde avlanırlar. Hayalet avcılarını takip ederek, Berkeley'nin, Cattistock'ın, Quorn'ın ve Belvoir'in zenginliklerinin peşine düşerler. Kulağa tuhaf gelen, okuması zor ama bir o kadar da güzel İngilizce yer isimlerini –Humblebee, Doddles Hill, Caroline Bog, Winniats Brake– dudaklarını yuvarlaya yuvarlaya okurlar. Okurlarken (kâh metroda ayakta giderken bir yerlere tutunarak kâh kâğıtları bir çaydanlığa dayamış halde okurlarken) bazen "yavaş ve dolambaçlı bir arayışta" olurlar, bazense "dörtnala koşarlar." Dalga dalga uzanan yeşillikler vardır gözlerinde; kulaklarında ise atların ve tazıların gürültüleri, iniltileri vardır; Leicestershire'ın düzgün yamaçları önlerinde uzanıverir ve gece olduğunda atlarını evlerine sürerler hayallerinde. Dinginleşmiş ve tatmin olmuş bir hâlde, kır evlerinden içeri sızan ışıkları seyre dalarlar. Aslında İngiliz spor yazarları, Beckford, St. John, Surtees, Nimrod bayağı şeyler yazmazlar. O yalapşap, centilmence üsluplarıyla, atlarını sürdükleri gibi cesurca sürerler kalemlerini. Dili kendilerine özgü bir şekilde etkilemişlerdir. Bu koşturmalar, yalpalamalar, rüzgârın, yağmurun arasında kalmalar, tepeden tırnağa çamura bulanmalar İngiliz nesrinin kumaşına nakşolmuş; İngiliz nesrine, kendisini Fransız nesrinden daha üstün kılmayan ama belirgin bir şekilde ayırt eden o sıçramaları, hamleleri, uçan çitlerden, hareketlenen ağaçlardan sıyrılan imgeleri vermiştir. İngiliz şiirinin İngiliz avcılığına ne kadar bağlı olduğu ise burada tartışılacak konu değil. Shakespeare'in sağı solu belirsiz ama cesur bir süvari olduğunu ispata gerek var mı? İşte bu yüz-

den, bir İngiliz kadınının, siyasi dedikodulardan ziyade spor haberlerini okumayı seçmesi bizi şaşırtmamalı. Ve Madam Rosalba dalarken, bando mızıka ekibi gümbür gümbür çalarken, Manş Denizi'nin yeşil suları iskelenin tapırtıları arasında parıldayıp köpürürken, kâğıdını katlayıp, çantasından bir basın bülteni değil de, Jack *Mytton'ın Hayatı* adlı kitabı çıkarıp okumaya başlayan bu kadını ayıplamamalıyız.

Jack Mytton hiçbir şekilde seçkin bir kişilik değildi. Shropshire bölgesinin köklü bir ailesinden gelen bu adama (eskiden soyadları Mutton'dı; aynı şekilde Brontë soyadı da Prunty idi), yüksek bir gelir ve hatırı sayılır ölçüde mal mülk miras kalmıştı. 1796 senesinde doğan bu küçük çocuk, atalarının beş asırdır saygıdeğer bir şekilde yürüttüğü siyaset ve spor geleneğini sürdürmeliydi. Ancak tıpkı seneler gibi, ailelerin de mevsimleri vardır. Aylar süren yağmurdan, rutubetten, bolluk ve bereketten sonra, sert ekvator tufanları gelir; ağaçlar bütün gün uğuldar, meyveler çürür gider, çiçekler darmadağın olur. Eve yıldırım düşer, evin ahşap çatısı patlayıp alev alır. Tabiat ve toplum, 1796'lı Mytton'a öyle bir yük bindirmişti ki bu yük daha ince bir ruhu paramparça edebilirdi: kaya gibi sağlam bir vücut ve bitmez tükenmez bir servet. Tabiat ve toplum, kendilerine meydan okuması için onu cesaretlendirmiş; o da hodri meydan demişti. Çok ince ipekten çoraplarıyla ava gitmiş; yağmurun çıplak tenini dövmesine müsaade etmiş; nehirlerde yüzmüş, kanalları geçmiş, karda çırılçıplak sürünmüştü. Gelgelelim vücudu hâlâ sapasağlam ve dimdikti. Pantolonlarının arkasına cep koydurmazdı; tomar tomar paraları ağaçlardan toplanırdı

ama yine de servetini yitirmemişti. Baba oldu; çocuklarını havaya fırlatır, onları portakallarla döverdi. Karılarına işkence etti, onları hapsetti; ta ki birisi ölünceye, diğeri de bir yolunu bulup kaçmcaya dek. Tıraş olurken, yanında bir bardak Porto şarabı bulunurdu. Günün bitmez tükenmez saatlerinde de beş ya da altı şişe şarabı iyice inceler, sonra bu şarapları kilo kilo fındıkla birlikte içerdi. Davranışında, bireyselden genele dönüşen bir aşırılık vardı. İlk çağ adamı o kıllı vücudu, tüm şehvani istekleri ve kabiliyetleriyle, kocaman taşların üzerine yığıldığı, bir zamanlar keçiler kurban ettiği ve güneşe taptığı o çukurun altındaki mezarından kalkmış, IV. George dönemindeki içkici tilki avcılarıyla birlikte kafayı bulmak için uyanmıştı sanki. Kolları bacakları, modern insanınkinden daha ilkel bir maddeden yontulmuş gibiydi. Onda ne yüz güzelliği vardı, ne de davranışlarında nezaket. Bedeninin ve zihninin tüm sertliğine rağmen yine de kendi doğal ortamına ayak basan bir yerlinin doğal edebiyle davranıyordu. Konuşurken nazik bir tavır takınmaya çalışırdı, der Nimrod, ağzından birkaç kelime çıkar ve herkesi güldürecek şeyler söylerdi. Ancak yetenek kendisine pek eşitsiz bahşedilmişti; yetenekleri bazı yönlerde pek keskin, bazı yönlerde yavandı. Bununla birlikte kendisini toplumda ağır ve hantal kılan bir sağırlığı da yok değildi.

Peki, İngiltere'de, IV. George döneminde doğan bir ilk çağ adamı ne yapabilirdi? Bahse girebilir ya da bahis alabilirdi. Sırılsıklam bir kış gecesi mi? At arabasına binip ay ışığında tüm ülkeyi baştan sona gidebilirdi. Hava buz gibi mi? Seyislerini kızak üstünde sıçan avlamaya yollayabilirdi. Kısmen temkinli bir misafiri

Mytton'ın at arabasında asla kaza yapmayacağını mı öne sürdü? Bunun üzerine derhal arabasının tekerlerini kaldırıp yola devirirdi. Önüne ne engel koyarsanız koyun Mytton onların üzerinden atlardı; yüzer geçerdi, ezer geçerdi; bir şekilde üstesinden gelirdi; arabasını ya da kemiklerini kırmak pahasına olsa bile. Tehlikeye boyun eğmeyi ya da acı çekmeyi aklının ucundan geçirmezdi. Ve bu yüzden Shropshire köylüleri (Alken'in ve Rawlins'in tablolarında da gördüğümüz üzere), atlarını kapılara süren, misafir odasında ayı koşturan, çıplak elleriyle buldog döven, huysuz bir atın toynakları arasında yatan, her bir sarsıntı inanılmaz bir ıstırap vermesine rağmen, kırık kemikleriyle gıkını çıkarmadan at süren bu beyefendi figürüne hayretler içinde bakıyorlardı. Büyülenmişlerdi; şok olmuşlardı; onun acayiplikleri, kâfirliği ve alicenaplığı kilometreler boyunca her hanın, her çiftlik evinin sohbet konusuydu; ancak yine de dört memlekette bir tane muhafız çıkıp da bu adamı tutuklamazdı. Ona sanki alışılageldik görev ve eğlence anlayışından muaf bir şeye –bir anıta belki ya da haşarı bir çocuğa- bakar gibi bakıyorlardı; biraz azarlayarak, biraz acıyarak, biraz da hayranlık duyarak.

Ama ya Jack Mytton? O ne hissediyordu acaba? En ufak bir tereddüt ya da esef duymaksızın, kusursuz tatminin verdiği heyecana ve eğlencenin verdiği hazza kendini kaptırmış mıydı? Hiç şüphesiz bu barbar doyuma ulaşmış olmalıydı. Ancak Nimrod'un, iç gözlemden uzak zihni biraz karışmıştı. "Bay Mytton son zamanlarında, tüm bu savrukluğun kucağındaki hayattan gerçekten de memnun muydu?" Hayır; Nimrod, bunun böyle olmadığı görüşündeydi. Mytton bir insanın ar-

zulayabileceği her şeye sahipti; ancak "eğlence sanatından" yoksundu. Sıkılıyordu. Mutsuzdu. "Onun bu hali bir sırtlanın huzursuzluğunu, yerinde duramayışını andırıyor." Mytton tatmaya ve zevk almaya odaklanmış olarak daldan dala atlardı. Gelgelelim nasılsa elinin değdiği her zevk köreliyor, çürüyordu sanki. Nefis mi nefis bir akşam yemeğinden iki saat önce, çiftlik evinde yağlı domuz pastırması yemiş, sert bir bira içmiş, sonra da aşçısına kabahat bulmuştu. Yine de, iştahsız bile olsa yerdi; yine de içerdi; ancak cansızlaşmış damağını şevke getirmek için şarap yerine kanyağı tercih ederdi. "Tahrip edici bir ruh onu teşvik ediyordu." Her ayrıntıda büyüleyici, müsrif, abartılıydı. "Bay Mytton'ı mahveden kalbinin büyüklüğü," dedi Nimrod, "bir de basireti küçük gören o gururu oldu."

Öyle ya da böyle otuz yaşına geldiğinde Jack Mytton, çoğu kişiye göre imkânsız olan iki şey yapmıştı: Sağlığını neredeyse hepten mahvetmişti; parasının neredeyse tümünü harcamıştı. Myttonların ata yadigârı evini terk etmek zorunda kalmıştı. Ancak, girdikleri maceralar sebebiyle Calais'te yaşamak durumunda olup karanlık maceracılara katılan adam, sağlıkla ışıldayan, içinden enerji fışkıran bir ilk çağ adamı değil, "yuvarlak omuzlu, sendeleyen, içkiden davul gibi şişmiş ihtiyar bir delikanlıydı." Böylesi bir grupta bile sorumlulukları vardı bu adamın; her şeye rağmen ışıldamalıydı, her şeye rağmen sivrilmeliydi. Hiç kimse Johnny Mytton adını fütursuzca zikredemezdi. Evine olan üç yüz metrelik mesafeyi dört atlı bir arabayla gitmeliydi, yoksa yürürdü. Derken, kendisini hıçkırık tuttu. Bunun üzerine yatak odasındaki mumu kaptığı gibi, gömleğini ateşe verdi ve

alevler içinde yana yana bir oraya bir buraya sendeledi, sırf arkadaşlarına Jack Mytton'ın hıçkırığı nasıl geçirdiğini göstermek için. İnsanlar ondan daha ne isteyebilirdi? Tanrılar, kurbanlarını daha hangi manyaklıklara sürükleyecekti? Şimdi kendini canlı canlı yaktığına göre, öyle görünüyor ki topluma karşı sorumluluklarından kurtulmuştu, ilk çağ adamı artık dinlenmeye çekilebilirdi. Belki de, diğer ruhunun, yani barbar olana bu denli saçma bir şekilde eşleşmiş olan medeni beyefendinin gün yüzüne çıkmasına müsaade edebilirdi. Önceden Yunanca öğrenmişti. Şimdi yatağında her tarafı yanmış ve kabarmış halde yatarken, Sofokles'ten alıntılar yapıyordu –"o güzel bölüm... Oedipus'un, çocuklarını Creon'un himayesine sunduğu o bölüm." Yunan antolojisini de hatırlıyordu. Onu deniz kenarına götürdüklerinde, deniz kabuklarını toplamıştı; kabukları "sirkeye bandırılmış bir tırnak fırçasıyla" temizlemenin heyecanına öyle bir kapılmıştı ki akşam yemeğinde güç bela yerinde durabiliyordu. "Tüm dünya bir olsa kendisine keyif veremeyecek olan bu adam... şimdi tamamıyla mutluydu." Ancak deniz kabukları ve Sofokles, huzur ve mutluluk, asla ertelenemeyecek genel sarsıntının arasında boğuluvermişti. King's Bench hapishanesi onu yakaladı ve o, orada mahvolmuş bedeni, yitip gitmiş serveti, kaybolmuş aklıyla otuz sekiz yaşında vefat etti. Karısı "tüm hatalarına rağmen onu sevdiğini" haykırdı, dört at onu mezarına götürdü; üç bin zavallı insan, toplumun çıkarları için zalim bir canavar rolü üstlenmeyi kabul eden biri için gözyaşlarına boğuldu. Bu rol ki, ona tanrılar tarafından verilmişti, insanların terbiyesi ve hoşnutluğu için doğal ama daha ziyade ken-

disine ait o anlatılamayacak keder için.

Gerçeği söylemek gerekirse, insan doğasını ortaya seren bu tür örnekleri severiz. Jack Mytton gibi, hıçkırığını geçirmek için kendini canlı canlı yakan tilki avcılarını; Madame Rosalba gibi, gitgide tepelere tırmanan, çullara çuvallara bürünen ve sonra suratında kendisini akıl dışı isyankâr hareketlere adamış ancak bu durumdan hiç de memnun değilmiş gibi görünen bir kayıtsızlık ve doygunluk ifadesiyle, Manş Denizi'ne dalıp dişlerinin arasında iki bozuk parayla yüzeye çıkan dalgıçları; işte bunlar gibi bizden daha asil, daha yüce insanları görmeyi severiz. İskelenin üzerindeki hanım halinden pek memnundur. Bunun nedeni, der, cinsimi sevmemdir.

DE QUINCEY'NİN OTOBİYOGRAFİSİ

Okuyucular sık sık şunu düşünmüş olmalılar: İngiliz nesri hakkında yazılanların pek azı "eleştiri" adını almaya layıktır; bizim büyük eleştirmenlerimiz genelde şiir konusunda verip veriştirmişlerdir. "Eleştiri" adını almayı hak eden çok az sayıdaki eleştiri yazısı İngiliz nesri üzerinedir. Düzyazı, eleştirmeni, daha ince maharetlerini kullanmaya değil de, bir durumu ya da yazarın kişiliğini tartışmaya – sözgelimi, kitaptan bir tema alıp eleştirilerini az ya da çok bu tema çerçevesinde döndürmeye– davet eder. Ve belki de bunun nedeni düzyazı yazarının kendi eserine olan tutumunda aranmalıdır. Yazar bir sanatçı gibi yazsa bile, yani görünürde pratik bir maksada ulaşma amacı olmasa bile, düzyazıya her türlü ıvır zıvırı taşımakla yükümlü naçiz bir yük hayvanı, içinde tozun, çalı çırpının ve sineklerin yer bulabileceği pis bir madde gibi muamele eder. Ancak genellikle nesir yazarının pratik bir amacı, tartışacak bir teorisi, savunacak bir nedeni vardır. Ve bu nedenle yazar, uzak, zor ve yabancı olandan feragat edilmesi gerektiğini savunan ahlakçı görüşü benimser. Onun görevi şimdiki zamana ve hayatta olanlara karşıdır. Kendisini gazeteci

olarak adlandırmaktan gurur duyar. En basit kelimeleri kullanmalı, en büyük kitlelere, en sade şekilde ulaşabilmek için kendisini mümkün olduğunca açık bir şekilde ifade etmelidir. İşte bu yüzden tıpkı bir istiridyenin kabuğuna girip onu tahriş eden ama sonradan inciye dönüşen o madde misali, yazdıkları yalnızca başka bir sanat türünü beslemeye yarıyor diye, eleştirmenlerden yakınmamalıdır. Ya da, yazdığı sayfalar vermesi gereken mesajı verdikten sonra, buruşturulup çöp kutusuna, işi biten diğer nesnelerin yanına atılmasına da şaşırmamalıdır.

Gelgelelim düzyazıda bile bazen, başka gayelerin ilham verdiği bir üslupla karşılaşırız. Bu yazının bir konuyu tartışmak, çevirmek ya da hikâye anlatmak gibi bir amacı dahi yoktur. Bizzat sözcükler zevk verir bize; bu yazıya değer katmak için satır aralarını okumak ya da yazarın psikolojisine doğru bir keşif yolculuğuna çıkmak zorunda değilizdir. Tabii ki De Quincey, bu nadir insanlardan biridir. Onun bir eseri aklımıza geldiğinde, o yazının içinden dupduru ve eksiksiz bir bölümü de hatırlarız, tıpkı aşağıdaki gibi:

"Hayat bitti!" tabiri kalbimin gizli vesvesesiydi; çünkü daha bebeklik dönemindeki kalp de, mutluluğa vurulan her büyük darbeye bağlı olarak, en olgunlaşmış bilgenin kalbi kadar evhamlıdır. *"Hayat bitti! Bitti işte!"* birazcık da bilinçsizce bana hitap eden gizli bir anlam taşıyordu. Bu anlam benim soluklarımda gizliydi. Bir yaz akşamında uzaklardan duyulan zil sesleri, kelimelerin hiç durmadan akıp giden açık ve net biçimleriyle doluymuş gibi görünüyordu bazen, uyarıcı bir mesaj taşıyordu. Ve benim için bile, sakin ve gizli bir ses, gizli

bir kelimeyi hiç durmaksızın şakıyormuş gibiydi, o ses benim kalbime sadece şunu söylüyordu: "Şimdi sonsuza dek kurumuş bir hayatın çiçek açma vaktidir."

Bu tür paragraflar kendiliğinden meydana gelir; çünkü bunlar De Quincey'nin otobiyografik taslaklarında, hareketten ya da dramatik sahnelerden değil de görü ve rüyalardan oluşur. Ancak yine de okurken onun, De Quincey'nin hakkında düşündürülmeyiz. Hislerimizi şöyle bir tahlil etmeye çalıştığımızda, sanki müzik dinliyormuş gibi etkilendiğimizi fark ederiz; beynimizden ziyade hislerimiz harekete geçmiştir. Cümlenin yükseliş ve alçalışı bizi derhal yatıştırır ve yakının kaybolduğu, detayların yitip gittiği bir uzaklığa götürür. Böylece algısı açılan, genişleyen ve sakinleşen zihinlerimiz De Quincey'nin bize vermek istediği fikirleri ağır ve ihtişamlı bir süreç içinde kabul etmeye hazırdır artık: hayatın mükemmel doygunluğu, yukarıdaki gökyüzünün ihtişamı, aşağıdaki çiçeklerin güzelliği... Bu esnada De Quincey "bir yaz gününde açık bir pencereyle bir cesedin arasında" durmaktadır. İçerik sağlamlaştırılır, kuvvetlendirilir ve çeşitlendirilir. Daima uçan bir şeye ulaşmak için edilen o acelecilik ve telaş düşüncesi, durağanlık ve sonsuzluk izlenimini yoğunlaştırır. Yaz gecelerinde duyulan ziller, sağa sola sallanan palmiye ağaçları, daima esen hüzünlü rüzgârlar bizi aynı ruh halinde durmaksızın gelen duygu dalgalarına boğar. Duygular asla açıkça söylenmez; sadece ortaya atılır ve tekrar tekrar gösterilen imgelerle önümüze gelir; ta ki tüm o eksiksizliği içinde, tastamam kalana dek.

Etki uyandırmak düzyazıda çok nadiren girişilen bir iştir; zaten düzyazı, nihayete ulaşmak gibi bir amaç güt-

tüğü için de edebi bir etki uyandırmak pek uygun kaçmaz. Çünkü bu, bizi bir yere ulaştırmamaktadır. Yazın ortasıyla, ölümle ve ölümsüzlükle ilgili hislerimize, işiten, gören ve hisseden bir bilinç eklemeyiz. De Quincey bizi, "yapayalnız bir çocuğun, hüzne, muazzam bir karanlığa ve sessiz bir kedere karşı verdiği yapayalnız mücadelesinin" resmi haricindeki her şeyden uzak tutmak istemiştir ki o bir tek duygunun derinliğini kavrayıp keşfedebilelim. İşte bu özel değil, genel bir durumdur. Bu yüzden De Quincey, nesir yazarının amaçlarını ve ahlak anlayışını onaylamazdı. Onun okurları, genellikle duygu adı verilen o karmaşık türün anlamına vâkıf olurdu. Yalnızca yatağın kenarında duran bir çocuğun değil, aynı zamanda durgunluğun, güneş ışığının, çiçeklerin, zamanın akışının ve ölümün de tamı tamına farkına varmak durumundaydılar. Bu kavramların hiçbiri de mantıksal bir sıra içinde, basit kelimelerle aktarılamazdı; açıklık ve basitlik böylesi bir anlamı sadece gülünçleştirir, tahrip eder. Tabii ki De Quincey, böylesi fikirleri aktarmak isteyen bir yazar olarak kendisi ve çağdaşları arasındaki derin uçurumun son derece farkındaydı. Zamanının derli toplu ve net söylemini bırakıp, Milton'a, Jeremy Taylor'a ve Sir Thomas Browne'a dönmüştü. Onlardan uzun cümlenin bir içeri bir dışarı kıvrıla kıvrıla büyüyen, gitgide yukarılara doğru öbeklenen sarmalını öğrenmişti. Sonra da kendi kulağının inceliğinin şiddetle gerektirdiği bir öğretiyi izledi –ses uyumu, duraklamalar, tekrarların, ahengin ve kafiyenin etkisi– işte tüm bunlar okuyucusunun önüne karmaşık bir anlamı tastamam koymak isteyen bir yazarın göreviydi.

Bundandır ki böylesi derin bir izlenim yaratan parçalardan birine eleştirel gözle baktığımızda, Tennyson gibi bir şairin yazmış olabileceğini fark ederiz. Sesin kullanımında aynı kaygı güdülmektedir; ölçü çeşitliliği aynıdır; cümlenin uzunluğu çeşitlendirilmiş, ağırlığı kaydırılmıştır. Ancak tüm bu ölçülerin gücü bir nebze hafifletilmiş ve kuvvetleri çok daha geniş bir alana yayılmıştır ki, en düşük menzilden en yükseğine doğru geçiş basit adımlarla kademe kademe gerçekleşsin ve bizler de böylece zorluk çekmeden en yükseklere ulaşabilelim. İşte bu sebepten bir şiirdeki tek bir dizenin niteliğini vurgulamanın zorluğu ve bir bağlam içindeki tek bir parçayı koparıp almanın anlamsızlığını görürüz; çünkü bu parçanın yarattığı etki, birkaç sayfa öncesindeki izlerin bir birleşimidir. Üstelik bazı ustalarının aksine De Quincey, birkaç cümleyle ansızın bir ihtişam yaratma konusunda çok iyi değildi; onun gücü daha geniş ve genel görüntülerde gizliydi: ayrıntılı görünmeyen manzaralar, hatları belirsiz suratlar, geceyarısının ya da yazın durgunluğu, savrulan kalabalıkların yarattığı arbede ve telaş, daimi surette alçalıp yükselen ve umutsuzluk içinde kollarını yukarı doğru kaldıran çaresizlik...

Ancak De Quincey yalnızca güzel bir düzyazının ayrı parçalarını yazmakta usta değildi; eğer durum böyle olsaydı başarıları şimdikinden çok daha küçük olurdu. O, aynı zamanda bir hikâye ve otobiyografi yazarıydı. Üstelik 1833 senesinde yazdığını göz önüne alırsak eğer, otobiyografi sanatında son derece özgün düşünceleri olan bir yazardı. Öncelikle, açık sözlülüğün, samimiyetin müthiş değerine inanmıştı.

Eğer De Quincey, harekete geçmesinin ve çekingen kalmasının gizli kaynaklarını kendisinden bile saklayan o ses perdesini gerçekten delebilseydi, katıksız dürüstlüğün o tekil kuvvetiyle, derin, vakur ve hatta zaman zaman heyecan veren bir ilginin yakınlarına düşmeyecek, tüm zihinsel dürtülerin altında kıpırdanan bir hayatı olamayacaktı.

O, otobiyografi yoluyla, yalnızca dış yaşamın değil daha derin ve gizli duyguların tarihini de kavrıyordu. Ve böylesi bir itirafta bulunmanın güçlüğünün de farkına varmıştı: "...kişiliklerinin makul kısıtlamalarından ne kadar azat edilmiş olsalar da, geniş kitleler halindeki insanlar asla mahrem *kalamazlar.* Sır tutma gücünü kendilerinde bulamazlar." Hayali zincirler, görünmez büyüler iletişimin özgür ruhunu bağlayıp dondurur. "Bir insanın kendisini felç eden o mistik güçlerle başa çıkamamasının sebebi, onları göremiyor ve tartamıyor olmasıdır." Ne tuhaftır ki, tüm bu anlayış ve yönelimlerine rağmen De Quincey edebiyatımızın büyük otobiyografi yazarları arasında yer alamamıştır. Tabii ki ağzı dili bağlanmış ya da efsunlanmış değildi. Belki de bu kendini resmetme işinde onu başarısızlığa götüren şey, ifade gücündeki eksiklik değil, aksine fazlalıktı. De Quincey fazlasıyla ve gelişigüzel gevezelik ederdi. Konudan konuya atlama eğilimi, ki bu çoğu on dokuzuncu yüzyıl İngiliz yazarına tebelleş olmuş bir hastalıktı, eteklerine yapışmıştı. Gelgelelim, Ruskin'in ya da Carlyle'ın yapıtlarının devasa ve biçimsiz olma nedenini anlamak kolayken –onların yapıtlarında her tür heterojen nesne bir şekilde, bir yerlerde kendine yer bulmak zorundaydı– De Quincey'nin böyle bir maze-

reti yoktu. Onun omuzlarına bir tür peygamberlik yükü binmemişti. Üstelik de son derece temkinli bir sanatçıydı. Hiç kimse sesi ayarlamada, cümlenin ahengini düzenlemede ondan daha titiz ve zarifçe davranamazdı. Ancak ne tuhaftır ki, uyumsuz bir ses ya da tekdüze bir ritim yakaladığı anda De Quincey'yi anında uyarmak için tetikte bekleyen o hassasiyet, iş bütünün yapısına gelince onu yarı yolda bırakmıştı. Böylece De Quincey, kitabında, her cümle simetrik ve dümdüz ilerlerken olduğu gibi şişkin ve biçimsiz gösteren orantısızlığa ve kalabalığa göz yumabiliyordu. Esasen, De Quincey'nin küçük bir çocukken "sivrilme ve sözlü itirazlarda bulunma" eğilimini tarif etmek için kardeşinin kullandığı o anlamlı ifadeyle söylemek gerekirse, De Quincey lüzumsuz teferruatların prensi idi. O, "herkesin sözünde çift anlama gelebilecek, fark edilmeden bırakılmış bir açıklık" bulmakla kalmaz; aynı zamanda en basit hikâyeyi bile karakterize etmeden, dallayıp budaklandırmadan, ilave bir bilgi eklemeden anlatamazdı, ta ki hikâyenin esas noktası uzaklardaki bir sis dalgasında kaybolup gidinceye değin...

Bu vahim laf kalabalığının ve yapısal gücünün eksikliğinin yanı sıra De Quincey, bir otobiyografi yazarı olarak tefekkür dolu bir soyutluktan da muzdaripti. "Çok fazla düşünmek ve çok az gözlemlemek," derdi, "benim hastalığımdı." Acayip bir biçimcilik, onun vizyonunu bulandırır, renksiz bir tekdüzeliğe iterdi. De Quincey her şeyin üzerine kendi hayallerinin, düşünce dolu dalgınlıklarının parıltısını ve letafetini dökerdi. Kırmızı gözlü, iğrenç iki salağa bile, eskaza bir gecekondu mahallesine girmiş asil bir beyefendinin özeniy-

le yaklaşırdı. Böylelikle, toplum tabakasındaki bütün çatlakların arasından tatlılıkla sıyrılıverirdi; Eton'daki genç aristokratlarla ya da pazar gününün akşam yemeği için bir parça et seçen işçi sınıfından bir aileyle eşit şartlarda konuşurdu. De Quincey, bir sınıftan diğerine rahatlıkla atlayabilmesiyle iftihar ederdi: "... küçüklüğümden beridir," derdi, "*Sokrates'e yakışır şekilde*, kadın olsun, erkek olsun, çocuk olsun bütün insanlarla samimiyetle sohbet etmekten gurur duymuşumdur; bu şans karşıma çıkabilir." Gelgelelim, bu adamları, kadınları ve çocukları tasvir edişini okudukça, onlarla bu denli rahat konuşabilmesinin, aslında onları birbirinden pek de farklı görmemesinden kaynaklandığını düşünmeye başlarız. Aynı tavır hepsine de eşit şekilde yetiyordu. En samimi olduklarıyla arasındaki ilişkiler bile, bu kişi ister Lord Altamont olsun, ister ilkokul arkadaşı, isterse de fahişe Ann, eşit derecede törensel ve düzeyliydi. Onun portrelerinde dalgalı konturlar, heykelimsi duruşlar, Scott'ın kahramanlarındaki o birbirinin aynısı özellikler vardı. Kendi siması da bu genel belirsizliğin içinden sıyrılmıyordu. İş, kendisi hakkındaki gerçekleri anlatmaya gelince, bu işten, soylu bir İngiliz beyefendisi gibi korkuyla çekinirdi. Rousseau'nun itiraflarında bizi büyüleyen o açık sözlülük, kendisinde bulduğu acayip, bayağı, menfur tarafları açığa çıkarmaktaki o kararlılık De Quincey'ye son derece tersti. "İngiliz hissiyatına göre hiçbir şey," diye yazmıştı, "ahlaki çıban ve yaralarını zorla bize gösteren bir insan temaşasından daha tiksindirici değildir."

Böylelikle şurası açık ki, bir otobiyografi olarak De Quincey'nin büyük eksiklikleri vardı. Dağınık ve aşı-

rıydı. Soğuktu, hayal âlemindeydi ve eskinin bağnaz geleneklerine sıkı sıkıya bağlıydı. Aynı zamanda, bazı duyguların gizem dolu ihtişamı karşısında donup kalabilirdi, kısacık bir anın elli yıldan daha değerli olabileceğini fark edebilirdi. Bu yılları analiz ederken, insan kalbinin çözümleyicisi oldukları söylenegelenlerin – Scottların, Jane Austenlarm, Byronların sahip olmadığı bir kabiliyetini sonuna dek kullanırdı. De Quincey'nin, kendi öz bilinçleri içinde, on dokuzuncu yüzyıl romanında örneğini pek bulamayacağımız parçalar yazdığını görürüz:

Ve bir şeyleri hatırladıkça şu gerçek gün gibi karşıma çıkıyor: En derin duygu ve düşüncelerimizin pek çoğu, kendi soyut şekilleri içinde *doğrudan* bize ulaşmaz da, *somut* nesnelerin karışık bileşimleri yoluyla, iç içe geçmiş tecrübelerden oluşan çözülemez *dolaşıklar* (tabiri caizse) halinde bize gelir... Hiç şüphesiz ki insan yeni doğmuş bir bebekten köhnemiş bir moruğa kadar uzanan algılayamadığımız birtakım incelikli bağlarla, birtakım bağlantı sistemleriyle *tektir.* Ancak farklı dönemlerde doğasında meydana gelen duygulanımlar ve tutkular göz önüne alındığında tek *değildir,* ara ara duran bir yaratıktır, sona erer ve yeniden başlar. Bu bağlamda insanın bir oluşu yalnızca, tutkunun görüldüğü o özellikli safhayla eş zamanlıdır. Cinsel istek gibi bazı tutkuların, doğaları gereği, bir yarıları tanrısal, diğer yarıları ise hayvani ve dünyevidir. Bu tutkular, kendi uygun safhalarında sürüp gitmeyeceklerdir. Ancak, iki çocuğun arasındaki gibi, *topyekûn* bir kutsallık taşıyan aşk, ilerleyen yılların sessizlik ve karanlığını bir anlığına olsa da yeniden ziyaret etme lüksüne sahiptir...

Bu tür analiz metinleri okuduğumuzda, geriye dönüp bakıldığında zihnin bu tür hallerinin hayatın içinde önemli bir öğe olarak görüldüğünde ve bundan dolayı incelenmeyi ve kaydedilmeyi hak ettiğinde, on sekizinci yüzyılın aşina olduğu otobiyografi sanatının karakteri değişmektedir. Biyografi sanatı da bir değişimden geçmektedir. Ondan sonra hiç kimse, "sis perdesini delmeden", "hareketlilik ve çekingenliğinin gizli kaynaklarını" ortaya dökmeden hayatın bütün gerçekliğinin anlatılabileceğini iddia edemez. Bununla birlikte dış olaylar da önemlidir. Otobiyografi yazarı, bir hayatı baştan sona anlatmak için, iki seviyeli bir varoluşun kaydedilebileceği bir yöntem geliştirmelidir: olay ve hareketlerin hızlı geçişi ve yoğun duygularla bezeli tek ve ağır anların yavaş yavaş açılışı. De Quincey'nin sayfalarındaki büyüleyici tarafı veren şey, bu iki seviyenin de eşit bir şekilde olmasa da güzelce harmanlanmış olmasıdır. Çünkü sayfaları çevirdiğimizde, gördüklerini ve bildiklerini –konak atlarını, İrlanda isyanını, III. George'un görünümünü ve sohbetini– cazibe ve belagatle anlatan kültürlü bir beyefendi eşlik eder bize. Sonra birdenbire, o sakin anlatıcı parçalara bölünür, kemerli kapılar ardı ardına açılıverir, daima uçan, daima kaçan bir şeyin görüntüsü ortaya çıkar ve zaman durur.

DÖRT KİŞİ

I
COWPER VE LEYDİ AUSTEN

Bu buluşma, tabii ki yıllarca önce gerçekleşti; gelgelelim, bu buluşmada hatırlanmaya değecek bir şeyler olmuş olmalı ki, insanlar hâlâ hatırlarına getirmekten haz duyuyorlar. 1781 yazında yaşlıca bir beyefendi, bir köyün sokağındaki penceresinden dışarıya bakarken, iki hanımın karşıdaki manifaturacıya girdiğini gördü. Birinin görünüşü hayli ilgisini çekmişti ve herhalde söylediğine göre, çok geçmeden bir buluşma ayarlandı.

Pek sakin ve yalnız bir hayat olmalıydı bu, sabahleyin bir beyefendinin pencereden dışarıya baktığı ve güzel bir yüz görmesinin büyük olay olduğu bir hayat... Yine de bu durumun olay olmasının bir sebebi, yarı yarıya unutulmuş ama keskin tadını hâlâ hissettiren hatıraları canlandırmasıydı. Çünkü Cowper tüm hayatını bir köyün sokağındaki evinin penceresinden bakarak geçirmemişti. O zamanlar, sosyetik hanımların görüntüsünün hayli tanıdık geldiği zamanlardı. Cowper gençlik günlerinde budalanın tekiydi. Flört eder, kıkırdardı; şık şıkırdım giyinip Vauzhall ve Marylebone Gardens'a

giderdi. Mahkemedeki işini laubalilikle yapardı ve bu durum arkadaşlarını dehşete düşürmüştü çünkü başka hiçbir geçim kaynağı yoktu. Kuzeni Theodora Cowper'a âşık olmuştu. Velhasıl, düşüncesiz ve delişmen gencin tekiydi. Gelgelelim gençliğinin baharında, hayatının en civcivli günlerinde korkunç bir şey oldu. O hoppalığın altında belki de ona esin veren bir maraz yatmaktaydı; işte bu maraz, davranışı, evliliği ve her türlü toplumsal nümayişi katlanılmaz bulmasına yol açan bir tür insanlık kusurundan, yılgınlıktan kaynaklanıyordu. Eğer bu maraza kendini kaptırırsa ölümün pençesine doğru dahi olsa uçması gerekirdi. Ve şimdi de Lordlar Kamarası'nda devlet görevine adamıştı kendini. Aslında oraya atanmaktansa kendini boğmayı tercih ederdi; ama deniz kıyısına geldiğinde, iskelede bir adam oturuyordu; afyon ruhunu içmeye çalıştığında görünmez bir el, gizemli bir şekilde afyonu ağzından çıkarıverdi; kalbine saplamaya çalıştığı bıçak kırılıverdi; kendini asmak için karyola direğine bağladığı çorap bağı kopuverdi. Velhasıl Cowper, yaşamaya mahkûm edilmişti.

İşte Cowper penceresinden, alışveriş eden kadınları seyrettiği o temmuz sabahında, umutsuzluk girdaplarından sağ salim çıkmıştı. Nihayetinde huzur dolu bir taşra kasabasının limanına sığınmakla kalmamış, aynı zamanda zihnen de durulmuş, dingin bir hayata kavuşmuştu. Kendisinden altı yaş büyük dul bir hanım olan Bayan Unwin sayesinde ehlileşmişti. Bayan Unwin, onu konuşturarak, onun korkularını dinleyip anlayarak, tıpkı bir anne gibi bilgelikle onu huzura kavuşturmuştu. Muntazam bir tekdüzelik içinde yıllar yılı yan yana yaşadılar. Birlikte kutsal metinleri okuyarak güne

başladılar; sonra kiliseye gittiler; sonra bir şeyler okumak ya da yürüyüş yapmak üzere ayrıldılar; dini konular üzerinde tartışmak ya da birlikte ilahiler söylemek için akşam yemeğinden sonra tekrar buluştular; sonra hava güzelse tekrar yürüyüşe çıktılar, yağmurluysa ya bir şeyler okudular ya da sohbet ettiler ve en nihayetinde günü daha çok ilahi ve duayla noktaladılar. İşte Cowper'ın Mary Unwin'le hayatı bu rutinde yıllar yılı sürüp gitti. Bir kaleme doğru kıpırdanan parmakları ya bir ilahinin satırlarını izliyordu ya da yanlış yoldaki bir faniyi, mesela Cambridge'deki kardeşi John'u çok geç olmadan kurtuluş yoluna ısrarla çağıran bir mektup yazıyordu. Yine de bu ısrar belki de o eski hoppalığını andırıyordu; bu ısrar bir korkuyu defetmek, ruhunun derinliklerinde pusuya yatmış bir huzursuzluğu yatıştırmak için gösterilen bir çabaydı. Huzur birdenbire bozuluverdi. 1773 Şubatı'nda bir gece düşman ayaklandı; tek ve ölümcül bir darbe indirdi. Rüyasında Cowper'a korkunç bir ses haykırıyordu. Onun lanetli olduğunu, aforoz edildiğini söylüyordu ve Cowper bu sesin önünde diz çöküp boyun eğmişti. Ondan sonra dua edemedi. Diğerleri sofra başında dua ederken o, duaya katılmaya hakkı olmadığını göstermek istercesine çatalını bıçağını eline aldı. Hiç kimse, Bayan Unwin bile, rüyanın dehşetli manasını anlayamadı. Cowper'm neden tek olduğunu, neden bütün ademoğullarından dışlanıp, laneti içinde tek başına durduğunu kimse fark etmedi. Ancak bu yalnızlığın garip de bir etkisi vardı: Artık hiçbir yardım ya da yönlendirmeden faydalanamayacağı için özgürdü. Muhterem Papaz John Newton artık onun ne kalemini yönlendirebilir, ne de ilham perilerini hareke-

te geçirebilirdi. Bu kader alnına yazılmıştı artık, lanet kaçınılmazdı; bu yüzden artık yaban tavşanı avlayabilir, salatalık ekebilir, köyün dedikodusunu dinleyebilir, ağ dokuyabilir, sofralar kurabilirdi. Tek umudu diğerlerini aydınlatmaktan ya da yardım görmekten mahzun olacağı bu korkunç yılları geçirebilmekti. Artık kendi mahkûmiyetini bildiğinden, arkadaşlarına hiç olmadığı kadar büyüleyici, şen şakrak bir üslupla mektuplar yazmıştı. Yalnızca Newton'a ya da Unwin'e yazdığı zamanlarda içindeki korku o iğrenç kafasını kaldırıyordu, o anlarda şöyle haykırıyordu Cowper: "Günlerim beyhude ziyan oluyor... Doğa yeniden canlanır, ancak ruh bir kere katloldu mu artık dirilmez." Ekseriya, hoş uğraşlarla vaktini geçirirken, camın başından keyifle sokağı seyrederken insan Cowper'ın dünyadaki en mutlu insanlardan olduğunu düşünebilirdi. Bir damla içkisini içmek için "Royal Oak"a giden, Geary Ball adında bir adam vardı ve bu, Cowper'ın dişlerini fırçalaması kadar rutin bir durumdu. Ancak dikkat edin, karşıdaki manifaturacıya iki hanım giriyor. İşte bu bir olaydı.

Hanımlardan birini zaten tanıyordu: Bayan Jones, yöredeki papazlardan birinin karısı. Ancak diğeri yabancıydı. Cilveli ve şen şakraktı; koyu renk saçları, yine koyu ve yuvarlak gözleri vardı. Dul olmasına rağmen (Sör Robert Austen'ın karısıydı), ihtiyarlıktan ve ağırbaşlılıktan fersah fersah uzaktı. O ve Cowper çok geçmeden birlikte çay içmişlerdi. Kadın konuştuğunda, "gülüyor, güldürüyor, pek zorlanmadan muhabbeti ayakta tutabiliyordu." Hayat dolu, iyi terbiye almış bir kadındı. Ömrünün çoğunu Fransa'da geçirmiş, dünyanın çoğu yerini görmüş bir kadın olarak dünyayı "büyük bir

ahmaklık olarak nitelendiriyordu ki zaten öyleydi." İşte bunlar Cowper'ın Ann Austen'la ilgili ilk izlenimleriydi. Ann'ın ise, köy sokağındaki büyük evde yaşayan şu ne idüğü belirsiz çiftle ilgili ilk izlenimleri daha da coşkuluydu. Ancak normaldi bu, Ann coşkun tabiatlı biriydi. Üstelik, dünyanın büyük kısmını görmüş olmasına ve Queen Anne Sokağı'nda bir evi olmasına rağmen, o dünyada hoşuna giden ne bir arkadaşı ne de akrabası vardı. Kız kardeşinin yaşadığı Clifton Reynes, halkının korunmasız kalan bir hanımefendinin evine girebileceği kaba saba, görgüsüz bir İngiliz köyüydü. Leydi Austen hiç memnun değildi; toplumu seviyordu ancak kurulu bir düzen ve ciddiyet de arıyordu. Ne Clifton Reynes ne de Queen Anne Sokağı ona istediklerini verebilmişti. Ve sonra olabilecek en uygun şekilde ve şans eseri, taşranın, kendisinin de pek sevimli bulduğu huzur dolu zevklerini kendisiyle paylaşmaya ve verebileceği her şeyi memnuniyetle karşılamaya hazır olan pek kibar ve terbiyeli bir çiftle tanıştı. Bu, zevkleri hoş bir şekilde çoğaltabilirdi. Geçen günlere kahkaha ve canlılık getirdi. Piknikler organize etti: Spinnie'ye gittiler, akşam yemeklerini kulübede yediler, çaylarını da bir el arabasının tepesinde içtiler. Sonbahar gelip akşamlar kısaldığında, Ann Austen bu akşamları da şenlendirdi. William'a kanepe hakkında bir şiir yazmasını söyleyen, William melankoli krizlerinden birine girmek üzereyken ona John Gilpin'in hikâyesini anlatıp kahkahadan sarsılarak yataktan yuvarlanmasını sağlayan yine oydu. Ancak tüm bu neşenin altında, Ann Austen'ın cidden istekli olduğunu fark edince de memnun oldular. Huzur ve sükûnet peşindeydi o ve Cowper'ın yazdığına göre

"tüm o şen şakraklığıyla birlikte, büyük bir düşünürdü."

Ve tüm o melankolisiyle birlikte, onun sözleriyle dile getirecek olursak, Cowper görmüş geçirmiş bir adamdı. Kendisinin de söylediği gibi, münzevi yaradılışta bir insan değildi. Sıska ve yapayalnız bir keşiş değildi o. Kolları etli butluydu; yanakları elma gibi al aldı; gitgide de tombullaşıyordu. Gençlik günlerinde de dünyayı tanımıştı ve tabii ki malumunuz olacağı üzere, dünyayı tanımasıyla ilgili söylenecek bir şeyler var. Her halükârda Cowper asil soyundan ötürü biraz gururluydu. Olney'de bile asilzadeliğinin standartları altına düşmemişti. Enfiyesini koyacağı şık bir kutu, ayakkabılarına takacağı gümüş tokalar olmazsa olmazıydı. Eğer bir şapka istediyse, bu şapka "yuvarlak ve geniş kenarlı olmamalı, iğrenç görünüyor, onun yerine şık, kenarları zarifçe kıvrılmış, modaya uygun bir şey olmalı" idi. Onun mektuplarında, sayfa sayfa güzel bir yazıyla nakşolmuş bu sükûnet, bu sağduyu, bu yandan yandan bakan, cilveli mizah vardır. Posta haftada yalnızca üç kere gittiğinden, günlük hayatın kırışığını buruşuğunu mükemmelen düzeltmek için bol bol zamanı vardı. Çiftçinin tekinin arabasından nasıl atıldığını, evcil tavşanlarından birinin nasıl kaçtığını anlatacak zamanı vardı. Bay Grenville aramıştı; sağanak yağmura yakalanmışlardı ve Bayan Throckmorton onları eve davet etmişti. Bu tür ufak tefek şeyler her hafta, Cowper'ın amacına uygun bir biçimde gerçekleşirdi. Ya da hiçbir şey olmazsa ve Olney'deki günler "mıh yemiş gibi hareketsiz" geçiyorsa, işte o zaman Cowper dış dünyadan kendisine gelen dedikodularla zihnini meşgul ederdi. Uçmak ve uçmanın dine aykırılığı hususunda birkaç sayfa yazardı.

Yanaklarını boyayan İngiliz kadınlarının her halükârda günahkâr olduklarına dair görüşlerini bildirirdi. Homeros ve Vergilius hakkında nutuk çeker ve belki de onlardan birkaç çeviri yapmaya yeltenirdi. Günler kararduğında ve artık kendisi bile çamurun içinden bata çıka yürüyemediğinde, en sevdiği gezginlerden birini açar, Cook'la ya da Anson'la seyahat ettiğini hayal ederdi. Çünkü ancak hayallerinde çokça gezerdi, gerçekte ise Buckingham-Sussex arasında mekik dokumaktan daha ötesine gitmedi.

Onun mektuplarında, kendisini iyi bir dost kılan nitelikleri saklıdır. Nüktedanlığının, hikâyelerinin, ağırbaşlılığının, düşünceliliğinin, sabah ziyaretlerini daha da keyifli hale getirdiği kolayca görülebilir ki her sabah on birde Leydi Austen'ı ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirmişti. Ancak Cowper'ın dostluğunda bundan daha fazlası da vardı; onu vazgeçilmez kılan bir büyüsü, kendine has bir cazibesi vardı. Kuzeni Theodora ona âşıktı; hâlâ gizli gizli seviyordu onu. Bayan Unwin onu sevmişti ve şimdi de Ann Austen içinde ona karşı arkadaşlıktan daha güçlü bir şeylerin uyandığını hissediyordu. Bir çiçeğin, ağacın üstüne ya da bir bayıra konmuş bir kelebek misali, içinde zevk dolu bir titreyişle bekleyen o yoğun gerilim ve belki de insanlık dışı tutku... Bu, taşra sabahının sessizliğine heyecan getirmez miydi, bu adamla olan münasebetine, toplumdaki diğer adamlarla olandan çok daha büyük bir şevk kazandırmaz mıydı? "Bahçe duvarlarındaki taşlar benim en yakın ahbabımdır," yazmıştı Cowper. "Tarlalarda gördüğüm her şey benim muhatabımdır. Aynı dereye ya da güzel bir ağaca hayatımın her gününde yepyeni bir keyifle baka-

bilirim." İşte tüm o ahlakçı ve didaktik yönüne rağmen, onun şiirine unutulmaz nitelikler kazandıran şey de bu yoğun bakış açısıdır. *The Task* adlı eserindeki parçaları, geri kalanın alelade yapısına açılan tertemiz pencereler gibi kılan şey de budur. Cowper'ın konuşmasına o keskinliği ve coşkuyu veren de budur. İnce bir bakış açısı birdenbire Cowper'ı ele geçirmiş, etkisi altına almıştır. İşte bu şey, uzun kış gecelerine, sabahın erken saatindeki ziyaretlere dokunaklılık ve muazzamlığın tarif edilemez birleşimini kazandıran şey olmalıydı. Ne var ki Theodora, Ann Austen'ı Cowper'ın erkekler için de kadınlar için de tutku duymayacağı konusunda uyarmış olabilirdi. Cowper'ınki soyut bir heyecandı. Ne tuhaftır ki Cowper, seks düşünmeyen bir adamdı.

Ann Austen arkadaşlıklarının ilk döneminde zaten uyarılmıştı. Arkadaşlarını çılgınca severdi ve bu sevgisini kendisine gayet doğal gelen bir heyecanla ifade ederdi. Bir keresinde Cowper budalaca davranışları konusunda onu müşfik ama net bir dille uyaran bir mektup yazmıştı. "Bir mahluku hayallerimizdeki renklerle süslediğimizde," diye yazmıştı, "onu idol haline getiririz. Onun bize verdiği tek şey ise yaptığımız hatayı acı bir şekilde öğretmek olur. Ann mektubu okudu, tepesinin tası attı, sonra da sinir içinde ülkeyi terk etti. Ancak bu çatlak çok geçmeden kapandı; Ann Cowper'a danteller ördü; Cowper da teşekkür babında bir kitabını hediye etti. Çok geçmeden Ann Mary Unwin'i bağrına basmış ve onunla hiç olmadığı kadar yakınlaşmıştı. Bir ay içinde bütün planlarını hayata geçirmişti; kasabadaki evini devretmiş, Cowper'ın bitişiğindeki papaz evine yerleşmiş; artık Olney'den başka yurdunun, Cowper ve

Mary Unwin'den başka arkadaşının olmadığını belirtmişti. Bahçeler arasındaki kapı açılmıştı; iki aile akşam yemeklerini sırasıyla birbirlerinin evinde yiyordu; William ve Ann birbirlerine kardeşim diyorlardı. Bundan daha huzurlu bir düzen olabilir miydi? "Leydi Austen ve ben günlerimizi sırasıyla birbirimizin şatosunda geçiririz. Sabahları bu hanımların ya biriyle ya da diğeriyle yürüyüşe çıkarım, öğleden sonraları da oturup iplik sararım," diye yazmıştı Cowper, kendisini şakacı bir dille Hercules ve Simson'a benzeterek. Sonra akşam olurdu, Cowper'ın en sevdiği kış akşamları... Şömine ateşinde hayallere kapılırdı; lamba gelinceye kadar, demirlerin üzerinde hoyratça dans eden gölgeleri, külrengi filmleri seyre dalardı. Sonra lambanın ışığında ağları çözer ya da ipek sarardı. Sonra belki de Ann klavsen eşliğinde şarkı söyler; Mary ve William da *badminton* oynarlardı. Güvenli, masum, huzurlu insan mutluluğunun yanında kaçınılmaz olarak büyüyen, Cowper'ın söylediğine göre, o "korkutucu keder" neredeydi öyleyse? Geçimsizlik nereden gelecekti, eğer ille de gelecekse? Tehlike belki de kadınların arasında yatıyordu. Tehlike, bir gece Mary Ann'in William'ın elmaslı bigudilerinden birini sardığını fark edince ortaya çıkabilirdi. Mary, William'ın Ann'e karşı kardeşçe duygulardan daha fazlasını ifade ettiği bir mektubunu bulabilirdi. Kıskanabilirdi. Çünkü Mary Unwin safdil taşralının teki değil, "bir düşes gibi davranan" iyi eğitimli bir kadındı. Ann ikisinin de çok sevdiği bu "sakin hayata" gelip konmadan yıllar öncesinde William'a bakan, onu kollayan kendisiydi. İşte bu yüzden iki hanım rekabete girecekti; işte bu noktada geçimsizlik başlayacaktı. Cowper ikisinin arasında

seçim yapmak zorunda kalacaktı.

Ancak o geceki masum eğlencede bulunan başka bir şeyin varlığını unutuyoruz. Ann şarkı söyleyebilir; Mary oyunlar oynayabilir; ateş parıl parıl yanabilir; dışarıdaki ayaz ve rüzgâr ateşin başını daha huzurlu ve tatlı kılabilirdi. Ancak içlerinde bir gölge vardı. O sükûnet dolu odanın içinde bir uçurum açıldı. Cowper uçurumun kenarına ayak basmıştı. Şarkı sözlerine fısıltılar karışıyordu; bazı sesler kulağına kahır ve lanet sözleri tıslıyordu. Korkunç bir ses onu cehennem azabına sürüklüyordu. Sonra Ann Austen ondan kendisiyle flört etmesini bekledi! Sonra Ann Austen ondan kendisiyle evlenmesini istedi! Bu düşünce iğrençti; edepsizceydi; affedilemezdi. Ann'e başka bir mektup yazdı, öyle bir mektup ki cevap verilemezdi buna. Ann acı ve öfke içinde yaktı bu mektubu. Olney'i terk etti ve bir daha tek bir kelime bile konuşmadılar. Arkadaşlık bitmişti.

Ve Cowper'ın pek de umurunda değildi. Herkes ona karşı fazlasıyla şefkatliydi zaten. Throckmorton ailesi ona bahçelerinin anahtarını vermişlerdi. İsimsiz bir arkadaşı (Cowper onun adını hiç tahmin etmedi), ona yılda elli pound yolluyordu. İsimsiz kalmayı isteyen başka bir arkadaşı da gümüş kulplu ahşap bir sıra yollamıştı. Olney'deki tatlı insanlar ona neredeyse haddinden fazla evcil tavşan vermişti. Ancak lanetlenmişseniz, yalnızsanız; Tanrı'dan ve insanlardan kopmuşsanız, diğer insanların şefkati neye yarar ki? "Hepsi beyhude... Doğa yeniden canlanır, ancak ruh bir kere katloldu mu artık dirilmez." Kederden kedere koştu ve mutsuzluk içinde öldü. Leydi Austen'a gelince, o bir Fransız'la evlendi. Mutluydu; öyle diyordu insanlar.

II
BEAU BRUMMELL

Olsey'deki inzivasında Cowper, Devonshire Düşesi aklına gelince bile öfkelenirken ve "kemerin yerini yırtığın, güzelliğin yerini ise çıplaklığın alacağı" zamanları öngörürken, aslında hakir gördüğü bir hanımefendinin gücünü kabulleniyordu. Yoksa bu kadın neden Olney'nin rutubetli, tenha yerlerine gidip dursundu ki? Neden ipek eteklerinin hışırtıları bu kasvet dolu düşünce anlarını baltalasındı? Hiç şüphesiz Düşes çok gidip gelmişti buraya. Bu sözler yazıldıktan çok sonra, Düşes öldüğünde ve süslü püslü bir taçla gömüldüğünde, hayaleti de çok farklı bir yerleşim yerinin merdivenlerine dadanmıştı. Caen'de yaşlı bir adam koltuğunda oturuyordu. Kapı açıldı ve hizmetçi haber verdi: "Devonshire Düşesi" Beau Brummell derhal ayağa kalktı, kapıya gitti ve İngiliz kraliyet ailesini selamlıyormuşçasına eğildi. Gelgelelim maalesef orada kimse yoktu. Hanın merdivenlerinde soğuk bir rüzgâr esiverdi. Düşes öleli çok olmuştu; yaşlı ve budala Beau Brummell Londra'ya döndüğünü, tekrar bir parti verdiğini hayal ederek yaşıyordu. Cowper'ın laneti ikisi için de tutmuştu. Düşes kefene sarılmıştı. Kıyafetleri kralları bile kıskandıran Brummell'ın ise eski püskü paltosunun altında gizlemeye çalıştığı bir çift yamalı pantolonu kalmıştı sadece. Saçları ise doktorun emriyle tıraş edilmişti.

Ancak Cowper'ın acıklı kehanetleri böylece gerçekleşse de, hem Düşes hem de o züppe herif vakti zamanında çok popüler olduklarını iddia edebilirlerdi. Kendi dönemlerinin büyük isimleriydi onlar. İkisi arasın-

dan belki Brummell daha da olağanüstü bir kariyere sahip olmakla övünebilirdi. Asil bir aileden gelmemişti o, azıcık maldan başka hiçbir şeyi yoktu. Büyükbabasının St. James's Sokağı'nda kiralık odaları vardı. Başlangıçta otuz poundluk mütevazı bir sermayesi vardı sadece. Yakışıklılığı ise yüzünden ziyade vücudundaydı, kırık bir burun bu yakışıklılığı bozmuştu. Ancak tek bir asil, önemli ya da değerli hareketi olmaksızın, varlığı yine de boy göstermiştir; ismi hâlâ bir semboldür; hayaleti hâlâ aramızda dolaşmaktadır. Bu şöhretin sebebini tespit etmek şimdi biraz zor. Hiç şüphesiz marifetli bir eli ve isabetli kararlar verebilme becerisi vardı; yoksa kravat bağlama sanatını mükemmelen icra edemezdi. Bu hikâye pek meşhurdur belki de; yani kumaşın kusursuz bir simetriyle katlanabilmesi için kafasını nasıl geriye atıp çenesini yavaşça içe gömdüğü; katlardan biri haddinden fazla çukur ya da düz olursa, kravatı çöpe atıp sil baştan denediği, bu esnada da Galler Prensi'nin oturup tüm bunları seyrettiği... Ancak marifetli bir el ve isabetli kararlar verebilme becerisi de yetmiyordu. Brummell itibarını nüktedanlık, tecrübe, küstahlık ve bağımsızlıktan (çünkü o hiçbir zaman dalkavuk olmamıştı) oluşan garip bir karışıma borçluydu. Bu karışım, yaşam felsefesi olarak adlandırılamayacak kadar çiğdi ancak işe yarıyordu. Ne olursa olsun, Eton'un en popüler çocuğu olmasından, arkadaşlarıyla birlik olup bir kayıkçıyı denize atmaya gittiklerinde serinkanlılıkla şakalar yaptığından ("Değerli arkadaşlarım, onu ırmağa yollamayın sakın; öyle görünüyor ki bu adamda yüksek ölçüde ter mevcut. Bu da kesinlikle üşüteceği gerçeğine karşılık geliyor") beridir, rahatça, gamsız-

ca, bariz bir çaba harcamadan içine girdiği her topluluğun kaymak tabakasına yükselmeyi başardı. Tenth Hussars'ta kaptanlık yaparken, işle güçle o kadar alakası yoktu ki, birliğini yalnızca adamlardan birinin "çok büyük mavi burnu" sayesinde tanıyabiliyordu. O zamanlarda bile sevilmiş, hoş görülmüştü. Birliği Manchester'a gönderileceği için görevinden istifa ettiğinde (ve "Oraya cidden gidemem Prens Hazretleri, bir düşünün lütfen orası Manchester!"), Chesterfield Sokağı'nda bir ev kurması, zamanının en kıskanç ve seçkin topluluğunun başına geçmesi için yetmişti. Mesela bir gece Almack's'a gitmiş, Lord Falanca ile konuşuyordu. Düşes Filanca da oradaydı, genç kızı Leydi Louisa'ya eşlik ediyordu. Düşes Bay Brummell'ı fark etti ve derhal kızını uyardı: Eğer kapının yanındaki beyefendi gelir ve bizimle konuşursa, onu etkilemeye çalış. "Çünkü o," Düşes'in sesi şimdi fısıltıya dönüşmüştü, "şu meşhur Bay Brummell." Leydi Louisa Bay Brummell diye bir adamın neden meşhur olduğunu ve neden bir Dük'ün kızının Allah'ın Bay Brummell'ım etkilemesi gerektiğini pekâlâ merak etmiş olabilir. Ve sonra Bay Brummell onlara doğru ilerleyince, annesinin uyarısının sebebi ortaya çıkmış oldu. Duruşundaki asalet öyle büyüleyiciydi, reveransları öyle zarifti ki. Herkes onun yanında ya haddinden fazla giyinik, ya çıplak ya da tam anlamıyla pasaklı görünüyordu. Onun kıyafetleri, kesimlerindeki mükemmellik ve renklerindeki sessiz ahenkle harmanlanmış gibiydi. Belirli bir yönü olmaksızın her şeyiyle ayırt edilebilen bir adamdı; selamlamak için eğilişinden, enfiye kutusunu açışına kadar. Bunları da hep sol eliyle yapardı. Canlılığın, temizliğin ve intiza-

mın ete kemiğe bürünmüş haliydi. Onun, soyunma odasına kendi sandalyesini getirttiğine, en ufak bir rüzgâr esintisinin buklelerini bozmasına ya da benek kadar bir çamurun ayakkabılarını kirletmesine müsaade etmeden Almack's'a yerleştiğine pekâlâ inanılabilirdi. Hakikaten de bu beyefendi onunla konuştuğunda Leydi Louisa evvela mest olmuştu. Bu beyefendi hayatında tanıdığı en uyumlu, en eğlenceli adamdı; hiç kimsenin hali tavrı onunki kadar pohpohlayıcı, cezbedici değildi. Mest olan Leydi Louisa'nın kafası karışmıştı. Gece bitmeden evvel beyefendinin kendisine evlenme teklif etmesi kuvvetle muhtemeldi. Gelgelelim, öyle bir teklif ediş tarzı vardı ki sosyeteye yeni girmiş, bu son derece masum genç kız bu teklifin ciddiyetine inanamazdı. Adamın o acayip gri gözleri, ağzını yalanlıyor gibiydi; o gözlerde iltifatlarının samimiyetini şüpheli hale getiren bir bakış vardı. Ve sonra adam diğer insanlar hakkında son derece kırıcı sözler sarf etti. Bu sözler pek de nüktedan değildi; kesinlikle bilgece değildi; ancak öyle ustaca, öyle mahirdi ki insanın zihnine kaçıveren ve daha önemli deyişler unutulurken orada kalmasını sağlayan bir kıvrım vardı. Bizzat kral naibinin kendisini o hünerli "Şişko arkadaşın kim?" sorusuyla alaşağı etmişti. Ve kendisini hakir gören ya da sıkan daha sıradan insanlara karşı kullandığı yöntem de aynıydı. "Muhterem dostum, ilişkimi kesmekten başka ne yapabilirdim ki? Leydi Mary'nin aslında lahana yediğini öğrendim!" Bir hanımla neden evlenmediğini işte bu şekilde açıklamıştı. Ve yine sersem bir şehirli Kuzey'e yapacağı geziyle ilgili başının etini yediğinde, "Hangi gölleri seviyorum ben?" diye sormuştu uşağına. "Windermere, efendim."

"Ah, evet Windermere. Öyleyse Windermere'e gidiyorumdur." İşte onun tarzı buydu; kıpırtılı, hor görür, küstahlığın kıyılarında dolaşan, saçmalığın sınırlarında gezinen, bununla birlikte acayip bir bayağılık içinde olan bir tarz. Bu abartı sayesinde insan Brummell'in hangi hikâyesi uydurma hangisi gerçek ayırt edebilirdi. Brummell ne "Galler, zilleri çalın," diyecek ne de rengârenk bir yelek ya da parlak bir kravat takacak türden bir adamdı. Lord Byron'ın, kıyafeti içinde dikkat çektiği o "mükemmel terbiye" tüm varlığına damga vuruyor, onu tek muhabbeti spor olan ve Brummell'in nefret ettiği beylerin arasında havalı, rafine, tatlı gösteriyor ve Brummell'in asla uğramadığı o ahır gibi kokuyordu. Leydi Louisa, Bay Brummell'i etkilemek için pekâlâ diken üstünde olabilirdi. Bay Brummell'in olumlu kanaati Leydi Louisa'nın dünyasında azami öneme sahipti.

Ve o dünya harap olmadığı sürece, Brummell'in hâkimiyeti güvende görünüyordu. Yakışıklı, kalpsiz, alaycı Beau hiçbir şekilde incitilemez görünüyordu. Üslubu mükemmeldi, sağlığı hayranlık uyandırıyordu, görüntüsü de her zamanki gibi hoştu. Hâkimiyeti yıllarca sürmüş, birçok değişimden sağ salim çıkmıştı. Fransız İhtilali'ni yaşamış ve kılına zarar gelmemişti. O bir kravatın üzerindeki kırışıkla uğraşırken ve bir paltonun kesimini eleştirirken imparatorluklar yükselmiş, çökmüştü. Şu sıralarda Waterloo savaşı yapılmış, sonra barış gelmişti. Savaş ona dokunmadan geçmişti; onu mahveden barıştı. Bir süreden beridir kumar masalarında kazanıyor ve kaybediyordu. Harriette Wilson onun mahvolduğunu ve sonra tekrar düzlüğe çıktığını işitmişti, bu haber üzerine hayal kırıklığına da uğramamıştı.

Şimdiyse ordular terhis edilince, bunca yıl savaşmış ve bundan sonrasında eğlenmeye kararlı bir sürü görgüsüz, kaba saba adam ipini koparıp Londra'ya gelmişti. Kumarhanelere akın etmişlerdi. Büyük oynuyorlardı. Brummell rekabete girmek zorunda kalmıştı. Kaybetti, kazandı, bir daha oynamamaya yemin etti, sonra bir daha oynadı. Nihayetinde kalan on bin poundu da gitti. Borç aldı; ta ki artık alamayacak hale gelene dek. Kendisine daima şans getiren ortası delikli bozuk parayı da kaybetmesi bunca para kaybının üzerine tuz biber ekti. O parayı yanlışlıkla bir at arabacısına vermişti: O Rothschild hergelesi ele geçirdi paramı, diyordu. Böylece şansı bitti. Tabii bu, olayı kendi açısından anlatışıydı. Diğer insanlar meseleyi daha az masumane bir yorum getiriyorlardı. Öyle ya da böyle bir gün geldi, daha net konuşmak gerekirse 16 Mayıs 1816 tarihi geldi. O gün, kendisi hakkındaki her şeyin net olduğu bir gündü. O gün Beau'nun Watier's'ta akşam yemeğinde tek başına bir soğuk hindi ve bir şişe kırmızı şarap içtiği, operaya gittiği, sonra da Dover'a gitmek üzere bir araba tuttuğu gündü. Gece boyu hızlıca yol aldı ve bir gün sonra Calais'e vardı. İngiltere'ye bir daha asla adım atmadı.

Şimdi de acayip bir çözülme süreci başladı. Londra'nın kendine has ve hayli yapmacıklı topluluğu bir kalkan vazifesi görmüştü; onu var etmişti; onu tek bir cevhere yoğunlaştırmıştı. Şimdi o baskı kalktığına göre, Beau'nun varlığını meydana getiren, ayrıyken çok değersiz birlikteyken harikulade olan o ıvır zıvırlar paramparça olmuş ve altta yatan şeyi ortaya çıkarmıştı. Başlangıçta Beau ihtişamından bir şey kaybetmemiş görünüyordu. Eski arkadaşları onu görmek için denizi

geçmişler, ona bir akşam yemeği ısmarlamaya ve bankada onun için bir hediye bırakmaya özen göstermişlerdi. Kaldığı yerde her zamanki gibi davetleri kabul etti; her zamanki gibi yıkandı, giyindi; dişlerini kan otuyla fırçaladı, kılını tüyünü gümüş bir cımbızla yoldu, kravatını hayranlık uyandırıcı bir şekilde bağladı ve sanki kolunda bizzat Prens'in kendisi varmış, Rue Royale Sokağı da, St. James Street Sokağı'ymış gibi saat tam dörtte tam teçhizat dışarıya çıktı. Ne var ki Rue Royale, St. James's Sokağı değildi; yere tüküren yaşlı Fransız Kontes de Devonshire Düşesi değildi; saat dörtte yemekte kaz yemesi için kendisine ısrar eden iyi yürekli burjuva da Lord Alvanley değildi. Ve çok geçmeden Roi de Calais (Calais Kralı) lakabını kazanmasına ve işçiler arasında "George, zilleri çal," olarak tanınmasına rağmen, bu övgüler iğrençti, toplum kaba sabaydı ve Calais'nin eğlenceleri pek sınırlıydı. Beau kendi zihninin kaynaklarına başvurmak zorunda kalmıştı. Bu kaynaklar hatırı sayılır ölçüde olabilirdi. Leydi Hester Stanhope'a göre, isteseydi çok akıllı bir adam olabilirdi. Ve bunu kendisine söylediğinde, Beau yeteneklerini heba ettiğini çünkü züppece bir yaşam tarzının "kendisini şöhretli bir konuma ulaştıracak ve fazlasıyla hakir gördüğü diğer insan sürüsünden ayırmasını sağlayacak" tek yol olduğunu kabul etmişti. Böyle bir yaşam tarzı şiir yazmasına (Kelebeğin Cenazesi adlı şiiri pek beğenilmişti), şarkı söylemesine ve kalemiyle üstalık kazanmasına olanak tanıyordu. Ama şimdiyse, yaz günleri bu denli uzun ve boşken, bu hünerleri de zaman geçirmeye yetmiyordu. Anılarını yazarak oyalanmaya çalıştı; bir pano aldı ve panonun üzerine büyük adamların, güzel

hanımların resimlerini yapıştırarak saatlerini geçirdi. Bu insanların üstünlüklerini ve zaaflarını olağanüstü bir beceriyle birbirine uydurduğu sırtlan, eşek arısı, aşk tanrısı sembolleriyle simgelemişti. Sonra Buhl mobilyaları koleksiyonu yaptı; hanımlara ilginç bir şekilde zarif ve dallı güllü bir üslupta mektuplar yazdı. Ancak bu meşgaleler de kabak tadı vermişti artık. Zihninin kaynakları yıllar içinde tükenmiş; şimdi de onu yarı yolda bırakmıştı. Sonra bu dağılma süreci biraz daha ilerledi ve başka bir organı daha içinde ne varsa döktü: kalbi. Bunca yıl aşkla oynayan ve tutkunun ötesinde böyle ustalıkla durabilen adam, şimdi kızı yaşında hanımlara hunharca asılıyordu. Caenli Matmazel Ellen'a öyle tutkulu mektuplar yazıyordu ki kadın bunlara gülsün mü kızsın mı bilemiyordu. Matmazel kızgındı ve Düklerin kızlarına onca zorbalık etmiş olan Beau şimdi çaresizlik içinde onun ayaklarına kapanıyordu. Ama artık çok geçti. Bunca yıldan sonra onun kalbi basit bir taşra kızına bile cazip gelmiyordu artık. En sonunda Beau bütün ilgisini, yakınlığını hayvanlara harcamaya başladı. Terrier cinsi köpeği Vick için üç hafta yas tuttu; bir fareyle arkadaşlık etmeye başladı; Caen'de terk edilmiş tüm kedilerin, açlıktan ölmek üzere olan tüm köpeklerin hamisi oldu. Aslına bakarsanız bir hanıma, aynı gölette bir adamla bir köpeğin boğulduğunu görse, köpeği kurtarmayı tercih edeceğini söylemişti; yani eğer o esnada kimse bakmıyorsa. Ancak yine de herkesin baktığına ikna olmuştu ve görünüşe atfettiği büyük önem ona metanet ve dayanıklılık kazandırmıştı. Bu yüzden, akşam yemeğinde kendisine inme inince, hiç çaktırmadan masayı terk etti. Yine boğazına

kadar borca battığında, taşlı yollardan geçmeye devam etti ve ayakkabılarını korumak için parmak uçlarında dikkatle yürüdü. Ve hapse atıldığı o korkunç gün geldiğinde Beau sanki sabah ziyareti yapıyormuşçasına öyle serinkanlı ve efendi bir imaj çizmişti ki hırsızların ve katillerin hayranlığını kazanmıştı. Ancak üzerine düşeni oynamaya devam edecekse, destek görmesi şarttı. Ayakkabı cilasının, galonlarca parfümlü kolonyasının, günlük üç takım çamaşırının eksik edilmemesi gerekiyordu. Bunlara yaptığı masraf muazzamdı. Eski dostları ne kadar cömert olsa da ve ne kadar Beau bıkmadan usanmadan rica minnet etse de, gün geldi onlardan daha fazla yararlanamaz oldu. Günde bir kere çamaşır değiştirmeye alışması gerektiğine ve kendisine yalnızca ihtiyaçlarını karşılayacak kadar para verilmesine karar kılındı. Ancak bir Brummell yalnızca ihtiyaçlarının karşılanmasıyla nasıl yaşayabilirdi? Saçma bir istekti bu. Sonra çok geçmeden Beau, boynuna siyah ipek bir boyunbağı bağlayarak durumun vahametini anladığını gösterdi. Siyah ipek boyunbağları daima onun hoşnutsuzluk simgesi olmuştu. Çaresizlik sinyaliydi bu, yolun sonunu gösteriyordu. Ondan sonra kendisini destekleyen ve var eden her şey dağıldı gitti. Özsaygısı yok oldu. Hesabı ödeyecek herkesle yemeğe çıkabilirdi. Hafızası kötüledi, Caenliler bile sıkılıncaya değin aynı hikâyeyi tekrar tekrar anlatır oldu. Sonra hali tavrı bozuldu. O aşırı temizliği önce özensizliğe, sonra da basbayağı pasaklılığa kaydı. İnsanlar, onun oteldeki yemek salonunda bulunmasına itiraz eder oldular. Sonra aklı büsbütün gitti. Bir rüzgâr esse, Devonshire Düşesi'nin merdivenlerden geldiğini sanırdı. Bunca enkazın arasında tek

bir tutkusu sapasağlam kaldı: muazzam açlığı. Rheims bisküvilerinden alabilmek için, kendisine kalan en büyük hazinesini de feda etti; enfiye kutusunu sattı. Ve sonra geriye bir yığın nahoşluktan, bir sürü yozluktan, hemşirelerin merhametinden ve bir akıl hastanesinin korumasından başka hiçbir çıkar yolu kalmamış kaçık ve mide bulandırıcı ihtiyar bir adam kalmıştı yalnızca. Oradaki rahip dua etmesi için yalvarıyordu: "'Uğraşıyorum,' diyor bana, ancak sonra öyle bir şey ekliyor ki beni gerçekten anlayıp anlamadığından şüpheleniyorum." Tabii ki uğraşırdı; çünkü rahip öyle rica ediyordu ve Beau her zaman nazik biri olmuştu. Hırsızlara da, düşeslere de, bizzat Tanrı'ya karşı da nazikti. Ancak daha fazla uğraşmanın faydası yoktu. Artık sıcacık ateşten, tatlı bisküvilerden ve istediği zaman gelen bir fincan daha kahveden başka şeye inanamazdı. Ve haliyle, vakti zamanında nezaket ve tatlılığın timsali olan Beau'nun diğer tüm rüküş, kaba ve lüzumsuz ihtiyarlar gibi gömülmesinden başka yol yoktu. Yine de insan, züppelik zamanlarında Byron'ın "Brummell'in adını daima kıskançlık ve saygı karışımı bir duyguyla zikrettiğini" aklından çıkarmamalı.

[NOT: St. James's Sokağı'ndan Bay Berry nazik bir şekilde, Beau Brummell'in 1822 senesinde kesinlikle İngiltere'yi ziyaret ettiği gerçeğine dikkatimi çekti. Brummell, 26 Temmuz 1822 tarihinde meşhur şarap dükkânına gelmiş ve her zamanki gibi tartılmıştı. 69 kilo çıkmıştı. Bir önceki gelişinde, yani 6 Temmuz 1825'te 80 kilo çıkmıştı. Bay Berry, Brummell'in 1822'den sonra hiçbir geliş kaydının bulunmadığını ekliyor.]

III
MARY WOLLSTONECRAFT

Büyük savaşların yarattığı etkiler ne tuhaftır ki herkeste aynı olmaz. Fransız İhtilali bazılarının kılına zarar vermemişken, bazılarını da hallaç pamuğu gibi fırlatıp atmıştır. Söylenildiğine göre Jane Austen ihtilalden hiç bahsetmemiştir; Charles Lamb yok saymıştır; Beau Brummell bu konu üzerinde hiç durup düşünmemiştir. Ancak Wordsworth ve Godwin'e[11] göre bu ihtilal bir anlamda şafak vaktidir; hiç şüphesiz onlar Fransa'nın altın çağlarını yaşadığını ve insan tabiatının yeniden doğuşunu görmekteydiler. İşte bu yüzden pitoresk bir tarihçi için en parlak karşıtlıkları yan yana koymak kolay olur: Burada, Chesterfield Sokağı'nda titizlikle çenesini kravatının üzerine gömen ve bir ceket yakasının kesiminin nasıl olması gerektiği hakkında kabalıktan uzak bir ses tonuyla titizlikle tartışan Beau Brummell vardı. Şurada, Somers Town'da ise içlerinde kafası vücuduna büyük, burnu suratına uzun gelen, her Allah'ın günü fincan fincan çay içerek insanoğlunun mükemmelliği, ideal birlik ve insan hakları konularında nutuk çeken bir tanesinin olduğu, paspal giyimli, heyecanlı genç adamların grubu vardı. Onların arasında parıl parıl gözleri ve heyecan dolu konuşmasıyla bir kadın da bulunuyordu. Ve Barlow, Holcroft ve Godwin gibi orta sınıfa ait soyadları taşıyan genç adamlar bu kadına kısaca "Wollstonecraft" diyorlardı, sanki bu kadının evli ya da bekâr olmasının hiçbir önemi yokmuş gibi, sanki o

11. William Godwin: İngiliz roman, tarih ve demografi yazarı. *An Incuiry Concercing Political Justice* adlı kitabı ile bu adı vermese de anarşizmin ilk siyasal ve ekonomik kavramlarını formüle eden kişidir.

da tıpkı kendileri gibi genç bir adammış gibi.

Akıllı insanlar arasındaki bu tür göz alıcı uyumsuzluklar (çünkü Charles Lamb de, Godwin de, Jaue Austen da, Mary Wollstonecraft da son derece akıllı insanlardı), koşulların, fikirler üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösterir. Şayet Godwin Temple yöresinde doğmuş ve Christ's Hospital'de antik çağları, eski mektupları yemiş yutmuş olsaydı, insanlığın geleceği ve genel olarak insan hakları konusunu zerre umursamazdı. Jane Austen çocukluğunda, babası annesini dövmesin diye merdiven sahanlığında yatmış olsaydı, ruhunda zulme karşı öyle bir yangın olurdu ki, yazdığı bütün romanlar adalet için attığı bir çığlıktan ibaret kalırdı.

İşte Mary Wollstonecraft'ın evlilik müessesesinde yaşadığı ilk tecrübeler de böyleydi. Sonra kardeşi Everina da acınası bir evlilik yapmış, faytonda giderken alyansını dişleyerek parçalamıştı. Babasının çiftliği batmıştı; erkek kardeşi deseniz, o da sırtında ayrı bir yüktü. Ve Mary, bu kırmızı suratlı, kirli saçlı, asabi ve itibarı sıfıra inmiş adam hayata sil baştan başlayabilsin diye, mürebbiyelik göreviyle kendini aristokrat kesime esir etmişti. Velhasıl, Mary ömrü boyunca mutluluk nedir bilmemiş ve gerçek insan hayatının bu menfur kederiyle yüzleşmek için kendine bir inanç yaratmıştı. İnancının özü, bağımsızlıktan başka hiçbir şeyin önemi olmadığıydı. "Türdeşlerimizin yüklediği her sorumluluk bize vurulan yeni bir prangadır, doğal özgürlüğümüzden çalar ve zihnimizi yozlaştırır." Bağımsızlık bir kadının birincil ihtiyacıydı; isteklerini yerine getirmesini sağlayacak şey güzellik ya da cazibe değil; enerji, cesaret ve güçtü. İşte bir kadında olması gereken nitelikler bun-

lardı. "Sonuçlarına gönülden bağlanmadığım hiçbir şey yapmadım henüz," diyebilmek en büyük gururuydu. Hiç şüphesiz Mary'nin burada hakkı vardı. Otuz yaşından birazcık büyük olduğu zamanlara ilişkin, tüm itirazlara rağmen yaptığı bir dizi eylem anımsayabilirdi. Müthiş çabalarla arkadaşı Fanny'ye bir ev almıştı; ne var ki Fanny fikrini değiştirmişti ve artık ev istemiyordu. Mary okula başlamıştı. Fanny ölmeden önce ona bakmak için okulu bırakmış ve tek başına Lizbon'a gitmişti. Geri dönüşte, reddederse kendisini ifşa etmekle tehdit ederek geminin kaptanını, harap olmuş bir Fransız teknesini kurtarmaya zorlamıştı. Ve Fuseli'ye[12] karşı duyduğu tutkuya kapılıp, kendisiyle birlikte yaşamak istediğini belirttiğinde ve haliyle Fuseli'nin karısı tarafından reddedildiğinde, nihai eylem ilkesini bizzat hayata geçirmiş ve hayatını kalemiyle kazanmaya kararlı bir şekilde Paris'e gitmişti.

İhtilal onun dışında gelişen bir olay değildi sadece; bizzat kanında aktif olan bir maddeydi. O hayatı boyunca başkaldırmıştı; zulme karşı, yasalara karşı, geleneklere karşı. Bir devrimcinin insanlığa karşı duyduğu sevgi ki bu duygunun içinde sevgi kadar nefret de vardı, içinde yeşermişti. Fransa'da ihtilalin patlak vermesi, ondaki en derin teori ve inançları da açığa çıkarmıştı ve o sıradışı anın hararetiyle bu özlü ve cesur iki kitabı yazmıştı: *Reply to Burke* ve *Vindication of the Rights of Woman*. Bu kitapların günümüzde yeni hiçbir şey anlatmadığı doğrudur, orijinallikleri bizim için sıradan hale gelmiştir. Ancak Paris'te muazzam bir evde tek başına yaşarken, nefret ettiği Kral'ın etrafı Milli Muhafızlar

12. Henry Fuseli; İsviçre uyruklu İngiltere'de yaşamış ressamlardandır.

ile çevrili halde geçişini ve beklediğinden daha vakarlı olduğunu kendi gözleriyle gördüğünde, gözleri yaşla dolmuştu: "Size neden uyumaya gittiğimi söyleyemem." Mektubu sona eriyordu. "Ve hayatımda ilk defa mumu söndüremiyorum." İşler hiç de öyle basit değildi. Kendi duygularını bile anlayamıyordu. İnançlarının en kutsalını gerçek hayatta görmüş ve gözleri yaşla dolmuştu. Şöhret, bağımsızlık ve kendi hayatını yaşama hakkı kazanmıştı ve şimdiyse başka bir şey istiyordu. "Bir tanrıça gibi sevilmek istemiyorum," diye yazmıştı, "Ama bana ihtiyaç duyulmak istiyorum." Çünkü bu mektupların yazıldığı etkileyici Amerikalı Imlay[13], ona karşı çok iyiydi. İşin aslı Mary, bu adama âşık olmuştu. Ancak aşkın özgür olması gerektiği Mary'nin teorilerinden biriydi. "Karşılıklı sevgi evliliktir ve aşk öldükten sonra evlilik bağı artık bağlayıcı olmamalıdır, eğer aşk ölen bir şeyse." Ancak Mary özgürlük istediği kadar kesinlik de istiyordu. "Sevgi kelimesi hoşuma gidiyor," diye yazmıştı, "çünkü bu sözcük alışkanlık haline gelmiş bir şeyi ifade ediyor."

Tüm bu çelişkilerin çatışması Mary'nin yüzünde görülebilir; aynı anda hem çok kararlı, hem çok hülyalı, hem çok duygusal, hem de çok akıllı görünen, üstüne üstlük muhteşem bukleleri ve kocaman parlak gözleriyle pek güzel olan yüzünde... Öyle bir yüzdü ki bu Southey, bunun ömründe gördüğü en etkileyici yüz olduğunu düşünürdü. Böyle bir kadının hayatı illa ki çalkantılı olacaktı. Her gün, hayatın nasıl yaşanması gerektiğiyle ilgili teoriler üretirdi; her gün, insanların önyargılarına sağlam tokatlar atardı. Yine her gün onu,

13. Gilbert Imlay; Amerikalı işadamı yazar ve diplomat.

teorilerini bir kenara atmaya ve yeni baştan şekillendirmeye iten bir şey doğuyordu içinde, çünkü o, kural kaide bağımlısı, duygusuz bir teorisyen değildi. Imlay üzerinde hiçbir kanuni hakkı olmadığı teorisine dayanarak hareket etti; onunla evlenmeyi reddetti. Ancak Imlay onu, doğurduğu çocukla haftalar boyu yalnız bırakıp terk edince, Mary'nin ıstırabı dayanılmaz oldu.

Mantıklı ve kalleş Imlay de; kendi kendisini bile anlayabilmekte güçlük çeken dengesiz Mary'nin hızlı değişimlerine, ruh halindeki mantıklı ve mantıksız değişkenliklere yetişemediği için hepten suçlanamaz. Beğenileri tarafsız olan arkadaşları bile onun bu çelişkilerinden rahatsız oluyordu. Mary'de tutkulu, coşkun bir tabiat aşkı vardı. Bir gece, gökyüzündeki renkler o denli enfesti ki Madeleine Schweizer ona, "Gel, Mary, gel tabiat âşığı, gel ve şu muhteşem manzaranın, biteviye değişen renk cümbüşünün tadını çıkar," demekten kendini alamamıştı. Gelgelelim Mary, gözlerini Baron de Wolzogen'den ayırmamıştı bile. "İtiraf etmeliyim ki," diye yazmıştı Madam Schweizer, "Onun bu erotizme kendini kaptırışı bende öyle kötü bir izlenim yarattı ki bütün keyfim kaçtı." Ancak Mary'nin şehvaniyeti, bu duygusal İsveçlinin canını sıkmışken, zekâsı da uyanık vekilharç Imlay'e gına getirtmişti. Imlay, ne zaman Mary'i görse onun cazibesine kapılıp giderdi, ancak sonra da aceleciliği, zekâsı ve tavizsiz idealizminden rahatsız olurdu. Mary onun mazeretlerini idare ederdi, tüm gerekçelerini yerine getirirdi, hatta işini bile yürütebilirdi. Imlay'e bu kadınla huzur yoktu, yeniden uzaklaşmalıydı. Ve ardından Mary'nin mektupları geldi; derin bir sezgi ve samimiyet dolu bu mektuplar

ona işkence ediyordu adeta. Bu mektuplar öyle dobraydı ki; gerçeğin söylenmesi için öyle tutkuyla yakarıyorlardı ki; yağlı sabunlara, zenginliğe, konfora karşı öyle bir hor görme vardı ki bu mektuplarda; tahmin ettiği üzere, tek söylemesi gerekenin, "Bir daha benden asla haber alamayacaksın," sözü olduğunu öyle bir tekrarlıyordu ki, Imlay buna dayanamıyordu artık. Bir yunusa kancayı takmıştı ve bu yaratık, başı dönünceye, tek istediği şey kaçmak oluncaya değin suların içinde sürüklemişti onu. Kendisi de teori üretiyormuş gibi yapsa da, nihayetinde o bir işadamıydı, yağlı sabuna bel bağlamıştı. "Hayatın ikincil keyifleri benim rahatım için çok mühimdir," diyerek durumunu kabullenmişti. Ve bu keyiflerin arasında Mary'nin kıskançça didiklemelerinden kaçmak da vardı. Onu sürekli Mary'den uzaklaştıran şey iş miydi, siyaset miydi, yoksa bir kadın mıydı? Imlay kararsızlık içindeydi; tanıştıklarında büyüleyici bir adamdı; sonra yine ortalardan kaybolmuştu. Mary en sonunda çileden çıkmış, şüpheden neredeyse aklını kaçırmış halde, gerçeği aşçının ağzından zorla aldı. Seyyar bir kumpanyada oynayan genç bir aktrisi metres tuttuğunu öğrendi. Mary, nihai eylem ilkesi gereğince, iyice dibe batmak için eteklerinin ucunu ıslattı, sonra da kendini Putney Köprüsü'nden aşağı attı. Ancak kurtarıldı; tarif edilemez bir ıstırabın ardından iyileşti. Ve sonra, "zihninin fethedilemez muazzamlığı" o kızlara özgü bağımsızlık düşkünlüğü tekrar kendini gösterdi. Ve mutluluk için tekrar çabalamaya, kendi için de çocuğu için de Imlay'den tek kuruş almadan hayatını kazanmaya kesin karar verdi.

Godwin'i tekrar görmesi işte bu kriz dönemine denk

gelir. Mary, bu koca kafalı ufak tefek adamla, Somers Town'daki genç adamlara yeni bir dünyanın doğduğunu düşündüren Fransız İhtilali sırasında tanışmıştı. Onunla buluşmuştu; gerçi bu tabir biraz hüsnü kaleme kaçıyor çünkü aslında Mary Wollstonecraft bu adamı evinde ziyaret etmişti. Bu, Fransız İhtilali'nin bir etkisi miydi acaba? Yoksa, pelerinini giyip Somers Town'da Godwin'i ziyarete mi gitmiş, ya da Judd Street West'te Godwin'in kendisine gelmesini mi beklemiş meselesini önemsiz kılan şey, kaldırımda gördüğü kan ve öfkeli kalabalığın kulaklarında çınlayan haykırışları mıydı? Ve bu ilginç adamı Mary'nin doğru şeyi yaptığını düşünmeye, kadınların hayatlarının esir edildiği o dangalakça geleneği hor gördüğü için Mary'ye saygı duymaya iten şey, insan hayatındaki hangi tuhaf köklü değişimdi? Bu adam ki, pintilikle eli açıklığın, soğuklukla derin duyguların (çünkü karısının hatırası, sıradışı derinlikte olmayan bir kalbe nakşedilemezdi) acayip bir karışımıydı. Birçok konuda, özellikle de kadın-erkek ilişkileri konusunda son derece sıradışı görüşleri vardı. Mantığın, kadın-erkek arasındaki aşkta bile etkin olmasını savunurdu. İlişkide ruhani bir şeyleri olduğunu düşünürdü. "Evlilik bir kanundur ve dünyanın en kötü kanunudur... Evlilik bir mal mülk ilişkisidir ve dünyanın en kötü mülküdür," diye yazmıştı. Onun fikrine göre, eğer karşı cinsten iki kişi birbirinden hoşlandıysa, hiçbir merasim olmadan birlikte yaşamalı veyahut birlikte yaşamak da aşkı körelttiğinden, aynı sokakta birbirlerinden sözgelişi yirmi kapı uzakta oturmalıydılar. Ve Godwin daha da ileri gitti; şayet başka bir adam karınızdan hoşlandıysa, "Bu bir mesele olmamalı. Hepimiz

onun muhabbetinden yararlanabiliriz ve cinsel münasebeti çok çok önemsiz bir detay olarak görecek kadar da akıllı olmalıyız," dedi. Doğrudur; Godwin bu sözleri yazdığında daha evvel hiç âşık olmamıştı; şimdiyse hayatında ilk kez bu duyguyu tadıyordu. Aşk çok sessiz ve tabii bir şekilde gelivermişti; Somers Town'daki o konuşmalarla, Godwin'in odasında uygunsuz bir şekilde baş başa, her konuda yaptıkları tartışmalarla "ikisinin zihninde de eşit olarak" gelişivermişti aşk. "Eriyip aşka karışan bir arkadaşlıktı bu..." yazmıştı Godwin. "Olayların akışı içinde açılma anı geldiğinde, bir manada iki taraf için de açılacak bir şey yoktu." Şüphesiz ki en hayati konularda aynı fikirdeydiler; sözgelimi ikisi de evliliğin gereksiz olduğunu düşünüyordu. Ayrı ayrı yaşamaya devam edeceklerdi. Yalnızca tabiat işin içine girdiğinde ve Mary kendisini çocuğuyla bulduğunda, şu soruyu kendisine sordu: Bir teori uğruna kıymetli arkadaşları kaybetmeye değer mi? Değmez, diye düşündü ve böylece evlendiler. Ve sonra şu diğer teori, hani karı kocanın ayrı yaşamasının en iyisi olacağını savunan... O da, Mary'nin içinde gelişen duygularla çatışmıyor muydu? "Bir koca, ev dekorasyonunun uygun bir parçasıdır," diye yazdı. Aslına bakarsanız Mary sapına kadar evcimen biri olduğunu keşfetmişti. Öyleyse neden o teoriyi de yenilemesin ve eşiyle aynı çatıyı paylaşmasındı ki? Godwin'in çalışmak için birkaç ev ötede bir dairesi olmalıydı; eğer isterlerse dışarıda ayrı ayrı yemeğe çıkmalıydılar; işleri, arkadaşları ayrı olmalıydı. Böylece düzenlerini kurdular ve plan şahane bir biçimde işledi. Bu düzen "salt bir ziyaretin değişikliğini ve yarattığı canlı hisleri, evcimen hayatın daha leziz ve iç-

ten keyifleriyle" kombine ediyordu. Mary, mutlu olduğunu kabul ediyordu. Godwin, tüm o felsefeden sonra, "başkasının mutluluğuna değer veren birilerinin olduğunu" keşfetmenin "had safhada memnun edici" olduğunu itiraf etmişti. Bu yeni mutluluk, Mary'nin içinde gizlenen her türlü gücü ve hissiyatı dışarı salıvermişti. Ufak tefek şeyler ona muazzam bir haz veriyordu; mesela, Godwin ile Imlay'nin çocuğunun birlikte oynayışını görmek; ileride doğacak olan çocuklarının düşüncesi; kırlara yapılan günübirlik bir gezi... Günlerden bir gün, New Road'da Imlay ile karşılaşmış ve ona tüm içtenliğiyle selam vermişti. Ancak Godwin'in de yazdığı gibi, "Bizimkisi bomboş bir mutluluk değil; bencilce ve geçici zevklerin cenneti." Hayır, aynı zamanda bir deneydi de bu, çünkü Mary'nin hayatı en başından beri bir deneydi, insani eğilimleri insani ihtiyaçlara daha rahatça uydurmaya girişimiydi. Ve evlilikleri de sadece bir başlangıçtı; daha bunun gibi pek çok şey gelecekti. Mary'nin bir çocuğu olacaktı. Mary, *The Wrongs of Women* adında bir kitap yazacaktı. Eğitimde reform yapacaktı. Doğumdan bir gün sonra, yemeğe inecekti. Loğusalığı sırasında doktor değil ebe tutacaktı; ne var ki bu, onun son deneyiydi. Mary doğum esnasında öldü. Mary, kendi varlığına öylesine sıkı sıkıya bağlı olan, en kederli zamanlarında bile "Artık var olmama fikrine katlanamıyorum, kendimi kaybetme fikrine, yo, hayır, var olmaya son vermem imkânsız," diye bağıran o kadın otuz altı yaşında ölmüştü. Ancak intikamını da aldı. Onun ölümünün üzerinden geçen yüz otuz yıl içinde milyonlarcası öldü, unutuldu. Ancak Mary'nin mektuplarını okuduğumuzda, savlarını dinlediğimizde, de-

neylerini, hele ki en verimli deneyini, yani Godwin'le ilişkisini düşündüğümüzde, hayatın püf noktasına erişmek için takındığı aceleci ve dominant tavrı fark ettiğimizde anlarız ki o, hiç şüphesiz ölümsüzlüğe erişmiştir. Hâlâ hayattadır, hâlâ canlıdır. Tartışır, deneyler yapar ve biz şimdi bile, yaşayanlar arasında onun sesini işitir, bıraktığı etkinin izini süreriz.

IV
DOROTHY WORDSWORTH[14]

Bu iki aykırı gezgin, yani Mary Wollstonecraft ile Dorothy Wordsworth birbirlerini çok az bir farkla takip etmişlerdir. Mary bebeğiyle birlikte 1795 yılında Elbe nehrindeki Altona kentindeydi. Üç yıl sonra ise Dorothy kardeşi ve Coleridge[15] ile birlikte oraya geldi. İkisi de gezilerini kağıda dökmüştü; ikisi de aynı yerleri görmüştü ama bu yerleri gören gözleri birbirinden çok farklıydı. Mary'nin gördüğü her şey, herhangi bir teori, hükümetin etkisi, insanların durumu, kendi ruhunun kederi üzerine aklını yormasına vesile olmuştu. Rüzgârda çekilen her kürek sesini duyduğunda şöyle soruyordu: "Hayat, nesin sen? Bu nefes nereye gidiyor? Neden bu *ben* bu kadar canlıyım? Bu ben hangi elementle karışacak, taptaze bir enerjiyi alıp verecek?" Ve bazen de günbatımına bakmayı unutur, onun yerine Baron Wolzogen'e bakardı. Öte yandan Dorothy ise karşısında ne varsa tastamam, kelimesi kelimesine, sıradan bir kesinlikle not ederdi. "Hamburgh ile Altona arasında yürüyüş çok hoş. Çoğu alan ağaçlandırılmış, aralarında çakıl taşından patikalar var... Elbe'nin karşı kıyısı bataklık gibi görünüyor." Dorothy hiçbir zaman "despotluğun çatal tırnaklarına" sövüp saymamıştı. Dorothy hiçbir zaman ithalat ve ihracat hakkında "erkekçe so-

14. Dorothy Wordsworth; 25 Aralık 1771 – 25 Ocak 1855 yılları arasında yaşayan İngiliz yazar, şair ve günlük yazarı. Romantik şair William Wordsworth'un kardeşidir.

15. Samuel Taylor Coleridge; İngiliz şair, eleştirmen ve filozof. Arkadaşı William Wordsworth ile İngiltere'deki Romantizm hareketinin kurucuları arasında gösterilmiştir.

rular" sormamıştı. Dorothy kendi ruhunu hiçbir zaman gökyüzüyle karıştırmamıştı. Bu "çok canlı *ben*" merhametsizce ağaçlardan, çimenlerden daha aşağıya indirgenmişti. Çünkü eğer o "ben"in ve onun doğrularının yanlışlarının, tutkularının, acılarının kendisiyle nesneler arasına girmesine müsaade etseydi, aya "gecenin kraliçesi" adını takar; şafak vaktinin "şark ışıkları" hakkında konuşur; rüyalar âlemine dalar, coşkusu sel olur taşar ve ay ışığının gölün üzerinde dalgalanışını birebir anlatan kelimeyi hatırlayamazdı. "Sudaki ringalar" gibi bir şeydi sanki; eğer kendisi hakkında düşünüyor olsaydı bu tabiri söyleyemezdi işte. Velhasıl Mary kafasını duvardan duvara vurup, "Hiç şüphesiz bu kalpte fani olmayan bir şeyler var ve hayat bir rüyadan daha fazlası," diye haykırırken, Dorothy baharın gelişini not ederek, Alfoxden'daki sistematik gezisini sürdürürdü: "Yaban erikleri çiçeklenmiş, alıçlar yeşillenmiş, parktaki karaçamlar iki ila üç gün içinde siyahtan yeşile dönmüş." Ve ertesi günü, yani 14 Nisan 1798'de "çok fırtınalı bir akşam, dışarı çıkmadık biz de. Mary Wollstonecraft'ın hayatı filan geldi." Bir sonraki gün de toprak beyinin tarlalarında yürüdüler ve "Sanatın, yani kalıntıların, kulübelerin falan filan, mahvettiklerini güzelleştirmek için doğanın nasıl da çabaladığını" fark ettiler. Mary Wollstonecraft'ın adı hiç geçmez; sanki tüm hayatı, tüm fırtınaları bu muhtasar falan filanların arasında silinip süpürülmüştür. Yine de bir sonraki cümle bilinçsizce yapılan bir yorumdur sanki. "Şükürler olsun ki koca tepeleri keyfimize göre yaratamıyor, vadileri keyfimize göre oyamıyoruz." Hayır, tekrar yaratmamız imkânsız, isyan etmemeliyiz; yapabileceğimiz tek şey tabiatın

mesajını kabullenmek ve anlamaya çalışmaktır. İşte not böylece devam eder gider.

Bahar geçti, yaz geldi, yaz güze döndü, sonra kış geldi, sonra yine yaban erikleri çiçeklendi, alıçlar yeşillendi, bahar çoktan gelmişti. Ancak kuzeyde bahardı şimdi ve Dorothy erkek kardeşiyle bir başına Grasmere'de tepelerin arasında küçücük bir kır evinde yaşıyordu. Gençliğin zorlukları ve ayrılıklarından sonra kendi çatıları altında beraberlerdi şimdi; şimdi rahatsız edilmeksizin, tabiatın tam kalbinde yaşamak ve her gün onun anlamını okumaya çalışmak meşgalesine kendilerini adayabilirlerdi. Nihayet bir kuruş bile kazanmaya gerek duymaksızın, birlikte yaşamaya yetecek kadar paraları vardı. Ne bir ailevi sorumluluk ne de işle ilgili bir görev kafalarını kurcalıyordu artık. Dorothy tüm gün boyunca tepelerde avare avare gezinebilir; halasının bir kadına yakışmayacak davranışlarda bulunduğu yönündeki azarlamalarına maruz kalmaksızın gece boyu oturup Coleridge'le çene çalabilirdi. Gün doğumundan gün batımına kadar tüm saatler onlara aitti, mevsimine göre bu saatleri istedikleri gibi değiştirebilirlerdi. Eğer hava güzelse içeri girmeye gerek yoktu; yok, yağmurluysa o zaman da yataktan kalkmaya gerek yoktu. İstedikleri saatte yatmaya gidebilirlerdi. Tepenin üstünde guguk kuşları ötüyorsa, William aradığı sıfatı henüz bulamadıysa, akşam yemeğini öylece soğumaya bırakabilirlerdi. Pazar günleri herhangi bir gün gibiydi. Gelenekler, alışkanlıklar, her şey tabiatın kalbinde yaşamak ve şiir yazmak adlı o sürükleyici, yorucu, emek isteyen işe boyun eğmişti. Çünkü yorucu bir işti bu. Doğru kelimeyi bulacağım diye uğraşırken William'ın başına ağrılar

girerdi. Dorothy başka bir öneride bulunmaktan korkuncaya kadar William şiirle cebelleşip dururdu. Dorothy'nin önerdiği değişik bir kelime William'ın kafasında dolanıp durur ve doğru moda yeniden girmesini imkânsız kılardı. William kahvaltıya iner, "gömleğinin yakası iliklenmemiş, yeleğinin önü açık halde" oturur, Dorothy'nin önerdiği hikâyeden yola çıkarak bir kelebek hakkında şiir yazar, hiçbir şey yemez, sonra şiiri değiştirmeye koyulur ve bir kez daha bitap düşerdi.

Günlüğün, her sessiz sakin kadının yapabileceği gibi bahçedeki değişimlerden, erkek kardeşinin ruh hallerinden ve mevsimlerin akışından bahseden kısa notlardan oluştuğu düşünülürse, tüm bu olayların bu denli canlı bir şekilde önümüze gelmesi de tuhaftır. Bir günlük yağmurun ardından, ılık ve sakin bir havaydı diye not eder Dorothy. Bir keresinde tarlanın birinde inek görmüştü. "İnek bana baktı, ben ineğe baktım ve ben her kımıldadığımda otlanmayı bıraktı." Bir defasında da iki bastonla yürüyen yaşlı bir adamla tanışmıştı, sonraki günler boyunca otlanan bir inek ve yürüyen yaşlı bir adam dışında hiçbir şeyle karşılaşmadı. Ve yazma gerekçeleri de hayli sıradandı: "Çünkü kendimle daha fazla kavga etmeyeceğim, çünkü William eve tekrar geldiğinde ona huzur vermeliyim." Bu kabataslak not defteriyle diğerleri arasındaki farklılığın kendini göstermesi yavaş yavaş olacaktır; bu kısa notların zihinlerde açılıp, önümüze koca bir manzarayı sermesi, bu düz ifadelerin doğrudan bir noktayı işaret ediyor olması ve böylece bizim de ancak gösterdiği bu noktaya bakarak, tam anlamıyla onun gördüğü şeyleri görmemiz kademe kademedir. "Ay ışığı tepelerin üzerinde kar misali uza-

nıyor." "Hava durgun, göl parlak arduaz renginde, tepeler kararıyor. Koylar, usul usul sislenen kıyıların arasına karışıyor. Koyunlar uykuda. Her şey sessiz." "Hiç kimse yoktu, çağlayanlar birbiri üzerinden akıp gidiyordu, havada suyun sesi vardı, havanın sesi." Böylesi kısa notlarda bile insan, bir tabiatçıdan ziyade bir şairin yeteneğinin gizlendiği o anlamlı gücü hisseder. Öyle bir güçtür ki bu, yalnızca en basit olguları alır ve onları öyle bir dizer ki sessiz gölleriyle muhteşem tepeleriyle tüm manzara hem coşkun hem dingin bir halde önümüze seriliverir. Yine de Dorothy alışılageldik manada betimleyici bir yazar değildi. Onun en büyük kaygısı doğrucu olmaktı; ihtişam ve simetri gerçekliğe boyun eğmeliydi. Gölde esen meltem esintisinin görüntüsünü çarpıtmak, imgelere ilham veren o ruhu bozmak demektir, bu yüzden de gerçeğin peşinden koşulmalıdır. Dorothy'i kışkırtan, güdüleyen ve yeteneklerini son raddede kullanmaya iten de işte bu ruhtur. Bir görüntü ya da bir ses, Dorothy kendi algısının izini sürünceye ve uygun kelimelere yerleştirinceye değin, peşini bırakmazdı; bu ses ne kadar yavan, ya da bu görüntü ne kadar zarafetten yoksun olsa da... Tabiat müsamahası olmayan bir iş kadınıydı. Engin ve hayali taslağın yanı sıra, kesinlikli yavan detaylar da sunulmalıydı. Uzaktaki tepeler bir hayalin şaşaası içinde önünde titrese bile, kelimesi kelimesine bir doğrulukla "koyunların sırtında parlayan gümüşi çizgiyi" not etmeli ya da "gün ışığında bize çok uzak olmayan bir mesafede uçan kargalar gümüş gibi beyaza dönüyorlar ve daha da uzaklaştıklarında yeşil tarlaların üzerinden akıp giden su şekilleri gibi görünüyorlar," yorumunu yapmalıydı. Sürekli kullanıp

geliştirdiği gözlem gücü, zaman içinde öylesine ustalaşmış, öylesine keskinleşmişti ki, şöyle bir yürüyüşe çıktığında, bütün ilgi çekici nesneler Dorothy'nin zihninin geniş odasında, boş bir zamanda kategorilere ayrılmak üzere toplanırdı. Dumbarton Kalesi'nin askerleriyle karışan koyunlar ne de acayip görünüyordu! Nedendir bilinmez, koyunlar gerçek boyutlarında görünüyordu ama askerler kukla boyundaydı sanki. Ve koyunların hareketleri öylesine doğal ve korkusuzken cüce askerlerin hareketleri huzursuzdu ve anlamsız görünüyordu. Son derece acayipti bu. Ya da Dorothyyatağında uzanır, tavana gözlerini diker ve cilalanmış kirişlerin nasıl da "güneşli bir günde buzla kaplı kayalar misali parlak" göründüğünü düşünürdü. Evet,

> *Gölgeliklerin arasında kaybolmuş koca bir kayın ağacının dalları misali karmaşık ve olağanüstü bir şekilde birbirlerine geçmişlerdi... Tavanı akan, nemli, ay ışığının bir şekilde içeri sızabildiği ancak renklerin eriyen cevherler gibi göründüğü bir yeraltı mağarası ya da tapınağı gibiydi. Uzandığım yerde, ateşin ışığı sönünceye değin gözümü dikip baktım... Pek fazla uyumadım.*

Aslına bakarsanız Dorothy gözlerini çok az kapıyor gibiydi. O gözler durmaksızın bakıyor bakıyordu, yalnızca yenilmez bir merak değil, bir hürmetin hareketlendirdiği gözlerdi onlar, sanki yüzeyin altında son derece mühim bir sır yatıyordu. Kalemi, kontrol ettiği duyguların yoğunluğuyla tekliyordu zaman zaman, De Quincey'nin deyişine göre, konuştuğu zaman coşkusuyla utangaçlığının çatışması arasında tekleyen dili gibi. Ama Dorothy kontrollüydü. Yaradılıştan gelen duy-

gusallığına, fevriliğine, "vahşi ve hareket dolu" gözlerine kendisini neredeyse ele geçirmiş duygularla işkence görmesine rağmen, Dorothy yine de kontrolü kaybetmemeliydi, yine de kendini bastırmalıydı yoksa görevinde başarısız olurdu, yani artık göremezdi. Ancak insan kendini zapt ederse, özel çalkantılarından vazgeçerse, işte o zaman tabiat bir ödül olarak seçkin bir tatmin hissi bahşederdi." "Rydale, cilalı çelikten yapılma mızrak şeklindeki çizgileriyle çok güzeldi... Kalbi sükunete davet ediyor. Çok melankoliktim," diye yazmıştı. Coleridge tepeleri aşıp gelmediği ve gecenin bir vakti kır evinin kapısını çalmadığı için Dorothy, koynunda Coleridge'nin bir mektubunu saklamıyor muydu?

Böylece tabiata vere vere, tabiattan ala ala, bu çileli ve çetin günler akıp giderken, tabiat ile Dorothy arasında karşılıklı mükemmel bir şefkat yeşermişti; bu şefkat soğuk, bitkisel ya da insanlık dışı türden değildi çünkü bu şefkatin tam kalbinde Dorothy'nin "sevgili" erkek kardeşinin sevgisi vardı; aslında erkek kardeşi bu şefkatin kalbiydi, ilham kaynağıydı. William ve tabiat ve Dorothy'nin kendisi, bunlar yekvücut değil miydi? Kapalı kapıların ardında veya dışarıda, birlikte kendi kendine yeten ve bağımsız bir üçlü oluşturmamışlar mıydı? İçeride oturuyorlardı.

> *On civarı, sessiz bir gece. Alevler titreşmekte, saat tik tak etmekte. Arada bir kitabını çıkarıp bir sayfa çeviren sevgili kardeşimin soluğu dışında hiçbir şey duymuyorum.*

Ve şimdiyse bir Nisan günü, eski bir örtüyü aldılar ve John'ın bahçesinde birlikte uzandılar.

William soluk alışlarını, arada sırada çıkardığım hışırtıları dinliyor ancak ikimiz de hareketsiz ve birbirimizi görmeksizin uzandık yatıyoruz. William toprakta yatmanın, yeryüzünün huzur dolu sesini işitmenin ve sevgili arkadaşlarımızın yakınlarda olduğunu bilmenin hoş olacağını düşündü. Göl sakindi, ileride bir tekne vardı.

Acayip bir sevgiydi bu, dolu dolu, neredeyse dilsiz... Sanki bu iki kardeş birlikte büyümüş ve sözleri değil de ruh hallerini paylaşmışlar gibiydi, böylece kimin hissettiğini, kimin konuştuğunu, kimin nergisleri ya da uyumakta olan şehri gördüğünü ayırt edemiyorlardı. Dorothy ruh halini düzyazıya döküyor, sonra da William gelip onun içinde yıkanıp paklanıp onu şiire dönüştürüyordu. Ancak birbirleri olmadan hareket edemezlerdi. Birlikte hissetmeli, birlikte düşünmeli, birlikte olmalılardı. Şimdiyse, tepe yamacında birlikte uzandıktan sonra yine birlikte kalkarlar, eve giderler, çay yaparlardı; Dorothy Coleridge'e yazardı, sonra birlikte çalı fasulyesi ekerlerdi, sonra William "Sülük Toplayan" adlı eseri üzerinde çalışır, Dorothy ise onun için dizeleri kopya ederdi. Esrik ama kontrollü, özgür ama sıkı tertip altındaki bu sade hikâye doğallıkla, tepelerin üstünde yaşanan mest halinden ekmek pişirmeye, çarşaf ütülemeye ve kır evinde William'a akşam yemeğini götürmeye doğru ilerler.

Kır evi, her ne kadar bahçesi kırlara açılıyor olsa da ana yol üzerindeydi. Dorothy salon penceresinden dışarı bakar ve gelen geçen kim varsa görürdü: belki sırtında bebeğiyle uzun boylu bir dilenci kadın, belki yaşlı bir asker, içinde hanımların merakla baktığı süslü

püslü bir fayton... Dorohy zengin ve ihtişamlı kimselerin öylece geçip gitmesine izin verirdi, onlara duyduğu ilgi katedrallere, resim galerilerine ya da büyük şehirlere olan ilgisinden daha fazla değildi. Gelgelelim, bir dilenci gördü mü mutlaka onu içeri buyur edip sorular sormaktan geri duramazdı. Neredeydi? Neler görmüştü? Kaç çocuğu vardı? Tepelerin sırları saklaması gibi onların da sırları varmış gibi yoksulların hayatlarını didiklerdi. Mutfaktaki ateşin başında soğuk pastırma yiyen bir berduş yıldızlı bir gece olabilirdi, Dorothy onu öyle yakından izlerdi, adamın eski paltosunun nasıl da "önceden düğmelerin olduğu yerde, çan biçiminde daha koyu mavi renkte üç adet yamayla" yamalandığını, iki haftalık sakalının nasıl da "gri bir pelüş" gibi göründüğünü öyle açık açık not ederdi ki. Ve yoksullar denizcilikle, sıkboğaz edilmeleriyle, Granby Markizi'yle ilgili hikâyelerini uzun uzadıya anlatırlarken Dorothy, hikâye bittikten sonra zihinde çınlamaya devam eden o bir tek kelime öbeğini yakalamayı daima başarırdı. "Ne, batıya doğru mu ilerliyordun?" "Hiç şüphesiz cennette bakireler için büyük bir ödül vardır." "Genç yaşta ölenlerin mezarlarının yanından seke seke rahatça geçiverirdi." Tepelerin nasıl şiir sanatı varsa, yoksulların da vardı. Ancak Dorothy'nin hayal gücünün en rahatça salındığı yer salon penceresinin ardı değil, dışarısıydı, yollardı, kırlardı. Islak bir İskoç yolunda inatçı bir atın yanında, akşama yiyecek yemeği ya da yatacak yeri olup olmadığını bilmeksizin yaptığı yürüyüşler onun en mutlu anlarıydı. Orada tek bildiği ileride not edilmeye değer bir manzaranın, bir ağaçlığın, incelenecek bir çağlayanın olduğuydu. Çoğu zaman sessizlik için-

de saatler boyu yürürlerdi, aralarında olan Coleridge ne zaman ki birdenbire "şahane", "asil" ve "azametli" sözcüklerinin gerçek anlamları hakkında yüksek sesli bir tartışma başlatsın. Bata çıka yürümek zorunda kalırlardı çünkü at, üzerindeki arabayı nehre fırlatmıştı, koşum takımını da yalnızca ip ve mendille onarabilmişlerdi. Üstelik karınları da açtı çünkü Wordsworth tavukla ekmeği göle düşürmüştü ve yiyecek başka bir şeyleri de yoktu. Yolu da tam bilmiyorlardı, nerede kalacak yer bulurlar, onu da bilmiyorlardı. Tek bildikleri ileride bir şelalenin olduğuydu. En sonunda Coleridge daha fazla dayanamadı. Eklemlerinde romatizma vardı; bu İrlanda arabası onları hava koşullarından korumuyordu; yol arkadaşları sessiz ve dalgındı. Onları terk etti. Ancak William ve Dorothy yürümeye devam ettiler. Kendileri de avare berduşlar gibi görünüyordu artık. Dorothy'nin yanakları çingenelerinki gibi kahve kahve olmuştu, kıyafetleri paspaldı, yürüyüşü hızlı ve hantaldı. Ancak yine de yenilmezdi; gözleri onu asla yarı yolda bırakmazdı, her şeyi fark ederdi. Nihayet şelaleye ulaştılar. Sonrasında ise Dorothy'nin tüm güçleri şelalenin üzerine aktı. Bir kâşif heyecanıyla, bir doğabilimcinin kesinliğiyle, bir âşığın esrikliğiyle şelalenin karakterini aradı, benzerliklerini not etti, farklılıklarını tanımladı. En sonunda şelaleye sahip oldu, sonsuza değin zihnine kaydetti onu. Şelale, istediği zaman zihnine çağırdığı tüm o farklı ve kendine has "iç görülerden" biri olmuştu artık. Yıllar yıllar sonra Dorothy yaşlandığında ve zihni teklemeye başladığında şelale ona geri dönecekti. Şelale o coşkulu ve dingin haliyle, geçmişteki tüm mutlu anılarıyla harmanlanıp geri dönecekti;

Racedown'ın, Alfoxden'ın, "Christabel" okuyan Coleridge'ın, ve sevgili kardeşi William'ın hatıralarıyla birlikte... Şelale ona hiçbir insanın veremeyeceği, hiçbir insani ilişkinin sunamayacağı bir şeyi getiriyordu: teselli ve sessizlik. Ve sonra, Mary Wollstonecraft'ın tutku dolu çığlığı kulaklarına ulaşsaydı – "Hiç şüphesiz bu kalpte fani olmayan bir şeyler var ve hayat bir rüyadan daha fazlası" - nasıl karşılık vereceği konusunda en ufak şüphesi olmazdı. Söyleyeceği şey açıkça şu olacaktı: "Bize şöyle bir baktım da, mutlu olduğumuzu hissettim."

WILLIAM HAZLITT[16]

Hazlitt'le tanışsaydınız, onun "tanıdığımız insanlardan pek de nefret edemeyiz," ilkesi gereğince onu muhakkak severdiniz. Gelgelelim Hazlitt öleli yüz yıl oluyor ve onu, yazdıklarının günümüzde dahi hem kişisel hem de entelektüel açıdan uyandırdığı o hoşnutsuzluk duygusunu alt edecek kadar tanıyor muyuz, bu da bir soru işareti olabilir. Çünkü Hazlitt bir sis perdesi içinde yitip giden ve önemsizlikten ölen şu aykırı yazarlardan biri değildi; bu, onun başlıca erdemlerinden biridir. Onun denemeleri kesinlikle ta kendisidir. Onda ne ketumluk ne de utanma vardır. Tam olarak ne düşünüyorsa, ne hissediyorsa onu söyler; gizlilik bu kadar çekici değildir çünkü. O, insanlar âlemi içinde kendi var oluşunun farkındalığını en yoğun yaşayandır; doğan her yeni gün, ona kıskançlık ya da nefret sancısı, öfke ya da keyif heyecanı nakşeder. İşte bu yüzden, onu okuduğumuzda sıradışı bir karakterle karşılaşırız ister istemez: öfkeli ama yüce ruhlu; bayağı ama asil; aşırı derecede bencil ama aynı zamanda insan hakları ve özgürlükleri için duyulan o en samimi heyecanla dolu.

Kısa zamanda Hazlitt'in yazılarının üzerindeki ör-

16. William Hazlitt; 10 Nisan 1778 – 18 Eylül 1830 yılları arasında yaşamış İngiliz yazar, edebiyat eleştirmeni.

tü o denli incelir ki, Hazlitt'in görüntüsü gözlerimizin önüne gelir. Coleridge onu nasıl görüyorsa biz de öyle görürüz: "çatık kaşlı, derin düşünceli, tuhaf." Ayaklarını sürüyerek içeri girer, kimsenin yüzüne doğrudan bakmaz, bir başkasının elini balık yüzgeci misali titreterek sıkar, arada sırada köşesinden melun bir bakış fırlatıverir. "Hareketlerinin yüzde doksan dokuzunda acayip bir iticilik vardı," demişti Coleridge. Yine de bazı bazı yüzü akıllıca bir güzellikle ışıldar, hareketleri şefkat ve anlayışla parıldardı. Onu okudukça yine kısa zaman içinde, onun garez ve sıkıntısının tamamına aşina oluruz. Yaşamının çoğunu pansiyonlarda geçirmişti. Hiçbir bir dişi varlık onun pansiyonunu onurlandırmamıştı. Hazlitt eski arkadaşlarının hepsiyle kavgalıydı, belki Lamb hariç. Yine de onun tek suçu ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olmak ve "hükümetin oyuncağı olmamaktı". Kötücül muamelelerin, eziyetlerin hedefi olmuştu, Blackwood's eleştirmenleri ona "sivilceli Hazlitt" diyorlardı, halbuki Hazlitt'in yanakları kaymak gibi beyazdı. Ne var ki bu yalanlar basıldı ve Hazlitt, uşağın gazeteleri okuması, hizmetçinin arkasından gülmesi çekincesiyle arkadaşlarını ziyarete gitmeye korkar oldu. Kimse inkâr edemezdi bunu, Hazlitt olup olabilecek en kaliteli zihne sahipti ve döneminin tartışmasız en iyi düzyazı stilini yazıyordu. Ama bunun kadınlar karşısında ne faydası vardı ki? Ne asil hanımlar ne de oda hizmetçileri âlimlere saygı duyar; işte Hazlitt'in ıstırabının hırıltıları, feryatları bu şekilde sessizliği yırtar geçer, bizi rahatsız eder, huzursuz eder. Ancak yine de onda öylesi bağımsız, hoş, ince ve coşkulu (kendisini unutup başka şeyler üzerinde coşkuyla düşündüğü zaman mest olur)

bir şey var ki, hoşnutsuzluk duygusu ufalanıp daha sıcak ve karmaşık bir hisse dönüşüverir. Hazlitt haklıydı:

Bizim nefretimiz ve korkumuz yalnızca bir maskedir; insanda insani bir şeyler pekâlâ olabilir! İnsanlar hakkında uzaktan uzağa, tek taraflı ya da sadece varsayımlara dayanan kavramlar gerçekte hiçbir şeye cevap veremeyen basit, bayağı fikirlerdir. Tecrübelerden edindiğimiz kavramlar ise karmaşıktır, gerçektir ve genelde en iyi olanıdır.

Şurası kesin ki, Hazlitt'i okuyan hiç kimse onun hakkında basit ve bayağı bir fikir edinemez. O, en başından beri ikircikli kafanın biriydi; birbirine çok zıt uğraşlarla da aynı şekilde ilgilenebilen şu parçalı mizaçlardandı. Onun başlıca isteğinin deneme yazmak değil, resim yapmak ve felsefeyle uğraşmak olması da önemlidir. Resmin o uzak ve sessiz sanatında, Hazlitt'in işkence çeken ruhuna deva olacak bir şey vardı. Hazlitt eski zamanlardaki ressamların ne denli şanslı olduğunu haset duyarak not etmişti: "Onların zihinleri sonsuza dek canlı." Hazlitt dışarıda, ağaçların, bahçelerin arasında olmayı, parlak renklerle uğraşmayı gerektiren, malzemeleri arasında sadece kara mürekkep ve beyaz kâğıt değil fırça ve kanaviçe de bulunan bir işe şevkle yönelirdi. Ancak aynı zamanda da, soyut bir merak bu somut güzelliğin düşüncesine dalıp gitmesine mani olur, onu yer bitirirdi. On dört yaşında bir çocukken, iyi bir Üniteryen papazı olan babasının, cemaatten yaşlı bir hanımla toplantı çıkışında girdiği, dini hoşgörünün sınırları hakkındaki tartışmada söylediklerini duymuştu. "Gelecekte kaderimi etkileyen işte bu durumdu," demişti. "Siyasi haklar ve genel hukuk düzeninin bundan sonraki

sistemini kafamda şekillendirdi," diyerek harekete geçmişti. "Olaylar sebebiyle tatmin olmayı" diliyordu. Bu iki ideal daimi bir çatışma içindeydi. Düşünür olmak ve "olayların sebebini" en açık ve kesin terimlerle ifade etmek ile mavilerden, kırmızılardan çılgınca keyif alan, temiz havayı içine çeken ve duygularıyla yaşayan bir ressam olmak... Bu ikisi farklı, bağdaşmaz ideallerdi, ancak Hazlitt'in tüm duyguları gibi bunlar da sağlamdı ve ehlileşme arzusuyla doluydu. Bir o ideale, bir bu ideale kendini kaptırırdı. Paris'te Louvre'daki resimleri kopya ederek aylarını geçirmişti. Sonra eve gelmiş, şapkalı yaşlı kadın portresinin üzerinde günlerce canla başla çalışmış, Rembrandt'ın dehasının sırrını keşfetmek için kan ter dökmüştü. Ancak bir şeyler eksikti; yaratıcılık herhalde. Nihayetinde ya küplere binmiş halde tuvali parçalara ayırır ya da umutsuzluk içinde duvara çevirirdi. Bu esnada, bütün diğer işlerinden üstün tuttuğu eserini, "İnsan Davranışının Temelleri Üzerine Deneme"sini yazıyordu. Bu işi diğerlerine yeğ tutmaktaydı çünkü bu yazıları apaçık, dosdoğru, süssüz, şaşaasız yazıyor; ne hoşnut etmek ne para kazanmak amacı güdüyordu; biricik gayesi gerçekliğe duyduğu arzuyu bir an evvel tatmin etmekti. Doğal olarak "kitap baştan ölü doğmuştu." Ve haliyle Hazlitt'in siyasi umutları da, özgürlük çağının geldiği ve zulüm krallığının sona erdiği inancı da boşa çıkmıştı. Dostları hükümetten yana dönmüş; Hazlitt ise desteklemesi hayli rıza isteyen o daimi azınlığın içinde özgürlük, kardeşlik ve devrim öğretilerini müdafaa etmek için kalmıştı.

Yani Hazlitt parçalanmış zevklerin, dizginlenmiş hırsların adamıydı; mutluluğu, hayatının ilk demlerin-

de dahi gizli saklı kalmış bir adamdı. İlk izlenimlerin izi onun zihnine erkenden nakşolmuş, daima orada kalmıştı. En mutlu zamanlarında bile ileriye bakamaz geriye dönerdi; çocukken oynadığı bahçeye, Shropshire'ın mavi tepelerine, umudunu henüz yitirmediği zamanlarda gördüğü tüm o kırlara bayırlara döner, içi huzurla dolardı ve başını kitabından ya da resminden kaldırır ve dışarıdaki tarlaları, bahçeleri, kendi iç huzurunun dışa vurumuymuş gibi görürdü. Okuduğu kitaplara döndüğü anda Rousseau'ya, Burke'a ve *Letters of Junius*'a da dönerdi. Tüm bunların, genç dimağında yarattığı etki asla silinmemiş, üzeri asla örtülmemişti; gençlik bitip gittikten sonra Hazlitt zevk için okumayı bırakmış ve gençlik, saflık ve gençliğin yoğun hazları çok geçmeden geride kalmıştı.

Karşı cinse duyduğu meylini düşünürsek Hazlitt, doğal olarak evlendi ve kendisini "dalga geçilmek için yaratılmış bir ucube" olarak gördüğünü de düşünürsek yine doğal olarak mutsuz bir evlilik yaptı. Lamb'lerde tanıştıklarında Mary dalgın kafayla işi savsaklayınca, Bayan Sarah Stoddart sağduyusuyla ibriği bulmuş, kaynatmış ve Hazlitt'in böylece hoşuna gitmişti. Gelgelelim kadın, ev işlerinde hamarat değildi. Geliri ise evlilik hayatının yükünü çekmeye yetmiyordu ve kısa zaman içinde Hazlitt, sekiz yılını sekiz sayfa yazarak geçirmek yerine, derhal gazeteciliğe dönmesi, siyaset, oyunlar, resimler ve kitaplar hakkında doğru uzunlukta makaleler yazmaya başlaması gerektiğini anladı. York Sokağı'ndaki eski evin baca başı kısa sürede karalamalarla, çiziktirmelerle dolmuştu. Anlaşılacağı üzere ev pek de düzenli bir ev değildi; ne sıcaklığı ne de rahatlığı bu dü-

zensizliği telafi edebilirdi. Hazlitt ailesi, ızgarada ateş, pencerede perde olmaksızın öğlenin ikisinde kahvaltı ederlerdi. Yiğit bir yürüyüşçü ve ileri görüşlü bir kadın olan Bayan Hazlitt'in kocasıyla ilgili hiçbir kuruntusu yoktu. Kocası sadık değildi ve Bayan Hazlitt bu gerçeği hayran olunası bir sağ duyuyla karşılamıştı. "Onu ve kabiliyetlerini hep hor gördüğümü söyledi," diye not düşmüştü günlüğüne; bu noktada sağduyu almış başını gitmişti artık. Bu tekdüze evlilik süne süne bir nihayete erdi. Bir evin ve bir kocanın tüm yükümlülüklerinden kurtulan Sarah Hazlitt, çizmelerini ayağına çekti ve yürüyerek İskoçya'yı baştan aşağı turladı. Öte yandan bağlılık ve konfor özürlüsü Hazlitt ise o küçük düşürülmenin, hayal kırıklığının azabını tattı, o handan bu hana gezip durdu. Ne var ki, bir yandan fincan fincan kopkoyu çay içerken ve hancının kızıyla sevişirken, şu an elimizde bulunan denemelerinin hiç şüphesiz en iyilerini yazdı.

Tabii denemelerinin en iyisi olmadığı, Montaigne'in ya da Lamb'in denemeleri gibi zihne yerleşip sonsuza dek orada kalamadığı da doğrudur. Hazlitt bu büyük yazarların kusursuzluğuna ve bütünlüğüne pek ulaşamamıştır. Belki de bütünlük ve uyum içinde bir zihne ihtiyaç duymaları bu küçük yazı parçalarının doğasında vardır. Küçücük bir titreşim bütünü zangır zangır sallayabilir. Montaigne'in, Lamb'in ve hatta Addison'ın da denemelerinde dinginlikten gelen bir sessizlik vardır; tüm o içten havalarına rağmen, gizli tutmak istedikleri hiçbir şeyi bize söylemezler. Ancak Hazlitt'te durum farklıdır. Onun en seçkin denemelerinde bile uyumsuz, ayrıksı bir şeyler vardır, sanki iki farklı zihin

aynı anda çalışıyor ama taş çatlasa en fazla birkaç seferliğine birbirine uyum gösterebiliyormuş gibi. Evvela, olgular sebebiyle tatmin olmak isteyen meraklı bir çocuğun zihni vardır; bu, bir düşünürün zihnidir. Bu düşünür konu seçimi konusunda çoğunlukla serbesttir. Kıskançlık, bencilik, mantık ve hayal gücü gibi birtakım soyut kavramları seçer. Seçtiği kavrama enerjik ve bağımsız bir ruhla muamele eder. Sanki tırmanması hem meşakkatli hem de ilham verici bir dağ yolunu keşfedermiş gibi, sapaklarını, yüksekliklerini, dar patikalarını keşfe çıkar. Bu atletik performansları karşılaştırmak gerekirse, Lamb'in tırmanışı, maymun iştahıyla çiçeklerin arasında gezinip, bir saniyeliğine kâh burada bir ağılın üzerine kâh şurada bir el arabasına konuveren bir kelebeğin gezintisi gibidir. Hazlitt'te ise her cümle bizi ileriye götürür. Varacağı nokta ufukta görünür, şayet bir kaza olmazsa, o noktaya doğru, kendisinin de belirttiği üzere belagatli yazıdan çok daha zor olan "tam anlamıyla sohbet edermiş gibi bir düzyazı tarzıyla" uzun adımlarla ilerler.

Düşünür Hazlitt'in harikulade bir yoldaş olduğuna hiç şüphe yoktur. Güçlü ve korkusuzdur o; kendi zihnini iyi bilir ve zihninden geçenleri de şiddetli ama ustalıklı bir şekilde dile getirir, çünkü gazete okurları, gözlerinin açılması için kamaşması gereken kör bir türdü. Gelgelelim düşünür Hazlitt'in yanı sıra sanatçı Hazlitt vardı bir de. Renklere, dokunuşlara duyduğu düşkünlüğüyle, boks müsabakalarına ve Sarah Walker'a duyduğu tutkuyla, mantığı örseleyen ve dünya böyle katı, böyle sıcakken ve böylesine ısrarla kalbin ta derinine gömülmeyi isterken, olayları zekâ bıçağıyla gitgide inceltmeyi

beyhude gösteren tüm duygulara karşı hassasiyetiyle Hazlitt, tam bir duygu ve romantizm adamıydı. Olayların mantığını bilmek, onları hissedebiliyor olmanın kötü bir taklidiydi yalnızca. Ve Hazlitt de bir şair yoğunluğuyla hissederdi. Onun denemelerinin özü birden kıpkırmızı olur, sonra akkora döner; sanki bir şey ona geçmişi hatırlatmış gibidir. O güzel, analitik kalemini bırakıverir ve capcanlı, şahane birkaç cümle çiziverir, sanki bir yerde bir manzara hayal gücünü hareketlendirmiş ya da bir kitap, onu ilk okuduğu saate geri döndürmüş gibidir. *Love for Love*'ı okumak, gümüş kupadan kahve içmek, *La Nouvelle Héloïse*'i okumak, bir yandan da tavuk yemek hakkındaki o meşhur yazıları herkes bilir, ancak yine debu yazılar konuya öyle alakasız bir yerden dalar ki mantıktan mest oluşa doğru öyle bir şiddetle savruluruz ki, ciddi duruşlu yazarımızın omuzlarımıza yaslanıp anlayışımızı istemesi öyle utanç vericidir ki! Hazlitt'in en güzel denemelerinin bazılarının bir nihayete varamamasının, dinginliğin baltalanmasının sebebi işte bu uyumsuzluktur, iki gücün çatışmasıdır. Bu denemeler bize bir kanıt sunmak için işe koyulur, nihayetinde önümüze bir resim koyuverir. Ayağımızı bize sunulan resmin sert toprağına basmak, o sert kayaların bataklığa dönüşünü görmek üzereyizdir ve dizimize kadar çamura, suya ve çiçeklere gömülüyüzdür artık. "Çuha çiçeği kadar soluk yüzler, sümbül gibi bukleler" gözlerimizin önündedir; Tuderly'nin ormanları kulağımıza mistik sesler fısıldar. Sonra birdenbire geri çağrılıveririz ve o ciddi, alaycı, kuvvetli düşünür analiz etmeye, dikkatle incelemeye ve bir yargıya varmaya çağırır bizi.

Velhasıl, Hazlitt'i alanındaki diğer büyük ustalarla karşılaştıracak olursak, sınırlarının nerede bittiğini kestirmemiz kolaydır. Hazlitt'in kapsamı dardır ve empati duygusu yoğun olsa bile nadirdir. O, hiçbir şeyi reddetmeyen, her şeyi hoş gören ve ruhun oyunlarını ironik ve objektif bir gözle seyreden Montaigne'in aksine, tecrübesinin kapılarını ardına kadar açmaz. Aksine, ilk izlenimlerine egoistçe bir inatla sıkı sıkıya bağlıdır, ilk izlenimleri değişmez bir kanıyla kaskatı donar. Lamb'in aksine, arkadaş figürleriyle oyunlar oynamak, onları hayal dünyasında yaptığı fantastik uçuşlarla canlı tutmak da Hazlitt'e göre değildi. Karakterlerine, gerçek hayatta da yaptığı gibi, cingözlük ve şüpheyle yandan bir bakış atar. Deneme yazarının dolandırma, sarma yetkisini kullanmaz. Kendi egosu ve tek bir zamana, tek bir mekâna ve tek bir varlığa duyduğu inanç tarafından eli kolu bağlanmıştır. Bunun on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki İngiltere olduğunu aklımızdan hiç çıkarmayız; kendimizi Southampton binalarındaymış, bir hanın, penceresi şehrin yamaçlarına ya da Winterslow yoluna bakan küçük salonundaymış gibi hissederiz. Hazlitt'te öyle sıradışı bir güç vardır ki, bizi kendisiyle aynı çağda yaşıyormuşuz gibi hissettirir. Gelgelelim Hazlitt'in yoğun enerjiyle ancak çok az görev aşkıyla doldurduğu sayfaları okuduğumuzda, onu diğer deneme yazarlarıyla mukayese etme işi bizden çıkar. Görünen o ki bunlar bağımsız, kendine yeten denemeler değil de, daha büyük bir kitaptan, insani davranışların ve yapıların sebeplerini soruşturan bir kitaptan alınmış parçalar gibidirler. Bu yazıların kısa kesilmiş olması tamamen tesadüfîdir ve şatafatlı imgelerle, parlak renk-

lerle allanıp pullanmış olmaları da Hazlitt'in, toplumun genel zevk anlayışına duyduğu saygıdan kaynaklanmaktadır. O ya da bu şekilde karşımıza sıklıkla çıkan ve şayet Hazlitt özgür olsaydı "Konuya daha büyük bir açıdan girip öyle büyük örnekler ve benzetmeler vereceğim ki sanki benim başıma gelmiş hissi uyandıracak," yaklaşımını benimseyeceğini gösteren cümle yapılarının *Essays of Elia* ya da *Sir Roger de Coverley* eserlerinde rastlanmasına imkân yoktur. Hazlitt insan psikolojisinin derinliklerini el yordamıyla aranmaya ve olayların mantığının izini sürmeye bayılır. Yaygın bir deyişin ya da kanının arkasında gizlenen belli belirsiz sebepleri avlamakta zirveye çıkmıştır ve Hazlitt'in zihninin çekmecelerinde görseller ve savlar mükemmelen istiflidir. Hazlitt yirmi yıl boyunca derin derin düşündüğünü ve derin acılar çektiğini söylediğinde ona inanırız. Onu, "Yalnızca bir günlük düşünmede, okumada ne çok fikir, ne çok duygu derinden derinden uçuşur zihnimizde!" diye haykırtan tecrübedir. Kanaatleri Hazlitt'in hayat damarıdır; fikirler Hazlitt'in içinde yıldan yıla damla damla biriken mağara sarkıtları *gibidir.* Bir başına yaptığı binlerce yürüyüşte bu sarkıtların ucunu sivriltmiştir; bu sarkıtları her bir savında, Southampton Hanı'nın bir köşesinde gecenin bir vakti alaycı bir bakışla test etmiştir. Ancak değiştirmemiştir. Zihni ona aittir ve oluşumu tamamlanmıştır.

Soyutlaması her ne kadar basmakalıp olsa da (*Sıcak ve Soğuk, Kıskançlık, Hayatın İdaresi, Pitoresk ve İdeal*), Hazlitt'in yazacak somut bir şeyleri de vardır. Ne zihninin laçkalaşmasına müsaade eder, ne de o mükemmel pitoresk ifade yeteneğine kendisini sığ düşünceler de-

nizinin üzerinde uçurması için bel bağlar. Yazılarında, havasında olmadığı zaman yaptığı işe sayıp sövdüğü o anlar olmadığında bile, kopkoyu bir çay alıp, iradesinin tüm kuvvetiyle başını gömüp deli gibi çalıştığı zamanlarda bile, Hazlitt'in canlı, iğneleyici, keskin, araştırmacı tavrını görürüz. Onun makalelerinde karmaşa, hareket, çatışma ve canlılık bir aradadır, sanki kendisini zinde tutan şey tüm bu meziyetlerinin zıtlığıdır. Hazlitt daimi bir nefret etme, sevme, düşünme ve acı çekme halindedir. Ne otoriteyle uzlaşabilir, ne de başkalarının fikirleri üzerine kendi benliğinden vazgeçebilir. Otoriteyle asla uzlaşamaz, başkalarının fikirleri üzerine de kendi benliğinden vazgeçemez. Haliyle, makalelerinin seviyesi olağanüstü biçimde yüksektir. Ekseriyetle sert üsluplu, cafcaflı imgelerle göz alan, hiç değişmeyen bir enerjinin verdiği ritmle akıp giden makalelerinin hemen hepsinde düşünce, sezgi bombardımanı vardır, çünkü Hazlitt insanların aralıksız okuyabileceği kadar kolay bir yazar olmak için tutturulan "vasatlık, yavanlık ve karakter yoksunluğunun büyük kabahat" olduğu görüşündedir. Hazlitt'in sayfaları incelikli sözlerle, beklenmedik dönüşlerle, özgürlük ve özgünlükle doludur. "Hayata dair hatırlanmaya değer tek şey, içinde barındırdığı şiirselliktir." "Şayet hakikati bilseydik, bugün en nahoş gelen insanlar aslında en samimi olanlardır, bunu da bilirdik." "Londra'dan Oxford'a giden bir at arabası yolculuğunda, o meşhur üniversitenin hocalarıyla geçireceğiniz on iki ayda işiteceğinizden daha çok güzel şeyler işitirsiniz." Daha sonra üzerinde düşünmek için bir kenara kaldıracağımız bu sözlere takılı kalır, kendimizi bir türlü kurtaramayız.

Ancak Hazlitt'in makalelerinin yanı sıra eleştiri yazıları da vardır. Öyle ya da böyle, hoca ya da eleştirmen kisvesiyle Hazlitt, İngiliz edebiyatının çok büyük bir bölümünü arşınlamış ve meşhur kitapların çoğu hakkında fikirlerini beyan etmiştir. Eleştirilerinde, yazıldığı zamanın şartlarından kaynaklanan bir sallapatilik ve üstünkörülük olmakla birlikte cesaret ve atiklik de vardır. Nihayetinde Hazlitt, çok fazla yol kat etmeli; kendisini okuyuculardan değil dinleyicilerden oluşan bir kitleye ifade etmelidir ve tabloda yalnızca en yüksek tepeleri göstermeye yetecek zamanı vardır. Gelgelelim, Hazlitt'in en baştan savma yaptığı kitap eleştirilerinde bile, esas noktaları tespit edip dile getirme yetisini hissedebiliriz ki bu, eğitimli eleştirmenlerin kaybettiği, çekingen eleştirmenlerin asla edinemediği bir yetidir. Hani kimi eleştirmenler vardır; öyle çok düşünürler ki okumalarına bile gerek kalmaz; işte Hazlitt de nadir rastlanan o eleştirmenlerden biridir. Donne'un sadece tek bir şiirini okumuş olması, Shakespeare'in sonelerini anlaşılmaz bulması, otuz yaşından sonra hiç kitap okumamış olması, aslında okumak eyleminden hepten nefret etmesi hiç de önemli değildir. Okuduklarını şevkle okumuştu. Onun görüşüne göre eleştirmenin görevi, "bir eserin renklerini, ışığını, gölgelerini, ruhunu ve bedenini yansıtmak" olduğundan haz, lezzet ve keyif; analitik incelemelerden ya da uzun uzadıya ve kapsamlı çalışmalardan çok daha önemliydi. Onun amacı kendi hararetini, coşkusunu aktarabilmekti. Bu yüzden Hazlitt, evvela bir yazarın karakterini şiddetli ve direkt darbelerle kesip alır, sonra da başka bir yazarınkiyle mukayese eder. Ardından akla gelebilecek en özgür imgeleri

ve kitabın zihninde bıraktığı ışıltılı hayaletin renklerini kullanarak onu baştan inşa eder. Şiir, ışıldayan sözlerle yeniden yaratılmıştır artık: "Dupduru bir koku, bir ruhun nefesi gibi yayılıyor havaya; altın sarısı bir bulut zarflıyor onu; şaireneliğin tatlı macunuyla mühürleniyor sonra, göz boyayan tatlı bir kılıf gibi." Ancak analist Hazlitt hiçbir zaman gözden çok uzağa gitmediğinden, ressam Hazlitt'in imgeleri, edebiyatta daha çetin ve uzun ömürlü bir yaklaşımın, yani bir kitabın ne anlama geldiği ve nereye konumlandırılması gerektiği, Hazlitt'i neyin heyecanlandırdığı ve bu şevke bir şekil verdiğine dair tedirgince sorularla daimi bir kontrol altında tutulur. Hazlitt, ele aldığı yazarın kendine has özelliğini çekip çıkarır ve bu özelliği capcanlı bir şekilde öne çıkarır. Chaucer'de "derin, içsel, aralıksız süren bir duygusallık vardır,", "Crabbe, trajedinin *cansız dünyasında* hayatta kalmaya çalışan ve bunu başaran tek şairdir." Hazlitt'in Scott eleştirisinde ise ruhsuz, zayıf ya da sadece süsten ibaret hiçbir şey yoktur; sağduyu ve şevk başa baş gider bu eleştirilerde. Ve şayet böylesi bir eleştiri son noktayı koymuyorsa, aksine ilham veren ve bir şeyleri başlatan bir eleştiriyse, yolculuk esnasında eleştiriye başlayan ve kendi maceralarından edindiği yaylarla eleştiri oklarını saplayan bir eleştirmen hakkında söylenecek birkaç söz vardır elbet. Birisi, Burke'ü okumak için bir motivasyona ihtiyaç duyarsa, şundan daha iyi bir teşvik ne olabilir: "Burke'ün üslubu şimşek misali çatallı ve hareketlidir, tepelere havai fişek misali çıkıverir." Ve yine, birisi tozlu bir kitabı açma konusunda gidip geliyorsa, aşağıda okuyacağı bölüm onu kitabın ortasına kadar sürüklemeye yeter de artar:

Eskilerin bilgeliğine güvenmek ne tatlıdır; büyük bir ismi el altında bulundurmak, isminin baş harflerine bakmak; bulunduğu zamandan uzaklaşıp Keldani, İbrani, Mısır alfabelerinin arasında yolculuğa çıkmak; sayfa başlarında iki yana doğru gizemle salınan palmiye ağaçlarını ve üç bin yıl öncesinden yavaş yavaş yürüyen develeri görmek. Öğrenmek isimli o kupkuru çölde, sabır ve güç edinir; bilgi için acayip, kanmaz bir susuzluk duyarız. Eski zamanların harap olmuş anıtları da oradadır; yanıp kül olmuş şehirlerin kalıntıları da (zehirli yılanlar pusuda bekler orada), serin baharlar, yemyeşil güneşlik yerler de, kasırgalar, aslan kükremeleri ve melek kanatlarının gölgesi de...

Söylemeye ne hacet; eleştiri değildir bu. Bu, bir koltukta oturmak, gözü ateşe dikmek ve kitapta görülenleri kafanın içinde resmetmektir. Bu, âşık olmak ve bir âşığın pervasızlığını yaşamaktır. Bu, Hazlitt olmaktır.

Şurası muhtemel ki, Hazlitt ne verdiği derslerle hatırlanacak, ne yaptığı seyahatlerle, ne *Napoleon'un Hayatı* ne de *Northcote'un Sohbetleri* adlı eserleriyle: bu eserler, her ne kadar enerji ve bütünlük taşısa da, ufukta bir görünüp bir kaybolan yazılmamış bir kitabın kırık dökük, kesik kesik ve gölge gölge haliyle ışıldasa da... Hazlitt, sağa sola dağılmış tüm bu kuvvetlerinin damıtıldığı, karmaşık ve işkence altındaki ruhunun parçalarının dostluk ve uyum içinde bütünleştiği makalelerinde yaşayacak. Belki açık, güneşli bir gün, kırlarda uzun bir yürüyüş ya da açık havada oynanan bir oyun bu mükemmeliyeti meydana getirebilir. Hazlitt'in yazdığı her şeyde bedenin büyük bir payı vardır. Ardından, kendiliğinden gelişiveren yoğun bir hülya hali Hazlitt'i ele ge-

çirirdi; Patmore'un "öyle sakin, öyle saf, öyle huzurlu ki hiç kimse bölmek istemez," dediği bir ruh haline dalıverirdi. Beyni süratle, tıkır tıkır, ne yaptığının farkında olmaksızın çalışır; sayfalar, tek bir silgi darbesi almadan kaleminden akıp giderdi. Sonra zihni, kitapların ve aşkın, geçmişin ve geçmişin güzelliğinin, şimdinin ve şimdinin rahatlığının, ona fırından sıcacık bir keklik ya da tencerede cızırdayan bir sosisi getirecek olan geleceğin üzerinde mutluluk sarhoşluğu içinde salınır dururdu.

Penceremden dışarıya bakıyorum ve çiseleyen yağmuru görüyorum: tarlalar yemyeşil görünüyor, pembemsi bir bulut tepenin yamacında asılı duruyor; ıslak havada o yeşil-beyaz güzelim elbisesini giymiş bir leylak yapraklarını açıyor; bir çoban delikanlı, genç sevgilisinin tarlakuşu, gecenin alacalı karanlığına kanatlarını değdirmek zorunda kalmasın diye yuva yapabilmek için öbek öbek papatyalar, çimenler topluyor. Bulutlanmış düşüncelerim çekilip gidiyor, öfke dolu politik duruşumun fırtınası sona eriyor; Bay Blackwood, sizinim; Bay Croker; emrinize amadeyim; Bay T. Moore, sağlığım selametim yerindedir.

İşte böyleyken ne ayrışma vardır, ne uyumsuzluk ne de tatsızlık. Farklı meziyetler birlik ve uyum içinde çalışır. Bir demircinin, örsünün üzerine çekiciyle şaşmaz bir ahenk içinde çın çın vurması misali cümleler birbiri ardına gelir; kelimeler kıvılcımlanır ve kıvılcımlar uçuşmaya başlar; yavaş yavaş gözden kaybolurlar ve makale sona erer. Ve Hazlitt'in yazılarında nasıl ilham dolu, coşkun betimlemeler vardıysa; yaşamında da dopdolu mutluluk anları vardı. Yüz sene önce, Soho'da

bir pansiyon odasında hasta yatağında sesi o eski dövüşkenlik ve kararlılık tınısıyla duvarlarda yankılandı: "Güzel bir hayat yaşadım." Buna inanmak için Hazlitt'i okumak yeter de artar.

GERALDINE İLE JANE

Şurası muhakkak ki Geraldine Jewsbury,[17] yazdığı romanlar üzerine, birilerinin günün bu saatinde kafa patlatacağını hiç ummazdı. Birinin, bir kitabını raftan çekip aldığını görse sitem eder, "zırva onlar canım," derdi. Ve insan onun, kitaplara, edebiyata, aşka, hayata... alayına karşı kendine özgü o karşılık verilemez, alışılmışın dışında "Yerin dibine batsın"larla, "Çarkına tüküreyim"lerle dolu (Geraldine küfretmeyi pek severdi) isyanını seyretmekten haz alır.

Geraldine Jewsbury'nin acayipliği onun, küfürlerle tatlı sözleri, sağduyu ile coşkunluğu, cüretle taşkınlığı birleştirme şeklinden kaynaklanıyordu. "...bir taraftan savunmasız ve hassas; diğer taraftan kayaları parçalayacak kadar güçlü". İşte Jewsbury'nin biyografisini yazan Bayan Ireland onu böyle tanımlıyordu. "Onda bir adamın zihni vardı; ama kalbi, her Havva kızının sahip olmaktan övüneceği kadar kadınsıydı." Ondaki aykırı, acayip, kışkırtıcı hava bir bakışta anlaşılabilirdi. Ufak tefekti ama erkeksiydi; çok çirkindi ama çekiciydi. Çok güzel giyinir, kızılımsı saçlarını bir fileye sarardı; konuştukça papağan minyatürlü küpeleri kulaklarından

17. Geraldine Jewsbury; 22 Ağustos 1812 – 23 Eylül 1880 yılları arasında yaşamış İngiliz roman ve mektup yazarı.

sallanırdı. Bugün elimizde olan tek portresinde, profilden görünen yüzü ile oturmuş bir şeyler okumaktadır; o anda kayaları parçalarmış gibi görünmekten çok savunmasız ve hassas bir duruşu vardır.

Ne var ki, eline kitabını alıp fotoğrafçının karşısına geçmeden önceki süreçte neler yaşadı, bunu söylemek imkânsız. Yirmi dokuz yaşma kadarki hayatı hakkında, 1812 yılında doğduğu, bir tüccarın kızı olduğu ve Manchester'da ya da oralara yakın bir yerlerde yaşadığı haricinde hiçbir şey bilmiyoruz. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısının yaşandığı dönemlerde, yirmi dokuz yaşındaki bir kadın artık genç sayılmazdı; ya hayatını yaşamıştır ya da treni kaçırmıştır. Geraldine, alışılmışın dışındaki tarzıyla her ne kadar bir istisna teşkil etse de, kendisini tanımadığımız o karanlık yıllarda muazzam bir olay yaşadığı su götürmez. Manchester'da olmuştu bu olay. Arka planda belli belirsiz bir erkek figürü belirmektedir; Geraldine'e hayatın bir kadın için ne kadar kalleş, ne kadar zor, ne kadar şeytani olduğunu öğreten sadakatsiz ama büyüleyici bir mahlûk. Zihninin gerisinde, teselli bulmak ya da başkalarının direktiflerini duymak için ara ara dalıp çıktığı, kapkaranlık bir tecrübeler havuzu oluşmuştu. "Ah! Üzerinde konuşamayacağım kadar korkunç bir şey bu. İki yıldır, bu kopkoyu karanlıktan başımı çıkarabildiğim o nadir anlarda yaşıyorum," diye bağırırdı zaman zaman. "Gökyüzünde yalnızca tek bir bulut olduğu, o bulutun da bütün göğü kapladığı o kasvetli serin kasım günleri" gibi zamanlar geçirdiği olmuştu. Mücadele etmişti Geraldine; ancak "mücadelenin bir faydası yoktu." Cudworth'u baştan sona okumuştu. Materyalizm üzerine bir makale yaz-

mış, sonra bu görüşten vaz geçmişti. Birçok duyguya kapılıp gidebilmesine rağmen, tuhaf bir şekilde kendi ayakları üzerinde durabilen, soyut bir mantığa dayanan bir yapısı vardı. İçinin kan ağladığı zamanlarda bile "yaşamın özü, ruhu, amacı" gibi sorularla kafasını karıştırmaya bayılırdı. Evinin üst katında bir kutuda kitaplardan parçalar, özetler, teoriler ve sonuçlar vardı. Bir kadın ne sonuca varabilirdi? Aşkın terk edip gittiği, sevdiği adamın ihanet ettiği bir kadına ne fayda sağlardı ki? Hiçbir şey. Mücadele etmek anlamsızdı işte; insan kendini kapıp koyuvermeliydi, hayatın akışına boyun eğmeliydi. Bu yüzden elinde bir örgü, gözlerini kapatan yeşil bir başlıkla kanepede uzanarak sık sık tefekküre dalardı. Çünkü bir dizi hastalıktan muzdaripti; göz iltihabı, soğuk algınlığı, adı konulamayan bir halsizlik... Bir de kardeşinin evine göz kulak oluğu, Manchester'ın dışında bir banliyö olan Greenheys çok nemliydi. "Yarı yarıya erimiş pis bir kar, sis, tüyler ürpertici buz gibi bir rutubetle iyice bataklığa dönmüş çimler..." İşte Geraldine'in penceresinden görünen manzara böyleydi. Geraldine çoğu zaman odanın bir ucundan diğerine zor taşırdı kendini. Bir de tabii aralıksız bölünmeler vardı; aniden birisi akşam yemeğine geliveriyordu; Geraldine de hemencecik zıplayıp mutfağa koşturup kendi elleriyle tavuk pişirmek zorunda kalıyordu. Her şey bitti mi, hemen yeşil başlığını tekrar takıveriyor kitabını eline alıyordu; çünkü o müthiş bir okurdu. Metafizik okurdu, seyahat yazıları okurdu, eski kitapları, yeni kitapları okurdu; ama bilhassa Bay Carlyle'ın[18] muhteşem kitap-

18. Thomas Carlyle; 4 Aralık 1885 – 5 Şubat 1881 arasında yaşamış İskoç asıllı hiciv ve deneme yazarıdır. Victorya devrinde Londra'da yaşamıştır, aynı zamanda tarihçi ve eğitmendir. (e.n.)

larını okurdu.

Geraldine 1841 yılı başlarında Londra'ya geldi ve eserlerine hayran olduğu bu muhteşem adamla bir görüşme fırsatı kopardı. Bayan Carlyle ile tanıştı. Müthiş bir süratle samimiyet kurmuş olmalıydılar. Birkaç hafta içinde Bayan Carlyle "can dost Jane" olmuştu. Her şey hakkında konuşmuş olmalıydılar. Hayat, geçmiş, gelecek, Geraldine'e duygusal anlamda ilgi duyan ve duymayan belli başlı "kişiler" hakkında sohbet etmiş olmalılar. Bayan Carlyle, böylesine şehirli, böylesine zeki, engin bir hayat tecrübesi olan ve hayatın yalanından dolanından tiksinmiş bu kadın, Manchester'dan gelmiş bu genç kadını tamamen etkisi altına almış olmalıydı; çünkü Geraldine Manchester'a döner dönmez, Jane'e Cheyne Row'da yaptıkları samimi sohbetlerinin tınısıyla süren uzun mektuplar yazmaya başlamıştı bile. "Kadınlar konusunda *le plus grand succès*[19] elde etmiş, ömrü hayatınızda görebileceğiniz en ince tavırlı, en hoş sohbetli, en tutku dolu, en şiirsel âşık bir defasında bana demişti ki..." diye başlardı. Ya da şöyle derdi:

> *Belki de biz kadınlar, onlar dünyayı bereketlendirsin diye böyle yaratılmışızdır. Biz sevmeye devam etmeliyiz, onlar da (erkekler) çalışmaya ve mücadele etmeye. Ve belli bir sürenin sonunda ise hepimize merhametli bir ölüm bahşedilmiştir. Sen buna katılır mısın bilemiyorum, ancak ben tartışmaya devam edemeyeceğim çünkü gözlerim berbat durumda ve çok acıyor.*

Muhtemelen Jane bunların pek azına katılırdı. Çünkü Jane on bir yaş daha büyüktü. Hayatın doğası hak-

19. (Fr.) Büyük başarı (ç.n.)

kında soyut düşüncelere bel bağlamazdı. Jane kadınların en eleştireli, en gerçekçisi, en ileri görüşlüsüydü. Yine de, Geraldine'le karşılaştığı ilk anda önsezileriyle kıskançlığa dair hissettiği, kocasının şöhreti sebebiyle eski ilişkilerin boyut değiştirip, yeni ilişkiler oluşmaya başladığını gösteren o rahatsızlık verici hissi duyduğunu da belirtmekte fayda var. Şüphesiz ki Cheyne Row'da yaptıkları uzun sohbetlerde Geraldine bir dereceye kadar güven kazanmış, birtakım şikâyetler dinlemiş ve birtakım sonuçlara varmıştı. Geraldine, duygu ve hassasiyetle dolup taşmasının yanı sıra, bağımsız bir duruşu olan, "saygıdeğerlik" dediği şeyden Bayan Carlyle'ın "yalan dolan" dediği şey kadar nefret eden akıllı, nüktedan bir kadındı. Bunun yanı sıra Bayan Carlyle'a karşı başından beri son derece acayip hisler besliyordu. "Bir şekilde size ait olmak için belli belirsiz, anlaşılmaz bir arzu duyuyorum," diyordu. "Bırakın size ait olayım, beni de artık öyle görün olmaz mı?" diye ısrarla sorup duruyordu. "Katolikler azizlerini nasıl görüyorsa, ben de sizi öyle görüyorum," diyordu... "güleceksiniz ama size karşı hislerim bir kadın arkadaştan ziyade bir âşığın hisleri!" Bayan Carlyle tabii ki güldü; ama bu küçük mahlûkun hayranlığı karşısında hislenmeden edemedi.

Böylelikle 1843 yılında bizzat Bay Carlyle beklenmedik bir şekilde, Geraldine'i onlarla birlikte kalmaya davet etmeyi önerdiğinde, Bayan Carlyle, o kendine has açıkyüreklilikle konuyu bir ölçüp biçtikten sonra kabul etti. "Birazcık Geraldine'in" "çok canlandırıcı" olacağını, diğer yandan "çok fazla Geraldine'in" ise çok yorucu olacağını düşünüyordu. Geraldine karşısındakini gözlerdi; telaşlandırırdı; ona çok gözyaşı dökerdi; daimi bir

duygusallık içindeydi. "Bütün o iyi ve olağanüstü özellikleriyle birlikte" Geraldine'in içinde bir "entrikacı ruhu" vardı; karı koca arasında fesat çıkarabilirdi. Gerçi her zamankinden farklı bir yöntemle olurdu bu; çünkü Bayan Carlyle'a göre kocası, onu başka kadınlara tercih etmeyi "alışkanlık" edinmişti ve "onun için alışkanlıklar tutkulardan her zaman çok daha ağır basardı." Diğer yandan, Bayan Carlyle entelektüel açıdan gitgide tembelleşiyordu; Geraldine ise sohbete, akıllıca sohbete bayılırdı. Bu şevk ve heyecan dolu genç kadını mahsur kaldığı Manchester'dan kurtarıp Chelsea'ye çağırmak büyük bir incelik olurdu. Böylece Geraldine geldi.

Şubatın birinde ya da ikisinde geldi; 11 Mart Cumartesi gününe kadar da kaldı. 1843 yılında ziyaretler böyle olurdu. Hem ev çok küçüktü, hizmetçi ise yetersizdi. Geraldine ise daima oradaydı. Sabahları bir şeyler karalardı. Öğleden sonraları salondaki kanepede uzanır, hemencecik uykuya dalardı. Pazar günleri misafirleri karşılamak üzere dekolte bir elbise giyerdi. Çok fazla konuşurdu. Herkesçe bilinen zekâsı ise "satır kadar keskin ama dardı." Pohpohladı. Diller döktü. Samimiyetsizdi. Cilve yaptı. Yeminler etti. Hiçbir şey gitmesine sebep olamazdı. Kendisine yöneltilen suçlamalar gitgide şiddetlenen bir öfke dalgasıyla birlikte yükseliyordu. Bayan Carlyle neredeyse onu evden atacak duruma gelmişti. Nihayet ayrıldılar; Geraldine arabaya binerken gözyaşları içindeydi; oysa Bayan Carlyle'ın gözleri kuruydu. Misafirini son kez gördüğü için inanılmaz rahatlamıştı. Gelgelelim, Geraldine çekip gittiğinde ve Bayan Carlyle kendisiyle baş başa kaldığında, kafası hepten rahatlamış değildi. Geraldine'in davetlilerine

karşı tutumunun pek de hoş olmadığını biliyordu. "Soğuk, huysuz, kinayeli ve nezaketsiz" idi. Hepsinden öte, Geraldine'i sırdaş olarak gördüğü için kendine kızgındı. "Allah vere de bu işin sonu sadece *can sıkıcı* olsa, ölümcül olmasa," diye yazmıştı. Ancak kendiyle baş başa olduğu zamanlarda da en az Geraldine'le olduğundaki kadar öfkeli olduğu da apaçıktır.

Manchester'a dönen Geraldine bir şeylerin ters gittiğinin pekâlâ farkındaydı. Aralarına bir yabancılık ve sessizlik çökmüştü. İnsanlar kötü niyet dolu hikâyeler yayıp duruyordu ki Geraldine bunların yarısına inanıyordu. Ancak Geraldine dünyanın en kindar olmayan kadınıydı; Bayan Carlyle'ın da kabullendiği gibi "kavgalarında asildi", ayrıca budala ve aşırı duygusal olsa bile, mağrur ve burnu büyük değildi. Kısa süre sonra Bayan Carlyle'a "neredeyse insanüstü bir gayretle ve karşılık beklemeksizin" yazdı, Jane bu mektubu çok az kızgınlıkla karşıladı. Jane'in sağlığı konusunda endişeleniyordu ve ondan nüktedan, hoş mektuplar değil; gerçek durumunu anlatan sıkıcı mektuplar istediğini söylüyordu. Çünkü Geraldine, Cheyne Row'da geçirdiği dört hafta boyunca kendine saklamakla yetinmediği çıkarımlarda bulunup durmuştu; bu da pekâlâ onu çekilmez bir misafir yapan sebeplerden biri olabilirdi. "Çevrende seni düşünen kimse yok," diye yazmıştı. "Beni bütün erdemlerden bıktıracak kadar sabırlı ve dayanıklıydın. Peki, onlar senin için ne yaptı? Seni yiyip bitirdiler." "Carlyle", diye patladı "günlük hayata giremeyecek kadar debdebeli biri. Tıpkı bir sfenks gibi esrarengiz ve anlaşılmaz biri, bizim günlük oturma odamızdaki yaşamımızda rahat edemez." Ama hiçbir şey yapamadı.

"İnsan ne kadar severse o kadar çaresiz hissediyor," diye nutuklar attı. Tek yapabildiği, arkadaşının çiçek dürbününün renkli şekilleri gibi ışıldayan varlığını Manchester'dan izlemek ve bunu tamamı ıvır zıvırla dolu kendi sıkıcı hayatıyla karşılaştırmaktı; ancak nasıl olduysa kendi hayatı belirsizliklerle dolu olsa da, artık Jane'in ışıltısını kıskanmıyordu.

Böylelikle uzak mesafeden mektuplaşmalarına gelişigüzel bir şekilde devam etmiş olabilirler, "Boşluğa yazıp durmaktan bıktım usandım artık!" diye haykırdı Geraldine; "İnsan bu kadar uzun ayrılıklardan sonra sadece kendisine yazar, arkadaşına değil." Bu gelişigüzel mektuplaşmayı da yalnızca Mudie ailesi için yapmış olabilirler. Mudie'ler ya da Geraldine'in deyişiyle Mudeizm her ne kadar neredeyse tamamen kayıt dışı kalmış olsa da, Viktorya dönemi hanımefendilerinin silik yaşamlarında büyük bir rol oynamıştır. Bu durumda Mudie'ler Elizabeth ve Juliet adında iki kızdı; Carlyle onları "pek gösterişli, göz alıcı, kibirli, vurdumduymaz görünüşlü" bulurdu; Dundee'de okul müdürü olan babaları doğa tarihi üzerine kitaplar yazmış saygıdeğer bir adamdı. Vefat etmiş ve geride aptal bir dul kadın, ailesi için de çok az (belki de hiç) para bırakmıştı. Mudie'ler Cheyne Row'a uygunsuz bir vakitte gelmişlerdi; tahmin yürütecek olursak diyelim ki akşam yemeği hâlâ masadan kaldırılmamışken. Ama Viktoryen kadın bunu önemsemedi; Mudie'lere yardım etmek için her türlü zahmete katlandı. Esas soru Bayan Carlyle'nin kafasını kurcalamaya başlamıştı bile; onlar için ne yapılabilirdi? Kim bir yerler biliyordu? Kimin varlıklı bir adama sözü geçerdi? Aklına Geraldine geldi. Geraldi-

ne bir işe yarıyor olmak için yanıp tutuşuyordu zaten. Pekâlâ, kendisine Mudieler için Manchester'da bir şeyler yapılıp yapılamayacağı sorulabilirdi. Geraldine tam da kendisinden beklenecek bir çabuklukla harekete geçti. Juliet'i bir an evvel bir yere "yerleştirdi." Çok geçmeden Elizabeth için de kalacak bir yer buldu. Isle of Wight bölgesinde bulunan Bayan Carlyle ise bir an önce Elizabeth için korse, elbise ve iç etekliği temin etti, Londra'ya geldi; akşamın yedi buçuğunda Elizabeth'i Londra'dan Euston Square'e kadar onca yoldan getirdi; onu iyiliksever görünümlü şişman yaşlıca bir adama emanet etti; Geraldine'e yazdığı mektubu korsesine yerleştirdiğinden emin oldu ve yorgun, muzaffer bir şekilde evine döndü; ancak Mudieizm müritlerinde sıklıkla görülen o gizli saklı kuruntulardan da kurtulmuş değildi. Mudie'ler mutlu olur muydu? Yaptıkları için kendisine teşekkür ederler miydi? Birkaç gün sonra o kaçınılmaz kuruntu böcekleri Cheyne Row'da ortaya çıkıverdiler; sebepli ya da sebepsiz, Elizabeth'in beyninde peyda olmaya başladılar. Daha da kötüsü, dört ay sonra bizzat Elizabeth'in kendisi de ortaya çıkıverdi, "hiçbir şekilde işe yaramadığını" görmüş, "*beyaz* iplikli *siyah* bir önlük işlemiş", ucundan kıyısından fırça yemiş, "kendisini mutfakta yere atmış, tekmeler ve çığlıklar atmıştı." "Pek tabii, ansızın kapı dışarı edilmesi kaçınılmaz sonuçtu." Elizabeth ortadan kayboldu; daha fazla beyaz iplikli siyah önlük dilmek, tekmeler, çığlıklar atmak ve nihayetinde kovulmak üzere ortadan kayboldu; kim bilir sonunda zavallı Elizabeth Mudie'ye ne oldu? Kardeşliğin karanlık gölgeleri arasında kaybolarak, dünyadan tamamen silinip gitti. Juliet ise kaldı.

Geraldine onu kendisine danışman yaptı. Geraldine'i denetlemek ve ona tavsiyeler vermekle yükümlüydü. Evvela yerinden pek memnun olmadı. Geraldine başka bir yer bulmaya uğraştı. Gidip kendisine hizmetçi arayan "çok zor bir yaşlı hanımın" salonuna oturdu. Bu çok zor yaşlı hanım Juliet'ten yakaları kolalamasını, manşetleri ütülemesini, iç eteklikleri yıkayıp ütülemesini istedi. Juliet'in yüreği bunu kaldıramadı. "Tüm bu kolalı yıkamalar ve ütülemeler beni aşıyor artık," diye haykırdı. Geraldine yine kalktı gecenin bir yarısı gitti ve bu yaşlı hanımın kızını gördü. İç eteklikler "çıkarılmış", Juliet'in ütülemesi gereken yalnızca yakalar ve fırfırlar kalmıştı. Geraldine yine gitti ve Juliet'e kağıt oyma ve kesme biçme dersleri vermesi için kendi şapkacısıyla anlaştı. Bayan Carlyle de Juliet'e nezaket dolu bir mektup yazıp, bir de paket gönderdi. Bu durum daha çok yeni yer, daha çok sıkıntı, daha çok yaşlı hanım, daha çok görüşmeyle sürüp gitti, ta ki Juliet bir roman yazıncaya kadar. Bir beyefendi bu romanı göklere çıkardı, Juliet Bayan Jewsbury'ye kendisini kiliseden eve kadar takip eden başka bir beyefendiden rahatsız olduğunu anlattı; ancak yine de Juliet pek tatlı bir kızdı; herkes onun hakkında çok iyi şeyler söylerdi, ta ki 1849 yılına, Mudie ailesinin son üyesinin de üzerine de ansızın ve hiçbir sebep yokken bir sessizlik çökene kadar. Hiç şüphesiz bu sessizliğin içinde başka bir başarısızlık vardı. Roman, zor yaşlı hanım, beyefendi, şapkalar, iç eteklikler, kolalı temizleme... Juliet'in düşüşünün sebebi neydi? Hiçbiri bilinmiyor. "Onu taciz eden o sefil mankafalar," diye yazmıştı Caryle, "tüm söylenenlere, yapılanlara rağmen Juliet'i ta cehennemin dibine kadar takip etmeyi

sürdürdüler, sonra gözden yitip gittiler." Tüm çabasına rağmen sonunda Bayan Caryle da Mudieizm'in her zaman başarısızlığa gebe olduğu gerçeğini kabullenmek zorunda kalmıştı.

Ancak Mudieizm'in beklenmeyen sonuçları vardı. Mudieizm Jane ve Geraldine'i tekrar bir araya getirmişti. Jane, vakti zamanında hizmet ettiği "bu oynak kuş tüyünün" (Carlyle'ın neşesi için kullanılan hakaretamiz bir tabirdi bu), "kendi heyecanını bile bastıracak bir heyecanla meseleye sarıldığı" gerçeğini inkâr edemezdi. Tüy gibi oynak olmasının yanı sıra metanetli bir tarafı da vardı bu kadının. Böylece Geraldine, ilk romanı *Zoe*'nin taslağını gönderdiğinde, Bayan Carlyle hemen bir yayıncı bulmak için harekete geçti, şaşırtıcı bir şekilde başarılı da oldu. ("Çünkü" diye yazmıştı Bayan Caryle, "bir bağı, bir amacı olmadıktan sonra var olmasının ne anlamı vardı ki?") Chapman & Hall, okurlarından birinin "beni demirden bir pençe gibi kavrayıverdi" dediği bu kitabı bir an evvel basmayı kabul etti. Kitap çok zorlu bir süreçten geçmişti. Bizzat Bayan Carlyle'dan kariyerinin belli dönemlerinde danışmanlık desteği almıştı. Bayan Carlyle ilk taslağı "katıksız bir dehşet hissiyle" okudu. "Böylesine güçlü bir dehanın, bilinmeyen bir alanın içine böyle ulu orta savrulması!" Bununla birlikte bir hayli etkilenmişti de:

"Geraldine özellikle burada, düşündüğümden çok daha cesur ve bilgili bir yorumcu olarak kendisini gösteriyor. Günümüzde, bu kitaptaki en iyi kısımların bazılarını yazabilecek tek bir kadın bile yaşadığına inanmıyorum, hatta buna George Sand'in bizzat kendisi de dahil... Ama bu kitap basılmamalı; edebe aykırı!"

Bayan Carlyle kitapta, saygın insanların asla tahammül edemeyeceği bir tür edepsizlik ya da "maneviyat eksikliği" olduğundan yakınıyordu. Büyük olasılıkla Geraldine, "görgü kurallarının dışına çıkmamak gibi bir kaygısı olmadığını" itiraf etmekle birlikte, kitapta değişiklikler yapmaya da razı oldu ve kitap nihayet 1845 Şubatı'nda basıldı. Her zamanki dedikodular, farklı görüşler anında sağda solda yükseldi. Bazıları çok heyecanlanmış, bazıları ise şok olmuştu. "Reform Club'ın genç yaşlı çapkınları, kitabın *edepsizliği* sebebiyle sinir krizleri geçirdi neredeyse." Yayımcı biraz paniğe kapılmıştı; ancak patlayan skandal satışları yükseltti ve Geraldine edebiyat kraliçesi olup çıktı.

Ve hiç şüphesiz şimdi, sarıya çalan bu üç küçük ciltlik kitabın sayfalarını çevirirken insan, kitabın yarattığı hoşnutluğun ya da hoşnutsuzluğun hangi sebepten kaynaklandığını, o mürekkep izinin nasıl bir hayranlık ya da öfke nöbetleri yarattığını, aşk sahnelerinin sayfaları arasına şimdi mürekkep karası olmuş menekşelerin hangi gizemli duygularla sıkıştırıldığını merak ediyor. Kitabın bölümleri boyunca geçmiş şefkatle, tatlılıkla akıp gidiyor. Bir sis perdesi arasından Zoe adlı gayrimeşru bir kızı; Everhard adlı gizemli Katolik sahibi; taşradaki bir kaleyi; gök mavisi koltukların üzerinde uzanmış hanımefendileri; yüksek sesle okuma yapan beyefendileri; ipekten kalpler işleyen kızları görür gibi oluyoruz. Büyük bir yangın çıkıyor. Koruluklarda bir kucaklaşma görüyoruz. Ardsız aralıksız sohbetler duyuyoruz. Rahip "Keşke hiç doğmasaydım!" diye feryat ettiğinde, dördüncü yüzyılda yaşayan azizlerin yazdığı temel eserlerin çevirisini düzeltmesini isteyen

Papa'nın mektubunu ve Göttingen Üniversitesi'nden gelen, içinde altın bir zincir bulunan paketi Zoe güvenini sarstığı için çekmeceye sakladığında yaşanan o korkunç duygu fırtınasına şahit oluyoruz. Gelgelelim, Reform Kulüp'ün çapkınlarını rahatsız edecek derecede ne edepsizlik vardı, Bayan Caryle'ın keskin zekâsını etkileyecek kadar dâhice olan ne vardı bu kitapta, işte bunu tahmin etmek imkânsız. Seksen yıl önceki gül kadar taze renkler şimdi soluk pembeye dönüştü; o kokulardan, o rayihadan geriye hiçbir şey kalmadı, belki solgun menekşelerin belki de bayatlamış bir saç yağı kokusunun dışında. Haykırırız: Birkaç yılın içinde ne mucizeler gerçekleşti! Ancak haykırırken bile, uzaklarda bir yerde onların ne anlama geldiğini gösteren izler görürüz belki. Tutku, yaşayan insanların dudaklarından dökülene bakarsak, tamamen harcanıp gitti. Zoe'lar, Clothilde'ler, Everhard'lar oturdukları yerde çürüyüp duruyorlar; ancak odada onlarla birlikte birisi daha var: sorumsuz bir ruh, cüretkâr ve atik bir kadın, çember etekliğin ve korselerin arasına sıkışmış absürt görünümlü duygusal bir mahluk; eriyip giden, durmaksızın yazan ama her şeye rağmen tuhaf bir şekilde canlı kalabilen... Arada sırada, küstahça ağızdan dökülen bir cümle, sinsice zihne yerleşen bir düşünce takılır gözümüze. "Din olmasaydı iyilik yapmak çok daha iyi olurdu!" "Aman! Vaaz ettikleri her şeye gerçekten inanıyor olsalardı, ne rahipler ne de vaizler yataklarında huzurla uyuyabilirlerdi!" "Zayıflık, umudun tamamen kesildiği tek durumdur." "Hakkaniyetle sevmek insanoğlunun erişebileceği en yüksek erdemdir." Sonra da "insanoğlunun yoğun makul teorilerine" duyduğu nefret! Peki,

hayat nedir? Ne sebeple bu hayatlar bize verildi? İşte bu sorular, bu yargılar, oturdukları yerde çürümekte olan doldurulmuş figürlerin kafalarının yanından uçup gider. Bu figürler ölmüştür, ama Geraldine Jewsbury hâlâ hayattadır; başına buyruk, cesur, absürt, durup düzeltmeden sayfalar boyu yazıp duran, yakınlarda işitebilecek kim varsa dudaklarının arasında bir sigarayla, aşk, ahlak, din, kadın erkek ilişkileri hakkındaki görüşlerini anlatan Geraldine.

Zoe basılmadan kısa süre önce, Bayan Carlyle Geraldine'den duyduğu rahatsızlığı ya unutmuş ya da bastırmıştı; bunun bir sebebi Mudie'ler meselesinde Geraldine'in canla başla zahmete girmiş olması; bir diğer sebebi de Geraldine'in o eski izlenimi büyük çabalar sonucu yeniden uyandırmış olmasıydı: "Geraldine bana karşı tuhaf, tutkulu, anlaşılmaz bir *ilgi* duyduğu konusundaki o eski hezeyanlarıma geri döndürdü neredeyse beni." Geraldine'le tekrar yazışmaya başlamakla kalmadı; ettiği bütün yeminlere rağmen 1844 Temmuzu'nda Liverpool yakınlarındaki Seaforth House'da Geraldine'le tekrar aynı çatıyı paylaştı. Çok az zaman geçmişti ki, Bayan Carlyle'ın Geraldine'in ilgisinin kuvveti hakkındaki "hezeyanının" aslında hezeyan değil, korkunç bir gerçeklik olduğu ortaya çıktı. Bir sabah aralarında ufak bir anlaşmazlık olmuştu. Geraldine tüm gün surat astı; gecesinde Bayan Carlyle'ın yatak odasına gelip rezalet çıkardı: "Yalnızca Geraldine'in değil, insan doğasının sırrını açığa çıkaran bir olaydı bu!" Bir kadının başka bir kadına karşı sevgili gibi çılgınca bir kıskançlık duyması benim kalbimin alacağı bir şey değil!" dedi Bayan Carlyle. Bayan Carlyle öfkelenmiş-

ti, çileden çıkmıştı, Geraldine'i hor görüyordu. Daha sonra dalga geçip kocasını eğlendirmek için bu olayı tüm hatlarıyla hafızasına kazımıştı. Birkaç gün sonra herkesin içinde Geraldine'i alaya aldı ve şöyle diyerek ortamdaki herkesi kahkahaya boğdu: "Tüm gece tam da gözümün önünde *başka bir adamla* seviştikten sonra, benden edepli davranmamı mı bekliyordu acaba merak ettim!" Bu azarlar sert gelmiş olmalıydı, aşağılanma ise muhakkak acı vericiydi. Ancak Geraldine iflah olmazdı. Bir yıl sonra yine surat asmaya, öfkelenmeye ve öfkesinde haklı olduğunu çünkü "Bayan Carlyle'ın onu dünyadaki herkesten daha çok sevdiğini" söylemeye devam ediyordu. Bayan Carlyle ayağa kalkıyor, "Geraldine, hanımefendi gibi davranmadığın sürece..." diyor, odadan çıkıp gidiyordu. Ve sonra yine gözyaşları, özürler, verilen sözler...

Her ne kadar Bayan Carlyle onu azarlasa da, alay da etse ve ne kadar birbirlerine yabancılaşsalar da ve her ne kadar bir süreliğine birbirlerine yazmayı bıraksalar da, yine de hep bir araya geldiler. Şurası ayan beyan ortada ki Geraldine, Jane'in kendisinden her bakımdan daha akıllı, daha iyi, daha güçlü olduğunu hissediyordu. Jane'e bel bağlamıştı. Belalardan uzak kalabilmek için Jane'e ihtiyacı vardı, çünkü Jane kendi başını asla belaya sokmazdı. Ancak Jane Geraldine'den çok daha bilgili ve akıllı olsa da, bu ikiliden aptal ve sorumsuz olanın idareyi ele aldığı zamanlar da olmuyor değildi. Neden, diye sorardı, eski kıyafetleri tamir etmekle uğraşıyorsun ki? Neden gerçekten tüm enerjini kullanabileceğin bir işle uğraşmıyorsun? Yaz, diye öğütlemişti ona. Çünkü Geraldine'e göre Jane bu denli bilgili, bu

denli ileri görüşlü olduğu için kadınların "karmaşık görevleri ve karşılaştıkları zorluklar" konusunda onlara yardım edecek bir şeyler yazabilirdi. Bu görevi hemcinslerine borçluydu. Ancak bu cüretkâr kadın durmuyordu: "Anlayış görmek için Bay Carlyle'a gitme sakın, senin hevesini kırmasına izin verme. Kendi eserine, kendi isteklerine saygı duymalısın." Bay Carlyle karşı çıkabilir endişesiyle Geraldine'in yeni romanı *The Half Sister*'ı kendisine ithaf etmesini kabul edemeyen Jane'in bu tavsiyeleri uygulaması iyi olabilirdi. Bu küçük mahluk, bazı konularda bu ikilinin daha cüretkâr ve daha başına buyruk olanıydı.

Üstelik Geraldine'de, tüm niteliklerine rağmen Jane'in sahip olmadığı bir özellik daha vardı: şairanelik, kurgusal hayal gücü. Geraldine eski kitapları tarar, palmiye ağaçları ve Arabistan'ın tarçın ağaçları hakkında yazılmış romantik bölümleri tekrar yazar; sonra bu yazılar Cheyne Row'daki kahvaltı masasının üzerine saçma sapan bir şekilde yerleştirilsin diye gönderirdi. Jane'in dehası ise pek tabii tam tersi yönde işlerdi; pozitif, doğrudan ve pratiğe yönelikti. Onun hayal gücü insanlar üzerine yoğunlaşmıştı. Yazılarındaki görkemin sebebi Jane'in gerçekler üzerine bir şahin misali saldırıp inen dehasıydı. Hiçbir şey onun gözünden kaçmazdı. Dingin su yüzeyine bakınca dipteki kayalıkları görebilirdi. Ancak somut olmayan şeyleri yakalayamazdı; Keats'in şiirlerini dudak bükerek geçerdi; İskoç bir taşra doktorunun kızı olmanın verdiği o dar görüşlülük peşini bırakmıyordu. Çok daha az akıllı olmasına rağmen, Geraldine bazen daha geniş fikirli olan taraftı.

İşte bu itici ve çekici güçler iki kadını uzun ömür-

lü esnek bağlarla birbirine bağlamıştı. İkisi arasındaki bağ sonsuzluğa kadar gerilir, gerilir ama kopmazdı. Jane Geraldine'in ahmaklığının sınırlarını bilirdi; Geraldine ise Jane'in dilinin ne kadar acılaşacağını. Birbirlerine müsamaha göstermeyi öğrenmişlerdi. Doğal olarak yine kavga ettiler; ama kavgaları daha farklıydı şimdi; sonunda tatlıya bağlanacağı kesin kavgalardı bunlar. Ve kardeşinin evliliğinden sonra 1854 yılında Geraldine Londra'ya taşındığında, Bayan Carlyle'ın isteği üzerine onun daha yakınına gelmiş oluyordu. 1843'te Bayan Carlyle'ın bir daha arkadaşlık etmeyeceği bir kadınken, şimdi yine hayattaki en yakın arkadaşı oluvermişti. Geraldine, onun iki sokak ilerisine taşındı ve belki de iki sokak bu iki kadın arasına konulabilecek en uygun mesafeydi. Uzakta oldukları zaman aralarındaki duygusal arkadaşlık yanlış anlaşılmalarla doluyordu; aynı çatı altında yaşamak ise dayanılamayacak kadar yorucuydu. Ancak birbirlerine iki adım ötede yaşadıkları zaman aralarındaki ilişki genişliyor, büyüyor ve basitleşiyordu; telaşesinin de sükûnetinin de samimiyet temelleri üzerine kurulu olduğu doğal bir ilişki halini alıyordu. Birlikte geziyorlardı. *The Messiah* eserini dinlemeye birlikte gitmişlerdi ve karakterlerine uygun olarak Geraldine müziğin güzelliğinden gözyaşlarına boğulmuştu, Jane ise Geraldine'i ağladığı için sarsmaktan, kendisini de korodaki kadınların çirkinliğine ağlamaktan alıkoymak için müthiş bir mücadele vermişti. Norwood'a gezmeye gitmişlerdi, Geraldine otelde ipek bir mendil ve alüminyum bir broş ("Bay Barlow'dan gelen bir aşk işareti"), bekleme odasında ise yeni ipek bir şemsiye bırakmıştı. Ve Jane alaycı bir hoşnutlukla Ger-

aldine'in tasarruf yapmak amacıyla iki adet ikinci sınıf bilet satın aldığını, gelgelelim birinci sınıf bir dönüş biletinin fiyatının da tamı tamına aynı olduğunu not etti.

O sırada Geraldine ise yere uzanmış, kendi çalkantılı deneyiminden hareketle hayat hakkında genellemeler yapmaya, teoriler üretmeye çalışıyordu. "Ne kadar mide bulandırıcı" (Daima böyle keskin bir dil kullanırdı, "Jane'in zevklerine karşı günah işlemekte olduğunun" farkındaydı), kadınların durumu birçok bakımdan ne kadar da mide bulandırıcı! İnme inmiş gibi hissediyordu resmen, bir tarafı eksik kalmıştı! Erkeklerin kadınlar üzerinde sahip oldukları gücü düşündükçe nasıl da kan beynine sıçrıyordu! Bazı beyefendilere tekmeyi vurmayı nasıl da isterdi: "Yalancı sahtekâr keratalar! Tamam, küfretmenin faydası yok ama... Yalnızca öfkeliyim ve sövüp saymak zihnimi rahatlatıyor."

Ve sonra düşüncelerini Jane'e, kendisine ve parlak yeteneklerine yöneltti. Her halükârda Jane'in parlak yetenekleri vardı, görünürde çok az sonuç veren yetenekler. Yine de hasta olmadığı zamanlarda:

> *Ne senin ne de benim birer başarısızlık örneği olduğumuzu düşünüyorum. Biz kadınlığın henüz fark edilmeyen gelişiminin emareleriyiz. Bu işin hali hazırda var olan yöntemleri yok ama biz yine de aradık, denedik ve kadınlar için konmuş mevcut kuralların bize işlemeyeceğini gördük; gördük ki daha iyi, daha güçlü bir şey lazım... Bizim ardımızdan kadın doğasının erdemine yaklaşacak kadınlar gelecektir. Ben kendimi, kadınların içinde yatan daha yüce niteliklerin, daha yüksek potansiyelin sadece belli belirsiz bir emaresi, henüz gelişmemiş bir kalıntısı olarak görüyorum. Ve tüm o*

acayipliklerim, hatalarım, ıstırabım ve saçmalıklarım, kusurlu bir oluşumun, henüz tamamlanmamış bir gelişimin sonuçlarıdır sadece.

İşte Geraldine böyle teoriler üretti, kafasında kurdu; Bayan Carlyle ise dinledi, güldü, karşı çıktı, ama hiç şüphesiz eskisi gibi alaycı değil anlayışlıydı. Keşke Geraldine daha doğru şeyler söylese; keşke dilini biraz yumuşatsa, diye içinden geçirmiş olabilirdi. Bay Carlyle her an içeri girebilirdi; ve şu dünyada Carlyle'ın en çok nefret ettiği mahluk, George Sand kafasında azimli ve keskin bir kadın olurdu. Yine de Bayan Carlyle Geraldine'in sözlerindeki doğruluk payını inkâr edemezdi; Geraldine'in yaradılışında "tuttuğunu koparana kadar mücadele etmek" olduğunu düşünmüştü hep. Geraldine görünüşünün aksine budala bir kadın değildi.

Ama Geraldine'in ne düşündüğü, ne söylediği; sabahlarını nasıl geçirdiği; Londra'nın uzun kış gecelerinde neler yaptığı, yani onun Markham Square'deki hayatının özeti hakkında belli belirsiz bazı bilgi kırıntılarımız var yalnızca. Çünkü beklenileceği üzere Jane'in parıltılı ışığı, Geraldine'in daha solgun, daha titrek alevini söndürmüştü. Geraldine'in Jane'e yazmasına gerek yoktu artık. Eve girip çıkıyordu zaten; kâh Jane'in parmakları şiştiği için onun adına mektup yazıyordu; kâh postaya götürmek üzere mektubu alıyor ama aklı bir karış havada romantik mahlukun teki olduğu için mektubu postalamayı unutuyordu. Bayan Carlyle'ın mektuplarının sayfalarını çevirdiğimizde, uyumsuz ama birbirine derinden bağlı bu iki kadının ilişkisinden bir kediciğin mırıldanmalarını ya da demlikten çıkan uğultuları andıran evcil sesler yükselir. İşte yıllar

böylece akıp gitti. Nihayet, 21 Nisan 1866 Cumartesi günü Geraldine bir çay davetinde Jane'e yardım etmek için geldi. Bay Carlyle İskoçya'daydı, Bayan Carlyle da onun yokluğunda, hayran kitlesine birtakım nezaket kurallarını öğretmeyi umuyordu. Geraldine bu davet için giyinirken aniden Bay Froude çıkageldi; Cheyne Row'dan "Bayan Carlyle'a bir şey oldu" demek için gelmişti. Geraldine hemencecik sırtına pelerinini geçirdi. Birlikte alelacele St. George's Hastanesi'ne gittiler. Orada, diye yazmıştı Froude, Bayan Carlyle'ı gördük, her zamanki gibi güzel giyinmişti:

> *Sanki at arabasından indikten sonra yatağın üzerine oturmuş, sonra da geriye kayarak uyuyakalmış gibiydi... O zekâ dolu alaycılık da, o alaycılığı değiştiren o hüzün dolu yumuşaklık da yitip gitmişti. Yüzünde taş gibi görkemli bir sükunetle yatıyordu.... [Geraldine] konuşamıyordu.*

Biz de bozamayız bu sessizliği. Sessizlik derinleşti. Tastamam oldu. Jane'in ölümünden kısa süre sonra Geraldine Sevenoaks'a yerleşti. Orada yirmi iki yıl boyunca tek başına yaşadı. Geraldine'in o eski canlılığını kaybettiği söylenir. Bir daha kitap yazmadı. Kansere yakalandı, çok ıstırap çekti. Ölüm döşeğinde Jane'in isteğini yerine getirdi, onun mektuplarını yırtıp atmaya başladı. Ölmeden önce Jane'in biri haricinde bütün mektuplarını yok etti. Böylece belirsizlik içinde başlayan hayatı belirsizlik içinde sona erdi. Biz onu sadece hayatının orta yerindeki birkaç yıl boyunca iyi tanıyabildik. Yalnız bu "onu iyi tanımak" konusunda çok da emin olmayalım. Geraldine'in de bizzat bize hatırlattığı

gibi, samimiyet zor zanaat.

> *Ah, tatlım [diye yazmıştı Bayan Carlyle'a], olur da sen ve ben boğulursak ya da ölürsek bir şekilde, sonra da seçkin birisi çıkar da bizim "hayatımızı ve hatalarımızı" yazmaya kalkarsa halimiz ne olur? "Güvenilir birisinin" kalkıp bizi anlamaya çalışması nasıl bir karmaşa yaratırdı, gerçekte olduğumuzdan ne kadar da farklı görünürdük!*

Onun alaycılığının dilbilgisi kurallarına aykırı, amiyane ama her zamanki gibi gerçeklik payı taşıyan yankıları, Brompton mezarlığında yattığı yerden bize kadar ulaşır.

AURORA LEIGH

İnsanlar, Browninglerin ruhundan çok dışarıdan görünüşünü iyi tanıyorlar artık; bu da modanın Browninglerin de hoşuna giden ironik yönlerinden biri. Zulüm görmüş, birlikte kaçmış, herkese meydan okumuş bukleli ve favorili âşıklar... İşte bu kılıkta binlerce insan, yazdıkları şiirlerin bir mısrasını dahi okumaksızın Browningleri tanıyor ve seviyor olmalı. Onlar, yazarların o parlak ve hareketli dünyasının en göze çarpan iki figürü olmuşlardı; o iki figür, anılarımızı kâğıda dökmek, mektup yazmak ve fotoğraf çektirmek gibi modern alışkanlıklarımız sayesinde kelimelerde yaşamakla kalmıyorlar, kanlı canlı yanımızdalar; onları yalnızca yazdıkları şiirlerden değil, giydikleri şapkalardan da tanıyoruz. Fotoğrafçılık sanatının edebiyat sanatına nasıl zarar verdiği konusu henüz düşünülmüş tartışılmış değil. Bir şairin hayatını okuyabiliyorken şiirlerini ne raddeye kadar okuyabileceğimiz konusu biyografi yazarlarının gündemine alınacak bir sorun. Bununla birlikte Browninglerin bizlerde sempati uyandırmak ve ilgimizi çekebilmek hususundaki gücünü kimse inkâr edemez. "Lady Geraldine's Courtship" şiiri her yıl Amerikan üniversitelerindeki iki profesör tarafından

incelenir belki; ancak diğer yandan bu eserin yaratıcısı Bayan Barrett'in[20] kanepesinde nasıl uzandığını; onun bir Eylül sabahında Wimpole Sokağı'ndaki karanlık evden nasıl kaçtığını; yakınındaki kilisede sağlıkla, mutlulukla, özgürlükle ve Robert Browning'le[21] nasıl tanıştığını hepimiz biliyoruz.

Gelgelelim kader Bayan Browning'e bir yazar olarak pek de nazik davranmadı. Hiç kimse eserlerini okumadı, hiç kimse hakkında tartışmadı, kimse ona haddini bildirme zahmetinde bulunmadı. Nasıl düştüğünü görmek için ününü Christina Rossetti'yle karşılaştırmak yetecektir. Christina Rossetti, İngiliz kadın şairler arasında hiç şüphesiz birinci sıraya yükselmiştir. Yaşadığı sürede ondan çok daha fazla alkışlanan Elizabeth ise gitgide geriye düşmüştür. Okul kitaplarında ondan hor gören sözlerle bahsedilir. "Onun önemi artık tarihte kaldı. Ne eğitimi ne kocasıyla birlikteliği ona kelimelerin değerini ve biçem becerisini öğretebildi," diye yazarlar. Velhasıl edebiyat konağında ona ayrılan yer merdiven altındaki uşak odasıdır; kendisine Bayan Hemans, Eliza Cook, Jean Ingelow, Alexander Smith, Edwin Arnold ve Robert Montgomery'nin[22] eşlik ettiği o yerde Elizabeth tabakları çanakları şangırdatır, bir avuç dolusu bezelyeyi bıçağının ucuna takarak yer.

20. Elizabeth Barrett Browning; 6 Mart 1806 – 29 Haziran 1861 yılları arasında yaşamış Viktorya döneminin en ünlü şairlerinden biridir. Döneminde hem İngiltere'de hem Amerika'da tanınmıştı. Aurora Leigh'i 1856'da yazmıştı.

21. Robert Browning; 7 Mayıs 1812 – 12 Aralık 1889 yılları arasında yaşamış Viktorya dönemi şair, oyun yazarı, özellikle dramatik eserleri ünlüdür. Elisabeth Barret Browning ile evliydi.

22. Bayan Hemans, Eliza Cook, Jean Ingelow, Alexander Smith, Edwin Arnold ve Robert Montgomery; Viktorya dönemi şair ve yazarları.

Velhasıl *Aurora Leigh* eserini okumak; o şefkat dolu lütufkarlıkla düşündüğümüzde büyükannelerimizin paltolarındaki püsküllerle oynayışımız ya da bir zamanlar Tac Mahal'deki yemek masalarını süsleyen mermer modelleri düşünüşümüze kadar geriye götürmeye yetmez. Ancak Viktorya dönemi insanlarının gözünde pek değerli bir kitaptı bu hiç şüphesiz. 1873 yılına gelindiğinde *Aurora Leigh*'in on üçüncü baskısı isteniyordu. Bayan Browning'in kendisi de bu kitaba çok güvendiğini söylemekten çekinmiyordu: "En büyük eserim," diyordu, "aynı zamanda hayat ve sanat hakkında en olgun kanaatlerimi içinde barındıran eserim." Yazdıklarından anlıyoruz ki bu eser Bayan Browning'in kafasında yıllardan beri varmış. Bu eser üzerinde yıllar boyu düşünmüş. Bay Browning'le tanıştığı zaman da yine bunun üzerinde düşünüyordu ve bu kitabı yazma niyeti, sevgililerin paylaşmaktan hoşlandığı o iş sırlarının ilkini oluşturmuştu.

> *... benim asıl niyetim [diye yazmıştı] şimdi yalnızca roman-şiir tadında bir şeyler yazmak... Geleneklerimizin tam ortasına toslamak; misafir odalarına, "meleklerin ayak basmaya korktuğu yerlere" paldır küldür girmek; zamanın insanlık maskesini takmadan yüz yüze görüşmek ve gerçekleri söyleyivermek. İşte benim niyetim bu.*

Ancak daha sonra ortaya çıkacak birtakım sebeplerden ötürü, Bayan Geraldine bu niyetini kaçış ve mutlulukla dolu on müthiş yıl boyunca bir kenarda istifledi. Nihayet kitap 1856 yılında basıldığında, verebileceğinin en iyisini verdiği için mutluluk duymuş olmalı. Belki de bu istifleme ve özümseme sonucunda bizi bekle-

yen bir sürpriz vardır. Ne olursa olsun, *Aurora Leigh*'in ilk yirmi sayfasını okurken fark etmemek işten bile değil ki, Bayan Browning Aurora Leigh'in hikâyesini anlatan diğer dokuz cildi kafiyesiz mısralarla doldururken, kitabın birinde, bilinmeyen sebeplerle verandada başıboş dolaşan ama bir diğer kitapta bunu yapmayan Yaşlı Denizci bizi üç yaşındaki çocuklarmışız gibi yakalamış, bu hikâyeyi dinletmektedir. Hız, enerji, doğruluk ve tastamam özgüven... İşte bu özelliklerdir bizi büyüleyen. Ayaklarımız yerden kesilmiş bir halde, Aurora'nın "nadide mavi gözleri, daha kızı dört yaşına basmadan kapanan" İtalyan bir annenin kızı olduğunu öğreniriz. Babası ise "yüksek öğrenimle, hukukla ve vaazlarla evde geçmiş yavan bir hayatın ardından farkında olmaksızın tutkuyla dolan sade bir İngiliz'di." O da vefat etti, çocuk da İngiltere'ye halasının yanına gönderildi. İyi bilinen Leigh ailesinin bir ferdi olarak halası, onu kır evinin giriş merdivenlerinde siyahlar içinde karşıladı. Ara ara kırlar düşmüş kahverengi saçları sımsıkı bir örgü halinde daracık alnının yanından dökülüyordu; kapalı, zarif bir ağzı; renksiz gözleri ve yanakları kitaplardaki güller gibiydi. Bu hanım "Hepimiz aynı vücuttan gelmeyiz, bu yüzden tek bir elbiseye ihtiyacımız var" düşüncesiyle Noellerde çoraplar örmüş, iç eteklikler dikmiş; böylece sessiz sakin bir yaşam sürmüştü. Onun ellerinde Aurora kadınlar için münasip görülen eğitimin kahrını çekmek zorunda kalmıştı. Birazcık Fransızca, birazcık cebir yanında; Birmanya İmparatorluğu'nun iç hukukunu, Lara'ya hangi nehirlerin ulaştığını ve bu nehirlerin hangilerinden gemilerin geçebildiğini; beşinci yılın sayımında Klagenfurt'un nüfusunun kaça

çıktığını; bunların yanı sıra derli toplu giyinmiş periler resmetmeyi, bardaklar tasarlamayı, kuşları doldurmayı ve balmumundan çiçekler yapmayı da öğrenmişti. Çünkü halasına göre kadın dediğin kadın gibi olmalıydı. Bir akşam kanaviçe yaparken, yanlış renkte ipek seçtiği için kanaviçedeki çoban kızın gözlerini pembe yapmıştı. Kadınlara münasip görülen bu eğitim işkencesi yüzünden, diye haykırmıştı tutku dolu Aurora; pek çok kadın öldü; diğerleri ıstırap içinde eriyip gidiyor; Aurora gibi pek azı da "görünmeyenle ilişki içinde" hayatta kalıyor, ağırbaşlılıkla yürüyor, kuzenlerine karşı nazik davranıyor, semtin papazını dinliyor ve çay koyuyordu. Aurora'ya küçük bir oda bahşedilmişti. Duvarları yeşildi, yeşil halısı vardı, perdeler yeşildi, tıpkı İngiltere kırlarının yavan yeşilliğini anımsatıyordu. Aurora orada uyudu; orada okudu. "Babamın kitaplarının sıra sıra yükseldiği tavan arasındaki odanın sırrını bulmuştum; sıra sıra yükselen, dolup taşan, bir mamutun kaburgaları arasına sızan ufak meraklı bir fare gibi içeri girip çıkan..." Böylece okudu, okudu, okudu. Fare kanatlanıp yükseklere uçtu çünkü "Ne zamanki şereflice kendimizi unuturuz ve bir kitabın derinliklerine tüm ruhumuzla paldır küldür atılırız, kitabın güzelliği ve gerçeğin tadıyla kendimizden geçeriz; işte o zaman kitabın hakkını vermiş oluruz." İşte böylece okudu, okudu, okudu ta ki kuzeni Romney onu yürüyüşe çağırıncaya ya da "Sırf bir insanın bedenini iyi resmetmek dolaylı yoldan ruhunu resmetmektir dediği için boş konuşmakla itham edemeyeceğimiz" ressam Vincent Carrington pencereyi tıklatıncaya kadar.

Aurora Leigh'in ilk kitabının bu alelacele yazılmış

taslağı, kitabın asıl hakkını vermiyor tabii ki; gelgelelim bu kitabı Aurora'nın da önerdiği gibi tüm ruhumuzla paldır küldür sindirdiğimizde, çok çeşitli izlenimler almamız da kaçınılmaz hale gelir. Bu izlenimlerden ilki ve en kuşatıcı olanı yazarın varlığını hissediyor olmamızdır. Aurora'nın sesiyle Elizabeth Barrett Browning'in karakteri, yaşadığı koşullar, kendine has özellikleri kulaklarımızda çınlar. Bayan Browning kendine hakim olamadığı gibi, kendisini gizleyemiyordu da; hiç şüphesiz bu sanatçının eksikliğinin değil, hayatın sanata haddinden fazla tesir ettiğinin de bir göstergesiydi. Sayfalarda ilerledikçe tekrar tekrar görürüz ki, kurgusal Aurora gerçek hayattaki Elizabeth'in üzerine ışık tutmaktadır. Unutmamalıyız ki şiir yazma düşüncesi Elizabeth'e kırklı yaşlarının başında gelmiştir, yani bir kadının hayatı ve sanatı arasındaki bağların haddinden fazla sıkı olduğu yaşlarda; işte bu yüzden en düz, en sade eleştirmenler bile, gözlerini kaldırmadan sayfayı okumaları gereken yerde, tene dokunmaktan kaçınamazlar. Üstelik herkesin bildiği gibi Elizabeth Barrett'in hayatı en sahici, en özel hünerleri etkileyebilecek tabiattaydı. Annesini daha çocukken kaybetmişti; bir başına pek çok kitap okumuştu; en sevdiği kardeşi boğuldu; sağlığından oldu; babasının zorbalığı yüzünden Wimpole Sokağı'ndaki yatak odasında neredeyse manastıra kapanan rahibeler gibi hapsedildi. Ancak zaten iyi bilinen bu gerçekleri tekrarlamak yerine, tüm bunların Elizabeth üzerindeki etkisini kendi ağzından okumak daha iyi olacaktır.

> *Ben güçlü bir duygunun peşinde [diye yazmıştı] ya hep içimde ya da hüzün içinde yaşadım. Hastalığım*

sebebiyle inzivaya çekilmeden önce de gözlerden uzak, sakin bir hayat sürüyordum. Ve dünyada çok az genç kadın vardır ki, toplum hakkında artık genç sayılamayacak olan bendenizden daha az şey görmüş, duymuş ve bilmiş olsun. Taşrada büyüdüm ben. Hiçbir sosyal imkânım yoktu; kalbimde kitaplar ve şiirler, hayallerimde ise yaşadıklarım vardı. Zaman böylece geçti gitti ve sonra hastalık kapımı çaldığında... ve bu odanın eşiğinden (bir keresinde geçtiği gibi) bir daha umut geçmez olduğunda... Acı acı düşünmeye başladım, terk etmek üzere olduğum bu mabette gözlerim kör bekledim? İnsan doğasına dair hiçbir şey görmediğim, dünya üzerindeki kız ve erkek kardeşlerimin benim için yalnızca birer isim olduğu, ne heybetli bir dağ ne de nehir, hiçbir şey ama hiçbir şey görmediğim bu yerde... Üstelik bu cehaletin sanatıma getirdiği dezavantajı da biliyor musunuz? Yaşamaya devam edeceksem ve bu inzivadan hâlâ kaçamayacaksam, anlamıyor musunuz, çok bariz bir dezavantajın ağırlığı altında çabalıyorum demektir, yani bir anlamda kör şair sayılırım. Tabii ki bir raddeye kadar telafisi de var. İç dünyama fazlasıyla dönüktüm ve bilincime yöneldiğim, kendimi analiz ettiğim için genel olarak insan doğası hakkında çok iyi tahminler yürütebiliyorum. Ama bir şair olarak kitaplardan edindiğim bu yavan, hantal, faydasız bilgi birikimini değiş tokuş etmeyi öylesine isterdim ki; biraz hayat biraz insan tecrübesiyle, biraz...

Elizabeth üç küçük nokta koyarak yarıda keser; biz de fırsattan istifade bir kez daha *Aurora Leigh*'e bir dönelim.

Peki, yaşadığı hayat onun şair kimliğine ne kadar zarar vermişti? Müthiş bir zarar, bunu inkâr edemeyiz.

Çünkü şurası açık ki *Aurora Leigh*'in ya da *Letters*'ın sayfalarında (bu iki eser çoğu zaman birbirinin yankısı gibidir), gerçek hayattaki kadınlar ve erkekleri konu eden bu hızlı ve kaotik şiirde doğal akışını bulan zihin, inziva hayatından beslenecek türde değildir. Coşkun, lirik, ilmi ve müşkülpesent bir zihin güçlerini mükemmelleştirmek için inziva ve yalnızlığı kullanabilir belki. Tennyson taşranın merkezinde kitaplarla yaşamaktan daha iyisini isteyemezdi. Gelgelelim Elizabeth Barrett'in canlı, dünyevi ve hicivli bir zihni vardı. Barrett ilim irfan insanı da değildi. Kitaplar onun için başlı başına bir amaç değil, hayat taklidiydi. Sayfalar arasında koşturuyordu çünkü çimlerin, yeşilliklerin içinde koşturması yasaktı. Eshilos[23] ve Platon ile mücadele ediyordu çünkü gerçekte kanlı canlı insanlarla oturup politika tartışması söz konusu bile değildi. En sevdiği kitaplar Balzac'ın, George Sand'in eserleri ve diğer "ölümsüz uygunsuzluklardı" çünkü bunlar "bir dereceye kadar hayatının rengini kaybetmemesini sağlıyordu." Şu hayatta hiçbir şey Elizabeth nihayet hapishane demirlerini kırıp kendini hayatın akışına bıraktığında hissettiği o coşku, o heves, o tutkudan daha çarpıcı değildir. Bir kafede oturup gelen geçeni seyretmeye bayılıyordu; tartışmalara, siyasete ve modern hayatın çatışmasına bayılıyordu. Geçmiş ve geçmişin kalıntıları, İtalya'nın geçmişi ve İtalyan medeniyetinin kalıntıları bile, medyum Hume'un kehanetleri ya da Fransa İmparatoru Napolyon'un siyaseti kadar ilgisini çekmiyordu.

23. Eshilos; M.Ö. 5. Yüzyılda yaşamış, tragedyaya asıl şeklini veren yazardır. O yalnız bir yazar değil aynı zamanda bir düşünürdü. *Thebai'ye Karşı Yediler, Zincire Vurulmuş Prometheus* elimize ulaşan yedi eserinden bazılarıdır.

İtalyan resmi, Yunan şiiri onda gerçek hayata uyarlandığında zihninin doğuştan gelen bağımsızlığıyla garip bir şekilde çelişen hantal ve sıradan bir şevk uyandırıyordu.

İşte bu eğilimini göz önüne aldığımız zaman Elizabeth'in, hasta odasının kuytu köşelerinde bile modern hayatı şiirine konu etmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Kaçışıyla bilgi ve izan elde edinceye kadar akıllılıkla bekledi. Ama hiç şüphesiz, uzun yıllar boyu süren bu inziva onun sanatçı kişiliğine tamir edilemez hasarlar vermişti. Tamamen kapalı kapılar ardında, dışarıda neler olduğunu tahmin ederek ve içinde bulunduğu durumu kaçınılmaz olarak haddinden fazla büyüterek yaşamıştı. Köpeği Flush'ın ölümünde başka bir kadının evlat acısı çektiği kadar acı çekmiş olabilirdi. Cama vuran sarmaşık dallarının sesi, fırtınada ağaçların uğultusuna dönüşüyordu. Her sesi katbekat büyütüyor, her olayı abartıyordu çünkü odasının sessizliği derin, Wimpole Sokağı'nın tekdüzeliği müthiş yoğundu. Nihayet "misafir odalarına, 'meleklerin ayak basmaya korktuğu yerlere' paldır küldür girmek; zamanın insanlık maskesini takmadan yüz yüze görüşmek ve gerçekleri söyleyivermek" fırsatını yakaladığında, bu şoka dayanamayacak kadar zayıftı. Her zamanki gün ışığı, dedikodular, insanların her zamanki trafiği onu bitap düşürmüş, kendinden geçirmişti. Öyle bir raddeye gelmişti, o kadar çok şey görmüş ve hissetmişti ki artık ne gördüğünü de ne hissettiğini de bilemiyordu.

İşte bu yüzden şiir-roman *Aurora Leigh,* hak ettiği gibi bir başyapıt olamamıştır. Henüz gelişmemiş, cenin halinde bir başyapıttır o; içindeki cevheri difüze olmuş bir halde yüzen ve dalgalanarak doğmak üzere olan, ha-

yata gelebilmek için ilahi bir kudretin son hamlesini bekleyen bir eserdir. Hem heyecanlandıran hem de sıkan, hem biçimsiz hem de estetik bir dili olan, hem kaba saba hem zarif olabilen bu eser bizi şaşkına çevirir, ezer, allak bullak eder; ama bununla birlikte bizi cezbetmeyi ve saygı uyandırmayı da başarır. Çünkü okudukça anlarız ki Bayan Browning tüm hatalarına rağmen, özel hayatından ayrı olan hayali bir hayata korkusuzca ve umursamazca girebilen, kişiliğinden sıyrılmayı göze alabilen ender yazarlardan biriydi. "Niyeti" geçerliliğini korumaktadır hâlâ; kurduğu teorinin getirisi, pratikteki hatalarının çoğunu telafi etmektedir. Aurora'nın beşinci kitaptaki savını kısaltıp sadeleştirip okursak, buna benzer bir şeyi savunur. Şairin gerçek eseri, der, kendi çağını yansıtmayı amaçlar, Charlemange'nin çağını değil. Misafir odalarında, içinde Roland ve şövalyelerinin olduğu Roncesvalles'ten çok daha fazla tutku vardır. "Modern ceketlerden, fırfırlardan, ciladan, boyadan kaçınıp da, antik kıyafetlere, pitoresk için bağırıp çağırmak hem vahim, hem de aptalcadır." Çünkü canlı sanat gerçek hayatı sunar ve kaydeder; gerçekten bildiğimiz tek hayat da kendi hayatımızdır. Ama, diye sorar, bir şiir modern hayatta hangi biçime girebilir? Drama mümkün değil, çünkü yalnızca sefil ve halim selim oyunların başarı şansı var. Üstelik bu zamanda (1846 yılında) hayat hakkında söylemek zorunda olduklarımız "sahnelere, sanatçılara, suflörlere, gaz lambalarına ve kostüme uymuyor; bizim sahnemiz bizzat ruhumuz." Peki, öyleyse ne yapabilirdi? Zor bir soru bu, gösterdiği performansın verdiği çabanın altında kalması muhakkaktı; ancak o en azından, can damarını sıkıp kitabın-

daki her bir sayfaya akıtmıştı ve şöyle demişti "Bırakın da biçimi ve dışarıyı daha az düşüneyim. Ruha güvenin... Ateşi harlı tutun ve bırakın o bereketli alevler kendi biçimlerini bulsun." Ve böylece ateş parladı, alevler yukarıya doğru yükseldi.

Modern hayatla ilgilenme arzusu yalnızca Bayan Barrett'a has değildi. Robert Browning de hayatı boyunca aynı arzuyu duyduğunu söylemişti. Coventy Patmore'un "Angel in the House" eseri ve Clough'ın "Bothie" adlı eseri de aynı arzuya yönelik çalışmalardı ve ikisi de *Aurora Leigh*'ten birkaç yıl önce yazılmıştı. Bu da gayet doğaldı. Roman yazarları modern hayatı son derece başarılı bir şekilde düzyazılarında ele alıyorlardı. 1847 ila 1860 yılları arasında *Jane Eyre, Vanity Fair, David Copperfield, Richard Feverel* birbirlerinin ardı sıra gelmişti. Şairler Aurora Leigh ile modern hayatın kendi için bir yoğunluğu ve anlamı olduğunu hissetmişlerdir muhakkak. Neden bu ganimet yalnızca nesir yazarlarının kucağına düşsündü ki? Köylerdeki, misafir odalarındaki, kulüplerdeki, sokaklardaki hayatın tüm o komedisi ve trajedisi yüceltilmeyi bekleyerek bas bas bağırırken, neden şairler Charlemange'nin, Roland'ın, antik kıyafetlerin, pitoreskin ıssızlığına mahkûm edilsindi? Şiirin gerçek hayatla ilgilendiği o eski biçimin, yani dramanın modasının geçtiği doğruydu; ancak onun yerini alabilecek başka bir biçim yok muydu? Bayan Browning şiirin yüceliğini kabullenmiş, düşünüp taşınmış, gerçek tecrübelerden mümkün olduğunca yararlanmaya çalışmış sonra da dokuz ciltlik kafiyesiz şiirlerle Brontë'lere, Thackeray'lara hodri meydan demişti. Shoreditch ve Kensington; hala ve papaz; Romney Le-

igh ve Vincent Carington; Marian Erle ve Lord Howe; sosyetik düğünler ve kasvetli banliyö sokakları ve şapkalar ve favoriler ve dört tekerlekli arabalar ve trenler hakkında kafiyesiz şiirlerle şakımıştı. Şairler işte bunlardan da bahsedebilir, diye haykırdı, tıpkı şövalyelerden ve leydilerden, hendeklerden, asma köprülerden ve saray avlularından bahsettiği gibi. Ama bahsedebilirler mi gerçekten? Haydi, Kraliçe Victoria döneminin tam ortasında bir şair, bir roman yazarının alanına girerse ve bize epik ya da lirik değil de yaşayan, değişen ve Kraliçe Victoria döneminin tam ortasında bizim tutkularımızı yaşayan, bizim duyduğumuz şeylere ilgi duyan insanları anlatırsa ne olur bir bakalım.

Evvela ortada bir hikâye var; anlatılması gereken bir masal var; şair esas karakterinin yemeğe davet edildiği bilgisini bir şekilde bize iletmeli. Bu, bir roman yazarının sade, dingin bir dille anlatabileceği bir ifade. Şöyle ki: "Hüzünle onun elini öperken, babasının selamlarını ilettiğini belirten ve ertesi gün birlikte yemek yememizi rica eden bir not geldi." Gayet makul. Gelgelelim, şair bunu şöyle yazmak zorunda:

Hüzün içindeyken ve öperken elini
Getirdi bir not adamlarımdan biri
Sevgilerini göndermiş muhterem pederi,
Bir de demiş, yarın yer miyiz birlikte bir akşam yemeği!

Absürt. Basit kelimeler bir çalım, bir hava yüklenmiş ve kendilerini gülünç duruma düşüren bir vurgu üstlenmek zorunda kalmışlar. Peki, şair diyaloglarla ne yapacak? Bayan Browning'in sahnemiz artık ruhtur, derken kastettiği gibi modern hayatta kılıcın yerini dil almıştır.

Hayattaki önemli anlar, bir karakterin diğeri üzerinde yarattığı sarsıcı konuşmalarla betimleniyor. Gelgelelim şiir insanların ağzından dökülen kelimeleri izlemeye çalışınca feci şekilde zarar görür. Eski aşkı Marian'la başka bir adamdan sahip olduğu bebeği hakkında konuşan Romney'nin duygu dolu anlarını dinleyin:

> *Tanrı da bana babalık etsin, tıpkı benim bu yavrucağa ettiğim gibi*
> *Ve terk etsin, tıpkı benim de onu yetim bıraktığım gibi*
> *İşte alıyorum bu yavrucağı yemeğimi paylaşayım*
> *Dizlerimde uyutayım, ayağımda hoplatayım*
> *Her yerde koruyup kollayayım...*

Ve böyle gider. Kısacası Romney, Bayan Browning'in modern oturma odasından dışarı çıkmasını buyurduğu o Elizabeth dönemi kahramanları gibi olduğu yerde bağırıp durur. Kafiyesiz şiirler, canlı konuşmanın en amansız düşmanıdır. Dalgalı sularda çalkalanan konuşmalar ve yalpalayan mısralar yükselir, tumturaklı ve heyecan dolu bir hal alır; ve aksiyon bertaraf edildiği için konuşma devam etmek zorundadır; bu yüzden okuyucunun zihni ritmin tekdüzeliği sebebiyle donuklaşır, kaskatı kesilir. Karakterlerinin duyguları yerine, ritminin kıvraklığını izleyen Bayan Browning'in dili genellemeye ve hitabete kayar. Ortamın tabiatı gereği Bayan Browning, daha az belirgin olanı, ince olanı, duyguların daha gizli saklı gölgelerini, yani bir roman yazarının düzyazıda bir karakteri adım adım işlediği öğeleri görmezden gelir. Değişim ve gelişim, bir karakterin diğeri üzerindeki etkisi, bunların hepsi bir kenara bırakılmıştır. Şiir uzun bir monoloğa dönüşür, tanı-

dığımız ve hikâyesini bildiğimiz tek karakter Aurora Leigh'in bizzat kendisidir.

Velhasıl Bayan Browning şiir-roman türüyle, karakterin yakından ve derinden işlendiği, gönül ilişkilerinin ortalığa döküldüğü ve hikâyenin tastamam gözler önüne serildiği bir kitap yaratmayı amaçladıysa, tek kelimeyle başarısız olmuştur. Ama genel itibariyle hayatı, su götürmez bir şekilde Viktorya dönemine ait insanları, o zamanların sorunlarıyla boğuşmalarını parlatılmış, büyütülmüş, şiir ateşiyle yoğunlaştırılmış bir dille anlatmaksa niyeti, Bayan Browning bunu başarmıştır. Sosyal meselelere yönelik tutku dolu ilgisiyle, bir sanatçı ve kadın olarak yaşadığı çatışmalarla, bilgi ve özlem için duyduğu hasretle Aurora Leigh tam anlamıyla döneminin kadınıdır. Romney'in de bu konuda aşağı kalır yanı yoktur; o da yüksek idealler peşinde koşan ve Shropshire'da maalesef bir falanj[24] kuran, sosyal meseleler hakkında derin derin düşünen bir orta-Viktorya dönemi beyefendisidir. Auora'nın kaçtığı hala, koltuk örtüleri, kır evi bunların hepsi de bugün Tottenham Court Road caddesinde iyi para getirecek kadar sahicidir. Bir Viktöryen dönemi insanı olmanın nasıl bir his olduğu bir Trolloppe ya da Bayan Gaskell romanından daha geniş bir açıdan tam anlamıyla idrak edilebilir, canlı bir şekilde resmedilebilir.

Esasında düzyazı roman ile şiir-roman başarısını karşılaştıracak olursak, bu karşılaştırmadan kazançlı çıkan taraf katiyen düzyazı değildir. Roman yazarının ayrı ayrı pürüzsüzce aktardığı bir düzine olayın tek

24. İng. phalanstery. 19.yy başlarında, insanların ortak bir amaç doğrultusunda işbirliği yapması üzerine kurulan ütopik dernekler. (ç.n.)

bir olay içine sıkıştırıldığı, ince ince işlenmiş sayfalarca tasvirin tek bir satıra sığdırıldığı hikâyelerin sayfaları arasında gezinirken, ister istemez şairin, düzyazı yazarının önüne geçtiğini hissederiz. Onun sayfaları, diğerinin iki katı doludur. Aynı şekilde karakterler de çatışma içinde gösterilmedikleri, bir karikatüristin abartısı misali kesilip özetleştirildikleri takdirde, yüksek ve sembolik bir önem taşırlar ki bu da karakterlere kademeli olarak yaklaşan düzyazının baş edemeyeceği bir durumdur. Nesnelerin genel özelliklerinde - pazar yeri, gün batımı, kilise gibi - bir göz alıcılık ve süreklilik vardır; bunun sebebi de şiirdeki, düzyazı yazarını ve onun ince detayları yavaş yavaş toplayarak anlatışını alaya alan o kısaltmalar ve çıkarmalardır. İşte bu sebeplerden dolayı *Aurora Leigh*, tüm kusurlarına rağmen hâlâ yaşayan, nefes alan, varlığını koruyan bir kitaptır. Tüm güzelliklerine rağmen Beddoes'un ya da Sör Henry Taylor'ın oyunlarının nasıl sessiz, hareketsiz ve buz gibi yerlerinde yattığını; Robert Bridges'in klasik dramalarının sükûnetini ne kadar seyrek bozduğumuzu düşünecek olursak, Elizabeth Barrett misafir odasına dalıp, "İşte burası, çalıştığımız ve yaşadığımız yer bir şair için en uygun olan yerdir" dediğinde, onun hakiki bir deha parıltısıyla ilhamla dolduğundan şüphe duyabiliriz. Cesareti her halükârda onu doğruya sevk etmişti. Onun berbat zevkleri, işkence görmüş zekâ ve hüneri, bocalayan, sallanan, karmakarışık tez canlılığı ölümcül bir yara açmaksızın kendilerine yer bulur, diğer yandan şevki, taşkınlığı, zekâ dolu betimleme gücü, keskin ve iğneleyici mizahı, heyecanına karışarak bize de sirayet eder. Güleriz, karşı çıkarız, şikâyet ederiz;

çünkü bu saçmadır, imkânsızdır, bu abartıya bir saniye daha tahammül edemeyeceğizdir; ancak yine de sonuna kadar büyülenmiş bir şekilde okumaya devam ederiz. Bir yazar daha ne isteyebilir? Yine de *Aurora Leigh*'e edeceğimiz en büyük iltifat şudur: Bu eserin neden hiç halef bırakmadığını merak ediyoruz. Hiç şüphesiz sokak, misafir odası ümit vaat eden konulardır; modern hayat ilhama değerdir. Ancak Elizabeth Barrett Browning'in kanepesinden fırlayıp misafir odasına daldığı zaman yapıverdiği o kabataslak tarif tamamlanmamış haldedir. Şairlerin muhafazakârlığı ya da çekingenliği sebebiyle, modern hayatın esas ganimeti hâlâ roman yazarlarının eline bırakılmış durumdadır. V. George dönemine ait bir şiir-roman yoktur elimizde.

KONT'UN YEĞENİ

İncelik ve nefaset dolu bir kurgu hikâyenin hak ettiğinden daha az övgü alan bir yönü vardır. Bir hikâyenin, sınıf ayrımlarını sessiz sedasız es geçmesi beklenir; bir insanın bir başkası kadar sağlıklı doğması beklenir; İngiliz kurgu hikâyesinin ise sosyal statünün iniş çıkışlarında o kadar özel bir yeri vardır ki, bu iniş çıkışlar olmadan fark edilmesi imkânsızdır. *The Case of General Ople and Lady Camper* adlı eserde Meredith[25] "Leydi Camper'a derhal refakat edeceğini bildirdi ve süslenmek için derhal odasının yolunu tuttu. Leydi Camper, bir Kont'un yeğeniydi." İngiliz kökenli herkes bu ifadeyi tereddütsüz kabul eder ve Meredith'in haklı olduğunu bilir. Bu durumda bir General, hiç şüphesiz paltosunu bir fırça daha fazla fırçalar. General olmasına rağmen, onun yine de Leydi Camper'la eşit sosyal statüde olmadığını anlarız. Leydi Camper'ın üstün sosyal statüsünün yarattığı şok dalgası çıplak tenine nüfuz etmişti. Ne kontluk, ne baronluk ne de şövalyelik zırhı vardı onu koruyacak. Sadece bir İngiliz beyefendisiydi o, üstelik yoksuldu da. Bu yüzden, bugün bile İngiliz okurlar General'in Leydi'nin karşısına çıkmadan önce

25. Viktorya Çağı İngiliz yazarlarından George Meredith, 1829-1909 (ed. n.)

"süslenmek için derhal odasının yolunu tutmasını" söz götürmez bir şekilde münasip görürlerdi.

Sosyal ayrımların yok olduğunu düşünmek beyhudedir. İnsanlar bu tür sınırlamalardan bihabermiş gibi davranabilir ve yaşadıkları bölgelerde kendi dünyalarının yegâne sahibi olabilirler. Gelgelelim bu bir yanılsamadır. En başıboş, en avare adam bile yazın sokakta dolaşırken, gündelikçi kadının omzuna attığı örtüsünü, diğer müreffeh kadınların ipek örtüleri arasından seçebilir; tezgâhtar kızların burunlarını araba camlarına nasıl yapıştırdığını görür; Kral George'un huzuruna çıkma taleplerinin kabulünü bekleyen pırıl pırıl gençleri, kelli felli ihtiyarları görür. Husumet yoktur, ama iletişim de yoktur. Kuşatılmışız, ayrıyız, birbirimizden bağımsızız. Kurgu hikâyenin aynasından direkt kendimizi görürüz ve bunun böyle olduğunu da biliriz. Görünüşe bakılırsa roman yazarı, bilhassa da İngiliz roman yazarı toplumun birbirinden bağımsız bir cam kutular yığını olduğunun ve her bir kutunun kendine has alışkanlıklar ve özellikler ihtiva ettiğinin farkındadır ve bundan da haz duyar. Kontların var olduğunu, onların bir de yeğenleri olduğunu bilir; Generallerin olduğunu ve Generallerin, Kontların yeğenlerini görmeden önce paltolarını fırçaladıklarını da bilir. Ancak bu bildiklerinin yalnızca abecesidir. Çünkü birkaç sayfa içinde Meredith bize kontların yeğenleri olduğunu bildirmekle kalmadı; o kuzenlerin arkadaşlarını, o arkadaşların aşçılarını, o aşçıların kocalarını ve generallerin kuzenlerinin arkadaşlarının aşçılarının kocalarının marangoz olduğunu da anlattı. Bu insanların her biri kendine ait cam bir kutuda yaşıyor ve romancının mutlaka

dikkate alması gereken kendilerine has özellikleri var. Şöyle bir bakınca orta sınıfın en yaygın ortak özellikleri olarak görünen şeyler aslında hiç de öyle değildir. Hepsi de farklı yollardan, kanallardan geçerek toplumsal yapıdan süzülür; erkeği erkekten, kadını kadından ayırır. Ünvan, isim, san gibi ham ve yavan şeylerin etkilemeyeceği kadar eter misali uçucu ve hafif akıl almaz ayrıcalıklar ve yetersizlikler, insan ilişkilerinin kusursuz işleyişine zarar verir. Ve bizler Kont'un yeğeninden, General'in kuzeninin arkadaşına kadar olan tüm basamakları dikkat ve temkinle adımladığımızda da, yine karşımıza bir uçurum çıkar; derin bir çukur açılır önümüzde; uçurumun diğer tarafında ise çalışan kesim vardır. Jane Austen gibi kusursuz bir muhakemesi ve estetiği olan bir yazar uçurumun karşısına şöyle bir bakmakla yetinir; kendisini, kendi özel sınıfıyla kısıtlar ve bu sınıfın içinde sayısız renkler, gölgeler bulur. Gelgelelim Meredith gibi aktif, meraklı ve mücadeleci bir yazar için keşfetme arzusu dayanılmazdır. O, sosyal skalanın bir tepesine çıkar, bir dibine iner; birbirine zıt sesleri ahenkle tıngırdatır; Kont'un ve aşçının, General'in ve çiftçinin seslerini yükseltmeleri ve İngiliz modern hayatının hayli karışık komedisindeki rollerini oynamaları konusunda ısrarcıdır.

Tabii ki bunu denemesi gerekiyordu, normaldi bu. Mizahçı ruhu taşıyan bir yazar bu farklılıklardan büyük keyif alır; bu farklılıklar ona tutunacak, uğraşacak bir şeyler sunar. Kontların yeğenlerinin, generallerin kuzenlerinin olmadığı bir İngiliz hikâyesi çer çöp olurdu. Rus hikâyelerine benzerdi. Ruhun derinliğine ve insanlar arasındaki kardeşliğe bel bağlamak zorunda kalırdı.

Tıpkı Rus öyküleri gibi mizahtan yoksun olurdu. Ne var ki bir yandan Kont'un yeğenine ve General'in kuzenine korkunç derecede borçlu olduğumuzu fark ederken, bir yandan bu mizahtan aldığımız zevkin ödediğimiz bedele değip değmediği konusunda şüpheye düşeriz. Çünkü ödediğimiz bedel yüksektir. Roman yazarının üzerinde korkunç bir baskı vardır. Meredith iki kısa öyküde cesurca bütün çukurları birleştirmeye ve bir yığın farklı seviyeyi yok saymaya çalışır. Kâh Kont'un yeğeninin ağzından konuşur, kâh marangozun karısının. Ancak bu cesur girişiminin tamamen başarıya ulaştığı söylenemez. İnsan Kont'un yeğeninin gerektiği kadar asil ve sert olmadığı hissine kapılır (belki de temelsiz bir histir bu). Belki de aristokrasi onun penceresinden o kadar da asil, sert ve eksantrik değildir. Yine de onun öykülerinde asil ve büyük insanlar, sıradan insanlardan çok daha başarılıdır. Aşçıları haddinden fazla yaşlı ve tombuldur; çiftçileri haddinden fazla kanlı canlı ve kaba sabadır. Enerjiyi, kuvveti, canlılığı fazlasıyla abartır; yumruklar sallanır, dizler dövülür. Meredith, bu insanları kolaylıkla, sükunetle yazamayacak kadar uzaktır onlardan.

Öyle görünüyor ki roman yazarı, bilhassa İngiliz roman yazarı diğer sanatçıları o kadar etkilemeyen bir yeteneksizlikten muzdariptir. Bu yazarların eserleri doğuştan şekillenir. Kaderlerinde yalnızca kendi sosyal statülerinde olan kişileri samimiyetle anlayabilmek ve doğru tasvir edebilmek vardır. Doğup büyüdükleri kutulardan çıkamazlar. Öykü dünyasına kuş bakışı baktığımızda Dickens'ın öykülerinde beyefendiler göremeyiz; Thackeray'ın öykülerinde ise işçi sınıfından erkek-

leri. İnsan Jane Eyre'e leydi demeden önce bir tereddüt eder. Oysa Bayan Austen'ın Elizabethleri ve Emmaları tepeden tırnağa leydidir. Dük ya da çöpçü aramak beyhudedir, çünkü öykülerde bu tür uç noktaları bulabileceğimizden şüpheye düşeriz. Böylece melankoliye kapılır ve romanların olması gerekenden daha zayıf olduğu; bunun yanı sıra, toplumun en tepelerinde ve en diplerinde olan biteni öğrenmekten büyük ölçüde alıkonulduğumuz (ne de olsa romancılar en büyük yorumculardır) gibi kışkırtıcı bir düşünceye kapılırız. Ülkenin en yükseklerinde yaşayanların neler hissettiklerini tahmin edebilmemizi sağlayacak somut kanıtlar yoktur elimizde. Bir kral ne hisseder? Bir dük ne düşünür? Bilemeyiz. Ülkenin en tepesindekiler çok nadir yazmışlardır ve kendileri hakkında da asla yazmamışlardır. 14. Louis'nin saltanat döneminin, kendisine nasıl göründüğünü asla bilemeyiz. Öyle görünüyor ki İngiliz aristokrasisi arkasında hiçbir gerçek resim bırakmadan ya yok olacak ya da sıradan insanlara karışacak.

Gelgelelim aristokrasi konusunda cehaletimiz, işçi sınıfı konusundaki cehaletimizin yanında hiçbir şeydir. İngiltere ve Fransa'nın büyük aileleri sofralarında şöhretli insanlar görmeyi hep istemişlerdir ve bu sebeple Thackeray'lar, Disraeli'ler, Proust'lar ahkâm kesebilecek kadar aristokrasi hayatıyla içli dışlı olmuşlardır. Ancak maalesef hayatın çizgileri o kadar keskindir ki, edebi başarı daima yükseliş getirir, hiçbir zaman düşüşe yol açmaz ve nadiren (ki en çok arzulanan da budur), sosyal skalada sıçrama getirir. Yükselmekte olan bir roman yazarı marangoz ve karısının sofrasına oturma rahatsızlığına asla katlanmaz. Kitapları onu kedi ma-

ması satan bir adama dokundurmaz ya da British Museum'un kapısında kibrit ve ayakkabı bağcığı satan yaşlı hanımla sohbet etmeye götürmez. Zengin olur; itibar sahibi olur; şık bir takım alır ve dostlarıyla akşam yemeğine çıkar. Böylelikle başarılı roman yazarlarının sonraki eserleri sosyal skalada hafif bir yükseliş gösterir. Bu eserlerde başarılı ve zengin insanların portrelerini daha çok görmeye başlarız. Diğer yandan Shakespeare döneminin yaşlı sıçan kovalayıcıları ve seyisleri sahneden tamamen silinmiş olur ya da daha kötüsü acınacak, merakla incelenecek nesnelere dönüştürülürler. Zenginlerin foyasını ortaya çıkarmak için kullanılırlar. Sosyal sistemin kötülüklerine işaret etmek için kullanılırlar. Artık, Chaucer döneminin aksine sadece kendileri değillerdir. Çünkü işçi kesiminin kendi hayatları hakkında kendi ağızlarından yazmaları imkânsız görünmektedir. Yazma eylemi gibi bir tahsil onların kendileri hakkında ya da sınıfları hakkında farkındalık kazanmalarına yol açar ya da onları kendi sınıflarından koparır. Birçok yazarın gölgesine mutlu mesut sığınacağı bu isimsizlik yalnızca orta sınıfa özgü bir imtiyazdır. Yazarların filizlendiği kesim orta sınıftır, çünkü yazma eylemi yalnızca orta sınıfta bahçe çapalamak ya da ev kurmak gibi tabii ve alışkanlık haline gelmiş bir eylemdir. Bu yüzden şair olmak Byron'a, Keats'e geldiğinden daha zor gelmiş olmalı ve bir dükün muhteşem bir romancı olabilmesi, *Kayıp Cennet*'in[26] bir tezgâhtar tarafından yazılabilmesi kadar imkânsız.

Ancak düzen değişiyor; sınıf farklılıkları her zaman şimdi olduğu kadar çetin ve hızlı değildi. Bu açıdan

26. 17. Yüzyıl'ın ünlü ingiliz şairi John Milton'ın epik şiiri. (ed. n.)

Elizabeth dönemi bizim dönemimizden çok daha esnekti; diğer taraftan bizler de Viktorya dönemi insanları kadar geri kafalı değiliz. Bu yüzden bizler pekâlâ dünyanın görüp göreceği en büyük değişimin eşiğinde olabiliriz. Belki de başka bir yüzyılda, bu farklılıkların hiçbiri geçerli olmayacak. Bugün bildiğimiz manada dükler ve tarım işçilerinin nesli tıpkı toy kuşları ve yaban kedileri gibi tamamen tükenmiş olabilir. Yalnızca zekâ ve karakter özellikleri gibi doğal özelliklerimizle ayırt edilebileceğiz. General Ople (eğer hâlâ generaller varsa) Kont'un (eğer hâlâ kontlar varsa) yeğenini (eğer hâlâ yeğenler varsa), kürkünü fırçalamaksızın (eğer hâlâ kürkler varsa) ziyaret edebilecek. Ancak generallerin, yeğenlerin, kontların, kürklerin olmadığı bir İngiliz öykücülüğüne ne olur, bunu tahayyül edemiyoruz. Karakterini tamamen değiştirebilir belki, artık kendisini tanıyamayız. Tamamen yok olabilir. Torunlarımız romanı, tıpkı bizim şiirsel dramayı yazdığımız gibi nadiren ve başarısızca yazacaklar belki. Gerçekten demokratik bir çağda sanat... Nasıl olacak?

GEORGE GISSING

"Londra sokaklarında dolaşarak parafin yağı satan adamlar olduğunu biliyor musunuz?" diye yazmıştı George Gissing[27] 1880 senesinde. Bu cümle Gissing'in sisle ve dört tekerli araçlarla, hırpani ev sahibeleriyle, mücadeleci yazarlarla, insanı yiyip bitiren ev dertleriyle, kasvetli arka sokaklarla ve cibilliyetsiz sarı şapellerle dolu bir dünyayı anımsayışıdır. Ancak tüm bu kasvetin ötesinde, ağaçlarla taçlandırılmış tepeleri, Panthenon tapınağının sütunlarını ve Roma'nın tepelerini de görürüz bu dünyada. Çünkü kendi hayatlarını, kitaplarındaki kurmaca karakterlerinin hayatlarıyla hafifçe örten ve bu incecik örtüden hayatını görebildiğimiz kusurlu yazarlardan biriydi Gissing. Böyle yazarlarla sanatsaldan ziyade kişisel bir ilişki kurarız. Eserleriyle olduğu kadar hayatlarıyla onlara yaklaşırız ve Gissing'in karakterini gösteren ama kendilerini aydınlatacak bir pırıltı taşımayan mektuplarını elimize aldığımızda, *Demos*, *New Grub Street* ve *The Nether World* adlı eserlerini okuduğumuzda çizmeye başladığımız taslağın içini doldurmaya başladığımızı hissederiz.

27. George Gissing; 22 Kasım 1857 – 28 Aralık 1903 yılları arasında yaşamış İngiliz romancı. Yirmi üç romanından en iyi bilinenleri *Nether World*, *New Group Street* ve *Odd Woman*'dır.

Yine de burada da birçok boşluk, aydınlatılmamış pek çok karanlık nokta vardır. Pek çok bilgi gizlenmiş, pek çok gerçek ister istemez atılmıştır. Gissing ailesi yoksul bir aileydi; babalarını daha küçükken kaybetmişlerdi; çok kalabalıklardı; dişleriyle tırnaklarıyla kazıyarak tahsil görmek zorundaydılar. Kız kardeşinin deyişine göre George öğrenme tutkusuyla doluydu. Geç kalacağım korkusuyla yediği balığın kılçıklarını boğazından çıkarmadan okula koşardı. *That's It* adlı bir kitaptan, kadife balığının ve dil balığının ve de sazan balığının olağanüstü yumurtlama sayılarını alır başka bir yere yazardı çünkü bu bilgiler "dikkate değer gerçeklerdi." Kız kardeşi, George'un bilgiye karşı nasıl da "boyunu aşan bir hürmet" duyduğunu ve nasıl da sabırla yanında oturduğunu, bu uzun boylu, geniş beyaz alınlı miyop oğlanın "en ufak bir sabırsızlık emaresi göstermeden aynı açıklamayı defalarca yaparak" kendisine Latince öğrettiğini anımsıyor.

Biraz da gerçeklere fazlasıyla hürmet ettiğinden ve görünüşe bakılırsa izlenimler konusunda pek yetenekli olmadığından (dili mecazdan yoksun ve yavandı), roman yazarlığının isabetli bir kariyer seçimi olduğu şüphelidir. Bütün o tarihiyle ve edebiyatıyla, George'un kafasının içine nüfuz etmeyi bekleyen kocaman bir dünya vardı; George istekliydi; George bir entelektüeldi; ancak ne var ki kiralık odalarda oturmak ve "deyim yerindeyse medeniyetimizin yeni döneminin şafağında azimli genç insanların ilerleme mücadelesini" anlatan romanlar tasarlamak zorundaydı.

Ancak öykü sanatı son derece kucaklayıcıydı ve 1880 yılında "modern Radikal Parti'nin sözcüsü olma-

yı" isteyen, romanlarında yoksul kesimin berbat koşullarını ve toplumun iğrenç adaletsizliğini göstermeye azmetmiş bir yazara kapılarını açmaya gayet hazırdı. Öykü sanatı, böyle kitapları da roman olarak kabul etmeye hazırdı; ancak bu tür romanların okunacağı ise şüpheliydi. Smith Elder yayınevinin eleştirmeni durumu kısaca özetledi. Bay Gissing'in romanı, diye yazdı "ortalama bir roman okurunu cezbedemeyecek kadar zorlu ve Mr. Mudie'nin Kütüphanesi'nin müdavimlerinin ilgisini çekmeyecek sahnelerle dolu." Bu yüzden Gissing akşamları mercimek yiyerek, Islington sokaklarında parafin satan adamların bağırtılarını dinleyerek, kitabının basım parasını kendisi ödedi. İşte o zamanlarda Londra'nın yarısını arşınlamak ve kahvaltıdan önce Bay M.'ye özel ders vermek üzere sabahın beşinde kalkmayı alışkanlık edinmişti. Bay M. sıklıkla çoktan hazır olduğunu haber verir ve modern *Group Street*'teki kasvetli hayat güncesine bir sayfa daha eklenirdi. Edebiyatın böylesine sıkı sıkıya sarıldığı bu problemlerin bir başkasıyla yüz yüzeyizdir. Yazar akşam yemeğinde mercimek yemiştir; sabah beşte kalkar; Londra'yı bir baştan bir başa yürür; Bay M.'nin hâlâ yatakta olduğunu görür, bunun üzerine tıpkı bir şampiyon gibi ayağa dikilir ve çirkinliğin gerçek olduğunu, gerçek çirkinliği ve tüm bildiğimizin ve bilmemiz gerekenin bu olduğunu söyler. Ancak romanın böyle bir muameleye içerlediğini gösteren belirtiler de var. Çektiği acılardan, elini kolunu bağlayan prangalardan alev alev yanan bir zihni kullanmak, Dickens'in yaptığı gibi hayata bakışını canlandırmak, çocukluğunu saran kasvet çamurundan Micawber ya da Bayan Gamp gibi pırıl pırıl bir figür orta-

ya çıkarmak takdire şayandır; gelgelelim okurun kendi özel durumunuza sempati ve ilgi duymasını sağlamak için kişisel acılarınızı kullanmanız felakettir. Hayal gücü ne kadar genel işlenirse o kadar özgür olur; onu sempati toplamak için belirli bir olaya kısıtlarsanız gücünü ve etkisini kaybedecek, ufak tefek bir şahsi meseleden öteye gidemeyecektir.

Bununla birlikte, yazarı kahramanıyla özdeşleştiren sempati müthiş yoğunlukta bir tutkudur; sayfaları uçurur; sanatsal değeri belki de düşük olan bir esere farklı ve kısa süreli yoğun bir boyut katar belki de. Kendimize şöyle deriz: Biffen ve Reardon[28] akşam yemeğinde tereyağı, ekmek ve sardalye yiyordu, Gissing de öyle; Biffen'in pardesüsü rehin verilmişti, Gissing'inki de öyle; Reardon pazar günleri yazamazdı; Gissing de öyleydi artık. Kedileri seven Reardon mıydı, laternayı seven Gissing miydi karıştırır dururuz. Muhakkak ki hem Reardon hem de Gissing, ikinci el kitap pazarından Gibbon'un kitaplarını alır ve sisin içinde o kitapları teker teker evlerine taşırlardı. Böyle böyle benzerlikleri bulmaya devam ederiz ve bunu her başardığımızda, minik bir tatmin pırıltısı sarar bizi; sanki roman okumak yazarın gerçek yüzünü bulmamız için hazırlanmış bir bulmacaymış, bir beceri oyunuymuş gibi.

Bu yüzden Hardy ya da George Eliot'ı tanımazken, Gissing'i tanırız. Büyük romancılar karakterlerinin içine sızıp dışından taşarak, onları hepimize tanıdık ögelerle yıkarken, Gissing bir başına, benmerkezci, apayrı kalır. Onun eserleri, ötesinde kalan her şeyin buğulu ve sisli göründüğü o keskin ışıklardandır. Ancak bu kes-

28. Biffen ve Reardon; Gissing'in roman karakterlerinin adlarıdır. (e.n.)

kin ışıkla karışınca ortaya tek yönden nüfuz eden bir ışın çıkar. Bakış açısının darlığına ve sezilerinin yavanlığına rağmen Gissing, aklın gücüne inanan ve karakterlerini düşünmeye iten o son derecede ender yazarlardan biridir. Bu yüzden karakterleri de diğer kurmaca kadın ve erkeklerin çoğundan farklı bir duruş sergiler. Tutkuların berbat hiyerarşisi biraz bozulmuş gibidir. Toplumsal züppelik ortadan kalkmıştır; para, neredeyse sadece ekmek ve tereyağı almak için arzulanıyordur artık; aşkın kendisi de ikinci plandadır. Ancak beyin çalışmaktadır ve yalnızca bu bile bizlere özgürlük hissi vermeye yeter. Çünkü düşünmek, karmaşıklaşmaktır; sınırların dışına taşmaktır, bir "karakter" olmamaktır artık, kişinin özel hayatını siyaset, sanat ya da idealar hayatına karıştırmasıdır, ilişkileri sadece cinsel arzular üzerine değil de bu hayatın üzerine de kurmaktır. Hayatın gayrişahsi tarafı da sahnedeki uygun konumuna yerleştirilir. "Neden insanlar hayatın gerçekten önemli meseleleri hakkında yazmıyor?" diye bağırır Gissing'in karakterlerinden biri ve bu beklenmeyen bağırışta, öykünün korkunç yükü omuzlardan aşağı kaymaya başlar. Âşık olmak her ne kadar önemli olsa da başka şeyler de konuşmamız mümkün mü? Düşeslerle yemeğe gitmek her ne kadar büyüleyici olsa da yine başka şeyler de konuşmamız mümkün mü? Gissing'de Darwin'in yaşadığına, bilimin ilerlemekte olduğuna, insanların kitaplar okuyup resimlere baktığına, bir zamanlar Yunanistan adında bir yer olduğuna dair bilgi ışıltıları yakalarız. İşte Gissing'in kitaplarını bu kadar zorlu hale getiren şey de bu bilinçtir; "Mr. Mudie'nin Kütüphanesi müdavimlerini cezbetmesini" imkânsız hale getiren şey de budur.

Bu eserler kendilerine özgü o gaddarlıklarını, çok ıstırap çeken insanların, çektikleri ıstırabı hayat görüşlerinin bir parçası haline getirebildiği gerçeğine borçludur. His kaybolduğunda düşünce dayanır. Onların mutsuzluğu, kişisel bir felaketten çok daha uzun ömürlü bir şeyi temsil eder; hayat görüşünün bir parçası olur. Bu yüzden Gising'in bir romanını bitirdiğimizde, ne bir karakteri ne de bir olayı alırız yanımıza; aldığımız şey düşünce dolu bir adamın kendi penceresinden hayatla ilgili görüşleri olur.

Ancak Gissing sürekli düşündüğü için sürekli değişiyordu. Bize duyduğu ilginin büyük kısmı bunda yatmaktaydı. Genç bir adamken, "bütün toplum sistemimizin dehşet adaletsizliğini" göstermek için kitaplar yazmayı düşünmüştü. Sonrasında fikirleri değişti; ya bu imkânsız bir görev olduğundan ya da diğer zevklerin onu başka bir yöne sürüklemesinden. En sonunda inandığı gibi şöyle düşünmeye başladı: "Bildiğimiz en saf değer sanatsal mükemmelliktir... Bir sanatçının eserleri... Dünyanın sağlık kaynağı olarak kalır." Yani insan dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek isterse, ne çelişkidir ki, bir köşeye çekilmeli ve cümlelerini mükemmel hale getirebilmek için tek başına daha çok vakit geçirmelidir. Gissing'e göre yazmak, son derece zor bir görevdir; belki hayatının sonunda "dilbilgisi bakımından yeterince düzgün ve üslubu ahenkli bir sayfa yazabilmeyi" başaracaktır. Bunu müthiş bir şekilde başardığı zamanlar olmuştur. Mesela Londra'nın doğu sınırı bölgesindeki bir mezarlığı şöyle tasvir eder:

> *Burada, ürkütücü doğunun ıpıssız uç topraklarında kabirler arasında dolaşmak, ölümün kaskatı ve kör*

simgeleriyle el ele yürümek gibi; ruh, soysuz kaderin soğuk ağırlığı altında eziliyor. Istırap çekmek için doğmuş olanlar yatıyor burada; bu uğraş, bu ıstırap onları son raddesine kadar yiyip bitirdiğinde, işe yaramaz nefeslerini de alır ve gözden kaybolup giderler. Onlar için gündüz yok, bir önceki gece ile bir sonraki gece arasındaki kış gökyüzünün alacakaranlığı var sadece. Onlar için özlem yok; onlar için üstü tozlanmış hatıra umudu yok; öz çocukları unutkanlığın pençesinde. Geniş yığınlar halinde didinen ama yaşamı desteklemeyen üniteler; her biri bir babanın, annenin, çocuğun adı; kaderin onları yoksun bıraktığı sıcaklık ve sevgi için sessiz çığlıklar atmaktalar. Rüzgâr onların daracık meskenleri üzerinde uğulduyor; yağmur düşer düşmez ıslanan kumlu toprak, onların ıstırabını içine çeken ve varlıklarını lekeleyen koca dünyanın bir sembolü.

Yine ve yeniden bu tür tasvirler, kurmaca sayfalarının dağıldığı karmakarışık çöplükte biçimli ve somut bir taş levha gibi göze çarpar.

Gissing kendi kendini eğitmeyi asla bırakmamıştır. Penceresinin altında Baker Street treninin düdüğü ötüyorken, alt kattaki kiracı odasının ışığını söndürüyorken, ev sahibesi ona karşı küstahça davranıyorken, bakkal ona şeker göndermeyi reddedince kendisi inip almak zorunda kalıyorken, sis boğazını yakıyorken, soğuk almışken ve üç hafta boyunca kimseyle konuşamamışken, o yine de kalemini sayfalar arasında gezdirmeli ve umutsuzca bir felaket ile diğeri arasında gidip gelmeliydi. Her şey ölümcül bir tekdüzelikte akıp gidiyorken, ki bunun tek sorumlusu olarak kendi karakterinin zayıflığını gösterebilirdi, Pantheon tapınağının sütunları,

Roma'nın tepeleri sisin ve Euston Caddesi'ndeki balık kızartmalarının ötesinde yükselmeye devam ediyordu. Gissing Yunanistan'a ve Roma'ya gitmeye kararlıydı. Atina'ya gerçekten de ayak bastı; Roma'yı gördü; ölmeden önce Sicilya'da Tukikidis'i okudu. Çevresinde akıp giden hayat değişmekteydi; onun hayat hakkındaki görüşleri de öyle. Belki de o eski sefalet, sis ve parafin ve sarhoş ev sahibesi tek gerçek değildir; çirkinlik hakikat değildir; dünyada bir güzellik parçası da vardır. Geçmiş, edebiyatı ve medeniyetiyle bugünü pekiştiriyor. Ne olursa olsun Gissing'in gelecekteki kitapları Totila dönemindeki Roma'yı anlatacaktır, Kraliçe Viktorya dönemindeki Islington'ı değil. Girdiği sonsuz düşünme döngüsünde "insan aklın iki türü arasında ayrım yapabilmelidir" noktasına gelmişti; inşa yalnızca akla hürmet edemez. Ancak düşünce haritasında geldiği noktayı işaretleyemeden o, bunca karakterinin yaşadıklarını paylaşmış olan Gissing, Edwin Reardon'a bahşettiği ölümü de paylaştı. "Sabır, sabır," dedi ölüm döşeğinde yanında duran arkadaşına; kusurlu bir roman yazarı ama hayli eğitimli olan bu adama.

GEORGE MEREDITH'İN ROMANLARI

Bundan yirmi yıl önce[29] George Meredith'in şöhreti doruk noktasındaydı. Romanları tüm zorlukları aşarak diğerlerinden çok daha üstün, parlak ve benzersiz bir şöhrete kavuşmuştu. Sonrasında bu olağanüstü kitapların yaratıcısının olağanüstü bir yaşlı adam olduğu da ortaya çıktı. Box Hill tepesinden aşağı inen ziyaretçiler, küçük banliyö evinin önündeki yoldan geçerken evin içinde duydukları gümbürdeme ve yankılanmalardan ürktüklerini söylüyorlar. Oturma odasının alışılageldik süs eşyalarının arasında oturan roman yazarı Euripides'in büstü gibidir. Geçen yıllar nazik yüz hatlarını yıpratmış, sivriltmiştir; ancak burnu hâlâ keskindir ve yine gözleri de hâlâ keskin ve alaycı bakışlarla doludur. Koltuğa hareketsizce gömülmüş olmasına rağmen, hâlâ zinde, kuvvetli ve tetikte görünmektedir. Neredeyse duvar gibi sağır olduğu doğruydu; ancak bu, kendi fikirlerinin hızına ayak uydurmakta zorlanan bir insan için hastalıktan sayılmazdı. Kendisine söylenenleri duymadığı için, kendi kendine konuşmanın zevkini tüm kalbiyle yaşayabiliyordu. Hitap ettiği kitlenin kül-

29. Ocak 1928'de yazılmıştır.

türlü mü yoksa basit mi olduğu da çok önemli değildi belki de. Bir düşesi onurlandırabilecek iltifatlar aynı seremoniyle bir çocuğa bahşediliyordu. Meredith ikisine karşı da günlük hayatın sade dilini kullanamazdı. Ancak billurlaşmış deyişlerle ve üst üste yığılmış mecazlarla dolu bu süslü, yapay sohbetin sonu her defasında bir kahkaha tufanına bağlanırdı. Meredith kendisi de bu mizahi abartmalardan zevk alıyormuşçasına cümlelerini kahkahasıyla sarardı. Dil ustası, kelimelerin özüne balıklama atlıyor ve derinlemesine dalıyordu. Böylelikle efsane yayıldı; Box Hill'in altında bir banliyö villasında omuzlarına bir Yunan büstü koymuş halde oturarak, neredeyse caddeden duyulacak bir sesle şiir ve alaycılık akıtan George Meredith'in şöhreti, onun büyüleyici ve parlak kitaplarını daha da büyüleyici ve parlak gösteriyordu.

Ne var ki bu, yirmi sene önceydi. Meredith'in bir konuşmacı olarak şöhreti ister istemez sönmüştü; bir yazar olarak şöhreti de şüpheliydi artık. Kendisinden sonra gelen yazarların hiçbiri üzerinde izi yoktu şimdi. Bu yazarlardan biri saygıyı hak eden bir eser verip, Meredith hakkındaki fikirlerini söylediğinde de, övgü dolu sözler değildi bunlar.

Meredith [diye yazar Bay Forster *Aspects of the Novel* adlı eserinde] yirmi yıl öncesinin efsanevi ismi değil artık... Onun felsefesi yıllara meydan okuyamadı. Hissiyat üzerine yaptığı ağır saldırılar, şimdiki nesli sıkıyor... Ciddi ve asil bir duruş takındığında ise, arkada ahenksiz bir ciyaklama duyuluyor, rahatsız edici bir zorbalık var... Sahteliğiyle, hiçbir zaman kabul edilmeyen ve şimdi de içi boş olduğu söylenen vaazlarıyla, koca bir

kâinat yerine konan küçük beldelerle, Meredith'in şimdi derin bir çukurda gömülü olmasına şaşmamak gerek.

Tabii ki bu eleştiri en isabetli yorumu getirmiş değil; ancak Meredith deyince akıllara ne geldiğini, havada uçuşan izlenimleri yeterince doğru ve samimi bir dille özetlemekte. Genel kanı şu ki; hayır, Meredith yıllara meydan okuyamadı. Ancak yüzyılların kıymeti de bize bu tür havada uçuşan izlenimleri somutlaştırma fırsatı vermesindedir. Yarısı silinmiş hatıralarla karışık konuşmalar, arasından ileriyi net seçemediğimiz gitgide yoğunlaşan bir sis bulutu oluşturuyor. Kitapları yeniden açmak, onları ilk sefermiş gibi okumaya çalışmak, onları şöhretin ve tesadüflerin çöplüğünden kurtarmaya çalışmak... İşte bu, yüzüncü doğum gününde bir yazara verebileceğimiz en makul hediye olacaktır belki de.

Ve ilk romanlar daima dikkatsizce düşüncesizce yazıldığı ve bu romanlarda yazar yeteneklerini, onlardan en iyi şekilde nasıl yararlanacağını bilmeden ortaya serdiği için, biz de ilkin *Richard Feverel* romanını açalım. Yazarın bu eserinde çaylak olduğunu görmek için âlim olmaya gerek yok. Üslubu son derece değişken, son derece inişli çıkışlı. Kâh demirden düğümlere dolanıyor, kâh krep hamuru gibi dümdüz seriliyor. Amacının ne olduğu da belirsiz, bu konuda da gelgitler yaşıyor. İronik bir yorumun ardından, uzun uzadıya sıkıcı bir öykü geliyor. Bir tutumdan öbürüne atlıyor. Velhasıl tüm bir yapı biraz tehlikeli bir şekilde sallanmakta. Pelerinine sarılmış bir baronet; bir taşralı aile; eski zamanlardan kalan bir ev; yemek odasında vecizeler, hicivler dillendiren amcalar; böbürlenen hanımefendiler; baldırlarını şaplata şaplata gülen neşeli çiftçiler... İşte tüm bunlar,

Pilgrim's Scrip[30] denilen biberlikten dökülen kuru aforizmalarla gelişigüzel ve serbestçe çeşnilenmiştir. Ne kadar tuhaf bir karışımdır bu! Ancak bu tuhaflık yüzeyde görünmez; mesele yalnızca favorilerin ve şapkaların demode olması değildir; daha derinlerde, Meredith'in niyetinde, gerçekleştirmeyi istediği şeylerde yatmaktadır. Şurası açık ki Meredith romanın alışılageldik biçimini yıkmak için müthiş bir çaba vermiştir. Trollope ve Jane Austen'daki sade gerçekliği korumaya çalışmaz; üstlerinde tırmanmayı öğrendiğimiz tüm o alışılageldik merdivenleri yıkmıştır artık. Ve bu kadar kasıtlı yaptığı her şeyin de bir amacı vardır. Sıradanlığa karşı bu meydan okuyuşu, bu hava caka, Sörlerle ve Madamlarla girdiği diyalogların resmiyeti günlük hayattakinden farklı bir atmosfer yaratmak, insan algısını yepyeni ve orijinal bir şekle hazırlamak içindir. Meredith'in kendisinden çok şey öğrendiği Peacock[31] da aynı şekilde başına buyruktur ancak savunduklarının kıymeti, Bay Skionar'i ve geri kalanları[32] doğal bir tatla kabul edebilmemiz gerçeğinde gizlidir. Meredith'in *Richard Feverel*'daki karakterleri ise bulundukları çevreyle uyumsuzluk halindedir. Bunlar ne kadar gerçekdışı, ne kadar yapay, ne kadar imkânsız diye haykırıveririz hemen. Baronet ile kâhya, kadın ve erkek kahramanlar, kötü kadınlar ve iyi kadınlar; baronetlerin ve kâhyaların, iyi ve kötü kadınların birer türüdür sadece. Peki, öyleyse Meredith

30. *Pilgrim's Scrip: or Wit and Wisdom of George Meredith*. George Meredith'in tanıtıldığı ve şiirlerinin derlendiği 1888 tarihli eser. (ç.n.)

31. Thomas Love Peacock 1785-1866 yılları arasında yaşamış İngiliz roman yazarı, şair. (ç.n.)

32. Thomas Love Peacock'un 1831 tarihli *Crotchet Castle* isimli romanında geçen karakterler. (ç.n.)

gerçekçi aklıselimin merdiven ve alçıboya gibi somut avantajlarını ne için feda etti? Çünkü okudukça anlıyoruz ki Meredith karakterin karmaşıklığından ziyade sahnenin mükemmeliyetine yöneliyordu. İlk kitabında soyut isimlerle adlandırabildiğimiz bir dizi sahne sıralıyor Meredith: Gençlik, Aşkın Doğuşu, Tabiatın Gücü. Biz de bu coşku ve ritm dolu romanın patır patır yere vuran ayakları üzerinde her türlü engeli aşarak dörtnala ilerleriz.

> *Yok olsun sistemler! Yok olsun kokuşmuş dünya! Efsunlu Ada'nın havasını soluyalım! Serilmiş altın çayırlar; altın akan ırmaklar; çam gövdelerinin üzerinde kızıl altınlar.*

Richard'ın Richard olduğunu, Lucy'nin Lucy olduğunu; genç olduklarını; dünyanın erimiş altınla döndüğünü unuturuz. Yazar coşkuyla şiirler okumaktadır bize, kendisi de şairdir artık; ancak bu ilk romanda tüm parçaları tüketememişizdir henüz. Yazarın kendisiyle de hesaplaşmak zorundayız. Onun zihni fikirlerle dolup taşmakta, tartışmaya susamış durumda. Romanlarındaki kızlar ve oğlanlar vakitlerini kırda çimende papatya toplayarak geçiriyor olabilirler ancak yine de akılcı sorularla ve yorumlarla dolan havayı farkında olmadan solurlar. Çok defa bu birbiriyle uyuşmayan parçalar gerilir ve kopacaklarının işaretini verirler. Yazarın kafasındaki yirmi fikir arasında gidip geldiği zamanlarda ortaya çıkan yarıklarla boydan boya çatlar kitap. Yine de kitabı mucizevi bir şekilde bir arada tutmayı başarır; karakterlerinin derinliğiyle ya da özgünlüğüyle değil de, entelektüel gücünün coşkusuyla ve lirik yoğunlu-

ğuyla başarır bunu.

Bu da bizi merak içinde bırakır. Bırakalım bir iki kitap daha yazsın; havaya girsin; tüm o yavanlıklarını kontrol altına alsın. İşte şimdi *Harry Richmond*'ı açacağız ve ne olduğunu göreceğiz. Hiç şüphesiz bu, olup olabilecek şeylerin en tuhafıdır. Tüm o çiğlik izleri gitmiştir; ancak bununla birlikte, o huzursuz, maceracı zihin de gitmiştir. Hikâye, Dickens'ın otobiyografik hikâyelerle daha önce aştığı yolun üzerinde yuvarlanıp gider. Konuşan bir çocuktur o; düşünen bir çocuktur, maceralara atılan bir çocuk. Hiç şüphesiz bu yüzden yazar lafazanlığını dizginlemiş ve konuşmasını kısa tutmuştur. Mümkün olan en hızlı üsluptur bu. Hiçbir dolanma olmadan akar gider. Öyle geliyor ki Stevenson[33] hüner dolu deyişlerle dolu, gözle görülür olguları bir bakışta yakalayabilen bu kıvrak anlatımdan çok şey öğrenmiştir.

> *Sabahları koyu yeşil yapraklara gömülmüş halde, ağaç kokusunu içine çekerek uyanmak, ışıl ışıl bir dünyada havalara uçmak ve ertesi sabah ve ondan sonraki sabah göreceğin tepeleri işaretlemek ve bir sabah dünyada en sevdiğin insanın sen uyanmadan önce sana bir sürpriz yaptığını görmek: Sanırım cennetti bu.*

İşte bu satırlar böyle gösterişli ama birazcık da kendini bilerek akar gider. Yazar kendi konuşmasını duyar. Şüphe, (*Richard Feverel*'da olduğu gibi) önce yükselmeye başlar, sonra havada biraz asılı kalır, nihayetinde de insan figürlerinin üzerine konar. Sepetin üzerine konan numune elma ne kadar gerçek bir elmaysa, bu oğlanlar

33. Robert Louis Stevenson 1850-1894 yılları arasında yaşamış İskoç roman ve makale yazarı, şair. (ç.n.)

da o kadar gerçektir işte. Onlar, sözgelimi David Copperfield'ın olağanüstülüğüne denk olamayacak kadar basit, gösterişçi ve macera düşkünüdürler. Onlar göstermelik çocuklardır, roman yazarının numuneleridir; ne şaşırtıcıdır ki Meredith'in daha önceki aşırı resmiyeti burada da karşımıza çıkar. Tüm cüreti ve gözüpekliğiyle birlikte (muhtemelen girmeyeceği hiçbir risk yoktur), orijinallikten uzak basmakalıp hazır bir karakterle de pekâlâ yetinebildiği çok zaman olmuştur. Ancak bu genç beylerin tümünün çok basmakalıp, başlarına gelen maceralı olayların da haddinden fazla pürüzsüz ve rahat olduğunu düşündüğümüz anda, hafif bir yanılsama buharı başımızın üstünü sarar ve bizler de Richmond Roy ve Prenses Ottilia ile birlikte, bütün hayal gücümüzü yazarın emrine amade edebileceğimiz, kendi içinde tamamen tutarlı bir fantezi ve romantizm dünyasına gömülüveririz. Böyle bir teslim oluş her şeyin ötesinde keyiflidir; ayakkabılarımızın altına sıçrama tahtası koyar; o soğuk şüpheciliği içimizden söker atar ve tüm dünyayı apaçık bir berraklıkla gözlerimizin önünde ışıl ışıl parlatır; böyle bir teslim oluşun gösterişe ihtiyacı yoktur ve muhakkak ki hiçbir incelemeye boyun eğmez. İşte Meredith'in böyle anlar yaratabilmesi onun olağanüstü bir güce sahip olduğunu kanıtlıyor. Ancak hercai, değişken ve kesik kesik gelen bir güç bu. Sayfalar boyunca kan, ter ve gözyaşı dökülmüş; peşi peşine cümlelerin üzerine yıldırımlar düşmüş, şimşekler çakmış ama ışık huzmesi görünmemiş. Ve bizler tam kitabı elimizden bırakmak üzereyken, havaifişekler gümbürdeyiverir; tüm bir sahne ışıklarla patlar ve yıllar sonra kitap işte bu ani parıltıyla hatırlanır.

Peki, şayet bu kesintili parlaklık Meredith'in karakteristik üstünlüğüyse bu durum daha yakından incelenmeye değer. Ve belki de ilk keşfetmemiz gereken şey şudur: Dikkatlerimizi çeken ve hafızalarımızda yer alan sahneler durağandır; bu sahneler aydınlanmadır, keşif değildir; bu sahneler karakterlere dair bilgimizi artırmaz. Richard ile Lucy'nin, Harry ile Ottilia'nın, Clara ile Vernon'ın, Beauchamp ile Renée'nin dikkatlice seçilmiş uygun ortamlarda, mesela bir yatın güvertesinde, çiçeklenen bir vişne ağacının altında, nehir kıyısında karşımıza çıkmaları önemlidir; böylelikle ortam daima duyguların bir parçası olabilir. Deniz, gökyüzü ya da orman, insanoğlunun ne hissettiğini ya da ne aradığını sembolize etmek için kullanılmıştır.

> *Gökyüzü bronz, kocaman demir bir kubbeydi. Dört bir yanda ışık ve gölge katmanları atlas gibi pürüzsüzdü. O öğleden sonra arılar vızıldıyor ve kulakların pasını siliyordu.*

Bu bir ruh halinin tasviridir.

> *Bu kış sabahları muhteşem. Sessizce akıp gitmekteler. Yeryüzü bir şey bekliyormuş gibi hareketsiz. Bir bülbül şakıyor; ince, ıslak dalların arasından uçuyor; kayırlar yeşermeye başlıyor; her yer buğulu, her yer ümit dolu.*

Bu da bir kadın yüzünün tasviridir. Ancak sadece bazı ruh halleri ve bazı yüz ifadeleri imgelerle tasvir edilebilir. İşte yalnızca bunlar gibi basit olması için üzerinde çokça çalışılmış olanlar hiçbir incelemeye boyun eğmez. Bir kısıtlamadır bu; çünkü bir aydınlanma anında onları son derece ışıl ışıl bir halde görebilmemize rağmen, bu insanlar ne değişir ne de serpilir; ışık söner

ve bizi karanlıkta bırakıverir. Meredith'in karakterleri hakkında sezgilerimizi kullanarak bir şeyler öğrenemeyiz, halbuki bu durum Stendhal'in, Çehov'un, Jane Austen'ın karakterlerinde böyle değildir. Bu yazarların eserlerindeki karakterleri öyle yakından tanırız ki "büyük sahneler" olmadan da yapabilecek durumdayızdır neredeyse. Hikâyedeki en duygusal sahnelerin bazıları en sessiz olanlarıdır. Dokuz yüz doksan dokuz küçük dokunuşla nakış gibi ince ince işlenir sahneler, büyüleniriz ve bininci dokunuş da diğerleri kadar hafiftir ama etkisi fevkaladedir. Ancak Meredith'de dokunuş yoktur; çekiç darbeleri vardır sırf bu sebepten onun karakteriyle ilgili bilgimiz parça parça, istikrarsız ve kesintilidir.

Velhasıl Meredith, beynin damarları arasında kendilerini belli etmeden sabırla ilerleyen ve bir karakteri büyük bir dikkatle ve tamamıyla diğerinden ayıran o büyük psikologlardan değildir. O, karakteri tutkuyla ya da fikirle özdeşleştiren, sembolize eden ve soyutlaştıran şairlerdendir. Ama yine de (Meredith'in zorluğu burada yatmaktadır) Emily Brontë gibi tam anlamıyla bir şair-romancı değildi. Meredith dünyayı yalnızca tek bir atmosferin içinde tutmazdı. O, uzun süre şiirsel kalamayacak kadar farkındalığı yüksek, entelektüel ve çok yönlüydü. O, şiiri okumakla yetinmez, parçalarına ayırıp incelerdi. En lirik, en şiirsel sahnelerinde bile bir küçümseme bir alay dalgası yavaşça süzülür, kamçısını o duygu dolu cümlelerin etrafına sarar ve bu cümlelerin abartısına kahkahalarla gülerdi. Bizler de okurken o mizahi ruhun sahneyi ele geçirmesine izin verildiğinde dünyayı nasıl da bambaşka bir şekle bürüdüğünü

fark ederiz. *The Egoist*, Meredith'in büyük sahnelerin en büyük ustası olduğu yönündeki teorimizi derhal değiştiriyor. Burada, bizi engelleri aştırarak bir duygusal zirveden öbürüne koşturan o sürat dolu telaştan eser yok. Bu eser tartışma gerektiren türden; tartışma ise mantık gerektiriyor; "orijinal dev adamımız" Sör Willoughby, kurbanının kaçması için hiçbir şekilde kıpırdamaya müsaade etmeyen bir eleştiri ve irdeleme ateşiyle sarılmıştır. Kurbanın balmumundan olduğu, etten kemikten olmadığı belki doğrudur. Meredith burada, roman okurları olarak hepimizin az çok alışkın olduğu çok mühim bir iltifatta bulunur. Siz insan ilişkilerinin komedisini seyreden medeni insanlarsınız, der gibidir bize. İnsan ilişkileri son derece ilgi çekicidir. Kadınlar ile erkekler kediler ile maymunlar gibi değildir, daha büyük bir gelişimin ve çok daha geniş boyutta bir çeşitliliğin türleridir. Meredith bizim, kendi türümüzün davranışlarına yönelik taraf sız bir ilgi duyabileceğimizi düşünür. Bu bir roman yazarının okuruna edebileceği öyle nadide bir iltifattır ki ilkin şaşırır sonra keyifleniriz. Velhasıl Meredith'in mizahçı ruhu, şiirselliğinden çok nüfuzlu bir tanrıçadır. İşte bu tanrıça, Meredith'in üslubunun dikenli dalları arasından tertemiz bir yol açar; işte bu tanrıça gözlemlerinin derinliğiyle bizi her defasında şaşırtır; işte bu tanrıça Meredith'in dünyasındaki zindeliği, ağırlığı ve ciddiyeti yaratır. İster istemez şunu düşünüyor insan: Eğer Meredith komedinin hüküm sürdüğü bir zamanda ya da ülkede yaşamış olsaydı, kendisinin de söylediği gibi mizahi ruhunu gösterdiği bu entelektüel üstünlük havalarını, bu akıl ermez formaliteyi asla kullanmazdı.

Ancak zaman (tabii bu kadar biçimsiz bir şekli değerlendirebilirsek), Meredith'e düşmandı; daha doğrusu içinde yaşadığımız şu zamandaki, 1928 yılındaki başarısına düşmandı. Onun öğretileri bugün haddinden fazla keskin, iyimser ve sığ görülüyor. Bu öğretiler zorla empoze ediliyor; bir felsefe bir romanın içinde tamamen tüketilmezse, roman içindeki bir nasihatin altını çizebiliyor, bir diğerini kesip atıyor ve geri kalan bütünü bir sistemin içine oturtabiliyorsak; söz konusu romanda ya da felsefede ya da her ikisinde de bir sorun olduğunu söylemek yanlış olmaz. Her şeyin ötesinde Meredith'in öğretileri çok dayatmacıdır. Meredith, ucunda sırların en büyüğünü öğrenmek olsa bile kendi düşüncelerini bastıramaz. Ve hiçbir şey öyküdeki karakterleri bundan daha fazla gücendiremez. Şayet, derler sanki, biz yalnızca Meredith'in evren hakkındaki görüşlerini haklı çıkarmak üzere var edildiysek, hiç olmasaydık daha iyiydi. Bunun üzerine ölürler ve ölü karakterlerle dolu bir roman, istediği kadar engin bilgi ve yüce öğretilerle dolu olsun, bir roman olarak amacına ulaşamamış demektir: Ancak, zamanımızın Meredith'e daha büyük sempati duymaya meylettiği bir başka noktaya geliyoruz. Onun yazdığı dönemde yani geçen yüzyılın yetmişli seksenli yıllarında roman sadece daha ileriye gidebilirse varlığını sürdürebileceği bir noktadaydı. Şu gayet akla yakın bir iddiadır ki *Aşk ve Gurur* ve *The Small House at Allington* gibi iki mükemmel romandan sonra İngiliz romanı bu mükemmeliyetin egemenliğinden kaçmak zorundaydı; tıpkı İngiliz şiirinin Tennyson'ın mükemmeliyetinden kaçmak zorunda oluşu gibi. George Eliot, Meredith ve Hardy; hepsi de mükemme-

liyetten uzak, kusurlu yazarlardı çünkü düşünsellik ve şiir alanlarına, en mükemmel öyküyle muhtemelen hiçbir zaman uyuşmayacak yeni nitelikler getirmek konusunda ısrarcıydılar. Diğer taraftan şayet öykücülük Jane Austen'ın ya da Trollope'un algıladığı şekilde kalmış olsaydı, şimdiye çoktan ölmüştü. Bu yüzden Meredith büyük bir yenilikçi olarak saygımızı ve dikkatimizi hak ediyor. Hakkındaki şüphelerimizin pek çoğu ve eserleri hakkında kesin bir yargıya varamayışımız, eserlerinin deneysel olmasından ve içinde uyumsuzca kaynaşan parçalar bulundurmasından kaynaklanıyor. Eserlerindeki özellikler birbirine zıt bu parçaları bir araya getiren ve birleştiren bir niteliğin saf dışı edilmesi demek. Velhasıl Meredith'in eserlerinden en büyük verimi alabilmek için birtakım konularda anlayış göstermeli ve bazı standartlarda esnek olmalıyız. Bu eserlerden ne geleneksel üslubun mükemmel sessizliğini beklemeliyiz, ne de sabırlı ve ağır aksak bir psikolojinin başarısını. Diğer taraftan Meredith'in, "Benim tekniğim okurlarımı, karakterlerin en can alıcı özelliklerini görebilecekleri bir sergiye hazırlamayı amaçlıyor, sonra da sahneyi son derece ağır bir durumun stresi altında tüm kalplerini ve zihinlerini vererek onlara sunmayı," şeklinde dillendirdiği iddiası da gerçekleşmiş oluyor. Birbiri ardına gelen sahneler ateşli, coşku dolu bir yoğunluk uyandırıyor zihinlerde. "Güldü" demek yerine "ciğerlerindeki havayı raks ettirdi" diyen ya da "dikiş dikti" demek yerine "iğnenin sürat dolu karışık hamlelerini tattı" diyen bir dans hocasının bu züppeliğinden rahatsız oluyorsak, bu ifadelerin bizi "son derece ağır bir duruma" hazırlama görevi gördüğünü aklımıza getirmeliyiz. Me-

redith, duygunun en yüksek zirvelerine gayet tabii bir şekilde tırmandığımız atmosferi hazırlıyor. Trollope gibi gerçekçi yazarlar tekdüzeliğe ve sönüklüğe gömülürken, Meredith gibi lirik şairler cafcaflı, gösterişli ve sahte olurlar; hiç şüphesiz böyle bir sahtelik tekdüzelikten yalnızca çok daha dikkat çekici değildir, düzyazının heyecansız ağır havasına karşı işlenmiş büyük bir suçtur da. Meredith romanı hepten bıraksaydı ve kendisini tamamen şiire verseydi daha makul olurdu belki de. Yine de hatanın bizde olabileceğini de kendimize hatırlatmalıyız. Nötr ya da negatif çevirileriyle Rus öykülerine uzun süreli maruz kalışımız, Fransızların katman katman psikolojik derinliklerinde kayboluşumuz bize İngiliz dilinin tabiatı itibariyle coşkun, İngiliz karakterlerinin de mizahi ve eksantrik ögelerle dolu olduğunu unutturmuş olabilir. Meredith'in gösterişinin ve şaşaasının ardında kocaman bir tarih var; bizler Shakespeare'in hatırasından kaçamayız.

Meredith'i okurken beynimiz işte böyle sorular ve değerlendirmelerle dolup taşarken şu da bir gerçektir ki; ne büyüsünün altında kalacak kadar yakınızdır Meredith'e ne de onu hakiki boyutlarıyla görebilecek kadar uzak. Bu yüzden Meredith hakkında nihai bir değerlendirmeden bahsetmek her zamankinden daha aldatıcı olacaktır. Ancak şimdi bile şundan emin olabiliriz ki Meredith'i okumak, ağzına kadar dolu ve güçlü bir zihnin, aramızdaki duvar ne dediğini tam olarak ayırt edemeyeceğimiz kadar kalın olsa da, her yerde tanıyabileceğimiz o aksanıyla gümbürdeyen ve yankılanan sesinin farkına varmaktır. Meredith'i okurken, bir banliyö evinin oturma odasında etrafı sayısız bibloyla

çevrili bir Yunan tanrısının huzuruna çıktığımızı hissederiz; insan sesinin düşük tonlarını duymamasına rağmen ustalıkla konuşan bir tanrının, kaskatı ve hareketsiz durmasına rağmen hayret verici biçimde canlı ve uyanık bir tanrının... Bu parlak ve huzursuz figürün büyük ustaların değil muhteşem antikaların arasında yeri var. Denilebilir ki Meredith, tıpkı Donne, Peacock ve Gerard Hopkins gibi ara sıra unutulacak ve ardından tekrar tekrar keşfedilecek ve tekrar unutulacak. Ancak İngiliz romanı okunmaya devam ettikçe, Meredith'in romanları kaçınılmaz olarak gündeme gelmeli; eserleri kaçınılmaz olarak tartışılmalı, incelenmelidir.

"BEN CHRISTINA ROSSETTI"

Bu sene, yani 1930'un aralık ayının beşinde Christina Rossetti yüzüncü yaşını kutlayacak, daha doğrusu biz onun adına kutlayacağız ve yapacağımız gürültü onu biraz rahatsız edecek; çünkü o, dünyanın en çekingen kadınıydı ve hakkında konuşulması (biz tabii ki onun hakkında konuşacağız), onu pek rahatsız ederdi. Ne var ki kaçınılmaz bir şey bu; yüzyılların hiç acıması yok; pek tabii Christina hakkında konuşmak zorundayız. Hayatını okumalıyız, mektuplarını okumalıyız, portrelerini incelemeliyiz, türlü çeşitli hastalıkları hakkında kafa yormalıyız, yazı masasının büyük bir bölümü boş olan çekmecelerini tıngırdatmalıyız. Haydi, işe biyografisiyle başlayalım; bundan daha eğlenceli ne olabilir ki? Herkes bilir ki biyografi okumanın karşı konulmaz bir cazibesi var. Mary F. Sandars'ın büyük bir özen ve yetkinlikle yazdığı *Life of Christina Rossetti*[34] adlı kitabının sayfalarını açar açmaz, o eski yanılsamaya kapılıveririz. İşte geçmiş ve sakinleri büyülü bir tankın içinde tüm mucizeleriyle mühürlenmiş halde burada; tüm yapmamız gereken bakmak, dinlemek, dinlemek ve bakmak ve çok geçmeden bu küçük figürler (çünkü doğal boyutların altındalar) kıpırdanmaya ve konuşmaya başlayacaklar

34. *Christina Rossetti'nin Hayatı* (Hutchinson, 1930) (ç.n.)

ve kıpırdandıkları zaman onları, daha önce bilmedikleri her türlü ortama yerleştirmemiz gerekir çünkü onlar sağlıklarında istedikleri her yere gidebildiklerini düşünmektedirler. Ve onlar konuştukları zaman, konuşmalarından aslında hiçbir zaman düşünmedikleri anlamları çıkarmalıyız, çünkü onlar sağlıklarında akıllarına gelen her şeyi doğrudan söylediklerine inanmaktadırlar. Ancak bir kere biyografiye girdiniz mi her şey değişir.

İşte burası 1830 yıllarında Londra Portland Bölgesi Hallam Sokağı; işte burada da bir anneden bir babadan ve dört küçük çocuktan oluşan İtalyan aile Rossetti'ler. Pek tutulmayan bir sokaktı burası, evleri de çok yoksuldu; ancak yoksulluğun pek bir önemi yoktu çünkü yabancı bir aile olarak Rossetti'ler alışılageldik orta sınıf İngiliz ailesinin gelenek ve göreneklerini çok da umursamıyorlardı. Kendi hallerinde yaşarlar, istedikleri gibi giyinirler, aralarında laternacıların ve yoksul hemşehrilerinin de olduğu sürgün edilmiş İtalyanları ağırlarlar, öğretmenlik yaparak, yazarak ve diğer ufak işlerle uğraşarak geçinip giderlerdi. Christina kendini yavaş yavaş aile topluluğundan soyutlamaya başladı. Sessiz ve dikkatli bir çocuk olduğu apaçıktı; yaşamını nasıl sürdüreceğini çoktan kafasında belirlemişti: Yazacaktı. Bununla birlikte büyüklerinin üstün yeteneklerine de giderek artan bir hayranlık besliyordu. Şimdi Christina'nın çevresini birkaç arkadaşla saralım ve kendisine birkaç karakteristik nitelik bahşedelim. Christina partilerden nefret ederdi. Rastgele giyinirdi. Erkek kardeşinin arkadaşlarını ve dünyayı kökünden değiştirecek genç sanatçı ve şairlerin küçük toplantılarını severdi. Daha ziyade eğlenirdi onlarla çünkü Christina ağırbaşlı, sessiz sakin

biri olmasına rağmen tuhaf fikirli, acayip ve değişken yapılıydı da ve bencilce bir ihtişam, bir ciddiyet, bir üstünlük havası takınan insanlarla dalga geçmeyi de severdi. Ve Christina şair olmayı istemesine rağmen, genç şairlerde var olan o kibir ve ağırlıktan pek eser yoktu onda. Dizelerinin tamamı baştan aşağı kafasının içinde oluşmuş gibiydi ve Christina dizeleri için neler söylendiğine pek aldırmazdı çünkü zaten başarılı olduklarını düşünüyordu. Bununla birlikte müthiş bir hayranlık yeteneği vardı; annesine hayrandı mesela; sessiz, sağ görülü, sade ve içtenlikle dolu annesine; sonra ablası Maria'ya da hayrandı; ne şiirden ne de resimden hoşlanan ama tam da bu sebepten ötürü günlük hayatta daha dinç ve verimli olabilen Maria'ya... Mesela Maria British Museum'daki mumya odasını ziyaret etmeyi daima reddederdi çünkü Kıyamet Günü'nün her an gelebileceğini ve cesetlerin basit turistlerin bakışları altında dirilerek ölümsüzlük zırhını giymesinin çok yakışıksız olacağını söylüyordu. Christina bunu hiç düşünmemişti ama hayranlık verici bir düşünce olduğu kanısındaydı. Biz burada tankın dışındakiler olarak kahkahalarla güleriz buna; ne var ki tankın içinde olan ve içerideki tüm sıcaklığa ve dalgalanmalara maruz kalan Christina, ablasının bu davranışının en yüksek saygıyı hak ettiğini düşünüyordu. Christina'ya daha yakından bakacak olursak, tanecik misali sert ve kara bir şeyin Christina Rossetti'nin benliğinin tam merkezinde çoktan oluştuğunu görürüz.

Bu şey tabii ki dindi. Ruhunu bir ömür boyu Tanrı'ya adama arzusu, daha ufacık bir kız çocuğuyken bile ele geçirmişti onu. Dışarıdan bakınca altmış dört senesinin Hallam Sokağı'nda, Endsleigh Bahçeleri'nde ve Torring-

ton Meydanı'nda geçmiş gibi görülebilir; ama gerçekte ruhun görünmeyen bir tanrıya ulaşmaya çalıştığı tuhaf bir bölgede yaşıyordu. Ona göre karanlık bir tanrıydı bu, sert bir tanrıydı; tüm dünyevi zevkleri aşağılık gördüğünü buyuran bir tanrıydı. Tiyatro aşağılıktı, opera aşağılıktı, çıplaklık aşağılıktı; arkadaşı Bayan Thompson resimlerinde çıplak figürler çizdiği zaman, Christina'ya bu figürlerin periler olduğunu söylemek zorunda kalmıştı ama Christina işin içinde bir sahtekârlık olduğunu anlamıştı. Christina'nın hayatındaki her şey benliğinin tam merkezindeki o ıstırap ve yoğunluk yumağından kaynaklanıyordu. İnancı, hayatının en ufacık noktalarını bile yönetiyordu. Öyle ki, ona satrancın günah olduğunu ama iskambil oynamanın bir sakıncası olmadığını öğretmişti. Ancak bununla birlikte inancı, kalbin en devasa sorunlarına dahi karışmaktaydı. James Collinson adında genç bir ressam vardı mesela, Christina onu seviyordu; ressam da Christina'yı; ama adam Roman Katolik'ti bu yüzden Christina onu reddetti. Adam lütuf göstererek İngiltere Kilisesi'ne katılınca Christina onu kabul etti. Yalnız güvenilmez, değişken bir adam olduğu için bocaladı, tereddüt etti, aklı yine Roma'ya gitti ve sonunda Christina kalbinin kırılmasına ve bu olay bütün hayatını gölgelemesine rağmen nişanı attı. Yıllar yılları kovaladı ve nihayet ufukta ayakları yere daha sağlam basan bir mutluluk umudu doğdu. Charles Cayley evlenme teklif etti. Ancak heyhat, aklı bir karış havada dağınık üstüyle başıyla dünyanın altını üstüne getiren, *İncil*'i İrokua diline çeviren, bir partideki hoş hanımlara "Gulfstrim Körfez Akıntısı ile ilgilenip ilgilenmediklerini" soran ve Christina'ya hediye olarak ispirto ile

muhafaza edilmiş bir denizkestanesi veren bu dalgın ve bilge adam pek tabii açık fikirli biriydi. Christina ondan da uzaklaştı. "Hiçbir kadın bir adamı bundan daha çok sevememiş" olmasına rağmen Christina, inancında şüpheli birinin karısı olamazdı. "Yassı ve tüylü" şeyleri (vombatları, karakurbağalarını, tarla farelerini) seven ve Charles Cayley için de "benim kör şahinim, benim biricik köstebeğim" diyen bu kadın vombatları da, karakurbağalarını da, şahinleri de, Cayley'leri de cennetine kabul etmedi.

Velhasıl insan tüm bunlara sonsuza kadar bakmaya, kulak kabartmaya devam edebilir. Geçmişin mühürlü tankının içindeki tuhaflığın, eğlencenin, acayipliğin haddi hududu yoktur. Ancak biz tam da bu olağanüstü toprakların hangi köşesini bucağını keşfetsek diye düşünürken, esas figür araya girer. Sazlıklara girip çıkmasını, kayaların arasında bilinçsizce dönüp durmasını izlerken birdenbire tüm hızıyla cama çarpıp, camı kıran bir balık misalidir bu figür. Şimdi, yerimiz bir çay partisi. Şu veya bu sebepten ötürü Christina, Bayan Virtue Tebbs'in verdiği bir partiye gitti. Orada ne olduğu bilinmiyor; belki de şiirle ilgili alelade, önemsiz, tam da çay partisinde söylenecek türden ıvır zıvır bir şeyler söylenmiştir. Her ne olduysa;

Siyahlar giymiş ufak tefek bir kadın sandalyesinden birden fırladı ve odanın tam ortasına gelerek, ağırbaşlı ve resmi bir tavırla "Ben Christina Rossetti!" dedi ve ardından sandalyesine döndü.

İşte bu sözler camı kırar. Evet [der sanki Christina], ben bir şairim. Ve yüzüncü yılımı güya kutlayan sizler de, Bayan Tebb'in çay partisindeki işe yaramaz insanlar-

dan daha iyi değilsiniz. Tutmuş ıvır zıvır meseleler hakkında boş boş konuşuyorsunuz, yazı masamdaki çekmeceleri karıştırıyorsunuz, mumyalarla, Maria'yla ve aşk maceralarımla alay ediyorsunuz. Halbuki bilmenizi istediğim tek şey burada. Şu yeşil kitaba bakın. Eserlerimin derlemesi. Fiyatı 1,5 pound. Alın okuyun. Sonra sandalyesine döner.

Bu şairler de ne kadar katı, ne kadar tavizsizler! Şiirin hayatla hiçbir ilişkisi yok, diyorlar. Mumyalar ve vombatlar, Hallam Sokağı ve omnibüsler, James Collinson ve Charles Cayley, denizkestaneleri ve Bayan Virtue Tebb'ler, Torrington Meydanı ve Endsleigh Bahçeleri ve hatta dini inancın aşırılıkları bile alakasız, konu dışı, lüzumsuz ve gerçek dışı. Mühim olan tek şey şiir. İlgiye layık olan tek soru da şiirin iyi mi kötü mü olduğu. Ne var ki şiirle ilgili olan bu soru da, diyebilir insan yalnızca biraz zaman kazanabilmek için, cevaplanması en zor sorulardan biri.

Dünya kurulduğundan beri şiire dair söylenenlerin pek azı değer taşır. Çağdaşların vardığı kanılar neredeyse daima yanlıştır. Sözgelimi, Christina Rossetti'nin tüm eserlerinde yer alan şiirlerin birçoğu editörlerce reddedilmiştir. Şiirden edindiği yıllık kazanç yıllar boyu on poundu aşmamıştır. Diğer taraftan Jean Ingelow, kendisinin de alaycı bir tavırla belirttiği gibi, sekizinci basımı görmüştür. Çağdaşları arasında görüşlerine saygıyla yaklaşılabilecek bir ya da iki şair ya da eleştirmen tabii ki vardı. Gelgelelim bu isimler aynı eserlerden ne kadar da farklı izlenimler edinirlerdi, değerlendirme kıstasları ne kadar da farklıydı! Sözgelimi Swinburne, Christina'nın şiirini okuduğunda şöyle haykırmıştı: "Şi-

ir dünyasında bundan daha fevkalade bir şey görmedim ben!" ve Christina'nın yazdığı Noel ilahisi hakkında da şöyle söyledi:

> *Ateş dokunmuş gibi, gün ışığında yıkanmış gibi, çekilen denizin tınısı ve ahengini taşımakta; arp ve orgun daha ötesinde bir müzik; cennetteki gelgitlerin huzur dolu ve dokunaklı gür yankısı sanki...*

Sonra Profesör Saintsbury gelir, engin bilgilerini konuşturarak *Goblin Market* şiirini inceler ve şunları söyler:

> *Bu başyapıtın ["Goblin Market"] vezni en iyi "şiirsel yapıdan çıkmış bir Skelton şiiri" olarak tanımlanabilir; Spenser'den günümüze kadar gelen çeşitli vezinlerin buluştuğu bu müzik, Chaucer'in takipçilerinin odunları andıran tıkırtısının içinde bir değer kazanıyor. Farklı zamanlarda, on yedinci yüzyılın sonunda ve on sekizinci yüzyılın başlarında ortaya çıkan Pindarus tarzında, önceki zamanlardaki Sayers'in ve sonralarında Bay Arnold'ın ritmsizliğinde ortaya çıkıveren dize düzensizliği eğilimi bu şiirde de anlaşılabilir.*

Sonra Sör Walter Raleigh başlıyor:

> *Bence Christina Rossetti yaşayan en iyi şair... İşin en kötü tarafı şu ki, nasıl ki saf suyun içeriği hakkında konuşamıyorsanız, hakikaten saf şiir hakkında da bir şeyler anlatamıyorsunuz. En iyi anlatabildiğiniz şiirler katkı maddeli, metil alkollü, taşlı kumlu şiirlerdir. Christina'nın bende uyandırdığı tek istek ağlamak; anlatmak değil.*

Velhasıl öyle görünüyor ki en az üç farklı eleştiri eko-

lü mevcut: Çekilen deniz-müzik ekolü; dize düzensizliği ekolü; eleştiremediğini yalnızca ağladığını belirten ekol. Karmakarışık bir durum bu; bu ekollerin hepsinin peşinden gidecek olursak başarılı olamayız. Belki de sadece kendimiz için okusak, zihnimizi yalnızca şiire açsak ve şiirin hızını, kusurlarını ve o etkiyi yaratmasını sağlayan her ne varsa bunları kaydetsek daha iyi olur. Bu durumda şöyle bir şey denilebilir belki: Ah Christina Rossetti, naçizane şunu itiraf etmek isterim ki tüm şiirlerinizi ezbere bilmeme rağmen, eserlerinizi hiç başından sonuna kadar okumadım. Nasıl ilerlediğinizi, gelişim yolunuzu izlemedim. Büyük bir gelişim gösterdiğinizden de şüpheliyim. İçgüdülerine dayanan bir şairdiniz. Dünyayı daima aynı açıdan gördünüz. Geçen yıllar, kitaplarla ve insanlarla yaptığınız fikir alışverişleri sizi zerre kadar etkilemedi. İnancınızı sarsabilecek her kitabı, içgüdülerinizi zedeleyebilecek her insanı itinayla görmezden geldiniz. Belki de bilge biriydiniz. İçgüdüleriniz öyle kesin, öyle doğrudan, öyle yoğundu ki, insanın kulağında müzik gibi tınlayan şiirler yaratıyordu; Mozart'ın melodileri, ya da Gluck'ın nağmeleri gibi. Yine de tüm o ahengine rağmen, sizinki karışık bir şarkıydı. Arpınıza vurduğunuzda birçok tel aynı anda tıngırdardı. İçgüdülerine dayanan herkes gibi siz de dünyadaki görsel güzelliklerden iyi anlardınız. Şiirleriniz altın tozlarıyla ve "parıltıları çeşitlenen tatlı sardunyalarla" doluydu; gözleriniz biteviye hasırotlarının nasıl da "kadife başlı" olduğunu, kertenkelelerin nasıl da "garip metalik zırhları" olduğunu kaydederdi. Velhasıl Anglo-Katolik kimliğinizi hayrete düşürecek kadar şehvani bir Ön-Raffaelo-

cu[35] yoğunluğuyla izleyen gözleriniz vardı. Ancak ilham perinizin sabit fikirliliğini ve hüznünü belki de bu kimliğe borçluydunuz. Müthiş bir inancın baskısı bu minik şarkıları çevreleyip, birbirine kenetledi. Bu şarkılar sağlamlıklarını belki bu baskıya borçlu olabilirler; ama hiç şüphesiz hüzünlerini borçlulardır. Sizinki haşin bir tanrıydı; kafanızdaki kutsal taç dikenlerle kaplıdır. Ne zaman gözlerinize bir güzellik ziyafeti çektirseniz, zihniniz derhal size güzelliğin beyhude ve geçici olduğunu söyler. Ölüm, yok oluş ve edebi istirahat, kapkara dalgalarıyla sarar şarkılarınızı. Ve sonra aykırı bir koşuşturma ve kahkaha sesleri işitilir. Hayvanların ayak sesleri duyulur; kargaların boğuk bağırtıları; homurdanarak etrafı koklayan yassı ve tüylü hayvanların hırıltıları da... Çünkü siz hiçbir şekilde halis bir aziz değildiniz. Birileriyle feci dalga geçtiniz, birilerinin burnunu sürttünüz. Tüm sahteliklere ve palavralara savaş açtınız. Ne kadar mütevazı olsanız da çetin cevizdiniz; kabiliyetinizden, görüş kuvvetinizden hiç kuşkunuz yoktu. Güçlü bir el dizelerinizi ayıklar; hassas bir kulak bu dizelerin nağmesini test ederdi. Ham olan, lüzumsuz olan, alakasız olan hiçbir şeyi sayfalarınıza yük etmezdiniz. Yani siz tek kelimeyle bir sanatçıydınız. İşte bu sayede, amaçsızca yazdığınız zamanlarda bile arada sırada gelerek, dizelerinizi hiçbir elin ayıramayacağı kadar güçlü bir bağla kaynaştıran o coşkun ziyaretçinin evlatları için açılan o alternatif yol daima açık kalır; çanları daima çalardı:

35. Ön Raffaelocular / Ön Raffaelocu Kardeşler /Pre-Raphaelites: 19. Yüzyılda bir grup İngiliz ressam, heykeltraş, şiir ve sanat kritiğinin bir araya gelerek, sanatı Rönesans ressamı Rafael öncesine taşımayı hedeflediği grup. Kurucuları arasında Christina Rossetti'nin ağabeyi ressam Dante Gabriel Rossetti de vardır. (ç.n.)

Getir bana miskin ölümün sardığı gelincikleri
Sardığım boğan sarmaşıkları
Ve ay ışığına dönen çuha çiçeklerini.

Nesnelerin birleşimi o kadar tuhaf, şiirin mucizesi o kadar muhteşem ki arkadaki küçük odanızda yazdığınız şiirlerin bazıları, Albert Anıtı toza toprağa karıştığında bile, o muhteşem ahenklerini hâlâ muhafaza ediyor halde bulunacak. Gelecek nesillerimiz şöyle şakıyor olacaklar:

Ben öldüğüm zaman, canımın içi,

Ya da:

Kalbim cıvıldayan bir kuş gibi.

Torrington Meydanı belki de bir kömür madenine dönüştüğünde, eskiden yatak odanızın olduğu yerde balıklar yüzdüğünde; ya da ormanlar o kaldırımları geri istediğinde ve rayları sarmış yeşil otların arasında vombatlar, porsuklar korku dolu ve yavaş adımlar atmaya başladığında da söylenecek bu şiirler. Tüm bunların ışığında, biyografinize geri dönecek olursak, şayet ben Bayan Virtue Tebbs'in verdiği partide bulunsaydım ve siyahlar içindeki kısa boylu yaşlıca bir kadının ayağa fırlayıp odanın ortasına doğru geldiğini görseydim, o "Ben Christina Rossetti!" diye bağırdığı andaki duyduğum hayranlığın tuhaf heyecanından kesinlikle düşüncesizce bir şeyler yapar, mesela bir kağıt bıçağını ya da çay fincanını kırıverirdim.

THOMAS HARDY'NİN ROMANLARI[36]

Thomas Hardy'nin ölümüyle İngiliz romanının lidersiz kaldığını söylersek, üstünlüğü genel olarak bu kadar kabul gören, saygı gösterilmenin bu kadar yakışacağı başka hiçbir yazar olmadığını kast etmiş oluruz. Şüphesiz hiç kimse de aksini iddia etmezdi. İşte bunun gibi arada şahlanıveren abartılı sözler saf ve kendi halindeki yaşlı adamı feci şekilde utandırırdı. Yine de onun yaşadığı dönemde, roman sanatını her halükârda saygın bir meslek olarak gösteren bir romancı vardı. Hardy'nin sağlığında, icra ettiği sanat hakkında kötü düşünmenin yolu yoktu. Bunun tek sebebi Hardy'nin kendine has yeteneği de değildi. Sağlam ve mütevazı karakterinin, Dorsetshire'da menfaat ve reklam peşinde koşmadan sürdürdüğü sade hayatın da payı vardı. İki sebepten ötürü, yani hem yeteneği hem de yeteneğiyle birleştirdiği asaleti sayesinde, Hardy'yi bir sanatçı olarak onurlandırmamak, ona insan olarak saygı ve sevgi duymamak imkânsızdı. Ancak hakkında konuşmamız gereken şey onun eserleri, uzun zaman önce yazılmış romanları. Öylesine uzun zaman öncedir ki, tıpkı Hardy'nin bugünün çalkantısın-

36. Ocak 1928'de yazıldı.

dan ve önemsizliğinden uzakta olması gibi, bu romanlar da bugünün romanlarından apayrıdır.

Hardy'nin roman kariyerinin izini sürmek istiyorsak birkaç kuşak öncesine gitmemiz gerekir. 1871 yılında otuz bir yaşındaydı; *Desperate Remedies* romanını yazmıştı ancak hiçbir şekilde kendinden emin bir sanatçı değildi. Kendisinin de söylediği gibi "el yordamıyla bir yöntem aramaktaydı"; sanki her türlü yeteneğin kendisine bahşedildiğinin farkındaydı, yalnızca bu yeteneklerin ne tabiatını ne de bunları en iyi şekilde nasıl kullanabileceğini biliyordu. Bu ilk romanı okumak yazarın bu tereddütlerini de paylaşmak demek. Yazarın hayli güçlü ve alaycı bir hayal gücü var; bilgilerini hayattan çok kitaplardan edinmiştir; karakterleri yaratır ancak onları kontrol edemez; şurası açık ki kullandığı teknik sekte vurmaktadır üstelik daha da tuhafı, insanların dışarıdan bir gücün oyuncağı olduğu hissine kapılmıştır ve bu yüzden tesadüfleri olağanüstü ve hatta melodramatik şekilde kullanır. Romanın oyuncak ya da tez olmadığı düşüncesi çoktan ele geçirmiştir onu; ona göre roman, ne kadar çetin ve şiddet dolu olursa olsun kadınların ve erkeklerin hayatlarına dair doğru izlenimler verme aracıdır. Bununla birlikte romandaki belki de en dikkat çeken nitelik, bir şelalenin sayfalar boyu yankılanıp gümbürdeyen sesidir. İşte bu, bir sonraki kitaplarda muazzam boyutlarda ortaya çıkacağını belli eden gücün ilk gösterimidir. Hardy, titiz ve mahir bir tabiat gözlemcisi olduğunu kanıtlamıştır; yağmurun verimli topraklara farklı, ağaç köklerine farklı yağdığını bilir; rüzgârın dallar arasından farklı, değişik ağaçların arasından farklı estiğini bilir. Ancak daha büyük manada tabiatın gücü-

nün de farkındadır; tabiatın içinde, insanların kaderlerine destek veren ya da alay eden ya da yalnızca ilgisizce seyreden bir ruhun varlığını hisseder. Bu hissi çoktan benimsemiştir Hardy; Bayan Aldclyffe ile Cytherea'nm basit hikâyesi de hatırlanmaya değerdir çünkü bu hikâye tanrıların gözüyle izlenmiş, tabiatın huzurunda işlenmiştir.

Hardy'nin şair olduğu çoktan ayyuka çıkmış olmalıydı; romancı olduğu ise hâlâ su götürür. Ancak bir yıl sonra *Under the Greenword* piyasaya çıktığında, "el yordamıyla bir yöntem aranma" çabasının büyük anlamda üstesinden gelindiği açıktı. Önceki kitaptaki o dik başlı orijinallik bir ölçüde kaybolmuştu. İkinci kitap ilkine kıyasla daha başarılı, etkileyici ve doğal hayata has bir huzurla doludur. Görünen o ki yazar, kulübe bahçeleri ile yaşlı köylü kadınları resmeden, unutulmaya hızla yüz tutan eski moda yöntemleri ve kelimeleri toplayıp korumak için geçmişte dolanıp duran İngiliz pastoral ressamlarımızdan birine dönüşmektedir. Yine de hangi antika düşkünü, cebinde mikroskopla gezen hangi doğabilimci, dilin form değişmesine ilgi duyan hangi bilim insanı, hemen yandaki ağaçta bir baykuşun öldürdüğü küçük bir kuşun çığlıklarını böyle yoğun işitebilmiştir ki? O çığlıklar "sessizliğe karışmadan sessizliğin içine gömülmüştü." Yine bizler çok uzaklarda bir yerde, sakin bir yaz sabahında denizden gelen bir silah patlaması misali acayip ve meşum bir sesin yankısını işitiriz. Ancak bu ilk kitapları okurken, bir tür harcanmışlık hissi algılarız. Hardy'nin dehasının dik kafalı ve huysuz olduğu hissine kapılırız; Hardy'yle ilkin bir yeteneği birliktedir, sonra da diğer bir yeteneği. Bir arada, omuz omuza

iş başına geçmeye razı olmazlar. Aslında böylesi de bir zamanlar şair, toprağa bağlı bir realist olan ancak bilgilerini kitaptan edinmiş olmanın şüpheleri ve melankolisiyle işkenceler çeken, eski yöntemlere ve sade köylülere âşık; bununla birlikte atalarının inançlarının ve varlıklarının gözlerinin önünde incelip hayali perdelere dönmesini görmeye mahkûm edilmiş bir yazarın kaderidir.

Tüm bu tezatın üzerine tabiat, muntazam bir gelişimi bozması muhtemel başka bir öge daha eklemiştir. Henry James ve Flaubert gibiler, yeteneklerinin getirdiği avantajlardan en iyi şekilde yararlanmakla kalmaz, işin yaratıcılık kısmında dehalarını kontrol altına almayı da bilirler; her bir durumun doğurabileceği bütün olasılıkların farkındadırlar ve asla gafil avlanmazlar. Diğer yandan Dickens ve Scott gibi şuursuz yazarlar ise kendi rızaları dışında yukarı çekilip ileriye doğru sürükleniyor gibidirler. Bazı yazarlar doğuştan her şeyin farkındadır; diğerleri ise birçok şeyden bihaberdir. Dalgalar durulur ve bu yazarlar neyin neden olduğunu söyleyemezler. Bu yazarların arasına Hardy'yi de eklemeliyiz; bu, Hardy'nin hem gücünün hem de zafiyetinin kaynağı. Kendi deyimiyle "görü anları" tabiri yazdığı her kitapta bulunan çarpıcı güzellikteki ve kuvvetteki parçaları tam anlamıyla tanımlar. Ne bizim tahmin edebileceğimiz, görünüşe göre ne de Hardy'nin kontrol edebildiği ani bir güç ivmesiyle, tek bir sahne diğerlerinden kopuverir. Sanki en başından beri sadece o varmış gibi, içinde Fanny'nin cesediyle sırılsıklam ağaçların arasındaki yolda ilerleyen vagonu görürüz; yoncaların arasında ilerlemeye çalışan kabarık koyunları görürüz; Troy'un hareketsiz duran Bathsheba'nın etrafında kılıcını hızla

döndürmesini, başının üzerindeki bukleleri kesişini ve göğsünün üzerindeki tırtılı kılıcının ucuyla öldürüşünü görürüz. Böyle sahneler gözlerimizi alır, yalnızca gözlerimizi almakla kalmaz; bütün duyularımızı harekete geçirir ve yüzümüze çarpıverir birden ve ihtişamı kalır. Ancak bu kuvvet geldiği gibi gider. Görü anı, yerini ardı arkası kesilmeyen yavan bir gün ışığına bırakır; bizler de hiçbir ustalığın ya da yeteneğin o vahşi kuvveti yakalayıp bundan daha iyi şekilde kullanabileceğine inanamayız. Bu yüzden bu romanlar bir yığın dengesizlikle, değişkenlikle doludur; hantaldır, sıkıcıdır, bir şey ifade etmez; ama hiçbir zaman kupkuru değildirler; üstlerinde her zaman bir bilinçsizlik lekeciği, yani sıklıkla yoğun bir tatmin duygusunu yaratan o tazelik halkası ve açıklanmayan çizgiler vardır. Sanki Hardy de ne yaptığından pek haberdar değil gibidir, sanki bilinçaltında ortaya koyabildiğinden çok daha fazlası gizlidir ve bunları okurların ortaya çıkarmalarını ve kendi tecrübelerinden yola çıkarak ilaveler yapmalarını istemiştir.

Bu sebeplerden ötürü Hardy'nin kabiliyeti su götürür bir gelişim, istikrarsız bir beceri, ancak zamanı geldiğinde de muhteşem bir başarı göstermiştir. İşte o zamanın tam anlamıyla gelişi *Çılgın Kalabalıktan Uzak* romanıdır. Konu doğruydu, yöntem doğruydu; şair ve taşralı adam, hisli adam, kasvetli ve düşünceli adam, bilim adamı bunların hepsi de, her ne kadar popülaritenin sağı solu belli olmasa da muhteşem İngiliz romanları arasındaki yerini daima koruyacak bir kitabın ortaya çıkışına destek olmak için oradaydılar. Evvela Hardy'den başka hiçbir romancının önümüze seremeyeceği fiziksel dünyanın hissi, sonra da insanoğlunun varlığının ondan ba-

ğımsız ama yine de onun hikâyesine derin ve vakur bir güzellik bahşeden bir tabiatla çevrelendiğine dair küçük bir umut var. Ölülerin yattığı tümseklerin ve çobanların kulübelerinin iz bıraktığı karanlık topraklar göğe doğru yükselmekte; denizin dalgası gibi yumuşak aynı zamanda sağlam ve ölümsüz; uçsuz bucaksız uzaklıklara doğru yuvarlanıp gitmekte ama içinde, gündüzleri incecik sütunlar halinde dumanların yükseldiği, geceleri de zifiri karanlıkta lambaların yandığı o sessiz sakin köyleri de korumakta. Yukarıda bir yerlerde koyunlarıyla ilgilenen Gabriel Oak ölümsüz bir çobandır; yıldızlar kadim fenerlerdir; çağlar boyu oturup koyunlarının yanından izlemiştir onları.

Ancak vadinin aşağısındaki dünya coşku ve hayat doludur; çiftlikler kalabalıktır, ahırlar doludur, tarlalar sığırların böğürtüleriyle, kuzuların melemeleriyle çınlar. Tabiat üretken, şaşaalı ve arzuludur; ancak kötücül değildir ve hâlâ işçilerin Büyük Ana'sıdır. İşte burada Hardy ilk defa mizahını tam anlamıyla konuşturur, hem de en özgür ve en zengin olduğu yerde: taşralı adamların konuşmalarında. Jan Coggan, Henry Fray ve Joseph Poorgrass, o günkü işler bittiğinde birahanede toplanır ve ta eski zamanlardan beri zihinlerinde mayalanarak, içtikleri biranın üzerinden akıp giden yarı kurnaz, yarı şairane mizahı koyuverirler. Bu mizaha kulak kabartmaya Shakespeare de, Scott da, George Eliot da bayılırdı; ancak hiçbiri bu mizahı Hardy'den daha çok sevmemiş, ondan daha iyi dinlememiştir. Fakat birey olarak bir başına durmak Wessex romanlarındaki köylülere göre değildir. Onlar hep birlikte ortak bir bilgi ve mizah havuzu ve de daimi bir hayat birikimi oluştururlar. Esas

kadınların ve esas adamların hareketleri hakkında yorum yaparlar; ancak Troy, Oak, Fanny ya da Bathsheba gelip geçer ve ölüp giderken, Jan Coggan ve Henry Fray ve Joseph Poorgrass bakidir. Geceleri içerler, gündüzleri de tarlaları sürerler. Ölümsüzdürler. Onlarla romanlarda tekrar tekrar karşılaşırız ve daima kendilerine has bir özellikleri vardır, bu özellikler de bir kişiden ziyade bir ırka özgüdür. Köylüler aklıselimin büyük mabedi, mutluluğun ülkesi, son kalesidirler. Onlar yok olursa, o ırk için hiçbir ümit kalmaz artık.

Oak, Troy, Bathsheba ve Fanny ile romanlardaki kadın ve erkekleri baştan aşağı görürüz. Her kitapta üç ya da dört figür baskın çıkar ve parça kuvvetini çeken paratonerler gibi ayağa dikilirler. Oak ve Troy ve Bathsheba; Eustacia, Wildeve ve Venn; Henchard, Lucetta ve Farfrae; Jude, Sue Bridehead ve Phillotson. Farklı gruplar arasında belli bir benzerlik bile vardır. Gerçek bireyler gibi yaşarlar ve tıpkı bireyler gibi birbirlerinden farklıdırlar; ancak aynı zamanda türler gibi yaşarlar ve tıpkı türler gibi ortak noktaları vardır. Bathsheba, Bathsheba'dır ama aynı zamanda o bir kadındır ve Eustacia'nın, Lucetta'nın ve Sue'nun kız kardeşidir; Gabriel, Gabriel Oak'tır, ama aynı zamanda o bir erkektir ve Henchard'ın, Venn'in ve Jude'un erkek kardeşidir. Bathsheba ne kadar sevimli ve etkileyici olursa olsun, yine de zayıftır; Henchard her ne kadar dik kafalı ve yanlış fikirlerle dolu olursa olsun, yine de güçlüdür. İşte bu, Hardy'nin görüsünün esas parçası; kitaplarının özüdür. Kadın daha zayıf, daha şehvani olandır; kadın daha güçlü olana tutunur ve onun görüsünü bulandırır. Yine de Hardy'nin daha büyük eserlerinde hayat, bu değiştirilemez yapının içinden

nasıl da özgürce akar gider! Bathsheba, küçük aynadaki yansımasında kendi güzelliğine gülümseyerek bitkilerinin arasında vagonda otururken, bizler de onun ne kadar büyük acılar çekeceğini ve sonunda başkalarının da acı çekmesine yol açacağını biliriz ve bunu biliyor olmamız da Hardy'nin gücünün bir ispatıdır. Ancak o an hayatın tüm tazeliğini ve güzelliğini taşır. Ve tekrar tekrar yaşanır bu. Hardy'nin karakterleri kadın olsun erkek olsun, ona göre sonsuz cazibeleri olan mahluklardır. O, kadınlara erkeklere olduğundan daha müşfik bir ilgiyle yaklaşır ve muhtemelen kadınlara daha düşkünlük gösterir. Güzellikleri ne kadar beyhude, kaderleri ne kadar kara olursa olsun, nefes almaya devam ettikleri sürece özgür adımlar, tatlı kahkahalar atarlar, onlarda tabiat ananın sinesine gömülüp onun haşmetinin ve sükûnetinin bir parçası olacak ya da yükselerek hareket eden bulutların arasına ve çiçek dolu yabani ormanların içine karışacak güç vardır. Istırap çeken erkekler ise, kadınlar gibi başkalarına bağlanarak değil, kaderle mücadele ederek erkekçe bir anlayış bekler bizden. Gabrial Oak gibi bir adam için korkmamıza gerek yoktur. Her ne kadar onu bu kadar özgürce sevmemize müsaade edilmese de onu onurlandırmalıyızdır. Onun ayakları yere sağlam basar ve en azından erkeklere, kendi aldığı darbeler kadar sert darbelerle karşılık verebilir. Eğitimden ziyade karakterden gelen bir öngörüsü vardır. Sağlam karakterlidir, ilişkilerinde sadıktır ve gözünü budaktan sakınmaz, dayanıklıdır. Bununla birlikte o da bir kukla değildir. Olağan meselelerin tekdüze ve basit insanıdır. İnsanların bakışlarını üzerine çekmeden yürüyebilir sokakta. Sözün özü, hiç kimse Hardy'nin gücünü yani gerçek bir romancının

gücünü inkâr edemez. Bu güç de, karakterlerinin kendilerine has özellikler ve arzular taşıyan sıradan insanlar olduklarına ve aynı zamanda hepimize has bir şeyleri sembolize ettiklerine bizi inandırmasıdır.

Hardy'nin kadın ve erkek yaratmadaki gücünü düşündüğümüz her zaman, onu diğer yazarlardan ayıran derin farkların en çok farkına vardığımız zamandır. Bu karakterlerin birçoğuna şöyle bir dönüp bakarız ve onları ne için hatırladığımızı bir sorarız kendimize. Tutkularını hatırlarız. Birbirlerini ne kadar derinden sevdiklerini ve sıklıkla bunun nasıl trajik sonuçlara yol açtığını hatırlarız. Oak'ın Bathsheba'ya duyduğu sadık sevgiyi hatırlarız; Wildeve, Troy ve Fitzpiers gibi adamların coşkulu ama geçici tutkularını; Clym'ın annesine duyduğu sevgiyi; Henchard'ın kızı Elizabeth Jane'e duyduğu kıskançlık dolu babalık sevgisini hatırlarız. Ama nasıl sevdiklerini hatırlamayız. Nasıl konuştuklarını, ince ince, adım adım, azar azar nasıl değiştiklerini ve birbirlerini tanıdıklarını hatırlamayız. Onların ilişkileri, yüzeysel görünen ama esasında çok derin olan kurnazlıklardan, ince düşüncelerden oluşmaz. Bütün kitaplarda aşk, insan hayatını şekillendiren büyük hakikatlerden biridir. Ancak aynı zamanda bir felakettir; birdenbire gerçekleşir, insanı ele geçirir ve hakkında söylenebilecek çok az şey vardır. Âşıklar arasındaki konuşmalar tutku dolu olmadığında gerçekçi ve felsefi olur, sanki günlük hayatın rutin görevlerinden kurtulunca, birbirlerinin anlayışından çok hayatı ve hayatın anlamını sorgulama arzusuyla dolmuş gibidirler. Duygularını analiz edebilme gücünü taşısalar da, hayat onlara zaman tanıyamayacak kadar hareketlidir. Kaderin yumruk gibi inen darbeleriyle,

acayip cilveleriyle ve gitgide artan hainliğiyle baş edebilmek için bütün güçlerini kullanmak durumundadırlar. İnsan mizahının ustalık ve inceliklerine harcayacak hiçbir şeyleri yoktur.

Ve öyle bir zaman gelir ki, diğer yazarlarda bize en çok keyif veren niteliklerin bazılarını Hardy'de bulamadığımızdan emin oluruz. Onda ne Jane Austen'ın mükemmeliyeti vardır, ne Meredith'in nüktedanlığı, ne Thackeray'ın çeşitliliği ne de Tolstoy'un büyüleyici zekâsı. Büyük klasik yazarların eserlerinde sahnelere ağırlığını koyan kesinlik efektleri vardır, bu efektler hikâyeden bağımsızdır ve değiştirilemez. Bu efektlerin hikâye üzerinde ne etkisi olduğunu sormayız ya da sahnenin yanında yöresinde biten problemleri analiz etmek için kullanmayız. Bir gülüş, bir bakış, altı kelimelik bir diyalog; işte bunlar yeterlidir, aldığımız keyfin kaynağı sınırsızdır. Ancak Hardy'de bu yoğunluk ve bütünlükten eser yoktur. Onun ışığı doğrudan insanın kalbinin üzerine düşmez; kalbi sıyırıp geçer ve fırtınada sallanan ağaçların üzerinden karanlık çalılıklara doğru dağılıp gider. Odaya dönüp baktığımızda ateşin yanındaki grup dağılmıştır artık. Her bir kadın ve erkek tek başına fırtınayla savaşmaktadır, her biri de insanların gözlerinden en uzakta oldukları zaman kendilerini ortaya çıkarır. Onları bir Pierre'i, Natasha'yı ya da Becky Sharp'ı tanıdığımız gibi tanıyamayız. Telefon eden bir görevliye, bir hükümet yetkilisine, bir asilzade hanıma ya da savaş meydanında bir generale kendilerini gösterdikleri zaman onları tüm yönleriyle baştan aşağı tanımış olmuyoruz. Düşüncelerinin karmaşıklığını, ne düşündüklerini, zihinlerindeki çalkantıları bilmiyoruz. Onlar coğrafi

olarak da İngiltere'nin aynı kırsal bölgesinde sabit dururlar. Hardy'nin, küçük bir toprak ağasının ya da çiftçinin sosyal skalada kendisinden üst seviyedekileri betimlemesine izin verdiği çok nadir görülmüştür ve görüldüğü zaman da daima kötü sonuçlar vermiştir. İnsanların eğlenmek ve bir şeyler öğrenmek üzere bir araya geldiği, mizahın beslendiği ve karakterin gizli yönlerinin ortaya çıktığı misafir odaları, kulüp odaları, balo salonları gibi ortamlarda Hardy tuhaf ve endişelidir. Ancak tam tersi de aynı derecede doğrudur. Hardy'nin kadınlarını ve erkeklerini birbirleriyle olan ilişkileri yönünden tanımıyorsak da zaman, ölüm ve kaderle olan ilişkileri yönünden tanıyoruz. Şehrin ışıklarına ve kalabalığına karşı hızlı heyecana kapıldıklarını göremesek de, toprağa, fırtınaya ve mevsimlere karşı duydukları heyecanı görüyoruz. İnsanlığın karşılaşabileceği muazzam problemlerin bazılarına karşı nasıl tavır alacaklarını biliyoruz. Hafızalarda bir faninin alabileceğinden daha büyük yer tutuyorlar. Onları detaylıca görmüyoruz, daha büyük ve daha yükseklerde görüyoruz. Tess'i geceliğinin içinde "neredeyse kraliyet ailesine yakışacak bir ağırbaşlılıkla" vaftiz hizmetleri kitabını okurken görüyoruz. Marthy South'u "soyut hümanizmin ulvi nitelikleri uğruna cinsiyet vasfını kayıtsızlıkla reddetmiş bir insan gibi" Winterbourne'un mezarına çiçek bırakırken görüyoruz. Bu karakterlerin konuşmalarında İncil'i andıran bir asalet ve şiirsellik var. Bu karakterlerde tanımlanamayan bir güç var: aşk ya da nefret gücü; erkeklerin hayata isyan etmelerini sağlayan güç; kadınlara ise sonsuz bir acı çekme kapasitesi sağlayan bir güç; işte bu güç karakteri domine ediyor ve arkada gizlenen ince özellikleri gör-

memizi lüzumsuz kılıyor. Trajik bir güç bu ve bizler de Hardy'yi çağdaşları arasında bir yere koyacaksak, onu İngiliz roman yazarları arasındaki en büyük trajik yazar olarak adlandırmalıyız.

Ancak Hardy'nin felsefesindeki tehlikeli sulara yaklaşırken gardımızı almayı ihmal etmeyelim. Hayal gücü yüksek bir yazarı okurken hiçbir şey yazarın sayfalarıyla araya doğru mesafeyi koyabilmekten daha gerekli değildir. Bilhassa kendine has tuhaflıklarıyla öne çıkmış bir yazarı incelerken de hiçbir şey fikirlere saplanmaktan, yazarı saplantılı bir inançla suçlamaktan, onu sabit bir bakış açısına mahkûm etmekten daha kolay değildir. Hardy de, en çok izlenim toplayabilen zihnin en az sonuç çıkarabilen zihin olduğunu söyleyen kuralın bir istisnası değildi. Yorum yapmak, izlenimlere gömülmüş olan okurun işidir. Yazarın daha derinlerdeki belki de bilinçsizce taşıdığı niyeti çıkarabilmek için, onun bilinçli niyetini ne zaman bir kenara koyacağını bilmek de okurun işidir. Hardy'nin kendisi de bunun farkındaydı. Roman "bir izlenimdir, savunu değil," diyerek uyarmıştı bizleri ve yine,

> *Düzeltilmemiş izlenimlerin değeri vardır ve hakiki bir hayat felsefesine giden yol, olaylar tesadüflerle ve değişimlerle başımıza gelirken, onlar hakkındaki farklı okumaları naçizane kaydetmekten geçer.*

Hiç şüphesiz, Hardy'nin en güçlü olduğu yönünün izlenimler sunmak, en zayıf olduğu yönünün ise savlar sunmak olduğunu söylemek yanlış olmaz. *The Woodlanders, The Return of the Native, Çılgın Kalabalıktan Uzak* ve hepsinin ötesinde *The Mayor of Casterbridge* adlı eserlerinde, Hardy'nin hayat hakkındaki bilinçli bir çağrıyla

gelmeyen izlenimlerini görürüz. Sezgilerini bir kurcalamaya, değiştirmeye başladı mı bütün gücü gider. "Tess, yıldızların da birer dünya olduğunu mu söyledin?" diye sorar Abraham, ellerinde arı kovanlarıyla at arabasında pazara giderlerken. Tess ise şöyle cevap verir: "Onlar elma ağacımızdaki elmalar gibi; birçoğu göz alıcı ve sapasağlam, birkaçı ise çürük." "Peki, biz hangisinde yaşıyoruz, sapasağlam olanda mı yoksa çürük olanda mı?" "Çürük olanda," der Tess ya da onun maskesini takmış kasvetli bir düşünür. Buz gibi ve çiğ kelimeler fışkırıverir, tıpkı bir makinenin yaylarından yalnızca et ve kanın fışkırması gibi. Girdiğimiz anlayış ve şefkat modundan paldır küldür çıkarılırız, ta ki o küçük at arabası devrilinceye ve gezegenimizi yöneten ironilerin kanlı canlı bir örneğiyle yüzleşinceye değin.

İşte bu yüzden *Adsız Sansız Bir Jude*, Hardy'nin kitapları arasında en ıstırap dolu olandır ve adilane bir şekilde kötümserlikle suçlayabileceğimiz tek kitaptır. *Adsız Sansız Bir Jude*'da savunuların, izlenimlere baskın çıkmasına müsaade edilmiş ve bu yüzden kitapta inanılmaz yoğunlukta bir hüzün olmasına rağmen, yine de trajik değildir. Felaketler felaketleri takip ederken, toplum aleyhinde sunulan delillerin adilane bir şekilde ele alınmadığı ya da gerçeklerin derinlemesine irdelenmediği hissine kapılırız. Tolstoy'un toplumu eleştirirken gösterdiği ve eleştirilerini sağlam temellere oturtan insanlığa dair o bilgi ve anlayış derinliğinden burada eser yoktur. Burada kendimize insanoğlunun ufak tefek hainliklerini gösteririz, tanrıların büyük çaplı adaletsizliklerini değil. Hardy'nin gerçek gücünün nerede yattığını görebilmek için *Adsız Sansız bir Jude* ile *Bir Hayatın Sırrı* eserlerini karşılaştırmamız gerek. Jude akademi dekan-

larına ve sofistike toplumun geleneklerine karşı giriştiği içler acısı mücadeleye devam eder. Henchard ise yarış halindedir; ama başka bir insana karşı değil, onunla aynı hırs ve güce sahip insanların karşısında duran kendisi dışındaki şeylere karşı. Hiç kimse Henchard'a beddua etmez. Günahlarını aldığı Farfrae, Newson ve Elizabeth Jane bile sonunda ona merhamet etmiş, hatta güçlü karakterine hayran olmuşlardır. O, kadere göğüs gerer ve her şeyi kendi hatası yüzünden mahveden eski Başkan'ın arkasında dururken, Hardy bizim de adaletsiz bir yarışta insan tabiatının arkasında durduğumuzu hissettirir. Burada hiçbir kötümserlik yoktur. Kitabın başından sonuna değin, meselenin soyutluğunun farkındayızdır, bununla birlikte mesele en somut, en sert haliyle karşımıza çıkar. Henchard'ın karısını fuardaki bir denizciye sattığı ilk sahneden, Egdon Heath'teki ölümüne kadar, hikâyenin muhteşem bir enerjisi vardır; mizahı zengin ve renklidir, geniş bir alanda ve özgürce hareket eder. "Skimmity Ride"[37], Farfrae ile Henchard'ın tavanarasındaki kavgası, Bayan Cuxsom'ın Bayan Henchard'ın ölümü üzerine yaptığı konuşma, Peter's Finger hanındaki külhanbeylerinin konuşmaları, arka planda duran ya da esrarengiz biçimde ön planda da yerini alan tabiat ana, İngiliz romanının yüz aklarındandır. Kısa ve yetersiz de olsa herkese mutluluktan bir pay düşerdi; ama mücadele insanların kurallarıyla değil de, Henchard'ınki gibi kaderin yasalarıyla olduğu sürece, açık havada, beyinden ziyade bedenin kullanılmasını gerektiren bir aktivite olduğu sürece, muhteşem bir yarışma olur bu; bu yarışmada gurur ve keyif olur; iflas etmiş bir mısır tüccarı-

37. İngiltere'de, toplumun zinayı ayıpladığını göstermek için düzenlenen toplu gösteriye verilen ad. (ç.n.)

nın Egdon Heath'teki kır evinde ölümü, Salamis lordu Ajax'ın ölümüne benzer. Asıl trajik duyguyu biz yaşarız.

Böyle bir gücün öncesinde, romanı sıradan testlere tabi tutmamızın son derece beyhude olduğu hissine itiliriz. Büyük bir roman yazarının, melodik düzyazının ustası olması gerektiği konusunda ısrarcı mıyız? Hardy böyle bir yazar olmamıştır. O, sağgörüsü ve taviz vermez doğruluğu sayesinde istediği ifadeye ulaşır ve bu ifade genellikle akıllardan çıkmayacak keskinlikte olur. Bunu başaramadığında da üslubu, kâh son raddesinde bir keskinlik taşıyacak, kâh ayrıntılarla alelade, savsak ya da demode bir hal alacaktır. Edebiyatta, Scott'unki haricinde hiçbir üslubun analizi bu kadar zor olmamıştır; görünürde berbattır; yine de amacına kusursuzca ulaşır. İnsan, çamurlu bir köy yolunun ya da kışın ağaç kökleriyle dolu çıplak bir tarlanın bu kadar büyüleyici olmasının altında mantıklı sebepler aramaya çalışabilir. Ve sonra tıpkı Dorsetshire gibi, tüm bu katı ve keskin parçaların arasından Hardy'nin yazıları muhteşemlik zırhını kuşanacak; Latince tınısıyla akıp gidecek; muazzam ve heybetli bir simetri içinde şekillenecektir. Ve yine sorarız kendimize: Roman yazarının ihtimalleri gözlemesini mi bekliyoruz, yoksa gerçeğe yakın durmasını mı? Hardy'nin konularında şiddete, dolambaca, karmaşaya yaklaşan bir şeyler görebilmek istiyorsa insan, Elizabeth dönemi dramlarına geri dönmelidir. Yine de Hardy'nin hikâyelerini okuduğumuzda tamamını kabulleniriz; dahası, yarattığı şiddet ve melodram, köylünün zalim birine duyduğu garip bir aşk öyküsü gibi bir şeyden kaynaklanmadığı sürece, şiirin vahşi ruhunun bir parçası olduğu açığa çıkar; bu ruh, büyük bir gaddarlık ve ironiyle şunu söyler ki; hayata dair yazılan hiçbir

şey, hayatın kendisinden daha tuhaf olamaz; manasızlığı, cilveyi, kaprisi sembolize eden hiçbir simge, varlığımızı tayin eden şaşırtıcı olayları sembolize edebilecek kadar uçuk olamaz.

Bununla birlikte Wessex Romanları'nın[38] muhteşem yapısını düşündüğümüzde bu karaktere, şu sahneye, derin ve şiirsel bir güzellik taşıyan o satıra, yani ufak tefek noktalara takılıp kalmak yersiz olur. Hardy bize daha büyük bir şeyi miras bırakmıştır. Wessex Romanları tek bir kitap değildir, pek çok kitaptır. Devasa bir kapsamları vardır; kusurlarla dolu olmaları kaçınılmazdır; bu kusurların bazıları hatadır, bazıları ise yaratıcılarının dehasını yalnızca yanlış taraftan gösterir. Ancak hiç şüphe yok ki kendimizi bu satırlara tamamen verdiğimizde, bütünün üzerimizdeki izlenimini düşündüğümüzde yaratılan etkinin son derece güçlü ve tatmin edici olduğunu görürüz. Hayatın bizi sıkıştırdığı kıskaçlardan, küçük meselelerden kurtulmuşuzdur sanki. Hayal gücümüz genişlemiş ve yücelmiştir; mizahımız gülmek için vardır artık; yeryüzünün güzelliğini derin derin içimize çekmişizdir. Kederli ve derin düşünceler içindeki bir ruhun gölgesine girmişizdir bir de; öyle bir ruhtur ki bu, en üzgün zamanlarında bile vakur ve dimdik ayaktadır ve katiyen, en öfkeli olduğu zamanlarda bile acı çeken kadın ve erkeklere gösterdiği derin şefkati yitirmez. Hardy'nin bize verdiği şey zamanı ve mekânı belli bir hayatın salt sayfaları değildir. Kendilerini, güçlü bir hayalgücüne, zengin ve şairane bir kabiliyete, hassas ve insancıl bir ruha açan insanların kaderlerinden ve dünyadan bir görünüş sunar bize.

38. Wessex, Thomas Hardy'nin bütün romanlarının geçtiği bölgeye verdiği addır; güney ve güneydoğu İngiltere'yi kapsar. (ç.n.)

KİTAP NASIL OKUNMALI?[39]

Evvela, başlığımın sonundaki soru işareti üzerinde durmak isterim. Bu soruyu kendime göre cevaplasam bile, cevap yalnızca benim için geçerli olacaktır, sizin için değil. Aslında okumak konusunda birine verilebilecek en iyi tavsiye, tavsiye almamasını, kendi içgüdülerini dinlemesini, kendi mantığını kullanmasını ve kendi sonuçlarına varmasını söylemektir. Şayet bu hususta anlaştıysak, birkaç fikir ve öneri ortaya atmamda bir sakınca yok çünkü zaten sizler bu fikir ve önerilerin, özgürlüğünüzü, yani bir okurun sahip olabileceği en önemli niteliği baltalamasına izin vermeyeceksiniz. Gerçi kitaplar konusunda nasıl yasa konulabilir ki? Waterloo savaşının tarihi belli; fakat *Hamlet*'in *Kral Lear*'den daha iyi bir oyun olup olmadığı belli mi? Kimse söyleyemez bunu. Herkes kendi kararını kendi vermek zorunda. Ne kadar dört başı mamur giyinip gelseler de, otoritelerin kütüphanemize girmelerine ve nasıl okuyacağımızı, ne okuyacağımızı, okuduklarımızı nasıl değerlendireceğimizi söylemelerine izin vermek, özgürlük ruhunu, yani bu sığınakların, bu mabetlerin yegâne nefesini yok etmek demektir. Başka her yerde yasalar ve gelenekler

39. Bir okulda okunan bir yazı.

elimizi kolumuzu bağlıyor olabilir ama burada asla.

Ancak özgürlüğün tadını çıkarmak için de, klişe bir söz olacak mazur görün ama kendimizi kontrol etmek zorundayız. Güçlerimizi beceriksizce ve cahilce sağa sola saçmamalıyız, tek bir gül dalını sulamak için evin yarısını su altında bırakamayız; güçlerimizi eğitmeliyiz, kesinlikle ve etkin bir şekilde, derhal oracıkta. Bu, belki de bir kütüphanede karşımıza çıkacak ilk zorluktur. "Derhal oracıkta" nedir peki? Oracıkta, üst üste yığılmış bir keşmekeş gibi görülebilir. Şiirler ve romanlar, tarih yazıları ve hatıralar, sözlükler ve basılı raporlar, her mizaçtan, ırktan, yaştan, dilden kadın ve erkeklerin yazdığı kitaplar rafın üzerinde birbirlerini itiştirip dururlar. Dışarıda ise eşekler anırır, tulumbanın başındaki kadınlar dedikodu yapar, taylar tarlalar boyu dört nala koşarlar. Peki, biz nereden başlamalıyız? Her taraftan bastıran bu kaosu nasıl düzene sokmalı ve böylece okuduklarımızdan en derin ve en zengin nasıl hazza ulaşmalıyız?

Kitaplar kendi aralarında sınıflara ayrıldığından (roman, biyografi, şiir gibi), kitapları ayırmak ve her birinin bize sunabileceği en doğru şey neyse, onu almak gerektiğini söylemek kolaydır. Ne var ki çok az insan kitaplardan, kitapların bize verebilecekleri şeyleri ister. Çoğu zaman bulanmış, karmakarışık olmuş zihinlerle alırız kitapları elimize; romanın doğruyu anlatmasını, şiirin yalan söylemesini, biyografinin methiyeler düzmesini, tarih yazılarının da önyargılarımızı desteklemesini bekleriz. Okurken tüm bu peşin hükümlerimizi def edebilirsek, işte bu şahane bir başlangıç olur. Yazarınıza emir vermeyin; o olmaya çalışın. Onun mesai

arkadaşı ve işbirlikçisi olun. Şayet gönülsüz olursanız, kendinizi geri çekerseniz ve ilk etapta eleştirmeye başlarsanız, okuduklarınızdan mümkün olan en yüksek değeri alma yolunda kendinize ket vurmuş olursunuz. Ancak zihninizi mümkün olduğunca açarsanız, cümlelerin akışından ve kıvrımından neredeyse görülemez incelikteki işaretler ve ipuçları sizi hiç kimseye benzemeyen bir insan evladının huzuruna çıkaracaktır. Burada bekleyip demlenin biraz, burayı tanıyın ve çok geçmeden yazarın size çok daha kesin bir şeyler verdiğini ya da vermeye çalıştığını göreceksiniz. Bir romanın otuz iki bölümü (evvela bir romanın nasıl okunacağını ele alacak olursak), tıpkı bir bina gibi biçimli ve kontrollü bir yapı meydana çıkarma girişimidir; ne var ki kelimeler, tuğlalar kadar somut ve sert değildir; okumak ise görmekten daha uzun ve daha karmaşık bir süreçtir. Belki de bir romancının ne yaptığını anlayabilmenin en hızlı yolu okumak değil, yazmaktır; kelimelerin zorluklarını ve tehlikelerini kendi başınıza deneyimlemenizdir. Sonrasında da üzerinizde bariz bir etki uyandırmış olan bir olayı hatırlayın; mesela sokağın köşesinde birbiriyle konuşan iki insanın yanından nasıl geçtiğinizi. Bir ağaç sallandı; bir lamba yanıp söndü; komik bir konuşmaydı ama trajikti de; tam bir görü, bütün bir mefhum o anın içinde barınıyor gibidir.

Ancak bu anı kelimelerle yeniden inşa etmeye kalkarsanız anın birbiriyle çatışan binlerce izlenime parçalanıp dağıldığını göreceksiniz. Bunların bazıları bastırılmalı, diğerleri ön plana çıkarılmalı; bu süreçte de muhtemelen duygunun üzerindeki bütün hakimiyetinizi kaybedeceksiniz. Sonra kendi dağılmış ve bulan-

mış sayfalarınızdan başınızı çevirip Defoe, Jane Austen, Hardy gibi büyük yazarların ilk sayfalarına bir bakın. Şimdi onların ustalıklarının hakkını daha iyi verebileceksiniz. Bu romanlarda yalnızca başka bir insanın yani Defoe'nun, Jane Austen'ın ya da Thomas Hardy'nin huzuruna çıkmakla kalmıyoruz, bambaşka bir dünyada yaşıyoruz. Burada, *Robinson Crusoe*'da çıplak yolda güçlükle ilerliyoruz; olaylar birbirini kovalıyor; gerçekler ve gerçeklerin oluş sırası yeterli geliyor. Ancak açık hava ve macera Defoe için her şeyken, Jane Austen için hiçbir şey ifade etmiyor. Onun dünyası misafir odası, konuşan insanlar ve birçok aynayla konuşmalarının, karakterlerini ortaya çıkaran yansımaları. Ve şayet kendimizi misafir odasına ve odadaki yansımalara alıştırırsak, Hardy'ye baktığımızda bir kez daha çevresinde hızla dönmüş oluruz. Etrafımız çalılıklarla çevrilidir ve tepemizde yıldızlar vardır. Zihnin öbür yüzü açığa çıkar şimdi; birileriyle beraberken ağır basan aydınlık yüzü değil de, yalnızlıkta kendini gösteren karanlık yüzü. İlişkimiz insanlarla değildir artık, tabiat ana ve kaderin kendisiyledir. Yine de bu dünyalar birbirinden ne kadar farklı olsa da, her biri kendi içinde tutarlıdır. Bu dünyaların yaratıcıları kendi bakış açılarının yasalarını dikkatlice gözler ve omuzlarımıza ne kadar büyük yükler koyarlarsa koysunlar, aynı kitap içine iki farklı gerçekliği sığdıran küçük yazarların aksine kafalarımızı asla karıştırmazlar. Bu sebeple bir büyük yazardan öbürüne, mesela Jane Austen'dan Hardy'ye, Peacock'tan Trollope'a, Scott'tan Meredith'e geçmek, köklerinden sertçe çekilip koparılmaktır; bir o yana bir bu yana fırlatılmaktır. Roman okumak, zor ve karmaşık bir sa-

nattır. Roman yazarının, o büyük sanatkârın size sunduklarından sonuna kadar faydalanmak istiyorsanız, muazzam duyarlılıkta bir algıya sahip olmakla kalmamalı, muazzam gözüpeklikte bir hayal gücüne de sahip olmalısınız.

Ancak rafm üzerindeki bu heterojen birlikteliğe bir göz attığımızda, yazarların çok nadiren "büyük sanatkârlar" olduğunu görürüz; bir kitap genellikle sanat eseri olma iddiası bile taşımaz. Romanlarla ve şiirlerle dipdibe duran bu biyografiler ve otobiyografiler mesela, büyük insanların hayatları, çoktan ölmüş ve unutulmuş insanların hayatları... Bunları "sanat" olmadıkları için okumayı ret mi edeceğiz? Yoksa onları başka bir yöntemle, başka bir amaçla mı okumalıyız? Akşamları, her katı insan hayatının bir başka kesitini sunan, ışıkları yanan ama perdeleri henüz çekilmemiş bir evin önünde gezindiğimiz zamanlarda bizi ele geçiren merakımızı yatıştırmak için mi okumalıyız öncelikle? Sonrasında ise bu insanların hayatlarına duyduğumuz merak içine çeker bizi: dedikodu eden uşaklar, yemek yiyen beyefendiler, partiye gitmek için hazırlanan kız, pencerenin kenarında örgü ören yaşlı kadın... Onlar kimdir, necidir, isimleri nedir, ne iş yaparlar, ne düşünürler, başlarından neler geçmiştir?

İşte biyografiler ve anı yazıları bu soruları cevaplar, böylesi sayısız evi aydınlatır; öldükleri zamana değin gündelik hayatlarına devam eden, çalışan, başarısız olan, başarılı olan, yiyen içen, nefret eden, seven insanları gösterir bize. Ve bazen onları izlerken, ev uzaklaşmaya başlar, demir korkuluklar gözden kaybolur ve kendimizi denizin tam ortasında buluruz; avlanırız, ge-

miyle ilerleriz, savaşırız; barbarların ve askerlerin arasındayızdır; büyük bir savaşa katılırız. Ya da burada İngiltere'de Londra'da kalmayı tercih etsek de, sahneler değişir; sokaklar daralır; evler küçülür, sıkışır, pencereleri tellerle kaplanır ve iğrenç kokar. Bu evlerden birinde bir şairi, Donne'u görürüz; evden ayrılmıştır çünkü duvarları o kadar incedir ki çocukların ağlamaları bu duvarları delip geçiyordur. Sayfalar boyunca uzanan yollardan onu takip edebiliriz; Twickenham'a, asillerin ve şairlerin meşhur buluşma noktası olan Lady Bedford Parkı'na doğru; sonra adımlarımızı Wilton'a çevririz, yeşillikler içindeki o muhteşem eve ve Sidney'in kızkardeşine *Arcadia*'yı okumasını işitiriz; bataklıkların arasında dolanıp durur ve o meşhur aşk hikâyesindeki balıkçılları görürüz; sonra yine yanımızda diğer Leydi Pembroke, Anne Clifford ile birlikte kuzeye doğru yola çıkarız, vahşi çalılıklar arasında gezeriz ya da doğruca şehre dalarız ve Spenser'la şiir hakkında tartışan, siyah kadife takımları içindeki Gabriel Harvey'i görünce duyduğumuz sevinci zapt ederiz. Şu dünyada hiçbir şey Elizabeth Dönemi Londrası'nın birbirini izleyen karanlığında ve ihtişamında el yordamıyla ilerleyip tökezlemekten daha büyüleyici değildir. Ancak burada da kalamayız. Temple'lar, Swift'ler, Harley'ler, St. John'lar bizi çağırıyor; kavgalarını ayırmak ve karakterlerini deşifre etmek için saatler harcayabiliriz; sonrasında onlardan yorulursak eğer, ilerlemeye devam edebiliriz, elmaslar takınmış siyahlar içindeki bir hanımefendinin yanından geçerek Samuel Johnson'ın, Goldsmith'in ve Garrick'in yanına gidebiliriz; ya da istersek kanalı geçebilir ve Voltaire'le, Diderot'yla, Madam du Deffand ile

tanışabilir sonra tekrar İngiltere'ye, Lady Bedford'un parkının olduğu, sonrasında Pope'un yaşadığı Twickenham'a, Walpole'un Strawberry Hill'deki evine geri dönebiliriz; nasıl da bazı yerler kendilerini ve bazı isimleri tekrar edip duruyor böyle! Ama Walpole bizi bir dolu yeni insanla tanıştırır; gezilecek o kadar ev, çalınacak o kadar kapı vardır ki bir anlığına tereddüt edebiliriz; mesela Bayan Berrys'nin kapı önünde, etrafımıza bakınıp dururken Thackeray çıkagelir; o da, Walpole'un sevdiği kadının arkadaşıdır; böylelikle sırf bir arkadaştan diğerine uğrayarak, bahçe bahçe, ev ev gezerek İngiliz edebiyatının bir ucundan diğerine geçmiş oluruz ve bu anı, geçip gitmiş zamandan ayırabilirsek, kendimizi tekrar burada, bugünde buluruz. Velhasıl bu, bu hayatları ve satırları okuyabilmemizin yollarından biridir; bu hayatları, bu satırları geçmişin birçok penceresiyle aydınlatabiliriz; meşhur ölüleri bize aşina gelen alışkanlıklarıyla izleyebilir, onlara çok yakın olduğumuzu ve sırlarını yakalayabileceğimizi hayal edebiliriz; bazen de yazmış oldukları bir oyunu ya da şiiri çekip çıkarır ve yazarın huzurundayken bu eserlerin başka anlamlar gösterip göstermediğini görebiliriz. Ancak bu da başka soruları doğurur. Kendimize şunu sormalıyız: Bir kitap, yazarının hayatından ne ölçüde etkilenir, adamın yazarı yorumlamasına izin vermek ne raddeye kadar doğru olur? Bu adamın bizde uyandırdığı sempati ve antipati duygularına ne dereceye kadar izin vermeli yahut karşı koymalıyız? Kelimeler öylesine hassas, yazarın karakteri her şeye öylesine açık ki. İşte hayatları ve satırları okuduğumuz zaman bu sorular yağmur gibi iner tepemize ve bizler yine kendi başımıza cevaplamalıyız bu

soruları çünkü böylesine kişisel bir mevzuda başkalarının tercihleriyle yönlendirilmekten daha vahimi yoktur.

Bununla birlikte böyle kitapları başka bir amaçla da okuyabiliriz; yani edebiyatın üzerine ışık tutmak için ya da ünlü insanlarla haşır neşir olmak için değil, kendi yaratıcı güçlerimizi tazelemek ve çalıştırmak için. Kütüphanenin sağ tarafında açık bir pencere yok mu? Okumayı bırakıp dışarı bakmak ne de güzel olur! Kendi bilinçsizliği, alakasızlığı, daimi hareketi içinde iken dışarıdaki sahne nasıl da canlandırır insanı; tarla boyu dört nala giden taylar, kuyunun başında kovasını dolduran kadın, kafasını geriye doğru atarak uzun, keskin anırtısını salıveren eşek! Kütüphanenin büyük bir bölümü kadınların, erkeklerin ve eşeklerin hayatlarının anlık kayıtlarıdır sadece, başka bir şey değil. Her edebiyatın gelişme sürecinde bir çöplüğü, çoktan yok olmuş mecalsiz aksanlarla anlatılan silinip gitmiş anılardan ve unutulmuş hayatlardan oluşan bir kayıt defteri vardır. Ancak kendinizi bu çöplük okumalarına bir kaptırırsanız, insan hayatının çöpe atılmış bu yadigârları sizi şaşırtacak, dahası ele geçirecektir. Tek bir mektup olabilir; ama öyle bir vizyon sağlar ki size o mektup! Yalnızca birkaç cümle olabilir; ama öyle bir perspektif sunar ki size o birkaç cümle! Bazen büyük bir hikâye öylesine güzel bir mizah, dokunaklılık ve bütünlükle bir araya gelir ki, sanki büyük bir yazar iş başındaymış gibi görünür; halbuki bunları yazan yalnızca eski bir aktör olan Tate Wilkinson'dır, Kaptan Jones'un tuhaf hikâyesini anımsamaktadır yalnızca; ya da Arthur Wellesley'e hizmet eden ve Lizbon'da güzel bir kıza âşık olmuş

genç bir adamdır; ya da boş misafir odasında örgüsünü elinden düşüren ve derin derin iç geçirerek, "Keşke Dr. Burney'nin tavsiyesini dinleseydim de Rishy'le hiç kaçmasaydım," diye düşünen Maria Allen'dır yalnızca. Bunların hiçbirinin bir değeri yoktur; hatta daha da ileri gidersek yok bile sayabiliriz; ne var ki, taylar tarlalar boyunca dört nala koşarken, bir kadın kuyunun başında kovasını doldururken ve eşek anırırken, ara sıra bu çöplüklere dönmek, devasa geçmişin altına gömülü yüzükleri, makasları, kırık burunları bulmak ve onları bir araya getirmeye çalışmak nasıl da cezbeder, içine çeker insanı!

Ancak uzun vadede bu çöplük okumalarından da usanırız. Wilkinson'ların, Bunbury'lerin ve Maria Allen'ların bize sunup sunabilecekleri yarı gerçekleri tamamlayabilmek için gerekli olan şeyleri aramaktan da usanırız. Bu isimler bir sanatçıda olması gereken kontrol edebilme ve yok edebilme güçlerine sahip değildirler; kendi hayatları hakkındaki gerçekleri bile bütünüyle anlatamazlar; böylesine güzel olabilecek bir hikâyenin biçimini berbat etmişlerdir. Bize sunabilecekleri tek şey gerçeklerdir ve gerçekler hiçbir zaman kurgu kadar değerli olmaz. Böylece bizler de bu yarım ifadeler ve yaklaşımlarla ilişkimizi kesmek isteriz; insan karakteri hakkında verilen minik ipuçlarından bir şeyler çıkarmayı kesmek isteriz; daha muazzam bir soyutluğun, kurgunun saf gerçekliğinin tadına varmak isteriz. Böylelikle daha yoğun, daha genel, detaylardan uzak ama düzenli vurgularla kendini gösteren bir hava yaratırız kendimize ve bu havanın en doğal ifadesi de şiirler olur. Bizler de neredeyse şiir yazabilecek duruma gelmişken

işte şimdi şiir okuma vaktidir.

Batı rüzgârı söyle, ne zaman eseceksin?
Yağmurlar şimdi ufaktan yağsa
Tanrım, sevgilim keşke kollarımda
Ve yine yatağımda olsa![40]

Şiirin etkisi o kadar sert ve nettir ki o anda şiirin kendisinden başka hiçbir şey hissedemeyiz. Nasıl da derinlere ineriz, nasıl da aniden ve bütünüyle dalarız o derinlere! Tutunabileceğimiz hiçbir şey yoktur, bu uçuşta hiçbir şey kalmaz bizimle. Romanın büyüsü adım adım gelir; yaratacağı etkiler önceden hazırdır; ancak şu dört dizeyi okuduktan sonra kim, bunları kimin yazdığını sormak için durabilir ya da Donne'un evini veya Sidney'nin katibini düşünebilir ya da onları geçmişin çetrefilliği ve nesillerin akışıyla boğabilir? Şair daima bizim çağımızda yaşar. Şu anki varlığımız bir noktaya odaklanmış ve kıstırılmıştır, tıpkı aniden gelen duygusal bir şok gibi. Sonrasında hissettiğimiz duyguların beynimizin daha geniş halkalarına yayılmaya başladığı doğrudur; daha uzak duyulara ulaşılır; oradan sesler ve tepkiler duyulmaya başlanır ve bizler de yankıların ve yansımaların farkına varırız. Şiirin yoğunluğu devasa bir duygusal alanı kaplar. Şu şiirin gücünü ve netliğini,

Bir ağaç gibi devrileceğim ve işte kabrim,
Hatırladığım tek şey sadece kederim[41]

Şu şiirin salınımlı geçişleriyle karşılaştırmamız yetecektir:

40. Şiirin orijinal adı: Westron Wynde. (ç.n.)

41. *The Maid's Tragedy* oyununda Amintor'un repliği. (ç.n.)

Kum tanelerinin düşmesiyle sayılıyor dakikalar
Camdan bir saatte ve işte zaman
İtiyor bizi mezarlarımıza, biz ise bakıyoruz;
İşte harcanıp giden keyif çağları geliyor sonunda
Acı içinde bitiveriyor; ama hayat
Velveleden bezmiş, sayıyor her bir kum tanesini
Her nefeste feryat ediyor, ta ki son damla düşene
Ve acı içinde sonsuzluğa yatana değin.[42]

Ya da şu şiirin düşünceli sükunetini;

İster genç olalım ister yaşlı,
Kaderimiz, varlığımızın vatanı ve kalbi,
Umutla birlikte, asla ölmeyecek bir umutla,
Çabalar, beklentiler ve arzularla
Ve daimi kalacak her şeyle.[43]

Şu şiirin eksiksiz ve tükenmez güzelliğinin yanına koyabiliriz:

Güzelim ay çıktı yine göğe
Zaten kalamazdı başka hiçbir yerde,
İşte yavaşça yükseliyor
Bir ya da iki yıldızın yanına yöresine[44]

Ya da şu şiirdeki olağanüstü hayalgücünün yerine;

Ve ormanın müdavimi
Buralarda dolaşmayı kesmemeli
Açıkta bir yerlerde
Büyük dünyanın alevleri
Yukarı yükseliyor bir ince ateşi,

42. John Ford'un *The Lover's Melancholy* oyunundan bir replik. (ç.n.)

43. William Wordsworth'un *The Prelude* eserinden. (ç.n.)

44. Samuel Taylor Coleridge'in *The Rime of the Ancient Mariner* şiirinden. (ç.n.)

O ise alevi öyle görüyor ki
Gölgelikteki bir çiğdem gibi.[45]

İşte bu mukayeseler, şiirin ne kadar geniş kapsamlı bir sanat olduğunu düşündürür; bizi aynı anda hem aktör hem de izleyici yapma gücünü; elini karakterin üzerine bir eldiven gibi geçirebilme gücünü; Falstaff ya da Lear olabilme gücünü; tek kalemde yoğunlaşabilme, genişleyebilme ve ifade edebilme gücünü...

"Karşılaştırmamız yetecektir..." işte bu sözlerle ağzımızdan baklayı çıkarmış olduk ve okumanın asıl karmaşıklığını kabul ettik. Son raddede bir anlayışla izlenimleri alma süreci, yani ilk süreç, okuma sürecinin yalnızca yarısını kapsıyor; şayet kitaptan tam anlamıyla keyif almak istiyorsak sürecin ikinci yarısının da tamamlanması gerek. Bu çok yönlü izlenimler hakkında bir hükme varmalıyız; bu uçup giden fani sayfaları dayanıklı ve uzun ömürlü bir hale getirmeliyiz. Ama doğrudan değil. Hele bekleyin, okumanın üzerindeki toz perdeleri bir insin, çelişkiler ve soru işaretleri bir sönsün; bir yürüyün, konuşun, bir gülün ölü yapraklarını alın ya da uykuya dalın. Sonra aniden, bizim irademiz dışında (çünkü bu dönüşümü sağlayan tabiat ananın kendisidir) kitap dönüverecektir bize, ama farklı bir şekilde. Beynimizin tam üstünde bir bütün olarak sakin sakin yüzmeye başlayacaktır. Ve bütün halindeki kitap, farklı parçalar halinde algılanan kitaptan farklıdır. Detaylar şimdi yerine oturacaktır. Şekli başından sonuna kadar görebiliriz artık; bir ahırdır bu, bir domuz ağılı ya da bir katedral. İşte şimdi bir kitabı diğeriyle tıpkı binaları karşılaştırır gibi karşılaştırabiliriz. Ancak bu

45. Ebenezer Jones'un *When the World is Burning* şiirinden. (ç.n.)

karşılaştırmada tavrımız değişir, artık yazarın arkadaşları değil, yargıçlarıyızdır ve nasıl arkadaşları kadar anlayışlı olmuyorsak da, yargıçlar kadar da acımasız olamayız. Zamanımızı ve anlayışımızı israf eden bu kitaplar yüzünden suçlu değil midirler; toplumun en sinsi düşmanları, bozguncuları, yalan yanlış kitapların, sahte kitapların, havayı kirleten toprağı çürüten kitapların yazarı değil midir onlar? Öyleyse, onları acımasızca yargılayalım; her bir kitabı, türünün en büyük eseriyle mukayese edelim. Okuduğumuz eserler zihnimizde yer etmiş, haklarında verdiğimiz hükümlerle zihnimizde daha da somut bir hale gelmişlerdir: *Robinson Crusoe, Emma, Yuvaya Dönüş*. Romanları işte bunlarla karşılaştıralım; en çömez işi, en yetersiz roman bile en iyisiyle yargılanmayı hak ediyor. Aynısı şiir için de geçerlidir; insanı mest eden o ritim yitip gittiğinde, kelimelerin ışıltısı söndüğünde, bütünsel bir şekil bize geri döner ve bu şekil *Lear* ile *Phèdre* ile *The Prelude* ile mukayese edilmelidir veyahut bunlardan hiçbiri değilse bile, sizin için hangi şiir en iyisiyse onunla mukayese etmelisiniz. Yeni şiirin ve yeni romanın en yüzeysel özelliğinin yenilik olduğundan ve eski eserleri değerlendirdiğimiz kıstasları yeni baştan şekillendirmek yerine ufak tefek değişiklikler yapmamızın yeterli geleceğinden emin oluruz.

Okumanın ikinci safhasının, yani yargılama ve karşılaştırma safhasının ilk safha, yani zihni sayısız izlenimlerin çabucak üşüşmelerine sonuna değin açma safhası kadar basit olduğunu söylemek boş konuşmak olur. Önünüzde kitap olmaksızın okumaya devam etmek, bir gölge şekli diğerinin aleyhinde kullanmak,

böylesi canlı ve aydınlatıcı karşılaştırmalar yapabilmek için yeterince engin bir zihinle yeterince geniş kapsamlı okumalar yapmış olmak... İşte bu zordur; daha da zoru daha da ileri gidip şunları söyleyebilmektir: "Bu kitap şu türden yazılmış, ayrıca değeri bu kadar, bu noktada başarısız; bu noktada başarılı; bu iyi, şu kötü." Okurun, görevinin bu safhasını yerine getirebilmesi öyle bir hayal gücü, kavrayış ve birikim gerektirir ki, herhangi bir zihne tüm bunların bahşedilmiş olduğunu düşünmek zordur; kendine en güveneni bile, zihninde bu güçlerin yalnızca tohumcuklarını bulabilir daha fazlasını değil. Durum böyleyse, görevin bu kısmını okuyucunun sırtından alsak da eleştirmenlere, o kütüphanelerin dört başı mamur otoritelerine, kitabın kesin değerini bizim için saptamaları için izin versek daha akıllıca olmaz mı? Yine de öyle imkânsız ki! Anlayış göstermenin değerini vurgulayabiliriz; okurken kendi kimliğimizi gömmeye çalışabiliriz. Ancak bütünüyle anlayış gösteremeyeceğimizin ya da kimliğimizi tamamen gömemeyeceğimizin farkındayız; durmaksızın kulağımıza, "Şunu sevdim, bundan nefret ettim," diye fısıldayan bir şeytan var ve onu susturamayız. Bunun asıl sebebi ise şairlerle ve romanlarla olan ilişkimiz o kadar içli dışlı ki başka bir insanın varlığını katlanılmaz buluyoruz. Ve ortaya çıkan sonuç berbat olsa da, yargılarımız yanlış çıksa da yine de zevkimiz, yani beynimize dalgalar gönderen o sinir noktaları bizim başlıca yol göstericimiz; hislerimiz vasıtasıyla öğreniriz; kendimize has özelliklerimizi bastırabilmemiz için önce bu özellikleri törpülememiz gerekir. Ancak zaman geçtikçe belki de zevkimizi eğitebiliriz; belki de birazcık kontrol altına alabiliriz. Zevki-

miz her türden kitaba, şiire, romana, tarihe, biyografiye açgözlülükle abanıp tıka basa doyduğunda ve okumayı bırakıp dışarıdaki dünyanın çeşitliliklerine, zıtlıklarına bakmaya başladığında, birazcık değişmeye başladığını görebiliriz; o kadar da açgözlü değildir artık; daha düşüncelidir. Birtakım kitaplar üzerinde yargılara varmamızı sağlamakla kalmayacak, bazı kitaplara has ortak bir niteliğin olduğunu da söyleyecektir bize. Bir dur bakalım, diyecektir, *bunu* nasıl adlandırsak ki? Ve sonra o ortak niteliği ortaya çıkarmak için bize *Lear*'i okuyacaktır, sonrasında *Agamemnon*'u okuyacaktır belki de. Böylece kendi zevklerimizin rehberliğinde bizler şu veya bu kitabın ötesine giderek, kitapları bir araya getiren niteliklerin peşine düşeceğiz; bu niteliklere isim vereceğiz ve algılarımızı toparlayıp düzen içine sokacak bir kural oluşturacağız. Bu ayrımdan, daha leziz ve daha nadide bir keyif alacağız. Ancak bir kural sadece, kitaplarla teması sonucunda sürekli olarak bozulursa yaşayabileceğinden (çünkü şu dünyada hiçbir şey suni bir ortamda, gerçeklerden uzak kurallar yaratmaktan daha kolay ve daha köreltici değildir), nihayet şimdi bu zorlu girişimimizde bir istikrar sağlayabilmek adına, bizi bir sanat olan edebiyat hakkında aydınlatabilecek o çok ender yazarlara dönmek iyi bir fikir olabilir. Saygıdeğer eleştirileriyle Coleridge, Dryden ve Johnson, saygıdeğer söylemleriyle bizzat şairler ve roman yazarları genellikle şaşırtıcı derecede birbirleriyle bağıntılıdırlar; zihinlerimizin sisli derinliklerinde sendeleyip duran belli belirsiz fikirlere ışık tutar, bu fikirleri netleştirirler. Ancak şu var ki, bizler kendi okumalarımız sonucunda kendi çabalarımızla edindiğimiz sorular ve öneriler-

le karşılarına çıkarsak, bize yardım edebilirler ancak. Eğer onların otoritesini kuzu gibi kabul etmeye hazır gidersek, çitin yanında kuzu gibi yatmaya razı olursak bizim için yapabilecekleri hiçbir şey yoktur. Onların koyduğu kuralları anlamamızın yegâne yolu, bu kuralları kendimizinkilerle karşılaştırmak ve bizim kurallarımızın mağlup edildiğini görmektir.

Eğer durum böyleyse, eğer bir kitabı hakkını vererek okumak en nadide hayalgücü, önsezi ve yargı niteliklerini gerektiriyorsa, edebiyatın çok karmaşık bir sanat olduğu ve bir ömür boyu süren okumalardan sonra bile edebiyat eleştirisine değerli katkılarla bulunabilmenizin ihtimal dışı olduğu sonucuna varmışsınızdır belki de. Bizler okur olarak kalmalıyız; aynı zamanda eleştirmen olan o nadide insanların zaferine bizler ortak olamayız. Ancak yine de okur olarak bizim de sorumluluklarımız var, hatta önemliyiz de. Oluşturduğumuz standartlar ve vardığımız hükümler havaya karışıyor ve eserlerini yazmakta olan yazarların soluduğu atmosferin bir parçası oluyor. Asla kâğıda dökülmese bile yazarlara bir şeyler fısıldayan bir etki yaratılıyor. Ve o etki, şayet kalifiye, güçlü, etkili, özgün ve samimi ise, eleştirinin ister istemez hükümsüz kaldığı, kitapların atış poligonundaki hayvanlar misali sırayla değerlendirmeden geçtiği, eleştirmenin silahını doldurmak, nişan almak ve atış yapmak için tek bir saniyesinin olduğu ve kaplan yerine tavşanı, tavuk yerine kartalı vurursa ya da hepsini ıskalayıp ilerideki yeşilliklerde kendi başına otlayan bir ineği vurursa da pekâlâ mazur görüleceği bu dönemde büyük değer kazanır. Bu serseri mermilerin hedefindeki yazar, bir başka eleştiri türünün varlığını,

sadece okumayı sevdikleri için okuyan, yavaşça, amatörce okuyan, büyük bir anlayışla aynı zamanda acımasızca eleştiren insanların fikirlerinin varlığını da hissetse, eserinin kalitesi yükselmez mi? Ve şayet bizim sayemizde kitaplar daha güçlü, daha zengin ve daha çeşitli olacaksa işte bu, ulaşmak için çabalamaya değer bir son.

Ancak ne kadar güzel olursa olsun, kim sona ulaşmak için okur ki? Sırf kendisi keyifli olduğu için girdiğimiz arayışlar yok mu, ya da kendi içlerinde amaç olan zevkler? Okumak da bunların arasında değil midir? Ara sıra şöyle bir hayal kurduğum olur: Nihayet mahşer günü gelip çattığında ve işte büyük imparatorlar, avukatlar, devlet adamları mükâfatlarını, yani taçlarını, defne yapraklarını, çürümez mermerlerin üzerine kalıcı olarak oyulmuş isimlerini almaya geldiklerinde Yüce Tanrı, kollarımızın altındaki kitaplarla ona doğru yürüdüğümüzü görünce gözlerinde hiçbir kıskançlık emaresi görülmeksizin Aziz Peter'e dönecek ve diyecek ki: "Bak, bu kulların mükâfata ihtiyacı yok. Onlara bizim burada verebileceğimiz hiçbir şey yok. Onlar okumayı sevmişlerdi."

Okumak konusunda birine verilebilecek en iyi tavsiye, tavsiye almamasını, kendi içgüdülerini dinlemesini, kendi mantığını kullanmasını ve kendi sonuçlarına varmasını söylemektir.

Virginia Woolf'un *The Common Reader*'ı İngiliz edebiyat eleştirisinin ve denemeciliğinin en gözde kitaplarından biridir. Woolf burada ülkesinin ve dilinin geçmişine doğru yazınsal bir yolculuğa çıkmakla kalmaz. Hem eşsiz bilgisini ve merakını sergiler hem de okuru tadına doyulmaz bir okuma keyfiyle başbaşa bırakır. *Bir Okur Olarak*'ın ikinci cildini okura gururla sunuyoruz.

22 ₺
KDV DAHİL
ISBN 978-605-5182-62-
9 786055 182625

alakarga
https://www.facebook.com/alakargayayinev
https://twitter.com/alakargakitap
alakarga.com.tr